తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

హైదరాబాదు

నూతన ప్రచురణలు

"తెలుగు వైతాళికులు" పేరిట ట్యాంక్‌బండ్ పైని
'తెలుగు వెలుగుల మూర్తి నిక్షిప్త కళా ప్రాంగణం'లోని విగ్రహాల పై
వెలువరించిన సంక్షిప్త జీవిత చరిత్రలు :

పుస్తకం పేరు :		వెల :
1. పోతన	— డాక్టర్ టి. గౌరీశంకర్	3-00
2. మొల్ల	— శ్రీమతి సి. వేదవతి	3-00
3. పోతులూరి వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి	— డాక్టర్ కన్నెకంటి రాజమల్లాచారి	3-00
4. సిద్ధేంద్ర యోగి	— డాక్టర్ ఎస్. గంగప్ప	3-00
5. సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్	— డాక్టర్ గుంటుపల్లి రామారావు	3-00
6. బళ్ళారి రాఘవ	— శ్రీ జానమద్ది హనుమచ్ఛాస్త్రి	3-00
7. జాషువా	— శ్రీ త్రిపురనేని సుబ్బారావు	3-00
8. మఖ్దూం మొహియుద్దీన్	— శ్రీ పటేలు అనంతయ్య	3-00
9. పింగళి వెంకయ్య	— శ్రీ రజా హుసేన్	3-00

ప్రాచీన కవితా వైజయంతి

ప్రాచీన అర్వాచీన ఆంధ్రమహాకవుల కవితా వైభవాన్ని
విశదీకరించే ప్రసిద్ధ పండితుల
వ్యాసాల సంకలనం

విడుదల
విజ్ఞాన సర్వస్వ కేంద్రం
1988

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
హైదరాబాదు

ప్రాచీన కవితా వైజయంతి

(ప్రాచీన అర్వాచీన ఆంధ్రమహాకవుల కవితావైభవాన్ని విశదీకరించే
ప్రసిద్ధ పండితుల వ్యాసాల సంకలనం)

ప్రచురణ

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

హైదరాబాదు

PRAACHIINA KAVITA VYJAYANTHI

(Collection of essays on Classical and Modern poetry trends)

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
హైదరాబాదు-500 004

ప్రథమ ముద్రణ : 1988

ప్రతులు : 2000

వెల : రూ. *11-00*

అక్షరాలంకరణ : అమర్

ప్రతులకు :
తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
కళాభవన్, సైఫాబాదు,
హైదరాబాదు-500 004.

ముద్రణ :
ఇండియన్ ప్రింటింగ్ అండ్ బైండింగ్ వర్క్స్,
గన్‌ఫౌండ్రి, హైదరాబాదు-500 001.

ప్రకాశక విజ్ఞప్తి

పదకొండవ శతాబ్దిలో పుట్టిందని చెప్పబడుతున్న తెలుగుకవిత అనేక విధాలుగా ఎదుగుతూ వచ్చింది. తమదైన ఒక వినూత్న శైలితో, తమకు పూర్వం ఉన్నవారి కంటే విశిష్ట పంథాను నెలకొల్పిన వారు ఆ యుగానికి, ఆ సంవిధానానికి మూలపురుషులుగా సాహితీ చరిత్రలో నిలిచిపోయారు.

అటువంటి వారి వైపు దృష్టి సారిస్తే ఆదికవి నన్నయ, అనంతరం తిక్కన, ఎఱ్ఱాప్రెగడ, నన్నెచోడుడు, పాల్కురికి సోమనాథుడు, నాచన సోముడు, శ్రీనాథుడు, పోతన, పెద్దన, తిమ్మన, పింగళి సూరన మొదలైన వారు తెలుగు కవితాసౌధానికి స్తంభాల్లా కనిపిస్తారు. తెలుగు కవితా జగత్తులో ప్రధానంగా చెప్పుకోబడుతున్న పురాణ, కావ్య, ప్రబంధ యుగాలలో వీరు ధ్రువతారల్లాగా వెలిగిన వారు. అందుకు కారణం వారి కవితా వైశిష్ట్యం, కవిత్వంలో వారు చూపిన వైవిధ్యం.

ఈ ప్రాచీన కవుల కవితాధోరణులను గురించి అర్వాచీన కవి విమర్శకులు రాసిన వ్యాసాల సంకలనమే ఈ ప్రాచీన కవితా వైజయంతి లోగడ తెలుగు భాషా సమితి వారు ప్రకటించిన విజ్ఞాన సర్వస్వ సంపుటాలలో అచ్చయిన ఈ వ్యాసాలను ఏర్చికూర్చి ఈ గ్రంథరూపంలో వెలుగులోకి కొని తేవడమైనది. ఇది విద్యార్థులకు, సాహితీ జిజ్ఞాసువులకు ఉపయోగ పడగలదని మేము ఈ ప్రయత్నం చేశాం. మా ప్రయత్నాన్ని పాఠకలోకం హర్షిస్తుందని విశ్వసిస్తున్నాం.

విషయానుక్రమణిక

నన్నయభట్టు

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

నన్నయభట్టు : నన్నయభట్టు ఆంధ్రభాషా వాగనుశాసనుడు. అదివరకు ఆంధ్ర భాషలో కావ్యము లేదు. ఆంధ్ర భాషకు వ్యాకరణము లేదు. నన్నయభట్టు తెలుగు భాష కీ రెంటిని ప్రసాదించెను. నన్నయ భారతములో మొదటి రెండున్నర పర్వములను వ్రాసెను. ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి యను వ్యాకరణమును వ్రాసెను. ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి వ్యాకరణ సూత్రములు. ఆ సూత్రములు సంస్కృత భాషలో వ్రాయబడినవి. నన్నయగారు భారతమును బౌద్ధ జైన మతముల యొత్తిడి యానాడు తొలగించుటకు వ్రాసెనని కొంద రందురు. కాని యా వాక్యమునకు ప్రమాణము లేదు. నన్నయభట్టు రాజరాజ నరేంద్రుని యాస్థానములో నుండెను. నన్నయభట్టు రాజరాజునకు కులబ్రాహ్మణుడు. కులబ్రాహ్మణు డనగా పురోహితుడని కొంద రర్థము చెప్పుదురు. కొన్ని మరుగు పడిన శబ్దములయొక్క యర్థము సువిస్పష్టముగా తెలియదు.

నన్నయభట్టు అవిరళ జపహోమ తత్పరుడు; సంహితాభ్యాసుడు; బ్రహ్మాండాది నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు; ఆపస్తంబసూత్రుడు; ముద్గలగోత్రుడు; లోకజ్ఞుడు; సంస్కృతాంధ్రములయందు కవిత్వము వ్రాయగలవాడు; పరమధర్మ విదుడు; బుద్ధియందు బృహస్పతి యంతవాడు; మహా ప్రతిభాశాలి, ఈయనకు భారతము రచియించుటలో నీయన సహాధ్యాయి నారాయణభట్టు సాహాయ్యము చేసెను. ఆ సాహాయ్యముయొక్క స్వరూప మెట్టిదో 'పాయక పాకశాసనికి...' అను పద్యమున నన్నయగారే వ్రాసిరి. భారత యుద్ధములో కృష్ణుడు యుద్ధము చేయలేదు. యుద్ధము చేసిన దంతయు నర్జునుడే. కృష్ణు డర్జునునకు యుద్ధములో కొన్ని మెలకువలు చెప్పెను. భారత రచనములో నారాయణభట్టు నన్నయ్యగారి కిట్టి సాహాయ్యమే చేసియుండును. నన్నయ్యభట్టు యొక్క కవితాభిప్రాయము లెట్టివి యన్న విచారణ చేసినచో నాయన భారత రచనములోని కష్ట మెట్టిదో తెలియగలదు.

అన్ని భాషలలోను ప్రథమ కవులే మహోత్కృష్ట కవులుగా నుండుట నానా సారస్వతములలోని యథార్థ విషయము. సంస్కృతములో వాల్మీకిని మించిన కవి

లేదు. తెలుగులోకూడ నన్నయ్యగారిని మించిన కవి లేదు. నన్నయ్యగారు తన కావ్యమునందు రుచిరార్థసూక్తి మత్త్వము, అక్షరరమ్యత, ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి అను మూడు లక్షణములు ప్రతిపాదింతునని 'సారమతిం గవీంద్రులు...' అన్న పద్యములో గంతోక్తిగా చెప్పినాడు. ఈ మూడు లక్షణములు తన కవిత్వమునకు ప్రధానమైనవని నన్నయ్యగారే చెప్పికొనెను. రుచిరార్థసూక్తు లనగా బహుధర్మములు మిక్కిలి రమ్యముగా చెప్పుట. అవి సూక్తులై లోకమునందు వెలయుచునే యున్నవి.

'నుతజలపూరితంబులగు నూతులు నూరిటికంటె సూనృత
వ్రత యొకబావి మేలు...సూనృతవాక్యము మేలుసూడగన్,'

'వగవగ సాంగోపాంగము
లగు నాలుగు వేదములయు నధ్యయనము పో
ల్పగ నొక సత్యముతో నెన
యగునే యెవ్వియును బోలవలె సత్యంబున్.'

ఇట్టివి సూక్తులు.

ఈ సూక్తులు వట్టి సూక్తులుగా గాకుండ నన్నయ్యగారు తన రచించుకథలో వీనికి సందర్భౌచిత్యమును మిక్కిలిగా ప్రతిపాదించుచు వచ్చినారు. ఇందు మొదటి పద్యము దుష్యంతుడు తన్ను నిరాకరింపగా శకుంతల రాజుతో చెప్పినది. తన కొడుకును తీసికొనిపోయి యతనిని తీసికొమ్మనినది. ఆయన కాదనినాడు. అప్పుడు కొడుకు యొక్క ప్రాశస్త్య మెట్టిదో యంతకంటె యథార్థ వాక్యముయొక్క ప్రాశస్త్య మెట్టిదో యామె చెప్పుట లోని యౌచిత్యము, కవితాశక్తిని దాటి శిల్పప్రపంచకమున జేరుచున్నది. రెండవపద్యము నలుడు తన్నడవిలో వంచించి చీర చించుకొని వెడలిపోయి నపుడు దమయంతి యనిన మాటలు. దమయంతి యుయ్యాటంకించిన మాటలలో నలమహారాజు యొక్క సాంగోపాంగ వేదాధ్యయనము చెప్పబడి యట్టివా డసత్యపథమున బోవుట న్యాయము గాదని యనిపించుచున్నది. నన్నయ్యగారి సూక్తు లీ విధముగా సామాన్యమైన రుచిరార్థములే కాక కథా గతౌచిత్య సంపాదకములు, శిల్పాభిరామములు నగుచున్నవి.

నన్నయ్యగారి రెండవ గుణము అక్షర రమ్యత. మూడవది ప్రసన్న కథా కలితార్థ యుక్తి. నన్నయ్యగారే తన రచనయందలి యీరెండు గుణములను గ్రహించెడి యధికారుల లక్షణమును నిరూపించినాడు. ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తిని కవీంద్రులు లోపల దెలిసికొందురట. అక్షర రమ్యతను కవీంద్రులు కానివా రాదరింతురట.

అక్షర రమ్యత యనఁగా నక్షరములు కూర్చుటలోని సొగసు. ఈ సొగసు పలు విధములుగా నుండును. అన్ని విధముల యందు ననుస్యూతమై యొక మాధుర్యము నన్నయ్యగారి సర్వరచనయందు భాసించుచుండును. ఈ మాధుర్యము సందర్భానుసారముగా రసానుగుణముగా కథానుకూలముగా మారుచుండును. ఇట్లు మారుట రచనా శిల్పము. సంస్కృతభాష యందలి పూర్వ లాక్షణికులలో పరమోత్తములైన ధ్వన్యాచార్యుడును జగన్నాథ పండితుడును ఇట్టి రచనా రసధ్వని కాయువుపట్టని నిర్వచించిరి. ఈ రచన నన్నయ్యభట్టు సర్వంకషముగా నెరిగినవాడు.

'కురు వృద్ధు ల్గురు వృద్ధ బాంధవు లనేకు...' లను పద్యములోనిది రౌద్ర రసము. కవి సంయుక్తాక్షరములు, పరుషాక్షరములు, తాలవ్యములు మిక్కిలిగా ప్రయోగించి రౌద్ర రసము వ్యంజితము చేసినాడు. శృంగారరసము నందు సుకుమారమైన రచన చేయును. 'జలధి విలోల వీచి విలసత్కలకాంచి సమంచితావనీతల వహనక్ష మంబయిన...గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోన్.'

పూర్వ పద్యమునందలి రౌద్రరసమునందు క్లిష్టాక్షరములు, ఈ శృంగార రసమునందు సరళాక్షరములు. కాని రెంటియందు మాధుర్య మున్నది. ఈ రీతిగా రసవ్యంజకముగా వ్రాయుచు మాధుర్యగుణమును పరిపోషణ చేయువాడుక మహాకవులలో నొక రిద్దరికంటె నెక్కువ యుండరు. తెలుగులో నన్నయగారు, పెద్దన్నగారు వీరిద్దరే. మాధుర్య గుణము, రసవ్యంజకమైన రచనయు రెండేకాక నన్నయ్యగారు తన రచనయందు మహాశిల్పమును చేయును. సముద్రముయొక్క కదలుచున్న కెరటములచేత ప్రకాశించుచున్న యొడ్డాణముతో నొప్పు భూతలమును వహించుటకు సమర్థమైనదని యయాతియొక్క కుడిచేతిని వర్ణించెను. మరల దేవయానియొక్క హస్తమును ఉన్న మద్గళ దురుఘర్మవారికణ క్రమకరాబ్జమని వర్ణించినాడు. ఆ యిద్దరి చేతులను వర్ణించుటచే నన్నయ్యగారి యుద్దేశ్యము నూతిలోనుండి యూరకే బయటికి తీయుట మాత్రము కాదు, దేవయానిచేయి చెమ్మటచేత మనోహరముగా నున్నదని వర్ణించెను. అందుచేత సాత్త్విక భావోదయము వ్యంగ్యమై శృంగారరసము ధ్వనిత మగుచున్నది. రాజు యొక్క దక్షిణ హస్తము వర్ణించుటచేత, దేవయాని కతడు రాజని తెలియుటచేత దేవయానికి రాజునందలి కోరిక ధ్వనిత మగుచున్నది. అటువంటి చేతిని రాజు పట్టుకొనె ననగా రాజు చూచుచు నా సౌందర్యమును గ్రహించెనని కదా యర్థము; రాజునకుకూడ దేవయాని గతాభిప్రాయ మున్నది. ఇట్లు రస ముభయనిష్ఠమై, ధ్వనితమై, రసానుకూల రచనా పరిపుష్టమై, సామాన్యదృష్టికి మధురాక్షర సంయుతమై

ప్రకాశించుచున్నది. నన్నయ్యగారి యక్షర రమ్యత పైకి మాత్రమే యక్షరరమ్యత. ఆయన రచన యంతర్నిగూఢ మహాగుణ సనాథము ; మరియు రమణీయ శిల్పాభి రామము ; రసధ్వని రమణీయము.

మరి మూడవది ప్రసన్నకథాకలితార్థ యుక్తి. దీనికి ప్రసన్న కథాకవితార్థ యుక్తియని పాఠాంతరము. కథా కవిత యన్న శబ్దము మన భాషకు సహజమైనది కాదు. కథాకవిత యని, మరి యింకొక కవిత యని విభాగము మన సారస్వతమున కనిపించదు. అందుచేత కథాకలితార్థయుక్తి యనుటయే సమంజసము. కథాకలితార్థ యుక్తి యనగా కథతోకూడుకొని యొక మహార్థము ప్రకాశించుట. ఇది యొకమహా శిల్పము. ఇది నన్నయ్యగారి యుపజ్ఞ. ఇది యెట్లుండు ననగా గాంధారి వివాహ కథలో నన్నయ్యగారిట్లు వ్రాసిరి. 'భీష్ముడు......కావున ధృతరాష్ట్రునకు గాంధారిని వివాహము చేయుదము. గాంధారపతి మనతోడి సంబంధమునకుం దగునని నిశ్చయించి సుబలు పాలికిఁ దగు ముదుసళ్ళం బంచిన సుబలుండును సుముఖుండై కురుకుల విస్తారకుండయిన ధృతరాష్ట్రుండ యిక్కన్యకు నర్హుండు గావున నా రాజునకు గాంధారి నిచ్చితి ననిన వాని బంధుజనంబు లెల్ల దమలోని ట్లనిరి.

'అంగములలోన మేలుత్తమాంగ మందు
నుత్తమంబులు గన్నుల యుర్విజనుల
కట్టి కన్నులు లే వను టంతెకాక
యుత్తముఁడుగాఁడె సద్గుణ యుక్తి నతఁడు.'

'అనిన వారి పలుకులు విని గాంధారి ధృతరాష్ట్రునకుఁ బితృవచన దత్తగాఁ దన్ను నిశ్చయించి నాకుఁ బతి యమ్మహీపతియకాని యొరుల నొల్లనని పరమపతివ్రత పర పురుష సందర్శనంబు పరిహరించి'

ఇది గాంధారి వివాహకథ. భీష్ముడు ధృతరాష్ట్రునకు గాంధారి నిమ్మని సుబలు నకు గబురంపెను. సుబలు డంగీకరించెను. బంధువులు లోపల సణుగుకొనిరి. కాని గాంధారి యనుమతించెను. ఇది కథ. పైకి కనిపించున దింతయే. ఈ కథయందు కలితమైన యర్థయుక్తి యెట్టిది ? అది కవీంద్రులు లోనారసి మే లనదగినది. అది యిందులో నెట్లున్నది-సుబలుడు ఆ రాజునకు గాంధారినిచ్చితిననిన అన్నది యొక వాక్యము. బంధు జనులెల్ల తమలో నిట్లనిరి - ఇది యొక వాక్యము. అనిన వారి పలుకులు విని గాంధారి - ఇది మూడవ వాక్యము. ఈ మూడు వాక్యములను విచా రించినచో నా యర్థయుక్తి యెట్టిదో తెలియగలదు. గాంధారి నీయదగినది ధృతరాష్ట్రు

నను. ధృతరాష్ట్రుడు మహారాజు కొడుకైనను గ్రుడ్డివాడు. అతడు రాజ్యార్హు డగునో కాదో తెలియదు. ఇట్టి స్థితిలో తమ కూతు నెవరిత్తురు? ఆమె కుంటిది కాదు. గ్రుడ్డిది కాదు. ఆ గ్రుడ్డివాని కిత్తు నన్నచో తల్లి యొప్పుకొనదు; బంధువు లొప్పుకొనరు. ఇది గడ్డుసమస్య. ఈ సమస్య యీ కథకు వెనుక నున్నది. ఈ సమస్యను పరిష్కారము చేసినచో నీ కథలో నొక యర్థయుక్తి నన్నయ్యగా రేర్పాటు చేసినట్లుకదా! సుబలుడు 'గాంధారి నిచ్చితి' ననెను. బంధువులు తమలో ననుకొనిరి. కాని పైకేమియు ననలేదు. సుబలుని భార్యయే మన్నదో తెలియదు. ఆమె ప్రసక్తియే లేదు. బంధువులు సుబలుని మాట కాదనలేరు. సుబలుడంత తీక్ష్ణ ప్రకృతియని యర్థము. అతనిమాట కెదురు లేదు. అతడు చండప్రచండుడు.

సుబలుని యీ స్వభావ మంతయు మొదటి రెండు వాక్యములలో నున్నది. అత డిచ్చితి ననెను. తనమాట కెదురులేదని యతనికి తెలియును. అందుచేతనే బంధువులు తమలో ననుకొనిరి కాని రాజున కెదురుబడి మాటాడలేదు. తమలో ననుకొనుట కూడ నెట్లనుకొనిరి? గాంధారికి వినబడున ట్లనుకొనిరి. గాంధారితో చెప్పలేదు. వారికి గాంధారి స్వభావము గూడ తెలియును. ఆమె తండ్రి యిష్టప్రకారమే నడచును. అందుచేతనే సుబలుడుకూడ తన కూతుతో నీ సంగతి చెప్పలేదు. ఆమె నేను గ్రుడ్డివానిని చేసుకోనని యనునన్న భయము సుబలునకు లేనేలేదు. అందుచేత బంధువులామె వినునట్లు తమలో ననుకొనిరి. ఆమె యిష్టపడక పోయినచో వారు సంతోషింతురు. గ్రుడ్డివానికి పెండ్లియగుట కష్టముకదా! ఈ సమస్యను నన్నయ్యగా రీ విధముగా పరిష్కారము చేసిరి. సుబలుడు తా నెంత తలచినచో నంత చేయువాడు. గాంధారి తండ్రి యిష్టప్రకారము నడచునది. ఈ రెండు పెద్దవిషయములు కథయందు గుప్తములై యున్నవి. సుబలుడు మాత్రము తనకూతు నొంతు కోయునా? అతడును విచారించెను. ధృతరాష్ట్రుడు కురుకుల విస్తారకుడని దైవజ్ఞుల వలన తెలిసికొనెను. పైగా నతడే రాజగునని కూడ సుబలుడు చక్కగా విచారించెను. అందుకనియే 'యా రాజునకు గాంధారి నిచ్చి' యనెను. 'ఆరాజునకు' అనుటలో నీయర్థ మున్నది.

ఇట్లు నన్నయ్యగారి యొక్క ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి యుండును. ఇది నన్నయ్యగారు వ్రాసిన సర్వ కథలయం దున్నది. ప్రధానకథ భారతకథ. ఉపఖ్యానములు చాల కలవు. ఈ యుపాఖ్యానములు పలువిధములు. కొన్ని ఋషులకు సంబంధించినవి; కొన్ని మహారాజుల చరిత్రములు; మరికొన్ని వైదిక కథలు. ఇట్టి కథల నొక్కొక్కజాతి కథ నొక్కొక్క విధముగా జెప్పును. ఋషుల కథలు

ఋషులయొక్క త్రైకాలిక పరిజ్ఞానము ద్యోతము చేయునట్లుండును; అనగా నా కథలలోని యర్థయుక్తి ఋషులు తమ తపశ్శక్తిచేత నాగామి విషయముల దెలిసికొని య ట్లాచరించిరని సుష్యక్తము కాగలదు. అది ఋషుల కథలయందలి యర్థయుక్తి.

మహారాజుల యొక్క కథలు చెప్పునప్పుడు నన్నయ్యగారి యర్థయుక్తి తద్గత భిన్నాంశములయందు నొక పాత్రయొక్క రహస్యమైన శీల నిరూపణమునందో, ఉత్తర పురాణములయందున్న మహావిషయములను సంయోజనముచేయుటయందో యిమిడించును. వైదిక కథలయందు ఖగోళశాస్త్ర విషయములు, శిల్పశాస్త్ర విషయములు, యాజ్ఞిక కర్మ విషయములు నిగూఢములుగా చొప్పించును. ఈ రీతిగా నిన్ని మహావిషయములు కథా కలితార్థయుక్తిగా నేల చేయబడయును? ప్రత్యక్షముగా చెప్పరాదా యని ప్రశ్న పుట్ట వచ్చును. దీనికి రెండు సమాధానములు: మొదట కావ్యము ధ్వని జీవితము; నన్నయ్యగారు మహాధ్వనిరహస్యవేత్త. ధ్వని మూడు విధములు: అలంకార వస్తు రసధ్వనులు. రసధ్వని యుత్తమమైనదందురు. 'సాధ్యో హి రసో యథా తథం కవిభిః' అన్నట్లుగా సర్వకవులును తమ శక్త్యనుసారము రసముసాధింతురు. గొప్పకవి గొప్పగా సాధించును. తక్కువకవి తక్కువగా సాధించును. కథ చెప్పికొని పోవుటలోననే కథాభిముఖమైన పాఠకుని బుద్ధిలో కవియొక్క కించిచ్ఛక్తి చేతగూడ రసానుభూతి తదనుకూలముగా కలుగుచుండును. అక్కడ కవి పట్టి కవి తక్కిన విషయముల యందు శిల్పి. ప్రధానముగా వస్తుధ్వని మహాకథమీద కనిపించుట మహాశక్తి. శిల్పదృష్టితో జూచినచో కథాగతమైన మహావస్తుధ్వని మహోత్కృష్టమైనది. ఈ శక్తి నన్నయ్యగారి కున్నంత సృష్టిలో నే కవికి నుండదు.

రెండవ కారణ మే మనగా నన్నయ్యగారు తా నితిహాసము వ్రాయుచుండెను. కావ్యము వ్రాయుట లేదు. భారత విషయమున నన్నయ్యగారిది యితిహాసదృష్టి. కావ్యదృష్టికాదు. భారతము ప్రధానముగా నితిహాసము. ఈ యితిహాస కథ భాసింప జేయుట నన్నయ్యగారి ప్రథమ దృష్టి. అందుచేత నే యర్థయుక్తి కవీంద్రులు లోనారసినచో ప్రసన్నమగునట్లు నన్నయ భారతేతిహాసమును వ్రాసెను.

ఇప్పుడు ఋషి మహత్త్వ బోధకమైన కథ యెట్లుండునో చూడవలయును. సౌకన్యోపాఖ్యానము దీని కుదాహరణముగా దీసికొనబడుచున్నది. ఈ సౌకన్యోపాఖ్యాన మరణ్యపర్వములోనిది. ఇందలి కథ యేమనగా నొక కొలని సమీపమున భృగుసుతుడు పెక్కేండ్లు తపస్సు చేసెను. ఆముని దేహము వల్మీకమున కప్పబడి

యుండెను. చాల కాలమునకు సంయాతి యను రాజు తన రాణివాసముతో నచటికి విహరింపవచ్చెను. అతని కూతురు సుకన్య పుట్టలో మునికన్నులు ప్రకాశించు చుండగా నప్పుడే పుట్టిన యూహతో పుట్ట త్రవ్వించెను. మునికన్నులు మూసికొనెను. ఆమె కేమియు కన్పించలేదు. ముని రాజ సైన్యములకు విరోధము కలిగించెను. రాజు కారణము తెలియక బాధపడుచుండగా నామె తండ్రివద్దకు పోయి యిది కారణమగు నేమో యని చెప్పెను. రాజు చ్యవనుని వద్దకుపోయి నీ మహిమ యెరుగక యీమె యిట్లు చేసెను. తరుణుల కెరుక కలుగునా యని యనగా ముని యతిశయరూప యౌవన గర్వితయైన యీ కన్యను పరిగ్రహించిగాని నేను క్షమింప ననెను. రాజు తన కూతు నతని కిచ్చి వెడలి పోయెను.

ఈ కథ కథగా కనిపించుచుండగా నిందులో కొన్ని కిటుకు లుండెను. ఆ కిటుకు లెక్కడ నుండెను? ముని తపస్సుచేయుచున్న పుట్టచుట్టును నికటవల్లీ గుల్మములు పైబ్రాకి యచ్చట పుట్ట యున్నదని తెలియకుండ నుండెను. సుకన్య యావల్లీ గుల్మములుదాటి పోయి పుట్టకన్నములో నుండి చూచెను. ఇట్లు చేయవలసిన యవసరము సుకన్య కేమి కలదు? ఆమె యంతటి నిర్భయురాలా? అదుపు మాలిన పిల్లయా? ఆమె పుట్ట క్రొప్పించెను. ముని కనిపించలేదు. రాజు వచ్చి చూచినపుడు ముని కనిపించెను. ముని యామెకు కనిపించక రాజున కెందుకు కనిపించెను? పైగా రూపయౌవన గర్వితయగు నాకన్యను పరిగ్రహించి గాని క్షమించ ననుట, ముని యామెను పెండ్లి చేసికొనుట దేనికి? ఆమె యౌవన గర్వము తగ్గించుటకా? ఆమెను శిక్షించుటకా? తాను ముసలివాడు గనుక ఆ పడుచు పిల్లను తాను పెండ్లిచేసికొనినచో నామెకు శిక్ష జరుగునని యా ముని యూహయా? ఆమెను శిక్షించవలయు నన్నచో మరియొక ముసలివానికిచ్చి పెండ్లి చేయవలయును కాని తానే పెండ్లి చేసికొనినచో నామె శిక్ష మాట యెట్లున్నను తాను బడు కష్టము, నప్రతిష్ఠయు నేమి కావలయును? మరియు రాజంత తేలికగా తన కూతు నా వృద్ధున కిచ్చి వెళ్ళిపోయెనా? కథ కథగా కనిపించినను కథలో నిట్టి చిక్కులున్నవి.

కథలో నున్న యీ ముడులు విడిపడుటకు కథాంశములనే సూక్ష్మముగా పరిశీలింపవలయును. ఆ మహర్షి సుకన్యను పెండ్లిచేసికొనవలెనని యనుకొనెను. సుకన్య యల్లరిపిల్లయని యాయనకు తెలియును. ఆమెగుణవతియని కూడ నాయనకు తెలియును. ఆమె యతిశయ రూప యౌవన గర్విత. అందుచేతనే విద్యుల్లతాంగియని 'సర్వాస్వాద జాత బుద్ధి సంభ్రమ' యని విశేషణములు వేయబడెను. ఆమె యదుపులేని పిల్ల గనుక

నే యంత జిగిబిగిగా నున్న తీగలలో ముండ్లలో దూరిపోయి పుట్టలో చూచెను. సామాన్యముగ న ట్లెవ్వరు చేయరు. ఆ పుట్ట క్రొప్పించినప్పుడు ముని తాను కని పించలేదు. తన్ను పెండ్లి చేసికొనుమని యామె నడిగినచో నేమి ప్రయోజనము? అందుచేత రాజును తనవద్దకు రప్పించుకొనవలయును. రాజు తనవద్దకు వచ్చుటకు సైన్యమును శపించవలయును. ఈ పుట్ట క్రొప్పించుట యౌవన గర్వముచేత చేసిన పనియే గాని యామె దుర్మార్గురా లగుటచేత కాదు. అందుచేతనే తండ్రివద్దకు పోయి తాను పుట్ట క్రొప్పించిన సంగతి చెప్పెను. తండ్రి కోపపడు నేమోయని యూరకుండ లేదు. ఆమె యంత మంచిబాలిక. అపుడు రాజు మునిసగ్గరకు వెళ్ళెను. అతడు తపస్సు యొక్క క్లేశముచేత చర్మము బొమికలు మాత్రమే మిగిలిన శరీరము కలవాడు.

రాజు తన కూతు నాయన కిచ్చెను. ఆ రాజునకు చ్యవనునియొక్క తపో మహిమ తెలియును. తన కూతునాయన కిచ్చినచో తన కూతు రేమియు బాధపడదు. ఆ ఋషి యామెను వరించెను. తన కూతుయొక్క యోగక్షేమముల నాతడే చూచు కొనును. ఇది యంతయు విచారించియే రా జాతనికి తన కూతు నిచ్చుట కంగీకరిం చెను. 'ఎఱుక గలరె తరుణులు ధరణిన్' ఇక్కడ వాడిన శబ్దము తరుణులు అనగా యౌవనవతులు ; అనగా యౌవనము వలన కలిగిన యుత్సాహమే కాని తన కూతు నకు వేరే దుర్గుణములు లేవని రాజునకు తెలియును. అందువలననే మునికి భార్యగా నిచ్చినను తన కూతునకు వచ్చెడి యాపద లేదని రాజు తెలిసి యిట్లు చేసెను. ఈ కథ ఇట్లు జరగుటకు ఋషికి సుకన్యమీద కలిగిన ప్రేమ. యామెయౌవన గర్వము, యామెయొక్క సల్లక్షణము, రాజు వివేకి యగుట—ఈ మూడు విషయములు వెనుక నుండెను. ఇవి పరిశీలించినచో తెలియవలసినవి. ఇదియు నన్నయ్యగారి యర్థయుక్తి.

మరియు తరువాతి కథ ప్రసన్నమైన తెర గెట్టి దనగా సుకన్య చ్యవనునకు పరిచర్య చేయుచుండెను. ఋషి తాను వృద్ధుడు. ఆతనియందు సుకన్య కామోపభోగ ముల ననుభవించుటలేదు. ఆమె మన స్సెట్లున్నదో? ఆమె తనకంటె నన్యుని వరించుచున్నదో సౌందర్యవంతుని వరించుచున్నదో ? ఋషికి తెలియదు. అందుచేత నత డశ్వినీ దేవతలను సుకన్య వద్దకు పంపించెను. వారు సుకన్యవద్దకు వచ్చి నీ వింత యందకత్తెవు. వృద్ధుని పెండ్లాడి నీ యౌవనమును వృథా చేసితివి. యౌవన మునకు, నీ సౌందర్యమునకు తగిన వరుని వరియింపుము. మేము వానిని తెచ్చెద మనిరి. ఆమె కోపించి పోయి భర్తతో చెప్పెను. ఋషి యాశ్వినులమీద కోపించలేదు. వారిని తానే పంపించి నాడుగా ! అందుచేత భార్యతో నీ వాశ్వినుల మాట కొప్పుకొను

మని పంపించెను. వా రన్న మాటలేమి ? ఆమె యెవ్వనినో కోరుచున్నచో వానిని తెచ్చి పెట్టుదుమనికదా ! ఆమె పోయి యెవ్వనినో కోరలేదు. నాకు యౌవనవరుంగా వింపుడని కోరెను. నాభర్తను యౌవనవంతుని జేయుడని యర్థము. అశ్వినులతో చ్యవనుడును చెరువులో ప్రవేశించెను. ముప్పురు నవ యౌవనులై వెలికి వచ్చిరి. అశ్విను లిదివరకే నవయౌవనులు. చ్యవను డొక్కడే యిప్పుడు నవయౌవను డయినది. నల చరిత్రలోవలె ముప్పు రొక్క రూపువారు కాలేదు. అశ్వినీ దేవతలు సౌందర్య వంతులు ; చ్యవనుడు కాడు. సుకన్య తన భర్తనే కోరెను ; అనగా నామె సౌందర్య మును వాంఛింపలేదు. భర్తయొక్క యౌవనమే వాంఛించెను.

ఈ కథ పరీక్షించినచో నిచ్చట నున్న భిన్నాంశముల చేత నశ్వినీదేవతలు చ్యవనుని మాట చొప్పుననే సుకన్యను పరీక్షించుటకు వచ్చిరని తెలియగలదు. ఆమె 'నేను సంయాతి కూతురను, చ్యవనుని భార్య' నని చెప్పగా వారు నవ్వి 'యిట్టి రూప విభవంబులు వడసి మూ ముసలివానినా వరించునది ? నీ వయోరూపములకు తగినవాని వరియింపుము మేము తెచ్చెద'మనిరి. అంతియే కాని మేము యౌవనవంతు లము ; మేము సౌందర్యవంతులము ; మమ్ము పెండ్లాడు మనలేదు. ఆమె తన భర్తనే యౌవనవంతుని చేయుడని యడిగినది. ఆమెకు దేహభ్రాంతిగాని దేహిగతా వస్థాభ్రాంతిగాని లేదని తెలియుచున్నది.

వారిని చ్యవనుడే పంపించె ననుటకు మరియు నింకొక కారణము కలదు. ఎవరో వచ్చి యి ట్లన్నారని చెప్పగా చ్యవనుడు కోపించవలయును. కోపించక వారి మాటల కొప్పికొనుమని భార్యతో చెప్పెను. అందుచేత చ్యవనుని మాట చొప్పుననే వారు వచ్చిరని తెలియుచున్నది. సుకన్యను పరీక్షించవలయునని మునియే యీ పన్నుగడ పన్నెను; లేదా యశ్వినీదేవతవలే చ్యవనునివలన తా మేదో లాభము పొందవల యునని చ్యవనుని కీ యుపకారము చేయుటకు వచ్చిరి అని చెప్పినచో నదియు పొసగదు ; ఏల ననగా చ్యవనుని యాశ్రమమునకు అశ్వనీదేవతలు సుకన్యను చూచిన ప్రదేశమునకు కొంతదూర మున్నదని 'ఒడంబడుమని పంచిన' యన్న మాటలో నున్నది. వారు తమ యంతటనే తాము వచ్చినచో, వచ్చి యిట్లు మాటాడినచో సునక్య పోయి యీ మాటలు భర్తతో చెప్పినపుడు ఆయన తొందరపడి శపించవచ్చును. ఈ రీతిగా కథ ప్రసన్న మగుచున్నది. ప్రసన్న మగుట యనగా స్థూలముగా చి జూ నపుడు కలుగు సందేహము లన్నియు నివారితము లగుట.

నన్నయగారు ఇతర పురాణములయందలి విషయములను ప్రస్తుత కథయందు తా నెట్లు జోడించు ననగా నల చరిత్రములోని హంస దౌత్యము చూచినచో నర్థమగును. హంస దౌత్యము నల కథకు ముఖము. నల దమయంతు లిద్దరు నొకరొకరి గుణములు విని యన్యోన్యము కోర్కె గలవారైరి. 'ఒక్కనాడు నలుడు దమయంతీ గుణబద్ధచేతస్కుండై మదనానలంబు సహింపనోపక ప్రమదవనంబున గ్రుమ్మరువా డంతరిక్షశ్రీకాంతాహారావళియుం బోలె హంసావళి యవనీతలంబున కవతరించిన' - దమయంతీ గుణబద్ధచేతస్కుడు దమయంతియొక్క గుణములయందు బద్ధమైన మనసుకలవాడు. దమయంతి యను త్రాడుచేత కట్టబడిన మనస్సుకలవాడు. మదనానలము సహింపనోపక అనగా కాలుసేతులు కట్టివేసి నిప్పులో వేయబడినవాని వలె నుండెనన్నమాట. అంతరిక్ష మను స్త్రీయొక్క ముత్యాలపేరువలె హంస సమూహము భూమి కవతరించెను.

ముత్యాలపేరువలె హంసల వరుస యున్నదనుటచేత గగనమున బక్షులు గుములుగా నెగురునపుడు మెడలోని హారమువలె నాబద్ధమాలలై పోవుట విదితమయిన విషయమే. ఈ పోలిక చెప్పుట యెందు కనగా నలుడు దూతయైన హంసను పట్టుకొనగా 'పిండుకట్టి తిరుగుచుండె వాతోద్ధూత శారదాభ్ర శకలచయమువోలె' నన్న భావముతో సమత్వము కల్పించి చమత్కరించుటకు. ఇచట అంతరిక్ష మను శబ్దము అవతరించుట యన్న శబ్దము - ఈ రెండును ముఖ్యములైన శబ్దములు. అంతరిక్షమనగా వాయు ప్రసారముగల యాకాశము ('వాయురంతరిక్షే సూర్యో దివిచంద్రమా దిక్షు నక్షత్రాణి స్వలోకే' అని వేదము). ఈ హంసలు వాయు మండలము నుండి దిగినవి. ఎచటినుండి వచ్చినవో తెలియదు. వాయుమండలమునందే యుద్భవించెనేమో ! 'అవతరించు' అన్న శబ్దము 'డిగ్గు' అన్న సామాన్యార్థమును చెప్పుచున్నను భగవంతు డవతరించెను అన్నచోటి యర్థమును కొట్టుచున్నది. కనుక వాయువు తనువుగా గలిగిన దైవ మవతరించె నన్న స్ఫూర్తి యీ శబ్దములందు గలదు.

నలుడు 'హంసల నడ బేడంగు చూచి నగుచు' వాని 'నడకలసొగసు చూచి నవ్వుచు' - ఎందుకు నవ్వవలెను ? అవి స్త్రీలవలె నడచుచున్నవి. దమయంతీగత బుద్ధి కదియే కదా యూహ ! 'ఎగచి యెగచి యందు నెగయకుండఁగ నొక్క హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున'. ఎగరగొట్టి పైకి లేవకుండ నుండగా నొక్క హంసను మిక్కిలి తొందరగా బట్టుకొనెను (ఎగచు - ఎగరజేయు, ఎగయు - పైకి లేచు). ఆ హంస యెగురనే లేదు. దానిని మిక్కిలి తొందరగా బట్టుకొనెను. అది యెగిరిపోవునేమో యని యతని భయము. అది యితడు పట్టుకొనవలయుననియే

యెగురలేదు. 'ఆ హంస తన కమ్మనుజేశ్వరుం డపాయంబు జేయుంగా వగచి' చేయునని వగచి కాదు. చేయునుకదా యని యర్థము చెప్పినచో నీ 'కదా' శబ్దమున కర్థము లేదు. అతడు తన కపకారము చేయడు. చేయు నన్న ట్లూహించి యన్న యర్థము కల్పించుకొనవలయును.

'ఆ హంస మనుష్య వాక్యంబులతో నీకుం బ్రియంబు జేసెద. నీ హృద యేశ్వరియైన దమయంతి పాలికిం బోయి' మొదలైన వాక్యములను జెప్పెను. ఈ హంసకు దమయంతి నలుని హృదయేశ్వరి యని యెట్లు తెలియును? తెలియునుపో, నీ కెట్లు తెలియునని నలు డేల ప్రశ్నించలేదు? నలు డనురక్తుడై వదలిపెట్టెను. ఆ హంసపిండు దమయంతివద్దకుపోయి విహరించుచుండెను. అక్కడ దమయంతియు నామె చెలికత్తెలును హంసలను పట్టుకొనుటకు పరుగెత్తిరి. 'నలుచేతి విడువంగఁబడిన హంస చెలువముగ నందు దమయంతిచేతఁ బట్టువడియె'. 'విడువంగబడిన', 'పట్టు వడియె' నని యీ రెండు ధాతువులకు పడు ధాతువను ప్రయుక్తమై యిది యంతయు నొక యుద్దిష్ట కార్యమని తెలియుచున్నది. హంస హంసకాదు. పట్టి హంస కీ మాట లెక్కడివి? ఈ జ్ఞాన మెక్కడిది? ఈ హంస యెవరు? ఈ హంసపిండు 'అంతరిక్ష శ్రీకాంతా హారావళియుంబోలె నవనీతలంబున కవతరించెను'. ఇది దమ యంతికి నలునకు సంగమ కారణదూత, సంగమమునకు కారణమయిన దూత. ఈ హంస లేనిచో వారి సంగమముజరుగదా? అదివరకే వా రన్యోన్య లగ్నమనస్కులు. ఈ దౌత్యమువలన దమయంతి యధిక విరహతప్త యగుటయు మొదలయినవి జరిగిన మాట నిజమే. అంతమాత్రమున సంగమకారణ దూత యనవలయునా? లోకములో కారణ జన్ముడు మొదలైన శబ్దములు కలవు. ఒక మహాకార్యము సాధించుటకే యతడు జన్మించినాడని యర్థము. అట్లే నలదమయంతుల సంగము మను మహా కార్యము జరుపుటకొరకే యీ హంస యవతార మెత్తెనని యర్థమగుచున్నది.

శివ పురాణములో నొక గాథ కలదు. పూర్వ యుగములో ఆహుకుడు ఆహుకి యను నిద్దరు భిల్ల దంపతులు పరమ శివభక్తులై యుండగా శివు డనుగ్రహించి 'మీరు భవిష్యత్కాలములో నల దమయంతులై జన్మింతురు. మీకు నేను దౌత్యము చేయుదు'నని చెప్పెను. ఆ గాథ ననుసంధించి నన్నయగారు ఈ కథ వ్రాసెను.

సంస్కృతములో నైషధమును రచించిన శ్రీనాథునికి ఈ శివపురాణాంతర్గత కథ తెలియును. అందుచేత వారి హంస పంచతంత్ర కథలలో వచ్చు నొక పక్షి వంటిది. నన్నయ్యగారు 'నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు'. అందుచేత నన్నయ్య

గారి హంస శివుడు. పరమ యోగీశ్వరులకు హంసలని పేరు. యోగీశ్వరేశ్వరుడైన శివుడు హంసగా వచ్చెను. ఇది నన్నయ్యగారి పరమ విజ్ఞానము. 'అమలిన తారకానము వయంబులనెన్నను... విధాతృనకైనను నేరఁబోలునే' అను పద్యమునుబట్టి నన్నయగారు భారతమును జూచిన చూపు తెలియగలదు. మొదటిది భారతములో నక్షత్ర గోళముయొక్క మహావిషయము లున్నవి. ఖగోళ పరిజ్ఞానము లేకుండ భారతము సర్వంకషముగా దెలియదు. రెండవది సర్వ వేదశాస్త్రముల రహస్యము తెలియ వలయును. మూడవది దుర్గమార్థ సమన్వితము కనుక ఖగోళ విషయము సర్వవేదశాస్త్రార్థ పరిజ్ఞానము ప్రసన్న కథా కలితార్థ యుక్తిలో నన్నయ్యగారు చొప్పించిన బహ్వర్థ యుక్తులు భారత రచనచేయు కవికి తప్పకుండ కావలయును. నన్నయ్యగారీ విజ్ఞాన మంతయు కలవారు.

'భాసతికిరణ దివంబునకుఁ బోల్పసఁగంగ శరత్సమాగమం
బాసకల ప్రమోదకరమై విలసిల్లె మహర్షిమండలో
పాసిత రాజహంస గతి భాసి ప్రసన్న సరస్వతీక మ
భ్యాసనశోభితం బగుచు నబ్జజు యానముతో సమానమై'.

వేదములో ద్యావాపృథువుల దాంపత్యము రూఢమైనది. మహర్షిమండల మనగా సప్తర్షి మండలము. ఈ సప్తర్షి మండలమునకు క్రింది భాగమున కొన్ని నక్షత్రములు హంసాకృతిగా నుండును. అచ్చటనే సరస్వతీ నక్షత్రము బ్రహ్మనక్షత్రము కూడ నుండును. ఈ సంగతు లన్నియు ఋగ్వేద ప్రతిష్ఠితములు. ఖగోళ విజ్ఞాన మహా విషయములు నన్నయ్యగారికి కరతలామలకములు.

వ్యాస మహర్షి భారతములో యాజ్ఞికములయిన సంయోగ వైఖరులు, వేద చ్ఛందోవతారములు కథలుగా నిర్మించి వ్రాసెను. అందులో గరుడికథ గాయత్రీ చ్ఛందోవతార కథ. యజుర్వేదములో కద్రూ వినతలను రెండు ఛందస్సులచేత నమృతము సాధింపబడక గాయత్రీ చ్ఛందస్సుచేత సాధింపబడిన యుపాఖ్యానము కలదు. దానిని వ్యాసమహర్షి గరుడి యమృతము నాహరించిన కథగా వివరించెను. ఇట్టి కథలతో నన్నయ్యగారి రచనము సర్వధా అమూల్యార్థము భాసించునట్లుండును.

ఉపకథల తీర్పిట్లుండును. ప్రధానకథ తీర్పు వేరు విధముగా నున్నది. ఉపకథలయం దర్థయుక్తి చేయుట తేలిక. ప్రధాన కథయం దర్థయుక్తి చేయుట మిక్కిలి కష్టము. అందు భారత కథ చాల క్లిష్టమైన కథ. ఎక్కడి కక్కడికి

కథాఘట్టములు సన్నివేశక్లేశము కలవై కవి రచనకు, నౌచిత్యసంపాదనకు కష్టము కలిగించుచుండును. ధృతరాష్ట్ర పాండురాజు లన్నదమ్ములు. ధృతరాష్ట్రుడు గ్రుడ్డి వాడు. పాండురాజు పాండురోగి, ఇద్దరకును రాజ్యార్హత లేదు. ఇద్దరును మహాబల శాలురే. అంధుడగుటచేత ధృతరాష్ట్రుని బాహుబలము నిరుపయోగము. రాజ్యము యథార్థముగా పాలించునది పాండురాజు. ధృతరాష్ట్రుడు పేరునకు రాజు. సర్వ దిగ్విజయము చేసి రాజ్యమునకు ప్రతిష్ఠ తెచ్చినది పాండురాజు. తాను నిత్యము హస్తినాపురమున నున్నచో ధృతరాష్ట్రుని రాజత్వమునకు భంగము వచ్చును. కాని ప్రజల బుద్ధిలో పాండురాజే రాజనిపించుచుండెను. భారత కథ ననుసరించి పాండవులు రాజ్యభాగ మడుగుటకు పాండురాజు రాజ్యము చేసినట్లు కనపడవలయును. మొదటనే కథలో నీక్లిష్టఘట్టమున్నది. రెండవది ధర్మరాజునకు పదునారవయేట పాండవులు హస్తినాపురమునకు వచ్చిరి. అంతవరకు పినతండ్రి పెదతండ్రి కొడుకు లొకరి నొకరెరుగరు. అంతవరకు దుర్యోధనుడే యువరాజుగా నుండెను. ఒకవేళ సమష్టి కుటుంబముగా నొప్పుకొన్నను కొడుకులలో పెద్దవాడైన ధర్మరాజు యువ రాజు కావలసి వచ్చును. ఈ పినతండ్రి పెదతండ్రి బిడ్డలు విరోధము పాటించుకొన జొచ్చిరి. ఒక కుటుంబములోని పిల్లలు పోట్లాడ మొదలిడినచో సేటు చెప్పుటకు వీలులేదు. ఎంత పోట్లాడుకొన్నను తెగతెంపులు చేసికొనుటకు వీలులేదు. ఒకరి నొక రెక్కువగా సాధించుకొనుటకు వీలులేదు. ఈ కౌరవ పాండవుల విరోధ మిట్టిది. ఈ విరోధము యొక్క స్వరూపము ఒక గద్యకావ్యమునకో, యొక యల్ప కావ్యమునకో తగినది కాని మహాకావ్యమునకు తగినదికాదు. కాని భారతము మహా కావ్యము.

కథయొక్క యాత్మ చెడకుండ నీ సమష్టి కుటుంబములో నున్న వ్యవహారము ధ్వనింపజేయుచు నితిహాసము యొక్క యితిహాసత్వము చెడకుండ వ్రాయుట యొక క్లిష్టఘట్టము. ద్యూత ఘట్టముకూడ వారి సన్నిహిత బంధుత్వముచేత క్లిష్టతర మగుచున్నది. ఈ క్లిష్టమైన భాగమంతయు నన్నయ్యగారి పాలబడినది. తక్కిన భారతకథ దీని దృష్ట్యా కవితాశక్తి యెక్కువ కలవాడు వ్రాసికొని పోవచ్చును. ఈ ఘట్టములు వ్రాయుటకు లోకజ్ఞుడు కావలయును. రాజసభా వృత్తాంతములు చెప్పుటకు మనోభావముల వివరణము చేయుటకు లౌకికుడు కావలయును. అందువలననే నన్నయ్యగారు తాను "లోకజ్ఞునుభయభాషా కావ్య శోభితు"డని చెప్పుకొన్నాడు. ఈ మూడు ఘట్టములు మూడు విధములుగా నన్నయ్యగారు సమర్థించిరి. ధృతరాష్ట్రుడు రాజ్యము చేయుచుండగా "పాండురాజు వినయ విధేయత్వంబున ధృతరాష్ట్రున కతి

మత కార్యకరణంబున బాంధవులకు ... ... సంతోషంబు సేయుచు, 'మండిత గుణసంపద నధికుండగుచుం ... పాండు మహీశుఁడని బుధసభలు దనుఁబొగడన్'. పై వచనములో రాజలక్షణము లన్నియు చెప్పి ధృతరాష్ట్రునియందు వినయ విధేయతలతో నుండుట చెప్పి బుధసభలు పాండు మహీశుడు పూరు భరత కురు పతులకు దుల్యుండయి వంశకరుండగునని పొగడగా నొప్పెనని వ్రాయుట యొక గొప్ప నేర్పు. స్మృతిన్యాయ మెట్లున్నను జనవాక్యము పాండురాజే రాజుగా నుండెను. కురుపాండవ యుద్ధమునకు బీజభూతమైన సమస్య ఇట్లు నిర్దేశింపబడెను. ఆ ఘట్ట మంతయు నిట్టి చమత్కారములైన సూచనలతో నిండి యున్నది. రెండవ ఘట్టము యొక్క క్లిష్టత దుర్యోధనాదుల యౌద్ధత్య నిర్వహణముతో సమర్థింపబడినది. వారు వీరును పినతండ్రి పెదతండ్రి బిడ్డలమని తెలిసికొనుట పదునాలుగేండ్లు పెరిగిన తరువాత జరిగినది. అంతవరకు ధుర్యోధనాదులు వారసులుగా బెరిగిరి; రాచబిడ్డ లుగా పెరిగిరి. పాండవుల కీ పెంపకము లేదు. కౌరవులయు, పాండవులయు నీ పెరుగుదలలోని భేదమువలన విరోధ మెట్లు పొడసూపినదో వ్యంగ్యభూతముగా వ్రాయుటలో నన్నయ్యగారి నేర్పు గలదు. ఆ నేర్పులో నున్న కష్టము మహాకావ్యము యొక్క లక్షణము చెడకుండ పట్టుకొని వచ్చుటలో నున్నది. ద్యూత ఘట్టము కూడ నింత నేర్పుతోడనే నిర్వహింపబడినది. బంధుత్వ మేమి చేయుటకును వీలులేదు. పినతండ్రి బిడ్డలు కానిచో పాండవు లోడిపోయినంతనే నిజముగా దాసులై పరిచర్య చేయవలయును. అట్లు చేసినట్లు లేదు. ధృతరాష్ట్రుడు పిలిచి ద్రౌపదికి మరల రాజ్య మిచ్చునంతవరకు పాండవు లెక్కడ నుండిరి; యెట్లు లుండిరి? ఇట్టి బహువిషయ ములు వ్యంగ్య భూతములై పాఠకుని యూహాశక్తికి వదలబడి యొండు రెండు మాటలచే సూచింపబడుచు నీ ఘట్టములయందలి నన్నయ్యగారి రచనా విధానము మనస్సున క్రందనిదై యనిర్వాచ్య రమణీయమై భాసించుచున్నది.

నన్నయ్యగారి రచన యింత పరమధ్వని సముపేతముగా, నింత పరమాలం కారికముగ్గా నుండుటకు కారణమేమియని విచారించినచో నానాటి వేంగీ దేశమున కావ్యగతాభిప్రాయము లిట్టివి యని నిరూపింపబడుటకు కొన్ని ప్రతిపత్తులు కనిపించు చున్నవి. ఆ నాడు కావ్య శ్రోతృతా పారంగతములయిన సాహిత్య పరిషత్తు లుండి నట్లు నన్నయ్యగారి 'పరమ వివేక సౌరభ...గొనియాడి వేడుకన్' అను పద్యముచేత తెలియబడుచున్నది.

ఈ సభలకు నన్నయ్యగారు తన యాదిపర్వము వ్రాసిన తర్వాత తన కావ్యము వినిపించినట్లు కనిపించును; ఏలననగా సభాపర్వమునందలి రెండాశ్వాసము

లకును, అరణ్యపర్వములో తాను వ్రాసిన మూడాశ్వాసములకును చివర తన కావ్యము అతి రమణీయమ్ముగాను, అతి రమ్యమ్ముగానని వ్రాసెను. ఈ రమ్య రమణీయ శబ్దములు ఆది పర్వముయొక్క యెనిమిదాశ్వాసముల చివరను లేవు. ఆదిపర్వా శ్వాసముల చివర లేకుండ సభారణ్యాశ్వాసాంతములయందు నీ శబ్దము లేల యుప యోగింపబడవలయును? ఆ పరిషత్తులు నన్నయ్యగారి భారతమును విని యట్లు ప్రశంసించి యుందురని యూహించుటలో సామంజస్య ముండవచ్చును. ఈ రమ్య రమణీయ శబ్దములు వేంగి పండితుడైన రసగంగాధరకర్త వాడుటయు, నన్నయ్య గారి కావ్యము అట్లున్నదని సభారణ్య పర్వములయందు కనిపించుటయు, నాది పర్వమునందు లేకపోవుటయు, పండిత పరిషత్తులను నన్నయ్యగారు వర్ణించుటయు వీనిచేత జగన్నాథపండితు డేది సూత్రించెనో యా యభిప్రాయము వేంగినాటి పండిత పరిషత్తులదై యుండునని యూహించవచ్చును.

నన్నయ్యగారు ఆంధ్రభాషా వాగనుశాసను డనుటలో వాగనుశాసన లక్షణ మొక్క వ్యాకరణము వ్రాయుటలోననే కాదు, కావ్యము వ్రాసి లక్ష్య నిరూపణము చేయుటలో కూడ నుండును కదా. ఆ లక్ష్య నిరూపణ మెట్టిదో చూడవలయును.

భాషకు నుడికారము ప్రాణము. ఈ నుడికారము నన్నయ్యగారి యందు సమృద్ధిగా నున్నది. నన్నయ్యగారు ప్రధానముగా తత్సమ శబ్దములు పొందిన యర్థ విపరిణామము భాసించునట్లు బహు శబ్దములు వాడును.

'మాయందు లేని గుణములు
మీ యనురాగమునఁ జేసి మిగిలి వెలింగెన్
మీ యనుగతి మాకు నభి
ప్రాయము వనవాసదుఃఖభర మోపుదురే'.

ఇచ్చట నభిప్రాయమన్న శబ్దము ఇష్టమన్న యర్థము కలది,

'ఈ యన్న పొష్యప్రోలికి పోయి కడుం పెద్దదవ్వు పోయినయట్లు' త్రికము లోని యీ శబ్దమునకు నుండు ధాతువుయొక్క భూతార్థక క్రియాజన్య విశేషణము జతపరచి తరువాత నామవాచకము పెట్టి నన్నయ్యగారు రెండు విధములైన మార్గములు చూపించినారు తెలుగులో సమాస మిట్లు చేయవచ్చు నన్న దొకటి. విశేషణ విశేష్య ములు క్రియాజన్య విశేషణముచేత వ్యవహితమ్ములై సమాస ఘటనము చేయుట. మరియు నిచ్చటి యే తదర్థకమైన యీకారము సమీపదేశ నిర్దేశకముగా వాడబడినది.

'తడయక సామభేదముల దానములం దయతోడనమ్మగా
నొడివియు సత్య మిచ్చియు',

'మనసిచ్చి మాటలాడుటవలె సత్యమిచ్చుట' యని నన్నయగారు వాడినారు.

'పెద్ద యిష్టుడు మీకున్', 'ఈ వ్యాధి యొంటఁ దీఱదు', 'కన్నుమూయదు నాకున్', 'ఏమి గహనము', 'దుర్యోధనుండు దుర్బుద్ధియని యేమి చెప్పవలయును', 'నెల నెల సేవింతురు', 'పగలెల్ల జలదుర్గబలమున జలధినుండి', 'రేతెల్లా చనిన రేగి', 'అక్కుఁ డలమ్ముల తొడుగ నవసరంబై యున్నది', 'సలిపిరి దీర్ఘవాసరనిశల్', 'రణవీరులు కావుట'—

ఇట్టి వెన్నియో నన్నయ్యగారి తెలుగు ప్రయోగములు.

'మరియెండ యెక్కనంతకు', 'ఎల్లవారికంటె నెఱుకకలవు', 'ఎంత యోటు వడిన నంతియ జూదమ్మునందుఁ దగులు', 'పూసికట్టి తొడి', 'ముదుసళ్ల తమ కిమ్ముగా సదివికొంద్రు', 'గాడ్పు చూలి పిఱుదు కావంగ'—

ఇట్టివియును పలువిధములైన తెలుగు పలుకుబడులు నన్నయ్యగారు వాడగా మరికొంద ఱితరాంధ్రకవులు వానిని పదేపదే వాడి యా శబ్దములు వారివేమో యన్నంత ప్రేమ కలిగించుకొన్నారు.

మరియు నన్నయ్యగారు సంస్కృత శబ్దములను పలుచోట్ల యౌగికార్థము నందు వాడి కథార్థ యుక్తి కలిగింతురు. ఆంధ్రభాషకు నన్నయ్యగారు పెట్టినది భిక్ష. తక్కిన కవు లందరు నన్నయ్యగారినుండి భాషాశబ్దములు, పద్యరచనలోని యొడుపులు గ్రహించినవారే. కాని యొక్కరికిని నన్నయ్యగారి ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి తెలియలేదు. మహాకథ వ్రాయుచు కథా పరమ ప్రయోజనమైన మహా విషయమును వ్యంగ్యభూతముగా గాని, బుద్ధిపూర్వకముగా తత్ర తత్ర నిహిత బహు విషయజన్య స్ఫూర్తిచేతగాని భాసింపజేయగల తెలుగు కవులు కొద్దిమంది. సంస్కృత భాషకు వాల్మీకి యెట్టివాడో, ఆంధ్రభాషకు తానట్టివాడనని యెరిగినవాడు నన్నయ్య గారు. నన్నయ్యగారు వ్రాసిన బహువిషయము లట్లుండగా నాంధ్రభాషకు గద్య పద్యాత్మకమైన కావ్యమే యుండవలయు ననియు నాంధ్ర కావ్యములలో చంపకమాలో త్పలమాలా మత్తేభ శార్దూలములు కంద సీస గీత పద్యములు బహుళముగా నుండుట రమ్యమనియు దర్శించినవాడు నన్నయ్య.

oOo

పాల్కురికి సోమనాథుడు

— మల్లంపల్లి శరభయ్య

***సోమనాథుడు, పాల్కురికి* :** సోమనాథుని దేశ కాలములు, కులగోత్ర ములు రమారమి ఒక అర్థ శతాబ్ది నుండి పరిశోధకులకు చర్చావిషయములుగ నున్నవి- హాల్కురికియా ? పాల్కురికియా ? కన్నడదేశమా ? తెలంగాణమా ? పదుమూడవ శతాబ్దియా ? పదునాలుగవ శతాబ్దియా ? తిక్కనకు ముందా? వెనుకా? ఆరాధ్యుడా ? జంగమమా ? అని. ఈ చర్చలను పురస్కరించుకొని పలువురు పరిశోధకులు పెక్కు గ్రంథములను రచించిరి. ఆ గ్రంథములలో అంతరంగ సాక్ష్యములు, బహిరంగ సాక్ష్యములు క్రోడీకరింప బడినవి. కర్ణాటాంధ్ర దేశచరిత్రములు, వాఙ్మయ చరిత్ర ములు నవలోడింపబడినవి. పూర్వసిద్ధాంతములు నిరస్తములై, నూత్న సిద్ధాంతములు నెలకొల్పబడు చున్నవి. పరిశోధించినకొలది సాధన సామగ్రియు, సామగ్రి దొరకిన కొలది పరిశోధనయు నవిరతముగ గొనసాగుచునే యున్నవి. ఈ పరిశోధకులు రెండు తెగలు; చరిత్ర పరిశోధకులు, వాఙ్మయ పరిశోధకులు. చరిత్ర పరిశోధకు లనుటచే వాఙ్మయాధారమును విడుతురనిగాని, వాఙ్మయ పరిశోధకు లనుటచే శాసనాధారమును నిరసింతురనిగాని తలంప వలనుపడదు.

శ్రీయుత కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు సోమనాథుని గ్రంథములను ప్రకటించునంతవరకును శైవేతర ప్రపంచమునకు సోమనాథుని ప్రసక్తి పట్టినట్లుతోచదు. వారు తొలుత ప్రకటించిన బసవపురాణము పరిశోధకుల దృష్టిని సోమనాథుని దెసకు మరల్చినది. అంతవరకు శైవులలో గూడ పఠన పాఠనాదులనుండి యంత్యర్హితములై పొనుగుపడియున్న సోమనాథుని లఘుకృతులు పెక్కులు పరిశోధకుల కృషి ఫలము లుగ వెలువడినవి. సోమనాథుని దేశకాలాదిక చర్చ పరిశోధనయం దొకప్రధానశాఖయై వెలసినది. చరిత్ర పరిశోధకులు సోమనాథుని పదునాలుగవ శతాబ్దిలోని వానినిగను, వాఙ్మయ పరిశోధకులు పదుమూడవశతాబ్దిలోని వానినిగను నిర్ణయించుచున్నారు. సోమనాథుని గ్రంథములు తెనుగునుండి కన్నడమునకు, సంస్కృతమునకు అనువదింప

బడియుండుటను, తెలంగాణములో పాలకుర్తి గ్రామముండుటను సోమనాథుని బేర్కొనిన యేకవియు 'హాల్కురికి' యని పేర్కొనకుండుటనుబట్టి సోమనాథునిది ఆంధ్ర దేశమే యనియు, నతడు తెలంగాణమువాడనియును, జంగమ శబ్దము నాటికి జాతి వాచకముగాకుండుటను అప్పటికి బ్రహ్మణేతరుల కందుబాటులో లేని వేదవేదాంగ పారగత్వము సోమనాథుని కృతులలో బ్రవ్యక్తమగుచుండుటను బట్టి సోమనాథుని బ్రహ్మణుడేయనియును పలువురు పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. భాషాపరిశోధకులకు, వాఙ్మయ పరిశోధకులకు, చరిత్ర పరిశోధకులకు సోమనాథుని కృతులుకొన్ని దశాబ్దముల పరిశ్రమ కవకాశమిచ్చు పెన్నిధులవలె గోచరించినవి. 'జానుతెనుగు' యొక్క స్వరూపాన్వేషణము, నిఘంటువుల కెక్కని పెక్కుపదముల అర్థని రూపణము, అందు సదృశేతర ద్రావిడభాషాపద సాదృశ్యానుసంధానము, శివకవి వ్యవహారైక నియతములగు పెక్కు సంస్కృతాంధ్ర పదప్రయోగములు, సంధివిశేషములు, కారక విశేషములు, క్రియావిశేషములు, ఛందో విశేషములు – నిరాదృతమై, విస్మృతమైన యొక మహాకవితా సంప్రదాయముయొక్క శిథిలావశేషములుగ నిలిచి పలువురు బుద్ధిమంతులను అన్వేషణ నిమగ్నులుగ నొనర్చినవి.

ఉదాహరణమను అపూర్వకావ్యప్రక్రియకు సంస్కృతాంధ్రములలో ప్రథమోదాహరణములుగ సోమనాథుని బహు భాషా పాండిత్యమునకు నిదర్శకమై సంస్కృత, ద్రవిడ, కర్ణాట, మహారాష్ట్రములను మణిప్రవాళశైలిని, జాను తెనుగునను గూర్పబడి పద్యమున కొక్కటిగ పురాతన భక్తచరిత్రములను గీర్తించుచున్న వృషాధిపశతకము నేటికి దొరికిన మకుట సంఖ్యానియతములగు శతకములలో మొదటిదిగ నెన్నబడుచున్నది. అక్షరాంక గద్యమును, అక్షరాంక పద్యములును, నమస్కారగద్యయును, పంచప్రకార గద్యయును, అష్టోత్తరశతనామ గద్యయును, శరణుబసవ గద్యయును పంచరత్నములును, బసవాష్టకమును సోమనాథుడు బసవేశ్వరునిపై జెప్పిన స్తుతి ప్రబంధములు. మరియు నితడు సద్గురు రగడను కన్నడ భాషలో రచించెనట. సోమనాథుడు తన సంగీతశాస్త్ర వైదుష్యమునకు నిదర్శకముగ రచించిన గంగోత్పత్తి రగడ నేటివరకెచ్చటను లభించుటలేదని పరిశోధకులు తెలుపుచున్నారు. ఇవికాక అనుభవసార, చతుర్వేదసారములను కృతులను, భక్తిసమయమును సవైదికముగ ప్రతిష్ఠించుచు సోమనాథుడు రచించెను. సంస్కృతమున సోమనాథభాష్యమను శ్రుతి స్మృతి ప్రమాణ సంయుతముగ శివపారమ్యమును నిరూపించు నిరువదియైదు ప్రకరణముల మహా గ్రంథమును రచించెను. దీనికి వీరమాహేశ్వర సారోద్ధారమనియును బేరు. దీనికి మనోహరుడను నతడు రచించిన వ్యావహారికాంధ్రటీకయు

గలదు. ఈ వివరణముతో బదియవప్రకరణము వరకే ఈ గ్రంథ ముపలబ్ధమగు చున్నది. రుద్రభాష్యమను పేర యజుర్వేదమునందలి రుద్రాధ్యాయమునకు సోమ నాథుడు వ్రాసిన భాష్యమిప్పటికి దొరకలేదు. మీద బేర్కొనిన బసవాష్టకముగాక సోమనాథుడు సంస్కృతమున నింకొక వృషభాష్టకమును రచించెను. సోమనాథుని కృతులలో జిన్నదియయ్యు విషయమహిమచే గడుంగడు నుదాత్తమగు 'చెన్నమల్లు సీసములను ముప్పదిరెండుపద్యముల కృతిలో షట్ స్థలానుభావ రహస్యములు వర్ణింపబడినవి.

బసవేశ్వరోపజ్ఞమైన భక్తిసమయమను మహాప్రాసాదమునకు మూల స్తంభములై నిలచిన మహాకావ్యములు సోమనాథుని బసవపురాణమును, పండితారాధ్య చరిత్రమును నేడు దేశి కవితాసౌధమునకును మూల స్తంభములుగ నెన్నబడుచున్నవి. తెలుగులో మొదటి ద్విపద కావ్యము బసవపురాణము. సంస్కృతమున కనుష్టుప్ఛంద మెట్టిదో తెనుగునకు ద్విపద యట్టిది. అనంతర లాక్షణికులు నిషేధించినను సోమనాథుడు ద్విపదలలో బ్రాసయతులను వాడెను. ద్విపదచ్ఛందముపై అవజ్ఞకలవారి నుద్దేశించి

'ఉరుతరగద్య పద్యోక్తులకంటె
సరసమై పరగిన జానుతెనుంగు
చర్చింపఁగా సర్వసామాన్యమగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలు కోర్కెదై-వార
దెలుఁగుమాట లనంగవలదు వేదముల
కొలఁదియకాఁ జూడుఁడు'

అని బసవపురాణమునను,

'ఒప్పదు ద్విపద గావ్యోక్తినావలవ
దారూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వసామాన్యంబుగామి
జానుదెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు
నట్టులుగాక కావ్యప్రౌఢిపేర్మి
నెట్టన రచియింపనేర్చినఁ జాలు
నుపమింప గద్యపద్యోదాత్త కృతులు
ద్విపదయు సమమ'

అని పండితారాధ్యచరిత్రమునందును సోమనాథుడు హెచ్చరించియున్నాడు. ప్రతిపాద్య విషయనిష్ఠమెయి మహాసముద్రమువలె పొంగివచ్చుచున్న భావనతో రెక్కలు సాచి యంతరిక్షమున కెగురుచున్నట్లు తోచు సోమనాథుని భాషానిగుంభనములు ద్విపద చ్ఛందోనిబద్ధము లనుమాట తత్కాలమునందు మరపునబడును.

బసవని వీక్షించువేళ సోమన కొడలెల్ల గన్నులు. బసవని గీర్తించువేళ సోమన కొడలెల్ల జిహ్వలు. భక్తైకదేహుడు పరమేశ్వరుడు. భక్తజనప్రాణి బసవడు. శివుని యస్తిత్వమునకు బసవ డనాదియైన యేకసాక్షి:

'కాలకూటము కుత్తుకకు రాకమున్న
క్రాలుపురంబులు కాలకమున్న
గౌరివివాహంబు గాకటమున్న
యార నజాండంబు లలరకమున్న
తివిరిమూర్తులు నెన్మదియు లేకమున్న
భువి హరిబ్రహ్మలు పుట్టకమున్న
యటమున్న యటమున్న యట మున్నమున్న
యుట నీవు నాస్వామి వేసు నీ బంట'

అట్టి బసవని తత్త్వమునకు గాయకుడు సోమనాథుడు; బసవేశ్వరుడు కర్మ మార్గమును నిరసించి వర్ణాశ్రమ ధర్మములను బ్రతిఘటించెను. 'వేదంబు లాదియో విధీ కల్పితంబు లాదియో' అని యుపక్రమించి వర్ణాదికము విధి కల్పిత మనియును, వేదచోదితములైన జాతులు ప్రవర్తకము నివర్తకము ననునవి రెండే కలవనియు, అందు భవకర్మ సంస్కారి ప్రవర్తకు డనియును; శివకర్మ సంస్కారి నివర్తకు డనియును, గావున గర్మవాదు లెల్ల రొక జాతి, భక్తు లెల్ల రొక జాతి యనియును బసవనమంత్రి సిద్ధాంతీకరించెను.

ఒక విధముగ బసవపురాణము ప్రాకృతభక్త కథల సంకలన గ్రంథము. ఒక్కొక్క భక్తుని దొక్కొక్క లోకము. ఏ భక్తుని వైశిష్ట్య మాభక్తునిదే. వీరెల్లరు తమతమ సంస్కారానురూపముగ దమతమ యారాధన మార్గములను నిర్మించుకొని సాయుజ్యాభిముఖముగ నడచిరి. ఆ జానజమైన భక్తి వీరిది. పాండిత్యమునకును, వీరి భక్తికిని జోలదవ్వు. సూత్రమునందు మణులవలె బసవచరిత్రమునందీ కథలు గుంఫితములైనవి. 'పురాతన భక్తగీతార్థ సమితి' బసవపురాణమునకు మాతృకయని

సోమనాథుడు చెప్పినాడు. మత చర్చాదికము నట్లు విడిచి యిట్టి భక్త కథాను వర్ణనముచే సోమనాథుని కవిత చరితార్థమైనది.

'వాఁ మూర భక్తుల వర్ణింపఁగంటి ;
పాయక నాజిహ్వ పావనంబయ్యె'

అని సోమనాథుడే చెప్పికొనెను. ఇతి వృత్తముల యందలి దేశీయత, ప్రకృతిసిద్ధమైన భక్తియందలి స్వచ్ఛందత, భాషాచ్ఛందములు, అన్యోన్య సంవాదమునంది బసవ పురాణమునకు నాన్యతోదర్శనీయమైన అనిర్వచనీయ మాధుర్యమును, మహిష్ఠతను గల్పించుచున్నవి. ఈతని కవితా ప్రస్థానమునకు 'దేశికవిత' అని వ్యవహారరూఢి కలుగుటలో నాంతర హేతు విదియే; దేశీయ మగు ద్విపదచ్ఛందమును గావ్యమునందు వాడుటవలన గాదు.

బసవపురాణము కావ్యమువలె నుండును. పండితారాధ్య చరిత్రము శాస్త్రము వలె నుండును. యథార్థమునకు పండితారాధ్యచరిత్రముకూడ గావ్యమే. బసవ పురాణముకన్న ప్రౌఢతరమైన కావ్యము. ఉద్దిష్ట ప్రయోజన సిద్ధికై సోమనాథ భాష్యమును, రుద్ర భాష్యమును సోమనాథుడు రచించియే యున్నాడు. బసవేశ్వర మల్లికార్జున పండితుల వ్యక్తిత్వములలో గలభేదమే బసవ పురాణ, పండితారాధ్య చరిత్రములయందు ప్రతిఫలించినది. వీనియందలి కావ్యత్వ సిద్ధివలననే కొన్ని శతాబ్దముల ప్రబల ప్రతికూల వాతాహతికి దట్టుకొని యవి నిలువ గలిగినవి.

బసవపురాణమును గంగానది యందుమేని ఆరాధ్య చరిత్రమును సముద్ర మనవలయును. దీక్షా, పురాతన వాద, మహిమ, పర్వత ప్రకరణము లనుపేర నిం దైదు ప్రకరణములు గలవు. దీక్షాప్రకరణములో భస్మ, రుద్రాక్ష, లింగ ధారణములకు శ్రుతి, స్మృతి పురాణాగమ ప్రమాణ వాక్యములును, పండితుని శివ పూజాప్రకారమును, జంగమ తత్త్వ స్వరూపమును వర్ణింప బడినవి. బసవ పురాణమున వర్ణింపబడని పరిశిష్టపురాతన భక్తకథలు పురాతన ప్రకరణములో వర్ణింప బడినవి. వాదప్రకరణములో వేద వాద, కర్మవాద, కాలవాద, అద్వైతవాద, సాంఖ్యవాద, యోగవాద, చార్వాకవాద, బౌద్ధవాద, జైనవాదములు ఖండింపబడినవి. మరియును ఇందు ధారణ, భిక్షాటన, గంగావతరణాదిక హేతువులును, పంచవింశతి లీలలును, హరిహర తారతమ్యమును, రుద్రాధికత్వము, ప్రళయలీల, మహాతాండవ లీల మున్నగునవి వర్ణింపబడినవి. మహిమ ప్రకరణములో పండితుని నయన శిక్ష

యును, నయనలాభమును, చోళవంశ క్షయకథనమును, గణమాలిక, రుద్రగణ కీర్తనము, యోగాచార్యగణ సంకీర్తనము, షోడశగణ సంకీర్తనము, దశ త్రయోదశ గణ సంకీర్తనములును, పండితునకు,నూర్ధ్వనేత్రలాభమును, కతిపయభక్త కథలును, బసవని శివైక్యమును, పండితుని విలాపమును వర్ణింపఁబడినవి. పర్వత ప్రకరణమున శ్రీ పర్వతదర్శన తన్మాహాత్మ్య వైభవస్తుతి కథనము, శ్రీ గిరి దివ్యస్థాన కథనము, శివరాత్రి వైభవము మున్నగునవి వర్ణింపఁబడినవి.

పండితారాధ్యచరిత్రము కావ్యరూపము నందిన శైవ దర్శన మనవచ్చును. బసవని తత్త్వమునకు భాష్యకర్త పండితుడు. వివిధ వాదోపబృంహితమైన ఆరాధ్య చరిత్రము 'దండనాయిక బసవాంకన ఖ్యాతగుణగణాయతము', భక్తి సమయమునకు బెట్టనికోట,. పాండిత్య వీరమునకు పరమావధి. వాద ప్రకరణాంతమున పండితుని ప్రతిజ ఇట్టిది.

'గౌరీశుమీద దైవంబులేదని, తల యిచ్చి పడయుదు మంట బటుదును, శివుని మీద నొకడు కలడన్న నాయరకా లెత్తి వాని నడుదల దన్నుదు, నాదు ప్రతిజ్ఞ యెడ పక నేను గాలెత్తితిని'

ఇది మతాభినివేశ జనిత దురభిమానోక్తియని, ఔద్ధత్యమని-వాదసమయానభిజ్ఞులైన నేటి విమర్శకులు ఆరాధ్యచరిత్ర పీఠికయందు వ్రాసిరి. నిగ్రహస్థానగతులైన ప్రతివాదుల దెస జయిష్ణువులైన పండితుల వాగ్వ్యవహార మిట్టిదగుట సర్వదర్శనముల యందును బ్రసిద్ధమైన విషయము - ప్రతివాదిమస్తకతటీ విన్యస్త వామాంఘ్రిణా శ్రీహర్షేణ'. వివిధవాదములను ఖండించిన పిమ్మట ప్రకరణాంతోప నిబద్ధమైన యీ ప్రతిజ్ఞ మతదృష్టిచే నితరులకు గొంత బాధాకరమైనను కావ్యదృష్టిచే పాండితీవీరము యొక్క వరాకాష్ఠకు వ్యంజకమగుటచేత పరమరమణీయముగ నున్నదని యంగీక రింపక తప్పదు. శ్రుతి స్మృతి పురాణాగమ ప్రమాణ బాహుళ్యమువలన స్వసమయము నందేర్పడిన గాఢవిశ్వాసము, భక్తిదూరములైన యన్య సమయములను వాదముల యందు ఖండించునప్పటి వీరావేశము, శివైకతానమగు భక్త్యుద్రేకము కారణములుగ సోమనాథుని కృతులయందు పెక్కుచోట్ల తీవ్రధోరణితో నన్యమత నింద కాననగును. ఎవరి విశ్వాసము వారిది. ఎవరి యుపపత్తులు వారి కుండును. స్వమతస్థులకు భక్తిగా తోచినది పరమతస్థుల కౌద్ధత్యముగ దోచి యీ గ్రంథముల యందు వైముఖ్యమును గల్పించుటలో నాశ్చర్యములేదు. సోమనాథుని కృతుల విషయమున జరిగిన దిదియే.

సార్వజనీనములైన భారతాది మహేతిహాసములచేత సంపన్నమైన తెనుగు వాఙ్మయమునకు సోమనాథుని కావ్యసంచయము కాణాచియై వెలువడినది. తెనుగు భాష యొక్క అకృత్రిమమైన మాధుర్యము తెలియవలయునన్నచో సోమనాథుని కావ్య సంచయమును జదువక తీరదు.

హంపీ శిథిలములు : స్థానిక గాథలును, పరంపరాగత వృత్తమును ఇది రామాయణము నందలి కిష్కింధ యని తెలుపుచున్నవి. ఇది సత్యమనుకొనదగినట్లు నేటికిని ఇచటి కొన్ని స్థలములు మతంగ పర్వతము, ఋష్యమూకము, మాల్యవంతము మొదలైన పురాణ నామములతో వ్యవహరింపబడుచున్నవి. కాని ఈ స్థలమునకు పదునాలుగవ శతాబ్దమున విజయనగర రాజ్యస్థాపకులు తమ రాజధానిని గావించుకొన్నప్పటి నుండి మాత్రమే దీనికి చారిత్రక ప్రాముఖ్యము కలిగినది.

విజయనగర రాజ్య స్థాపనముతో దక్కను, దక్షిణ హిందూదేశ చరిత్రలలో ఒక నూతనయుగ మారంభమైనది. దక్షిణదేశమున తమ యధికారమును, మతమును వ్యాపింపజేసికొనుటకు ఔత్తరాహులైన ముస్లిములు చేసిన అవిరళప్రయత్నముల ఫలిత మది. హిందూ స్వాతంత్ర్య పతాక నెత్తిన విజయనగరాధీశ్వరులు తమ రాజ్యమును స్థాపించుటతో మాత్రమేకాక దాదాపు రెండున్నర శతాబ్దులకాలము దక్షిణ హిందూ దేశము నంతను ముస్లిము ప్రభుత్వమునకు లోబడకుండ రక్షించిరి.

oOo

నన్నిచోడుడు

... కోరాడ రామకృష్ణయ్య

నన్నిచోడుడు : ఈ కవి ప్రాచీనాంధ్ర కవులలో ఒకడు. ఇతడు రచియించిన కావ్యము కుమారసంభవము.

'కుమార సంభవము' అను పేరెత్తుటతోడనే సాహితీపరులకు వెంటనే స్ఫురించునది సంస్కృతభాషలోని కుమార సంభవ కావ్యము. దానిని రచించిన మహాకవి కాళిదాసు. కాని ఆంధ్రభాషలో కూడ ఆ సంస్కృత కావ్యముతో సమానగౌరవము కలిగి ఆ సాహిత్యములో ప్రత్యేక స్థానమును వహింప గలిగినది తెలుగు 'కుమార సంభవము'. కావ్య మిట్టి దొకటి గలదని ఏ కొందరు ప్రాచీనులలో తప్ప సామాన్యముగా నాంధ్రసాహిత్య లోకము మొన్న మొన్నటి వరకు ఎరుగనే యెరుగరు. దీనిని రచించిన కవి రాజు మాత్రమే కాదు. అతనికి 'కవిరాజశిఖామణి' యను బిరుదు కూడ గలదు.

ఈ కుమారసంభవ మాంధ్రసాహిత్యమున కొక యపూర్వాలంకార మని చెప్ప దగి యున్నది. ఇట్టి యీ మహాకావ్య మనేక శతాబ్దములపాటు మరుగుపడి తెలుగు దేశమున ప్రసిద్ధి నందకయుండగా దీనిని బయటకు దీసి సుమారు నలుబది సంవత్సరముల క్రిందట నాంధ్రలోకమున కందించిన వారు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు.

అంతకు పూర్వ మాంధ్ర కవిత్వమునకు ఆది పురుషుడని తలంపబడుచుండిన నన్నయభట్టారకునికంటె నీ నన్నిచోడ కహాకవి సుమారొక శతాబ్దము పూర్వపువాడై యుండునని కవిగారు తాము ప్రకటించిన గ్రంథ పీఠికలో నిర్ణయింప యత్నించుట చేతనే ఇంతకాలము మరుగుపడియున్న యీ కుమారసంభవ కావ్య మాకాలములో నాంధ్రసాహితీపరుల దృష్టిని విశేషముగా నాకర్షించి ఆంధ్ర సాహిత్యలోకమున గొంత సంచలనమును గలిగించుటకు ముఖ్యకారణమైనది. అనేకములగు నాభ్యంతర, బాహ్య సాధనములను బట్టి నన్నిచోడకవి నన్నయ్యకు బూర్వుడే యని వారు నిరూపింప యత్నించినను ఆ కాలములోని పండితలోకము నన్నయ్యను త్రోసిరాజని నన్నిచోడుని

కగ్రస్థానమిచ్చుటకు సమ్మతించలేదు. నిస్సందేహమైన తగు నిదర్శనము లింకను లభింపక పోవుటచే నన్నిచోడుని కాల మిదమిత్థమని నిష్కృష్టముగా తేల్పబడినదని చెప్పుట కిప్పటికిని వీలులేకయే యున్నది. అంతరంగికములగు గూఢవస్తుమయ కావ్య నిదర్శనములను బట్టి ఇతడు నన్నయకు సమకాలికుడని నిరూపింప యత్నించినవారు కొందరు, కొంతవరకు శాసనాది బాహ్య నిదర్శనములను, గ్రంథస్థములగు నాభ్యంతర నిదర్శనములను సరిపుచ్చుటకు యత్నించి నన్నయ్య, తిక్కనలకునడిమి కాలపు వాడని నిశ్చయింప యత్నించినవారు కొందరు, అట్లు కాదు, కొన్ని సమకాలిక చారిత్రిక నిదర్శనములు కూడ నన్నయ్యకు పూర్వుడనువాదమునకే తోడ్పడగలవని వాదించు నిటీవలి వారు కొందరు నుండుటచే నీకవి కాలనిర్ణయ మింకను విమర్శనీయ స్థితిలోనే యున్నట్లు అగపడు చున్నది. ఏమైనను తాను ఒరయూరి కధిపతి యగు చెంకణాదిత్యుడనని చెప్పుకొనినందువలన గాని, కన్నడ తమిళ సాహిత్యములతో సన్నిహిత పరిచయమును చూపగలిగినంత మాత్రమునగాని, కొన్ని యపూర్వ ప్రయోగములను రచనారీతులను ప్రవర్తించినంత మాత్రమునగాని నన్నయ్యను తలదన్ని ఆంధ్రసాహిత్యములో అగ్రస్థానమును వహించగలడని మాత్రము ఆంధ్ర లోక మిప్పటి కింకను తలంచుచున్నట్లగపడదు. ఈ నన్నిచోడ జనవిభుండు తాను కరికాలచోడ వంశపువాడనని

'కలుపొన్న విరులు పెరుగన్,
కలుకోడిరవంబు దిశలఁ గలయఁగఁ జెలఁగన్,
బొలుచు నొరయూరి కధిపతి,
నలఘుపరాక్రముఁడ చెంకణాదిత్యుండన్'

అని చెప్పుకొన్నను తన తండ్రి పాకనాటియగు 'ఉరువది యొక్కవేయిటి కధీశుడగు రాజను చోడబల్లి' తల్లి హైహయాన్వయాంబర శశిరేఖయైన శ్రీసతి' యనియు దెలిపియుండుటచేత నీతడు పాకనాటి సీమవాడేయై నెల్లూరు ప్రాంతమున నివసించిన చోడవంశపు రాజులలో నొకడై యుండునని తలంపదగి యున్నది. ఈతడు 'కాశ్యప గోత్రజుడు; మిత్రాన్వయ శేఖరుడు; చెంకణాదిత్యుడు;' 'కవి రాజశిఖామణి' యనుబిరుదు కలవాడు; శ్రీశైలమఠాచార్యులలో నొకడగు జంగమ మల్లికార్జున యోగికి శిష్యుడు; అన్యదైవ వితతిని గొలువక 'సద్యమిష్టఫలదుం' డగు నా జంగమ మల్లికార్జునయోగి శ్రీపాదుకలను శ్రీపీఠంబున నిడుకొని సమస్తదేవతా స్వరూపంబుగా భావించి యర్చించినాడు. ఇట్లాతనిని తన గురువుగనే కాక పతిగను భావించి

సప్తసంతానములలో నుత్కృష్ట సంతానము సత్కృతియగా నిశ్చయించి సద్రసబంధురం బగు నీ కుమారసంభవ ప్రబంధము నాతనికి గృతియొసంగెను. ఇచట మరియొక విషయముగూడ గమనింపదగినదై యున్నది, ఏమనగా నీతని గురువు శ్రీశైల మహాచార్యుండగు జంగమ మల్లికార్జును డైనట్లే యాతని యిష్టదైవము శ్రీశైలమున మల్లికార్జునరూపమున వెలసియున్న పరమేశ్వరుడు. ఈ పరమేశ్వరుడే తన కుమారసంభవ కథానాయకుడు కూడ. కావుననే

'గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికిన్ గృతిఁ జెప్పి పుణ్యమున్
వరమును దేజముం బడయవచ్చు జగంబుల నిశ్చయంబు మ
ద్గురువును నిష్టదైవమును గూర్చు నిజేశుఁడుదాన, నాకుఁ గా
కొరులకు నిట్లు సేకురునె, యొక్కట లాభము లెన్ని యన్నియున్'

అని మహోత్సాహముతో పలపోయుచు శ్రీనగోత్తుంగమణి శ్రీసంగత మల్లికార్జున దేవుడగు నీశ్వరునితో మునిజన ముఖమణి ముకురుండై సద్గురుండై నెగడు జంగమ మల్లికార్జున దేవునకు అభేదము కల్పించి షష్ఠ్యంత పదముల నాతని పూజించి పరమ భక్తి యుక్తి నావర్జితహృదయుడై సకల భువన భవనావతార కారణుండైన పరమేశ్వరు వంశావతారంబుగా వ్యావర్ణించి ఆ పరమేశ్వరుడు ప్రకృతి స్వరూపమై వెలసిన సతీదేవిని పరిగ్రహించి విశ్వోదయ కార్యసిద్ధికి తోడ్పడిన కథాసూత్రముతో కథారంభమును గావించినాడు. ఆ కథా సూత్రమే

'సతిజన్మంబుఁ గణాధీశ్వర జననము ద
    క్షక్రతుధ్వంసముఁ బా
ర్వతీ జన్మంబుఁ భవోగ్రవ్రతచరితయు దే
    వద్విషత్ క్షోభముఁ శ్రీ
సుతసంహారమ్ము భూభృత్సుతతపము సుమా
    సుందరోద్వాహముఁ ద
ద్రతిభోగంబుం గుమారోదయము నతఁడనిం
    దారకుం బోర గెల్పుఁ'

అనం బరగు సకలావయవంబులం బరిపూర్ణంబై దివ్య కావ్యాంగనా సృష్టికిఁ గూడ మూలమైనదట. దీనిసిబట్టి వివేకజ్ఞుడు కవిరాజ శిఖామణియగు నీతని కుమారసంభవ కావ్యమందలి 'దివ్యకథ' కాళిదాసాదుల కావ్యము లందువలె నసమగ్రముగాక సక

లావయవంబుల బరిపూర్ణంబైన 'దివ్యకావ్యాంగనా సృష్టి' వంటిదని వ్యక్తము చేసినవాడైనాడు.

ఈతని కథాసూత్రము నందలి దివ్యాంగన ప్రకృతి మహామాయ, సర్వపదార్థ మూర్తియగు సతీరత్నము పార్వతి. ఈమె సకలావయవములం బరిపూర్ణ. ఆబీజ శక్తులు మిథునచర్యాసక్తి మైకొన్నగాని విశ్వోదయ కార్యసిద్ధి కాదు. ఇట్లు బీజశక్తుల విశ్వసృష్టితో ప్రారంభించిన ఈ కథాసూత్రమును తుదనుశివశక్తుల యేకీభావముతో, అనగా మరల సర్వాత్మకుని యర్ధనారీ రూప ప్రదర్శనముతో నంతము చేసినాడీ కవి. ఆ శివశక్తుల సృష్టికి విషయభూతుడగు కుమారుడుకూడ యోగపద్ధతిని మరల శివుని గాంచి పరమపదమును బొందురీతిని గూడ శివుని యుపదేశము మూలముగా వ్యక్తము చేయుటచే నీ సృష్టిని పరమావధిని, దానిని సాధించు మార్గమును గూడ దెలిపి యీ కావ్యకథా సూత్రమును సకలావయవ పరిపూర్ణంబగున ట్లీకవి చేసినవాడైనాడు. 'సకల నిష్కల స్వరూప సదాశివుండు స్వయంప్రకాశ భావుండై పరమ సుఖలీలఁ బ్రవర్తింపుచుండె'నని యీ కథను ముగించుటచే కలాసహితుడై సృష్టికి కారణ భూతుడైన యీ యీశ్వరుడు నిష్కల రూపుడైన సచ్చిదానంద రూపమున వెలయు చుండువాడే యని గూడ సూచించినాడు.

ఈ విధముగా నీ కావ్య కథాసూత్రము నిర్దిష్టమైన ఆద్యంతములు గలదై, సకలావయవంబుల పరిపూర్ణమై నెగడినది. ఈదివ్య కథారంభమున కభిముఖుడైనప్పుడే సత్కవికావ్యమును (లోను జూడగా బొరపగు చిత్రరూపమును బోలక) సువర్ణబంధ మృదుభావము గల్గి లోన వెల్పటన్ సరియగు రత్నపుత్రికవలె నుండవలె ననియు, పదునాలుగు విద్యల నేర్పు కనబరచుచు వర్ణనాష్టాదశమున బరిపూర్ణంబై, దశప్రాణం బుల సప్రాణంబై, నవరసభావభరితంబు, షట్త్రింశదలంకారాలంకృతంబునై రమణీయత నొప్పునని చెప్పినాడు.

'జంగమ మల్లయపేరఁ దత్ప్రభునాజ్ఞ పెంపునన్'

దా నీ మహిని నిల్పదలచిన సప్తసంతానములలో సద్రస బంధురమగు నీ ప్రబంధము ఉత్కృష్ట సంతానముగా భావింపబడినది. తన ప్రభువగు జంగమ మల్లయయాజ్ఞను బట్టియే యీ సప్తసంతానములు-అందీ ప్రబంధమును రచించుచున్నట్లు చెప్పుటచే ఈ నన్నిచోడునకు వేరు 'పతి' సార్వభౌము డెవరు లేరని ఈ సందర్భమున నట్టివారి నెవరిని అతడు ఉద్దేశించి చెప్పలేదని

'గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికిం గృతి చెప్పి'

అన్న సందర్భములో కూడ ఈ ప్రభువగు జంగమ మల్లికార్జుననే భావించినాడు కాని కొందరు తలచునట్లు వేరుపతి నెవ్వరిని భావించినట్లు లేదని స్పష్టము కాక మానదు. తన గురువునే తనకు ప్రభువుగా కూడ నీతడు భావించినాడు. కావుననే గురువును, పతియగు జంగమ మల్లికార్జును నిష్ట దైవము, కథానాయకుడు నగు శ్రీశైల మల్లికార్జున రూప శివునితో నభేదముచేసి యీ కథను సాగించినవాడైనాడు. ఇట్లీతనికి ఒక్క మాటుగా జేకూరిన ఇన్ని లాభము లితరులకు జేకూరుట దుర్లభమే. ఈ పరిస్థితులలో నీతడు పాటించిన కృతిపతి కథానాయకుల యభేదరూప వర్ణనా పద్ధతి ఆంధ్ర సాహిత్యములో 'ఆశ్వాసాద్యంత పద్యముల నేక విభక్తికముంజేయుట' యనునొక క్రొత్త సంప్రదాయమును నెలకొల్పుటకు కారణమైనది. సామాన్యముగా దెనుగు కావ్యములలో ఆశ్వాసాద్యంతములందు కృతి నాయకుని విశేషగుణములను వర్ణించుచు సంబోధించి కావ్యార్థము నాతనికి వినిపించుచున్నట్లు రచించుట పరిపాటియైన పద్ధతి. కాని నన్నిచోడు డీ కావ్యమున కథాను సారముగా నాశ్వాసాంతమున ప్రయోగింప వలసి వచ్చిన విభక్తినే కృతినాయకుని గూర్చి ఆ యాశ్వాసాంత్యము నను, తరువాతి యాశ్వాసాదిని రచించు పద్యములోని విశేషణ పదములకుగూడ నతికించి ఆ కథా భాగమందలి కథా నాయకునితో పాటు కృతినాయకునికి కూడ వీలైన చోటులయందు అభేదము సాధించి నడుపుటయే అతని యుద్దేశము.

ఈ నూతన సంప్రదాయమును నన్నిచోడుడు పంపాది కన్నడ కవుల రచనా పద్ధతిని బట్టి గ్రహించి తెలుగులో ప్రవేశ పెట్టినట్లు కనబడును. ఈ పద్ధతిని తిక్కన నిర్వచ నోత్తర రామాయణమున ననుసరింప యత్నించెను గాని అది యింత చక్కగా నిర్వహింపబడినట్లు లేదు. కన్నడ కవులతోను, సాహిత్యముతోను ఈతనికి గలిగిన విశేష పరిచయమునుబట్టి నన్నిచోడు డాంధ్ర సాహిత్యమున ప్రవేశ పెట్టిన క్రొత్త విషయము లనేకములు గలవు. భాషా సాహిత్య పరముగా మార్గ, దేశి భేదమున నన్వయించి వీనినిగూర్చి తెనుగులో మనకు మొదట చెప్పినివా డీతడే. ఇంతేకాక చాళుక్య రాజాదులు దేశి కవితను పుట్టించి ఆంధ్రదేశమున తెనుగును నిలిపినవారని మనకు వ్యక్తము చేసినాడు. కన్నడ కవులు వాడిన 'జాణ్ణుడి'ని బట్టియే కావలయు నీతడును 'సరళముగాగ భావములు జాను తెనుంగున నింపు బెంపుతో బిరిగొనవలె'నని చెప్పుచు 'జాను తెనుగు'ను ప్రశంసించినాడు. కన్నడ కవులవలెనే యీతడును దేవతాస్తుతి, సత్కావ్యస్తుతి, లక్షణము, కుకవినింద, కృతిపతి ప్రశంస, ఆత్మవంశాభి వర్ణనము,

షష్ఠ్యంత పద్యరచన, కథాసూత్ర వర్ణనము మొదలగు వానితోగూడిన కావ్యావతారికా రచనకు దారి తీసినవాడైనాడు. కన్నడమున తొలి జైన యుగమునకు జెందినవారై జైనమతాభిమానులగు నా కన్నడ కవుల వలెనే తరువాతి తెలుగు సాహిత్యమున నెచ్చటను గాన రాని జైనమత సంప్రదాయములను గొన్నిటి నీతడు తన రచనలో నెలకొల్పినాడు. దీపవృక్షములు, మంద నాంగానోకహములు మొదలగున వట్టి తెగకు జెందినవే. కన్నడ సాహిత్యముతోనే గాక తమిళ సాహిత్యముతో కూడ నీ మహాకవికి గల పరిచయము నీత డిందు ప్రయోగించిన తమిళ, కన్నడ భాషా ప్రసిద్ధమగు శబ్దజాలము, సంప్రదాయముల వలననే సువ్యక్త మగుచున్నది. కన్నడ దేశీయములగు మేఘడంబరములు, పీలితొంగళ్ళు, శీతలికలు, బేటంబేటము, వెంచలు కలుపదగలు, కొలది వేళ్ళు, గండబేటము, తుంతుర్వాని, కైవీగు, పేర్బొందులు మొదలగునవియే కాక నాయి, వేలగొను, ముడి, కట్టాయము తెంక మొదలగు తమిళ భాషా ప్రచురము లగు శబ్దములను ఈతడు ప్రయోగించినాడు. కథా రచనా విషయమున గూడ నీత డనేకవిషయముల నితర సన్నిహిత సాహిత్య సంప్రదాయములనుండి గ్రహించినాడు. గణనాథ జననము పార్వతి నలుగుపిండిబొమ్మకు ప్రాణ ప్రతిష్ఠచేసిన కథయేకాని, ఆతడు సతీపుత్రుడని గాని, సతీ, శివులు కరణీ కరిరూపముల గ్రహించి క్రీడించిన కథగాని ఆంధ్రసాహిత్యమున ప్రసిద్ధము కాదు. ప్రాచీన తమిళ సాహిత్యమున గాన బడుటచే నీ విషయమును నన్నిచోడుడచ్చటనుండి గ్రహించియుండును. ఇంక ననేక ములగు ప్రబంధ రచనారీతులు, భావములు, పదబంధములు మొదలగువానిని కన్నడ కవుల రచనలనుండి గ్రహించినట్లు కూడ కనబడును. నన్నిచోడునికి కన్నడ కవుల గ్రంథము లతోడి సన్నిహిత పరిచయముకల దనుటకు ఈతని గ్రంథములోని పద్య ములకును, కన్నడ పంపభారత, గదా యుద్ధములలోని వానికిని గల పోలికల నెన్ని టినైన జూపవచ్చును.

ఈతని గ్రంథము బయలు వెడలుట మూలముగా మన సాహిత్యమున ప్రాధా న్యము వహింప జొచ్చినది మార్గ, దేశి రచనాభేద పరిశీలనము. తత్తారతమ్య నిరూప పణము. అంతకు పూర్వముగల తెలుగు రచనములలో సంస్కృత భాషా సంప్రదాయా నుకరణము హెచ్చుపాలు పడినదను భావముతో కాబోలు మార్గకవులు కొంద రవలం బించిన మార్గము నాక్షేపించి వారిని 'దుర్మార్గపదపర్తను' అని నిందించుచు, ఉత్తమ మార్గ సత్కవీశ్వరులను గొనియాడుచు - మొత్తముమీద 'దేశి మార్గములను దేశీ యములు'గ చేసి రచించుటయే యుత్తమ కవీశ్వరుని లక్షణమని నన్నిచోడుడు చెప్పి

నాడు. తాను నిట్లు చేయుటకు యత్నించిన వాడే యని యాతని రచననుబట్టి కొంత తెలియకపోదు. కథారచనా విషయముననే గాక పలుకు బడియందును ఈతడు తెలుగు దేశీయమును తన రచనలో ప్రవేశపెట్టుటకు చాల యత్నించినవాడే. కాని, యెంత యత్నించినను తరువాతి తిక్కనార్యునివలె నాంధ్రావళికి మోదము గూర్చలేకపోయి నాడు. మార్గపద్ధతి నవలంబించుటలో గూడ నన్నయకు వెనుదీసినవాడు కాడు. క్రొత్తరీతి వర్ణనలు, సంస్కృత వృత్త ప్రయోగములో మత్తేభమును వర్ణించునప్పుడు మత్తేభవృత్తమును, క్రౌంచపక్షులను వర్ణించునపుడు క్రౌంచపదవృత్తమును, స్వాగతము చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు స్వాగతవృత్తమును – ఈ రీతిగా వృత్త ప్రయోగమున చమత్కారముగా సార్థక్యమును సాధించుట, గర్భ బంధ కవితా రీతులను గూడ నవలంబించుట – ఈ రీతులలో మార్గరీతిలో వెనుదీసినవాడు కాడు. కాని ఈ రెంటిని సమ్మేళనముచేసి దేశిని పెంపొందింపవలయునను భావము వ్యక్తపరచుటచే కేవల సంస్కృత సంప్రదాయానుకరణ భావమును నిరసించి 'దేశి'కై పోరాడినవాడైనాడు. పాల్కురికి సోమనాథుని రచనలలో నీతడు కొనియాడిన దేశి' పాలు పెచ్చుపెరిగి అది అతని మతప్రచార కార్యమున తోడ్పడినదే కాని, ఆంధ్ర సాహిత్యమున ప్రామాణిక కవితా లక్షణమును సంపా దించుకొన గలిగినది కాకపోయినది. అట్టి ప్రామాణికత్వము తిక్కన భారత రచనకే అనేక కారణములవలన వచ్చెను. అయినను కొన్ని ప్రబంధాది లక్షణములలోను, దేశి రచనా విషయమునను యుద్ధాదివర్ణనలలోను, నన్నిచోడుడు తిక్కనార్యునకు గూడ విధముగ మార్గ దర్శకుడైనాడని చెప్పక తప్పదు. అయినను అనేక విధముల నాంధ్ర సాహిత్యమున మార్గదర్శకుడై, ఆంధ్ర ప్రబంధ రచనాధురీణుడై నన్నిచోడుడు, అతని కుమారసంభవము కాలగర్భమున మరుగుపడి పోవలసి వచ్చెను. న్యాయముగా నీతనికి రావలసిన ప్రబంధ పరమేశ్వర' బిరుదము ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు దక్కినది. ఎట్లయినను ఆంధ్ర సాహిత్యములో ప్రప్రథమ ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు కవిరాజ శిఖా మణి, నన్నిచోడుడే యనిచెప్పక తప్పదు.

తిక్కన, కొట్టరువు

— పింగళి లక్ష్మీకాంతము

తిక్కన, కొట్టరువు : ఇత డార్వేల నియోగి బ్రాహ్మణుడు; గౌతమ సగోత్రుడు. తిక్కనసోమయాజి వంశమువారు అతనికి పూర్వము కొన్నితరములుగా కవులై, మంత్రులై' దండనాథులై ఆంధ్రజాతిని సేవించి ప్రతిష్ఠగడించుకొన్నావారు. తిక్కనగారి పితామహుడగు మంత్రి భాస్కరుడు 'సారకథాభిరాముడు', 'గూంటూరి విభుడు'. ఆ భాస్కరుని కుమారులలో ఒకడగు కేతనమంత్రి ఆంధ్ర పద్యకాదంబరి కర్త. తిక్కనతండ్రి కొమ్మన దండనాథుడు. ఆ దండనాథుని అన్నకుమారుడు ఖడ్గతిక్కన-కదనభీముడన పేరుగాంచిన శూరుడు. భారతకవి తిక్కన, గంటము పట్టుటలో ఎంత కుశలుడో ఈ కదన భీముడు తిక్కన ఖడ్గము పట్టుటలో అంత కుశలుడు. కాబట్టియే సపత్నినామములగు వారిపురిలో ఒకరిని కవి తిక్కన యనియు, రెండవవారిని ఖడ్గతిక్కన అనియు లోకులు పేర్కొనుచుండెడివారు. కవి తిక్కన మనుమసిద్ధిరాజునకు మంత్రిత్వముచేయుట ప్రసిద్ధమే గనుగ ఆమంత్రి యుద్ధనిపుణు డనియు ననుకొనదగును. తిక్కనగారి మహోదారప్రవృత్తిని, రమణీయ రూపమును దశకుమార చరిత్రావతారికలో శబ్దచిత్రిత మొనర్చి ఆ మూర్తికి వర్ణచిత్రము లేని లోటు తీర్చెను కేతన.

నెల్లూరి తెలుగు చోళులలో రాణకెక్కినవాడును, మనుమసిద్ధికి తండ్రియునైన తిక్కరాజు క్రీ.శ. 1248 వరకు అరిభయంకరుడై రాజ్య మేలె ననియు, పదభ్రంశము నొందిన రాజులకు సాయముచేసి వారిని తిరిగి సింహాసన ప్రతిష్ఠితులను చేసె ననియు శాసనాధారములను బట్టి చెప్పుదురు. ఆ శాసనాధారములనుబట్టియే మనుమసిద్ధి తన తండ్రి తరువాత సింహాసన మెక్కి క్రీ.శ. 1262 ప్రాంతమున దివంగతు డయ్యెనని ఊహింపబడెను. ఆయన సింహాసన మెక్కుట, తిక్కన మంత్రిపదవిని స్వీకరించుట ఇంచుమించు ఏకకాలికములై యుండును. అప్పటికి (క్రీ.శ. 1248 నాటికి) తిక్కనకు ఎంత తగ్గించి చెప్పినను 35, 40 సంవత్సరముల ప్రాయ ముండవలెను. అగుచో తిక్కన కాలము క్రీ.శ. 1205-1210 మధ్యకాలమున అయి

ఉండును. మరి ఆయన 'సహస్రమాసజీవి' యనిలోకమున ప్రసిద్ధి కలదు. ఆయన క్రీ.శ. 1288 వ సంవత్సరమున పరమపదించెనని శాసన పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. కాన తిక్కన జీవితము ఇంచుమించు క్రీ.శ. 13వ శతాబ్దిఆదినుండి అంతమువరకు విస్తరిల్లియుండెను.

12 వ శతాబ్ది చివరిభాగములోఅపరభారత యుద్ధమనదగిన పల్నాడి యుద్ధము జరిగినది. నిష్కారణకుటుంబకలహమువలన సంభవించిన యుద్ధాగ్నిలో నానా శూరవంశములు ఆహుతియయ్యెను. పలనాటి పోరునకు దాయభాగము కొంత కారణ మైనను బ్రహ్మనాయడు వైష్ణవముపేర తలపెట్టిన సంఘసంస్కారము ఎదిరిపక్షము వారికి దుస్సహమై వైరమును ప్రబల మొనర్చెను. అదేకాలమున వైష్ణవమునకు కాక అద్వైతమునకును ప్రతిస్పర్థిగా వీరశైవము విజృంభించి ప్రజలలో మరికొంత మతోద్రేకము పుట్టించెను. వారు ప్రబోధించిన వర్ణాశ్రమ రాహిత్యము,కర్మ తిరస్కారము, అద్వైత ఖండనము, అన్యదేవతా దూషణము మొదలగు వీరావేశ చేష్టలు సంప్రదాయ విధేయులైన ఆంధ్రులకు దుర్భరము లయ్యెను. ఇదికాక పాల్కురికి సోమనాథ ప్రముఖ వీరశైవ కవులు దేశికవిత జాను తెనుగు అనుపేరుమీద ద్విపద రచనలను సాగించి శైవేతరుల భారతాది మార్గకవితారచనలను ఖండింపబూనిరి. సాహిత్య ప్రపంచమున ఏర్పడిన యీ భిన్న శాఖ కవి పండిత వంశములలో ఇంకొక అనైక్యమునకు కారణమయ్యెను. ఈ విధమైన రాజకీయ, మత, సారస్వత విభిన్నతల వల్ల జాతియొక్క జీవశక్తి విచ్ఛిన్నమై నీరసింప దొడగెను. రాజకీయ ఐక్యముతోపాటు తక్కిన రంగములలో కూడ ఏకత్వమును సాధింపబడనిచో అంతః కలహములు తప్పవు. ఆ శతాబ్ది యందలి ఆంధ్ర మహాపురుషులు సాధింప నెంచిన ఐక్యములో ఈ విభిన్నాంశము లన్నియు లీనముకావలసి యుండెను. ఈ వైరుధ్యము లన్నిటిని సమన్వయము చేసి మతమునను, వాఙ్మయమునను ఎల్లరకును అనుసరణీయము, సుగమము అగు బాటను తీర్చి దిద్దుటకు తగిన అధికార సంస్కారము కల తిక్కన ఆ భారము వహించుటకు పూనుకొనెను.

తిక్కన మన వాఙ్మయమునందు ఎంత ప్రసిద్ధ పురుషుడో చరిత్రయందును అంతే ప్రసిద్ధికలవాడు. ఆయన సాహితీ గురుపీఠము నలంకరించి తన గృహముననే ఒక విద్యాసంస్థగా నొనర్చెను. తమ కృతులు వినిపించి ఆయన మెప్పు వడయుటకు వచ్చు కవులు, ఆయన ప్రాపును ఆశించి ధన సంపాదనముకొరకు వచ్చెడి పండితులు రాజకీయ మంత్రాలోచనల కొరకు వచ్చు లౌకికులు, మత చర్చలకై వేంచేసెడి శ్రోత్రియులు మొదలగు విద్వజ్జనములతో ఆయన ప్రాంగణము ఎప్పుడును నిండి

యుండెడిపట. ఒక్క విద్వత్తవల్లనేకాక రాజోచిత ప్రాభవముగల మంత్రిత్వము వల్లను గొప్ప పదస్థుడు గనుక ప్రజలకు ఆయన మాటయందు అధిగౌరవముండెడిది. ఆ యాచార్యపీఠము నధిష్ఠించి ఆయన మత కల్లోలములలో కుదిర్చిన సామరస్యము శివకేశవ రూపద్వయాత్మకమైన హరిహరారాధన.

కల్పితములైన నామరూప భేదములచే భగవంతునిపేరను, మతముపేరను దారుణ కలహములకు లోనై అలజడి పొందుచుండిన ఆంధ్రులకు తిక్కన ప్రసాదించిన భగవత్స్వరూపము హరిహరనాథము. ఈ తత్త్వము భారతక్షేత్రమున ప్రతిష్ఠింపక పూర్వము ఎంతో కాలము నుండి ఆయన ప్రచారముచేసి యుండును.

తిక్కన నాటికి భారతమేకాక రామాయణముకూడ తెనుగున అసంపూర్ణముగానే యుండెను. రంగనాథ రామాయణము ఆరు కాండములే అప్పటికి వ్రాయబడి యుండుటయు, ఏడవది యయిన ఉత్తర కాండము రచింపబడనిచో రామాయణము అసంపూర్ణము అగుటయు గమనించి తిక్కన ఆ యుద్గ్రంథ పూర్తికి దొరకొని నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచించెను. సంస్కృతమున సైతము, పుట్టుకచే రామాయణమే భారతము కంటె పూర్వ రచన. తిక్కన మొదటి రచన రామాయణ సంబంధి యగుట సమంజసమే. ఈ గ్రంథము ఆయన మనుమసిద్ధికి మంత్రిగా నున్న కాలమున వ్రాయబడినది. రామాయణ రచనా కుతూహలము గల యీ కవి ఆది నుండియుగాక ఉత్తరకాండము నెత్తుట రంగనాథ రామాయణమును పూర్తిచేయు ఉద్దేశముతోనే అని ఊహించుట దోసగు గాదు. రంగనాథ రామాయణము ద్విపద రూపములో నుండగ దానిని పూర్తిచేయ నెంచిన కవి ద్విపద కావ్యముగ గాక పద్య ప్రబంధముగా నేల రచింపవలెనని నిజముగనే యొక శంక పొడమును. అయినను, ఒక సమాధాన మాలోచింతము. నన్నయ భారతమున నుపక్రమించిన గద్య పద్యాత్మక చంపూ పద్ధతి నచ్చకయే పాల్కురికి సోమనాథుడు గద్య సంపర్కములేని ద్విపద రచనలకు పూనుకొనెను. బుద్ధారెడ్డి సోమనాథునితో ప్రతిభటత్వము వహించి తానును ద్విపద రచనయే చేసి తన రామాయణమునకు బసవపురాణమునకు లేని ప్రశస్తిని సంపాదించెను. తిక్కనకు ద్విపదకావ్యము నచ్చదు. అది ధారాళమైన రచనకు అనువగు ఛందమే కావచ్చును గాని ద్విపదలు గలిగించెడి విసుగుదల కావ్య పఠన కుతూహలమును కుంటువడజేయుచుండును. ఆ గ్రంథము పాడుటకు అనువైనంతగా పఠనమునకు అనువు కాదు. చంపూ పద్ధతిలో ఎడనెడ వచ్చెడి గద్యలు పద్యభాగరక్తికి ఉపహతి కల్పించునన్న మిషచే భారతమును నిరసించెడి సోమనాథా

దులకు ప్రత్యుత్తరముగా తిక్కన వచనస్పర్శలేని పద్యగ్రంథమును వ్రాసి ద్విపద కావ్యము కంటె ఇది గుణ విశిష్టమని నిరూపించ దలచెను. ఆ ప్రయత్నము ఆ కాలమునకు ఆవశ్యక మయ్యెను. దానిని సార్వకాలిక సిద్ధాంతముగా తిక్కన ఊహింపలేదు. అట్లే కానిచో భారతమును ఆయన చంపూ పద్ధతిని రచియించుటయే పొసగదు.

నిర్వచనోత్తర రామాయణ పీఠికలో కావ్య శిల్పమును గూర్చి తిక్కన సార్వకాలికములైన కొన్ని ధర్మములను లోకమున కుపదేశించెను. ఆ యుపదేశములలో సోమనాథుని రచనలయందలి లోపములను విమర్శించెడి అధిక్షేప వాక్యములును గలవు. అది పరోక్షమైన విమర్శ. సోమనాథుడు మాటిమాటికి తెలుగు వాక్యములలో సంస్కృత వాక్యములను (శ్రుతి-స్మృతి-ఆగమాదుల యందలివి) చొప్పించుట, శాంతప్రాస వాడుట, విశేషణ విశేష్యంబుల లింగవచనముల అభేదమును పాటింపకుండుట, వళులు ప్రాసలు పులిమిపుచ్చుట మొదలైన వానిని విచ్చలవిడిగా వాడి తన నిరంకుశత్వమును ప్రకటించెను. ఒక భాషలో ఇంకొక భాషా వాక్యములు చొనుపుట రచనా దోషములలో ఒకటిగా ఆధునిక పాశ్చాత్య విమర్శకులు పక్కాణింతురు. దీనినే తిక్కన ఆనాడు 'జాత్యముకాదు' అని సోమనాథుని రచనలో తప్పు పట్టెను. లక్షణ యుక్తమును, నియమబద్ధమును అయిన భాషా సంప్రదాయమును కొనియాడెడి తిక్కనకు సోమనాథుని పోకడలు అధిక్షేపార్హము లయ్యెను.

భారతాంధ్రీకరణములలో తాను చూపిన స్వాతంత్రత కంటె ఉత్తర రామాయణ రచనలో తిక్కన ఎక్కువ స్వాతంత్రతను జూపెను. ఇందు కథారూపములోనే మార్పు తెచ్చెను. కావ్యాదిని కథను సంగ్రహముగా చెప్పి కావ్యాంతమున రామనిర్యాణమును పరిహరించి స్వయంసంపూర్ణము, మంగళాంతము అయిన ఒక స్వతంత్ర కావ్యమును సృష్టించెను.

భారతమును వ్రాయకున్నను, తిక్కన కవితా యశమునకు ఈ గ్రంథ మొక్కటే చాలి యుండెడిది. భారతమున కావ్యశిల్ప సంబంధములగు ఏ మహోదార విశేషములు తిక్కన ప్రతిభకు నిదర్శనముగా ఉదాహరింప బడునో అవి అన్నియు ఈ ఉత్తర రామాయణముననే స్థిరరూపము దాల్చినవి. ఆయన కవిత్వమునకు జీవగర్రయని చెప్పదగిన శబ్దార్థౌచితి, సంభాషణ కౌశలము, సజీవపాత్ర సృష్టి, నిశిత ప్రకృతిపరిశీలనము, తీక్ష్ణమనోనిదానము, అల్పాక్షరముల అనల్పార్థ రచన మొదలగు విశేషాంశము లన్నియు భారతమునందువలె ఇందును సువ్యక్తములగుచుండును.

మరియు ఇందుగల యే చిన్న ఉపాఖ్యానమైనను భారతమునందలి ఉపాఖ్యానముల వలెనే స్వయం సంపూర్ణమును, కావ్యధర్మ శోభితమును నగు శిల్ప ఖండమువలె భాసించుచుండును.

రంభా రావణ సంవాదము, వేదవతీ చరిత్ర, సీతాపరిత్యాగఘట్టము, సీతా రాముల వనవిహారవర్ణన మొదలగు ప్రకరణములు మన వాఙ్మయములో గల ఉత్తమ ఖండ కావ్యములు. అందును సీతారాములు ఉద్యానవన విహార, శయ్యాగృహవృత్త వర్ణనలో తిక్కన చూపిన నాగరక మర్యాదాలంకృతమును, ప్రేమనిష్ఠమును, ప్రణయ సుందరమును అయిన దాంపత్యమాధుర్యము వర్ణనాతీతమైన అమృతప్రవాహము. దానికి సాటిరాదగిన కావ్యఖండము సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములలో మరెచ్చటనులేదు.

'అమలోదాత్త మనీష నే నుభయకావ్య ప్రౌఢి పాటించు శిల్పమునన్ పారగుడన్ కళావిదుఁడ... అని ఆత్మ విశ్వాస పూర్వకముగా ఆయన చేసిన ప్రతిజ్ఞను ఈ కావ్యము సార్థకము చేసెను.

తిక్కన రచించిన మరియొక గ్రంథము భారతము. దీనిలో మొదటి మూడు పర్వములు తక్క మిగిలిన పదునైదు పర్వములను ఇతడు ఆంధ్రీకరించెను. ప్రతాప చరిత్ర యనెడి దండకవిలె ననుసరించి కాసె సర్వప్ప వ్రాసిన సిద్ధేశ్వర చరిత్రలో తిక్కన గణపతికి భారతమును వినిపించి మెప్పు పొందినట్లు గలదు.

మనుమసిద్ధిసహాయార్థము తిక్కన గణపతిదేవునిసందర్శించినప్పటికే భారతము రచింపబడినట్లు దీనినిబట్టి స్పష్టపడుచుండుటచే మనుమసిద్ధి బ్రతికియుండగనే తిక్కన భారతరచన కావించెనని చెప్పవలసి యుండును. కనుక భారత రచనము నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచన కించుక పూర్వమో లేక కొంచెె మర్వాచీనమో యయి యుండవలెను. కాని నిర్వచనోత్తర రామాయణములోభారత రచనాప్రశంస లేదు. కనుక భారతము దానికి పూర్వమగుట యసంభవము.

ఉత్తర రామాయణ, భారత రచనలలోని తిక్కన యాత్మీయతనుబట్టి చూచిన రెంటికి నడుమ పదునేను సంవత్సరముల వ్యవధి యుండునట్లు పొడకట్టును.

రామాయణమున ఆయన యజ్ఞ ప్రశంసగాని, భారతమున మంత్రిత్వ ప్రశంస గాని లేవు. భారత కథాప్రవృత్తితో నించుమించు సమానమైన జీవితము గడపి, జీవిత నిస్సారతను గ్రహించి విరాగియై ఫలము బ్రహ్మార్పణ మన్నప్పటి రచన భారతము.

'అమలోదాత్త మనీష' ఇత్యాదిగా తన ప్రౌఢి చెప్పి కొన్ననాటి రచన రామాయణము. 'నా నేర్చిన భంగిఁజెప్పి వరణీయుఁడ నయ్యెద భక్తకోటికిన్' అనెడి బుద్ధి పరిపక్వత కలిగిన కాలమందు రచించినది భారతము.

ఆయన ప్రకృతిలో నింత మార్పు రావలెనన్న నడుమ పదునేను ఇరువది సంవత్సరముల వ్యవధాన ముండితీరవలెను. క్రీ. శ. 1260 ప్రాంతమున నిర్వచనోత్తర రామాయణము రచింపబడినదన్న, భారతము క్రీ.శ. 1270-75 ప్రాంతమున రచింపబడి యుండవలెను. సర్వప్ప వ్రాసిన పంక్తులు కేవల మసత్యములని వదలివేయకుండ గణపతికి తిక్కన చదివి వినిపించినది సంస్కృత మనియు, దాని నంతకు పూర్వము లెక్కలేనన్నిమార్లు పఠించి యధికారము వచ్చినప్పుడు వ్రాయుదమని కని పెట్టుకొని యుండి, మననము చేసి భారతార్థము తిక్కనయే చెప్పవలె నని ప్రశ్నించినప్పటికే సంపాదించియుండు ననియు నూహింపవచ్చును. అంతేకాని తెలుగు భారతమే చదివి వినిపించెనని యీ పంక్తులనుబట్టి చెప్పరాదు.

భాషాంతరీకరణ పద్ధతులు : ఆంధ్ర భారతము మూలమునకు విధేయము కాక స్వతంత్ర రచనయైన దనెడి గౌరవము భారత కర్తలు ముప్పురకును జెందవలసినదే. యథామాతృకతాపేక్ష యీ ముప్పురలో నెవ్వరికిని లేదు. అది ఫలములేని వ్రతమని వారెరుగుదురు. అందును సూక్ష్మ పరిశీలన చేసినచో తిక్కన పాలబడిన భాగము చాల దుర్ఘటమైనది. యుద్ధపంచకమునకు పిమ్మట పర్వము లన్నియు వేదాంత ఘట్టములు. అదిగాక భారతము తెనిగింపరాదని, తెనిగింపలేరని యన్న భగవద్గీతాది భాగములు తిక్కన తెనిగించిన భాగమందలివి. నన్నయనాడీయాంధ్రీకరణమునెడ శ్రోత్రియ పండితు లేకారణముచే సనాదరము చూపియుందురో యీ కారణమే తిక్కననాడు బలవత్తరమై నిల్చియుండును; అనగా దేశభాషలలో ఉచ్చరింపరాని భగవద్గీత మొదలగు ప్రకరణములు తెనిగించినచో పండితు లాంధ్రీకర్తను నిరసింతురు. వారి మాటలను పాటించి ఆ ఘట్టములను తెనిగింపక విడిచిన యెడల గ్రంథకర్త ఆంధ్రావళికి అపకారము చేసినవాడే యగును. ఈ సంకటావస్థలో తిక్కన ఆత్మధైర్యమే తోడుగా రచన కుపక్రమించి కావ్యతాభంజకము లయిన యాధ్యాత్మిక ఘట్టములను గొన్నిటిని సంక్షేపించి, మరికొన్నిటిని పరిత్యజించి భారత సరస్వతి భుజమునుండి మోయరాని యీ బరువు నెంతవరకు తగ్గింపవలెనో యంత వరకు తగ్గించి యీమె క్రీడను సుకరము చేసెను.

ఆయన సంక్షేపించిన ముఖ్య వేదాంత ఘట్టము భగవద్గీత. ఈ యుపనిషత్తు తెనిగింపగూడ దనెడి ధర్మమునకు గట్టుపడియే యాయన దాని సారమును సూచనా మాత్రము చెప్పెనే కాని నిజముగా తెనిగింపలే దనెడు వారు కొందరు కలరు. ఇది మంచి వాదము కాదు. తెనిగింపరానిదే యైనచో దానిని తడవుటకే యాయన యంగీకరింపడు. అట్లుగాక యే కొలదిపాటి శ్లోకములు తెనిగించినను ఆ వ్రతము చెడినట్లే యగును. పూనిన ప్రతిజ్ఞ భంగపుచ్చుకొనుటకంటె పూర్తిగ తెనిగించుటే యుత్తమము. కావున ఆయన కా పట్టుదల లేదనియు, దానికి భంగపాటును రాలే దనియు, ఆవశ్యకమయినంతవట్టు ఆ యుపనిషత్తును దెనిగించె ననియు ఒప్పుకొని తీరవలెను. భగవద్గీతాపరముగ నించుమించు అరువది పద్యములు వ్రాయుట దానిని వదలుట కాదు; సంక్షేపించి తెనిగించుట. శాంతిపంచకములో నిట్లే సంక్షేపింపబడిన తత్త్వ ఘట్టములనేకములు గలవు. వానివంటిదే యిదియు. ఈ సంక్షిప్తత తెలుగుసేతకై యాయన యేర్పరచుకొన్న ప్రణాళిక కనుగుణమేకాని విరుద్ధము కాదు. భగవద్గీత యెంత యుత్తమ గ్రంథమయినను అందలి యుపదేశ మంతయు నా యుద్ధభూమిలో నప్రస్తుతమని నేటి విమర్శకుల యభిప్రాయము. ఈ యౌచిత్యమును గ్రహించియే తిక్కన తత్సారమును సందర్భమునకు బొందుపడునంత మాత్రము చెప్పి సంగ్రహపరచెను. కొందరు శాస్త్రీయమైన శబ్ద నిష్కర్షత సంస్కృతమునందువలె తెనుగున సాధ్యము కా దనియు, యసాధ్యతను గుర్తించియే తిక్కన దానిని పూర్తిగా తెనిగింపలేదనియు నందురు. ఇది యాయన వాక్కున కున్నశక్తి నెరుగక యన్నమాట. ఆయన కవిత్వమునకు జీవగర్ర యీ శబ్ద నిష్కర్షతయే. తెనిగించినంతవరకు భగవద్గీత యందును, శ్రుత్యర్థ ప్రతిపాదకము లయిన యితర సందర్భములయందును ఆయన తెనుగుసేతకు లో టేమాత్రమును రాలేదు. అంతమాత్రమే కాదు; మూలశ్లోకాధారము లేని కొన్ని పద్యములు ఆధ్యాత్మికార్థము కలవి యచ్చటచ్చట జొప్పించి తెలుగు భాషకును, విశేషించి తన వాక్కునకును గల శక్తిని సంస్కృత సమానమైన దానినిగ ప్రకటించెను. భగవద్గీతాభాగమున

'ఫలములయెడ బ్రహ్మార్పణ
కలన పరుం డగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్
వలయుం దత్త్వజ్ఞానము
దలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్

అన్న పద్యమే దీనికి నిదర్శనము. ఇట్టివి పెక్కులు గలవు. ఈ భాగముననే మరి యొకటి రెండు చోటుల నాయన యనువాదకుడుగనే కాక గీతాభాష్య కర్తగ గూడ గనుపట్టును. 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య' యను మూల వాక్యమును 'క్రందుకొను సర్వధర్మవికల్పములను' అని తెనిగించుట యాయనకు గల యాధ్యాత్మికాధికారము నకు, మహాగురుపదవికి తగినట్లుగా నున్నది. పూర్తిగా ఆయనయే భగవద్గీత తెనిగించియున్నచో దెనుగు భాషకు నేటి దనుక మంచి భగవద్గీత లేని లోపము తీరి యుండెడిది. ఆ నష్టమైన గలుగుటకు ఆయన అంగీకరించెనుగాని కావ్యతానష్టమున కంగీకరింపలేదు.

ఎత్తిపైచిన యాధ్యాత్మిక భాగములలో ముఖ్యమయినది, భగవద్గీతతో సాటి వచ్చునది. శ్రుతి ప్రపంచములో చేరదగినది సనత్సుజాతీయము. గీతకు వలెనే దీనికిని శంకరుడు భాష్యము వ్రాయుట దాని ప్రపత్తికి నిదర్శనము. దీనినివదలుటలో తిక్కన చూపిన యౌచిత్యము నిరుపమానమైనది. ఈ ఘట్టమువలన కథకుగలిగిన మే లేమియు లేదు. అది యుండియు, లేకయు నిర్విశేషమే. అది యాలకించు ధృతరాష్ట్రుడు భగవద్గీతనాలకించి యుద్ధోన్ముఖుడైనయర్జునునివలె ధర్మమార్గోన్ముఖుడు కాజాలడు. ఆతని చంచలతను, గృత్రిమ బుద్ధిని మరల్పజాలని యీ యుపనిషత్తు నిష్ప్రయోజనముగా నుండుటకంటె దొలగుటయే మేలు. అట్లు తొలగించుటవలన నమూల్యమయిన మహర్షి వాక్యము వ్యర్థముగా బోక యాత్మగౌరవమును కాపాడు కొన్నదయ్యెను.

ఈ రెండిటివలన మనము గ్రహింపవలసిన సార మిది: శ్రుత్యర్థములను దెనిగింపరా దనునియమ మాయనకు లేదు. తెనిగింపలేని యశక్తత యంతకుముందే లేదు. ఒక మా రటు నొకమా రిటు చేసి యనియతముగా బ్రవర్తించెనని లోకు లధిక్షేపింతురను భయ మసలే లేదు. ఆయన పెట్టుకొన్న నియతి సందర్భోచితిని, కథాగతిని పట్టి యుండును. ఈ యంశమునకు భంజక మయ్యెనేని యెట్టి వస్తు వయినను ఆయనకు బ్రయోజనకారి కాదు. ఈ యాత్మవ్యవసాయమే లేనిచో ఆయన కీ భారతమే సాధ్యమయ్యెడిది కాదేమో.

ఇతిహాస రచనాధికారము : భారతము వంటి ఏపుల కావ్యకర్తకు ఋషి జనోచితమయిన క్రాంతదర్శనము అత్యంతావశ్యకము. భారతము వ్రాసిన ముప్పురిలో వారి వారి రచనా భాగములను బట్టి తిక్కనకే యా శక్తి సమగ్రముగా వశమయినదని చెప్పవచ్చును.

మరియు 'మహేతిహాసకర్త మహోదార జీవితము గడపినవాడు కావలెను'అను విమర్శధర్మముకూడ తిక్కనయందువలె మరి యే యెడను సార్థకము కాలేదు. అది కాక, కథ యెట్టి దయినను అందలి పరమార్థము మాత్రము కవిచే స్వాయముగ ననుభూతము కానియెడల రచనకు జీవము కలుగ దనెడి మాటయు పైదానివలెనే త్రోసివేయరాని ధర్మము ఈ పంచమ వేదమును సవిమర్శముగా విభజించినపు డందు మూడే ముఖ్య విషయములు గోచరించును : (1) రాజనీతి, (2) యుద్ధతంత్రము, (3) బ్రహ్మవిద్యోపదేశము. పుట్టుకచేతను, నడవడిచేతను, విజ్ఞానముచేతను ఈ మూడు మహావిషయముల నాత్మధర్మములుగ నిర్వహించిన కవి తెలుగునాట తిక్కన యొక్కడే. ఈ కారణములచే భారత రచనకు ఆయన యొక్కడే ఉత్తమాధికారి యని చెప్పనగును.

సంస్కృత భారతమును దెనిగించుటకు పూర్వ మాయన యెన్నోమారులు మననముచేసి యమ్మహాకావ్యము ధర్మాద్వైత మూర్తియని దాని సారమును లోకమునకు దానే తొలుదొల్త ప్రకటించెను. దాని కా బిరుద మిచ్చినవా డాయనయే. భిన్న భిన్నములుగ గానవచ్చు భారతీయ ధర్మముల కన్నిటి కీ గ్రంథ మద్వైత భావము సాధించు నటులే భిన్న భిన్నములుగ గానవచ్చు భారత పర్వములకు, నందలి యుపాఖ్యానములకు నన్నిటికిని గవిబ్రహ్మయు, మూర్తి నిర్మాణమున నద్వైత భావమును సాధించెను. భారత మంతయు నొక ప్రబంధ మండలిగా, నందొక్కొక్క పర్వమొక్కొక్క ప్రబంధముగా, పర్వాంతర్గత ములగు నుపాఖ్యానములను ప్రత్యేక కావ్యములుగా నూహించి, ఏభాగమునకును బ్రాధాన్యము చెడకుండ, నే యవయవమునకు నవయవితో పొత్తు చెడకుండ సర్వాంగసౌష్ఠవమును, దృఢబంధమును గల యీ భారతమూర్తిని శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపమువలె దీర్చి దిద్దెను.

పాత్రచిత్రణ మనునది సాధారణముగ నాటకము లందువలె శ్రవ్యకావ్యము లందును, పురాణేతిహాసముల యందును బాటింపదగినది కాదు. పురాణేతిహాసము లందు విషయము ప్రధానము కాగా ప్రబంధములయందు కథయు, వర్ణనలుప్రధానము. ఈ రెంటికంటె విలక్షణముగా పాత్రప్రాధాన్యము గలది నాటకము. అందుచే నాటక కవివలె దిక్కన యిరువురును బాత్రనిర్మాణమున శ్రద్ధ వహింపరు. అంతమాత్రమున పురాణేతిహాసముల యందును, శ్రవ్యకావ్యములందును బాత్రలు లేవని కాదు; వాని యునికి ప్రత్యక్షమే. అవి కవిచేత వర్ణింపబడునుగాని ప్రదర్శింపబడవు. కవి సామాన్యు లెల్లరు జేయదగిన పనియే యది. దానిని ప్రదర్శించుటకు మాత్రము మహాశిల్పులకే సాధ్యము. వారిచే సృజింపబడిన పాత్రలు సజీవములై పఠితలకు నేడును

దమ కన్నులయెదుట వర్తించు చున్నట్లే మెలగుచుండును. వర్ణింపబడిన పాత్రలలో ఈ చైతన్య ముండదు. ఈ రెండు పద్ధతులకును విమర్శపరిభాషలో ప్రత్యక్షపద్ధతి, పరోక్షపద్ధతి యందురు. భారతము స్వభావముచే పురాణ మనిపించుకొనదగిన మహేతిహాసము. దానికి రూపనిర్మాణమున నైక్యము సంఘటించుటే దుర్ఘటము. అందును శతాధికములయిన యందలి బహువిధ పాత్రలను సజీవములుగ తీర్చిదిద్దుట యామూర్తి నిర్మాణమును సార్థకముచేయుట. ఈ కథాసంధాన పాత్ర సృష్టి లనెడి రెండు దుర్లభధర్మములను నెరవేర్చి తిక్కన ఈ యితిహాసమును ప్రబంధముగను, ప్రబంధమయ్యు నాటకముగను వినిర్మించెను. ఎక్కడనేని గొన్నిచోట్ల ప్రత్యక్ష పద్ధతినే యవలంబించుటయు గలదు. ఇది వస్తుతః శ్రవ్యకావ్యము గనుక యట్టిది యనివార్యమైనది.

రూప చిత్రణలో తిక్కన చూపిన నేర్పు అతినిపుణులైన చిత్రకారులకు మాత్రమే సాధ్యమయినది. వారయినను స్థిరపదార్థమును జిత్రించినంత సొగసుగా దాని చలనావస్థను చిత్రింపజాలరు. తిక్కన ఏ యాకారమును చిత్రించినను దాని స్థూలాకారమును మాత్రము చిత్రింపక సూక్ష్మాంశ వివరణముతో నతిస్వాభావికముగ, ఛాయా యంత్రముల కందునట్లు వర్ణించును. అందును స్థిరమూర్తుల కంటె చర మూర్తుల వర్ణించుటలో ఆయనకు గుతూహల మెక్కువ. తెలుగు కవులలో ఇట్టి శక్తి గలవారు నలుగు రైదుగురు మాత్రమే కలరు. వారిలో తిక్కన ప్రథముడు.

భాషాసృష్టి : కావ్యరచనకు యోగ్యమయిన యాంధ్రభాష లేని రోజులలో శిష్టమయిన భాషను వినిర్మించుకొని కావ్యరచనను నిర్వహించిన సిద్ధసంకల్పుడు నన్నయ. అది తొలుతటి ప్రయత్నము గనుక ఆయన చేతిలో తత్సమశబ్దజాలము వోలె శుద్ధాంధ్రము పెంపొందలేదు. అచ్చతెనుగున కా గౌరవము తెచ్చినవాడు తిక్కన. ఒక భాషయొక్క శక్తియు, సంపన్నతయు అది వ్యక్తముచేయు భావము లయు, నర్థములయు గంభీరతనుబట్టి తెలియవచ్చును. అచ్చ తెనుగుభాష సూక్ష్మాతి సూక్ష్మములయిన మనోభావములను వ్యక్తముచేయుటయందును, అతిగంభీరములయిన పరమార్థములను నిష్కర్షగా వివరించుటయందును గూడ సమర్థమేయని తన ప్రయో గముచే లోకమునకు జూపినవాడు తిక్కన. అట్టి యీ భాష యంతయు ఆయన సృష్టించుకొన్నదే. ఈ సృష్టిలో కొంతవరకు నాటి వాడుక పదములుకూడ సహా యములై యుండవచ్చును. ఆ పదములకే శుద్ధరూపమును, గ్రొత్త ప్రాణము నిచ్చి ఆయన భారతమును రచించెను.

తిక్కన శైలి : ఆంధ్రవాఙ్మయములో సంస్కృత జటిలము, సమాస ఘటితము, అక్షరరమ్యము నయిన శైలి యొకటియు, దేశ్యపదఘటితము నాతిసమాస ఘూయిష్ఠము, అర్థసుందరమునయినశైలి యొకటియు రెండుభిన్నమూర్తులుగా దొలినాడే ఏర్పడినవి. వీనిలో మొదటిదానికి నన్నయయు, రెండవదానికి తిక్కనయు గురువులు.

అర్వాచీనులలో నన్నయశైలి ననుకరింపదొడగి కొంత వరకు కృతకృతు లయిన కవులు కలరు. తిక్కనను అనుకరింపజొచ్చినవా రాయనవలె దేశ్యపదములు గల కవిత్వము చెప్పగలిగిరే కాని తద్రచనలోని తిక్కన విశేషములను స్పృశింపలేక పోయిరి; అనగా ఆయన శైలి యనుకరణసాధ్యము కాదు. ఆయన శైలిలోని విశేషము లివి :

అర్థము ననుసరించి శబ్దము నడుచునుగాని శబ్దప్రభావమునుబట్టి యనుకొన్న యర్థ మెప్పుడును భ్రంశము కాదు.

వాక్యము లన్నియు సూచ్యార్థ సూచకములేకాని విపులార్థవివరణములు కావు. ఈ గుణముకల్మివలన తిక్కన రచనకు వెలితిలేని చిక్కదనము సమకూరినది. ఆయన పదములలో అసంఖ్యాకము లానాటి వాడుకభాషలోనివి. లోకవ్యవహారమందలి పదములకు కావ్యమున నూతన ప్రాణప్రతిష్ఠ కావించిన యీ మహాకవియంతటివాడు తెనుగున నింకొకడు లేడు. తెలుగుభాష సహజశక్తిని పరీక్షించి చూచి దాని నర్థ సంపన్నము జేయుప్రయత్నములో ఆయన చేసిన భాషాసృష్టి యిది.

కావ్యగుణములుగా నాలంకారికులు పేర్కొన్న వానిలో ముఖ్యముగ మూడు రకము లున్నవి — భావస్ఫోరకములు, శ్రవఃపేయములు, బుద్ధిగమ్యములు. ఉదాహర ణార్థము : ఔజ్జ్వల్యము కేవలము భావస్ఫోరకము. ప్రేయస్సు సౌకుమార్యము కేవలము శ్రవఃపేయములు. అర్థవ్యక్తి, సమ్మితత్వము, సంక్షేపము, సమత మొదలగునవి బుద్ధివికాసకములు. ఈగుణములలో కేవల శ్రవఃపేయములయినగుణము లను తిక్కన ఆదరింపలేదు. తక్కిన రెంటిలో సందర్భోచితముగా నొక్కొక్కదానికే ప్రాధాన్య మిచ్చి భావమును, బుద్ధిని సమముగా వికసింపజేసి 'తిక్కన కర్థమందే దృష్టి లగ్నమగును' అను పేరు సంపాదించెను; భావావేశముగల ఘట్టములందును ఈ సమ్మితత్వాది బుద్ధిగుణములకే యధికారమిచ్చెనుగాని యా రసభావ ప్రవాహమున బడి మున్కలువేయుచు వీనిని మరువలేదు. తత్ఫలముగా కవితాధర్మములలో శిరో భూషణమన దగిన యౌచిత్యపరిపాలన మీ పదునేనుపర్వములలోని ప్రతివాక్యము నను స్ఫుటమగుచున్నది సందర్భశుద్ధిని విడిచి యింపుకోసమే పద్యమును వ్రాయుట దిక్కన యెరుగడు.

—o—

నాచన సోమన

— విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

సోమన, నాచన : నాచన సోమన ప్రతిష్ఠ ఉత్తర హరివంశ మన్న యొక్క గ్రంథముమీద నిలిచియున్నది. ఆ ప్రతిష్ఠ చాల గొప్పది. ఈ గ్రంథము చిన్నది. కొందరీయనను కవిత్రయముతో సమానుడని చెప్పుదురు. మరి కొందరు తిక్కనగారికంటె గొప్పవాడని యందురు. ఈ కవి తన గద్యలో నిట్లు వ్రాసికొనెను: 'శ్రీమ దుభయ కవిమిత్ర కొమ్మనామాత్య పుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతంబైన శ్రీ మహాభారత కథా నంతరమున శ్రీ మత్సకల భాషా భూషణ సాహిత్య రసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి సంపూర్ణకీర్తి నవీనగుణసనాథ నాచన సోమనాథ ప్రణీతంబైన యుత్తర హరివంశంబునందు' నని. ఈ గద్యలో కంఠోక్తిగా తిక్కన్నగారియందు గౌరవము కలదు. మరియు నాయనయొక్క కవితా శక్తులను గూర్చిన బిరుదులు గలవు. ఈ బిరుదులలో మూడు ప్రధానమైనవి. ఒకటి సాహిత్య రసపోషణ, రెండు సంవిధాన చక్రవర్తి, మూడు నవీన గుణసనాథ. ఈ బిరుదులకు తగిన రచనా సౌభాగ్యము తాను తన గ్రంథమునందు చూపి యుండ వలయును.

తొలుత నీయన తిక్కనవలెనే తన కావ్యము హరిహర నాథున కంకితము చేసెను. ఇదికూడ తిక్కనగారియందు గల గౌరవమునే వెల్లడించుచున్నది.

ఈ కావ్యములో క్రొత్త విషయ మేమనగా గ్రంథమున కవతారిక లేదు. సామాన్యముగా నందరు కవులును తా మేసందర్భములందు తమ కావ్యములను ప్రారంభించిరో, యది భగవదాదేశమో రాజాదేశమో చెప్పి తమ కవితాతిశయము రా జుగ్గడించినట్లో, తమంతట తాము చెప్పినట్లో వ్రాయుదురు. కొందరు తమ వంశమును గూర్చి కూడ వ్రాయుదురు. ఈ యుత్తర హరివంశమున నట్టి వేవియు లేవు. ఈ కారణముచేత గొంద రుత్తర హరివంశము సంపూర్ణమైన కావ్యము కాదనియు, కొంత యుత్పన్నమైన దనియు తలచుట కలదు. కావ్యములో కొంత

నష్టమైన దనుటకు నవతారిక లేకపోవుటయే కారణముగా చెప్పవలయును. కాని మరియొక కారణము కనుపించుట లేదు. కావ్యాది కావ్యాదిగానే కనుపించుచున్నది. ఈ కావ్యాది యాశ్వాసాదిగా కూడ కాన వచ్చును. కాని కొంత వివేకించి చూచినచో రచనా పద్ధతిచేత కావ్యారంభత గోచరింపక మానదు. ఈ యవతారిక లేకపోవుటకు గద్యలో నీయన చెప్పికొనిన సంపూర్ణకీర్తి యన్న తన బిరుదము కారణమేమో; ఆయన తాను బ్రదికిన రోజులలో గొప్ప కీర్తిశాలియై సకలభాషా భూషణు డగుట వలన నందర రెరిగినవాడై యుండవలయును. అపుడు తన వంశముకాని, తన్ను గూర్చిన యితర విషయములనుగాని వ్రాసికొనుట యప్రస్తుత మని విడిచి యుండ నోపు. సంస్కృత కవులలో తరచుగా నందరును తమ వంశాది వర్ణనములు, నాత్మ ప్రశంసలు చేసికొనివారే; అట్లే కావ్యములోని గుణ గ్రామము వలన కావ్యము నిలుప వలయునన్న యహంకారము కానోపు.

ఈ యుత్తర హరివంశములో మొదటి కథ నరకాసుర కథ. రెండవ కథ తన కుమారుడు చనిపోగా నొక బ్రాహ్మణుడు శ్రీకృష్ణుని తన కుమారుని బ్రతికింపు మని యడిగిన కథ. మూడవది శ్రీకృష్ణుడు సంతానార్థము శివునికొరకు తపస్సు చేయబోవుచుండగా దారిలో నిద్దరు పిశాచములు కలసికొనిన కథ. ఇది మొదటి రెండాశ్వాసములలోని కథలు. మూడు నాలుగాశ్వాసములలో పౌండ్రక వాసుదేవ, హంస డిభ కాదుల వధలు; పంచమ షష్ఠాశ్వాసముల యందు బాణాసుర కథ — ఇవి యైదు కథలు. మొదటి మూడు కథలు మొదటి రెండాశ్వాసములయందే యిమిడి యున్నవి. తక్కినవానికొరకు నాల్గాశ్వాసములు వ్రాసెను.

ఈ రీతిగా నాచన సోమన తన కావ్యమునందు పంచకథలే తీసుకొని వ్రాసెను. ఐదు కథలయందు శ్రీకృష్ణదేవుడు సాక్షాద్విష్ణువని, విష్ణువు పరమాత్మ యని నిరూపించెను. సర్వాఖిలగోళములకు మాయకు దేవేంద్రాది పదవీ దానమునకు దుష్ట శిక్షణమునకు సూక్ష్మతః శివతత్త్వాధిక్యమునకు నధినేతయైన శ్రీకృష్ణునియందు సర్వోత్కృష్టత నిరూపింపబడి యీ కావ్యము విష్ణుపారమ్య బోధకమైన కావ్యముగా భాసించుచున్నది.

ఈయన తాను సాహిత్యరసపోషణుడనని, సంవిధాన చక్రవర్తినని చెప్పికొని నాడు. ఈయన సంవిధాన చక్రవర్తిత్వ మెటువంటిదో యీ ఘట్టములవలన తెలియ గలదు. నరకుడు స్వర్గమును జయించి యూర్వశిమీది కోరికతో నామెను పిలువ నంపెను. నరకు డామెతో నిట్లనెను :

'దిగధిపతులు నాకు భయపడి పారిపోయిరి. పొత్తుల దానవు నీవేల తొలగితివి. ఇంత స్వర్గరాజ్యము గెలిచిన నాకు నీవు కనిపించక పోయినచో సుఖముండునా? నా గెలిచిన గెలుపంతయు నీది'.

అనగా నామె చింతాక్రాంతయై యుక్కింత తెలిసి వానితో 'చతురవచో విలాస గుణసాగర ... యొకనాడయిన న్నను గౌరవించితే' అన్నది. అతని యందామెకు కోరికయే లేదు. లేదు సరికదా; వాడన్నచో జుగుప్స కూడ కలదు. తాను నిస్సహాయురాలు. తన కష్టుడు కోపము వచ్చినచో లాభములేదు. అందుచేత సిగ్గు నభినయించినది. ఇది యామె యెత్తుగడ. 'సరే నీవు నన్ను కోరుట నా భాగ్యమే కాని పూర్వమెప్పుడైన ఒకనాడైన వచ్చి గౌరవించినావా' యనెను

ఈ ప్రసంగము పెంచి నాచన సోమన యె ట్లూర్వశి వానిని మోసపుచ్చినదో పరమమైన గడుసుదనముతో వ్రాసినాడు.

అంత నూర్వశి నరకుని యాజకులు యజ్ఞ భాగ భ్రాజిష్ణుని జేసిరేని వానిని పొందుదుననెను. ఈ సన్నివేశ మిట్లు కల్పించి ప్రసంగ ధారా నైపుణిచేత యొక సన్నివేశమును సమర్థించుట యాశ్చర్యకరమైన విషయము. యజ్ఞ భాగము పొందిన గాని నరకుని తాను పొందదు. ఈ వంకతో వాడు ఋషులను బాధించినగాని కృష్ణుని చేతిలో వానికి చావు రాదు. తన్ను ప్రేమించుచున్న వానిని తాను మోసము చేయరాదు. వాని ప్రేమ జారలక్షణము కాని ప్రేమ కాదని వాని నోటి వెంటనే రావలయును. లంజయైనను నీవు లంజవని యన్నచో కోపము వచ్చును. ఇట్టి మాట నేర్పుమీద, మానవ ప్రకృతి మీద, గడుసుదనముమీద నీ సంవిధాన సౌధమును నాచన సోమన నిర్మించినాడు ఇంత గడుసుగా సంవిధాన నిర్వాహణము చేసిన తెలుగు కవులు లేనేలేరని చెప్పవచ్చును. నన్నయ్యగా రొండు రెండు చోట్ల చేసెను. పెద్దన్నగారు చేసిరి.

రెండవది సాహిత్య రసపోషణ యన్న బిరుదు. సాహిత్యరసమని యొకటి లేదు. కావ్యమునందు రసముండును. అందుచేత సాహిత్యము యొక్కయు, రసము యొక్కయు పోషణచేయువాడని చెప్పుకొనవలయును. రసపోషణ సర్వకవులు చేయుదురు. చేయుటలో శక్తి తారతమ్యములు భాసించుచుండును. ఇతడు రసపోషణ చేసెడు పద్ధతి వేరు, ఇది చాల గడుసుగా నుండును.

'శూలి విలోకనానలము సోఁకు రతీశుఁ డెఱుంగుఁ గాన యి
బ్బాలమనంబులో విరహ పావక దాహము నోర్చెనన్న న
ట్లేల పొసంగు దేహము దహించిన యంతటితో మనోజుఁడై
గాలియు చిక్కెఁగానఁ జెడఁగాలఁడువో యెటువంటిమంటలన్'.

శివుని యొక్క మంటలు మన్మథు డెరుగు గావున మన్మథు డామె మనసులోని విరహాగ్ని సహించెను అనుటకు వీలులేదు. అతని దేహము తగులబడినంతనే యతడు మనోజుడై పోయెను. తరువాత శివుని కంటి మంటలకు గాలి యావిరులు వెళ్ళినవి. యెడవి చెడినది. ఆ మన్మథు డెటువంటి మంటలకు కాలడు. ఇది ఉషా కన్యయొక్క విరహ వర్ణనము. ఆ విరహ మతిశయముగా నున్నదని వర్ణించుట. మన్మథుడు శివునికంట మండినప్పటికంటె నెక్కువ విరహాగ్ని సముద్భూతమైనదని యర్థము. ఇట్లొక భావమును లోకోత్తరముగా వర్ణించి కవి రసభావములను పరిపోషణము చేయును.

ఇతని సాహిత్యపోషణము, నవీనగుణ సనాథ లక్షణము రెండును చాలవరకు గలిసి యుండును. తొలుత శివకేశవ తత్త్వనిరూపణ మెట్టిదో నిరూపితము కావలయును. శ్రీకృష్ణుడు పుత్రార్థియై శివునికొరకు తపస్సు చేయగా శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. కృష్ణుడు శివుని స్తోత్రము చేసెను. తరువాత శివు డిట్లు అనియెను.

'ప్రమథులు సప్తమాతృకలు పార్వతియున్ మురవైరి తాపసో
త్తములు నుతింప నయ్యెడ సుధాకరఖండవతంసుఁ డిట్లపున్
దమతమలోనిచూడ్కిఁ దముఁదార కనుంగొను మాడ్కి నింతగా
లము నిను నీవ చూచితి తలంపున నీవును నేన కావునన్'.

'యదువంశాంబుధిచంద్ర నీమదిఁ గుమారాపేక్ష నాలో నెఱుం
గుదు నా కీచన వీఁ దలంచియ తపోఘోరక్రియ న్మెచ్చఁగాఁ
బిదపం జెప్పెడివాఁడవై తగఁదగున్ బృందారక శ్రేణికిన్
హృదయాహ్లాదముగా మదీయమకుటం బెక్కెన్భవత్పాదముల్'.

నీవును నేన కావుటన్ అనుటలో నభేదప్రతిపత్తి; నా కీచన వీ తలంచియ' యనుటలో దనకన్న విష్ణు వధికుడని యొప్పుకొనుటయే. అంతియేకాదు. విష్ణ్వాధిక్యము వాచ్యములోనే యొప్పుకొన్నాడు. మరియు శివుడే కరములు మొగిచి విష్ణువును కొనియాడెను. ద్వితీయాశ్వాసమున విష్ణువుయొక్క పురుషోత్తమ దైవత్వ లక్షణములే చెప్పబడినవి.

సృష్టి రహస్యమంతయు నిం దున్నది. సత్త్వగుణము యొక్క లోకస్థితి యట్టిది. తమోగుణముయొక్క లోకస్థితి యట్టిది - లోకము నేది పాలించుచున్నది? సత్త్వగుణము మూలవస్తువై లోకముయొక్క సస్థితిని పాలించుచుండగా కామక్రోధాది సర్వమును తమోగుణము పాలించుచున్నది. లోకము శివాజ్ఞ లేకుండ ప్రవర్తించదు. లోక ప్రవర్తనమున విష్ణువునకైనను శివాజ్ఞ యవసరము. విష్ణువుయొక్క యాధిక్యము తమోగుణముకంటె సత్త్వగుణ మధికమన్నమాట పరకే. లోకవర్తమానమున తమోగుణమే పాలించును. తమోగుణము లేనిచో లోకమే లేదు. కనుక లోకేశ్వరుడు శివుడు. సర్వమును విష్ణువు నుండి వినిర్గమించినది. నాచన సోమన్న యీ మహాసిద్ధాంత ప్రవర్తకుడు. వేదవేదాంగముల తాత్పర్యము నాచన సోమన యిట్లు నిర్ణయించుకొనెను. తరువాత బాణుడు శివుని ముందర నృత్యము చేయజొచ్చెను. శివతాండవ మనగా లోక నటనము.

సాహిత్యరసపోషణ మనగా సాహిత్యము యొక్కయు రసము యొక్కయు పోషణముగద. సాహిత్యమనగా నిది - సహితములయొక్క భావము సాహిత్యము. సహిత మనగా హితమైన దానితో గూడుకొనినది. హితమనగా తత్కాలమునం దనిష్టమై యనంతరకాలమునం దిష్టోపత్తి హేతువు; అనగా పారలౌకిక విషయము. అందుచేత పారలౌకికవిషయ మనగా వేదవేదాంగముల యందలి మహార్థములు. తత్ప్రతిపాదకమైనది సాహిత్యము. అట్లయినచో నాచన సోమన్నకు సాహిత్యపోషణయన్న బిరుదము మహార్థవంతము. కొందరు సాహిత్య శబ్దమున కింకొక రీతిగా నర్థము చెప్పుదురు. సహితములయొక్క భావము సాహిత్యమని యొప్పుకొని, సహితములనగా కూడుకొని యున్నవని సమూహార్థము చెప్పి వేనితో కూడుకొని యున్నవి యన్న ప్రశ్న పుట్టి నపుడు సర్వశాస్త్రార్థములతో సర్వకళలతో నని యందురు. అట్లయినను నాచన సోమన్న సాహిత్యపోషణు డనుటకు లోపములేదు.

ఈ కావ్యమునందు లోకజ్ఞత్వము సమృద్ధిగా నున్నది. ఇన్ని లోకోక్తులు సంతరించిన కవి తెలుగుభాషలో మరియొకడు లేడనవచ్చును.

ఇంక నితనియొక్క నవీణ గుణ సనాథత్వము విచారించుటకు మొదలిడిన నీయన క్రీస్తుశకము 1344 లో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈయన్న ఎర్రన్న కర్వాచీను డనియే నిరూపితమగుచున్నది. శ్రీనాథాదులకంటె గొంచెము పూర్వుడు; అనగా ఆ నాటికి ప్రబంధకవులు పుట్టలేదు. భారత గ్రంథములు మూడు నున్నవి. కవిత్రయము యొక్క కవితా పరిశీలనము చేసి చూచినచో వారి పద్యరచనకు, నితని పద్య రచనకు

గల భేదము సులభముగా తెలియగలదు. తరువాతి ప్రబంధ కవు లందరు సోమన్న మార్గము నవలంబించిరి. మరియు శ్రీనాథుడు నిస్సందేహముగా నితని మార్గము నవలంబించినవాడే యనవచ్చును. సీసపద్యము వ్రాయటలో సోమన్న క్రొత్త త్రోవ త్రొక్కెను.

'ఉబ్బూతలూగెడు నుదయాస్త గిరులతో
నాకాశలక్ష్మి కోలాట మాడ'

కోలాటమాడుట యను దేశిక్రీడా బోధక ధాతువు సీస చరణాంతమున వాడి యొక క్రొత్తదనము కలిగించును. ఇట్టి విచ్ఛిత్తి విశేషమే శ్రీనాథుని కవితయందు బహుధా కనిపించుచుండును.

'సుభట భుజోద్భట చ్ఛురికా ప్రభా భంగి
మండు వేసవితోడ మాటలాడ'

ఇదియు నటువంటిదే. 'వజితిపా లాయెనన్న', 'యేజు గలిసెనన్న' మొదలైన పూర్వ పద్యములోని సీస చరణాంతములయందు నొక విలక్షణమయిన శబ్దముల కూర్చుచు నొక ప్రక్రమము సంధించి సీసపద్యమును మెరుగెక్కించుట యితని కవితా నవీన గుణములలో నొకటి. ఇతని బహు సీసపద్యము లిట్లుండును. కవిత్రయము సర్వధా భావ ప్రధానముగా దదనుకూల శబ్ద ప్రయోగము చేయుదురు కాని శబ్దము నందలి సొగసుచేత భావమునకు దీప్తి కలిగించు ప్రయత్నము చేయరు.

'ఉరము కౌస్తుభరత్న ముదయాద్రి తటమునఁ
పొడతెంచు కలువల బోటు బోటు
శిరము కిరీటమ్ము సురగిరి నెత్తాన
రాజిల్లు పగలింటి రాజురాజు...'

ఇది లాటానుప్రాస భ్రాంతి కలిగించు యమకము. ఇందు స్ఫురించు నర్థములోని చమత్కృతి తద్భ్రాంతితో కూడిన యమకమునుండే పుట్టుచున్నది. ఇదియు రచనలో నానాటి కొక్క క్రొత్తగుణము.

నాదెస కామునమ్ములకు నాడుట పైశమ సిగ్గు చిత్తమున్ వాదులు పెట్టుకొన్న యవి' సిగ్గును - కోరికయు నొకదాని నొకటి యతిక్రమించుచున్నట్లున్నవని చెప్పుటకు

'వాదులు పెట్టు' కొన్నయవి యనుట. ఇది ఉక్తి వైచిత్ర్యము. సిగ్గును, కోరికయు భావములు. వానియందు పురుషత్వారోపణము చేసిన ట్లగుచున్నది.

'గెలిచినవాఁడు నేఁడు రజకేశుఁ బురందరుఁ దద్గజేంద్రమున్
వెలిచినవాఁడు దేవతల వెట్టికిఁ బట్టినవాఁడు ధూర్జటిన్
పిలిచినవాఁడు భక్తిమయి విత్తమునన్ ధర నేకవీరుఁడై
నిలిచినవాఁడు శౌర్యమున నీ జనకుండు భయం బిదేటికే'.

మరియొక పద్యము.

కొలువగ నేర నిన్ను; పిలువగ నేర నిన్ను; విలువగ నేర నిన్ను; నిలువగదయ్య - పద్యముయొక్క నాల్గు చరణాదులు నిట్లు. ఒరసిరి, యరసిరి, బెరసిరి, నెఱసిరి - ఇవి పద్యచరణాదులు. వ్రచ్చిన, బ్రచ్చిన, విద్రుపగ, చిద్రుపలు - ఇట్టి సమాన రూపముగల శబ్దములు పద్య చరణాదుల యందు జొనుపుటచేత పద్యరచనయం దొక క్రొత్త విచ్ఛిత్తి కలుగుచున్నది.

ఇతని లోకోక్తులు హృదయంగమములును, గడుసు పలుకుబళ్ళును :

అంజెదవు గాక నను ఁ జెం
తం జేఱఁగనీక యెంతఁ దరిగిన మిరియా
లుం జొన్నలు సరిపోవే'
'కనికని కొ ట్టెవ్వ రింటి కంబము సేసెన్'
శిరసుండగ మోకాలను సేసలు వెట్టుట'
కుమ్మరావమున దాగె ముంత లేరంగఁ గలవె'
జీలుగు వెఱిగిన మాలెకుఁ గంబంబు కాదు'
పరుగుతో దాగరయు నెండవలసినట్లు'
'తెఱఁగు మాలి తవుడు తిని చచ్చువానికి
విసము పెట్టువాఁడు వెఱ్ఱివాఁడు'
దాగంబోము తళారివానియెదుటం దాగంగ నీకేటికిన్'
దువ్వుఁ జూచి నక్క యొడలు గాల్చుకొన్న వడువున'
'అలిగి తన్నిన పఱుపుపయిం బడినయట్లు'

ఇట్టి లోకోక్తులు మరియు నెన్నో పరమౌచిత్య లక్షణ సంపాదిగా నీతడు ప్రయోగించును. మరియు నీతని గడుసుదనపు బలుకుబళ్ళు చాలక్రొత్తగా నుండును.

'బడుగులు మీరు చూడ హరిపాపటపై నడిదంబు వెట్టెదన్'

'అనుచుం బరిఘము వైచిన
దనుజాంతకుఁ డొడిసి పట్టి తనఘన హేతిన్
తునుకలుగ నఱికి సి పొం
గిన పుడిసెఁడు పోయె ననుచు గేలి యొనర్చెన్'

వాని 'పొంగిన పుడిసెడుపోయె' నట. ఇంతకంటె గడుసుగా మాటాడుట యెట్లు!

ఇతడు సీసపద్యములలో పలుచమత్కారములు చేయును.

'అభ్రంకషంబైన యాలపోతు నితండు
త్రుంచినాఁ డీతండు పెంచినాఁడు'

మొదలైన సీస పద్యములు. శివుడు కృష్ణు డేకత్ర స్థితులై నపుడు దేవతలు చేసిన వర్ణనగా వ్రాసి

'నేఁడు నాఁడును నాఁడును నేఁడు మనకుఁ
జూపఁ జెప్పంగఁ జెప్పంగఁ జూపఁ గలిగె'.

వృషభాసుర మర్దనము కృష్ణుడు చేసెను. ఇది నేడు. నందీశ్వరుని శివుడు పెంచెను. అది నాడు.

'సాధుసమ్మతముగా సామజంబు నీతండు
గాచినాఁ డీతండు ద్రోచినాఁడు'

కృష్ణుడు నాడు గజేంద్రమును రక్షించెను. శివుడు గజాసురుని శిక్షించెను. ఇది నేడు. గజేంద్ర రక్షణము ఉత్తమ మన్వంతరములో జరిగినది. కృష్ణుడు వృషభాసురుని చంపుట చూపవచ్చును. శివుడు నందిని పోషించుట చెప్పదగినది. ఇట్లే

'సారసమ్మున లేవ నీరసమ్మునఁ జావ
బద్మాసనుఁడు వీరి పాలఁగనియె'

మొదలైన పద్యముకూడ 'మనుపఁ జెరుపంగఁ జెరుపంగ మనుపనేర్తు' రన్న శబ్దముల యర్థములలో జొనిపినాడు. ఇట్టి చమత్కారములు గల పద్యము లనేకములు. ఇది యంతయు నితని పద్యరచనాగతమైన నవీనగుణ సనాథత్వము.

———

ఎఱ్ఱాప్రెగడ

— నోరి నరసింహశాస్త్రి

ఎఱ్ఱాప్రెగడ : ఇతడు తన పేరు అన్నియెడల ఎఱ్ఱయ అనియే వ్యవహరించెను. ఐనను భారత ప్రతులలో 'ఇక్కడినుండి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వము' అని యుండుటచేత పేరి చివర ప్రెగ్గడ యను గౌరవ నామము చేర్చియే వ్యవహరించుచుండిరని భావింపదగును. అనపోతారెడ్డి కొల్లూరి శాసనములో ఉదాహరింపబడిన యఱ్ఱయప్రగడగారు' ఇతడే యైనచో అది మరింత ధ్రువపడును.

ఇతనిది ఆపస్తంబ సూత్రము కావున కృష్ణయజుశ్శాఖ. శ్రీవత్స గోత్రము, తల్లి పోతాంబ, తండ్రి సూరనార్యుడు (గొప్ప కవి). అతడే ఎఱ్ఱయకు కవితాగురువై యుండవచ్చును. ఎఱ్ఱయ తాత ఎరపోతసూరి పూర్ణ పురుషాయుష జీవితుడు; సంయమితుల్య వర్తనుడు. అహోబల నరసింహ భక్తుడు; వేగినాటిలో కరాపర్తి వృత్తిమంతుడు. ఆతని తాత భీమన మంత్రి వెలనాటి చోడని వలన మిగుల మన్ననగనెనట.

తరువాతి వారిలో విప్రనారాయణ చరిత్ర రచించిన చెదలువాడ మల్లయ స్పష్టముగా మన ఎఱ్ఱయను తన వంశకర్తగా పేర్కొన్నాడు. ఆరణ్య పర్వములో ఎఱ్ఱయ తన నెలవు నెల్లూరు జిల్లా, కందుకూరు తాలూకాలోని గుడ్లూరని చెప్పెను. తర్వాత ఆనాడు తన మిత్రుడగు మల్లారెడ్డితో అతడుగాని, అతని తరువాతివారుగాని ఒంగోలు తాలూకాలోని చెదలవాడకో, తాను భూములు సంపాదించిన తెనాలి తాలూకా కొల్లూరు గ్రామము వద్ద నున్న మరియొక చెదలవాడకో కాపురమునకు వెళ్లుట చేత అతని సంతతివారికి చెదలువాడవారని ఇంటిపేరు వచ్చియుండును. అంతే కాని, ఎఱ్ఱయ ఇంటిపేరు చెదలువాడ అనికాని, గుడ్లూరు అనికాని, కరాపర్తి అని కాని చెప్పుటకు దృఢమైన ఆధారము లేదు. ఏర్చూరువా రన్నది పొరబాటు. భాగవతము షష్ఠస్కంధము రచించిన సింగన తన పూర్వులలో ఏర్చూరి శాసనుడగు ఎఱ్ఱయ ప్రెగ్గడను' చెప్పెను కాని అతడు మన ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ అయి యుండడు. కొక్కోక గ్రంథము రచించిన ఎఱ్ఱనామాత్యు డీతడు కాడు.

ఎఱ్ఱయ ప్రథమ నివాస స్థలము గుండ్లకమ్మ యొడ్డున నున్న గుడ్లూరు. అతనిని ముందు మల్లారెడ్డి 'ఆతతశ్రీ తోడన్ సముపేతుఁ జేసి యెలమిం జేపట్టి' పిమ్మట తన యన్నయు, రెడ్డిరాజ్య స్థాపకుడును అయిన వేమారెడ్డి కిచ్చినాడు.

ప్రోలయవేమునికి జ్యేష్ఠకుమారుడగు అనపోతారెడ్డి రాజ్యకాలములో (క్రీ.శ. 1353 - 1364) కూడ ఎఱ్ఱయ జీవించియున్నట్లు తోచును. అనపోతారెడ్డి కొల్లూరి దాన శాసనములో ఆ రాజు తమ్ముడు అనవేమ భూపతి 'యఱ్ఱయ ప్రగడ గారికి' కేసరిపాటి యాశై వృత్తి చేసు' ధారపోసి కొల్లూరనే కలిపిన ట్లున్నది. అతడు మన ఎఱ్ఱయయే అయి యుండును. కావున నితడు తన పేరిటి వాడగు తాతగారి వలెనే పూర్ణ పురుషాయుష జీవిత ధన్యు డనవచ్చును. సుమారుగా క్రీస్తు శకము పదునాలుగవ శతాబ్దములో మొదటి 75 సంవత్సరములు జీవించి యుండెననదగును.

తండ్రి కంటెను ఎఱ్ఱయ జీవితములో నాతనికి ఆదర్శప్రాయుడై యుండి మహత్త్వము చేకూర్చినది గురువు. 'శ్రీ శంకరస్వామి సంయమీశ్వర చరణ సరోరుహధ్యానానంద సౌందర్య ధుర్యుఁడ' నని ఎఱ్ఱయ సగర్వముగా తన గద్యము లన్నిటిలో చెప్పుకొన్నాడు. శ్రీ నరసింహావతారములో నాతనిని' ఎనిమిది యామము లను నిత్య శివరాత్రి వ్రతముగా శివార్చన మొనర్చు యోగామృత తృప్తుడు త్రిజగ దర్చితుడు మునీంద్ర భక్తజన వత్సలుడు' అని స్తుతించినాడు. హరివంశావతారికలో 'కామాదుల పొందువాసి హృత్పద్మములో సదాశివు గాంచుచు,తదేకచింత చింతామణియై తుది దాకిన యున్నతిఁ గన్నవా' డనుచు ఈ శంకరస్వామి 'తన తలపు సర్వము తానయి యుండు గావుత' మని ఆశించినాడు. నరసింహావతారములో భారతీస్తవ మొనర్చుచు, 'కరకమలం బొసంగఁ బటికంపు గమండలువంటి కాంతి' ఇత్యాదిగా సన్యాసి రూపముతో భారతిని అపూర్వముగా ధ్యానించినాడు. శ్రీవిద్యారణ్యులు స్తోత్రము చేసిన శంకరానందగురుపాదు లీతడే కావచ్చును. కాకున్న నాతని సతీర్థ్యుడై యుండును. శృంగేరి మొదలగు మూల శంకర పీఠముల స్వాము లందరు భారతీ సంప్రదాయ యతులగుటచే ఎఱ్ఱయ గురువుకూడ భారతీయతియై యుండును. కర్ణాటక ప్రాంతములలో శ్రీ విద్యారణ్యులు చేసినట్టి ఉద్ధరణ కార్యమునే ఈ శంకరస్వామి శ్రీశైలభూమిలో చేసియుండు ననుటకు సందేహము లేదు. శంభుదాసుడగు లక్షణాభి ధేయము ఎఱ్ఱయ కీ గురువే ప్రసాదించి యుండును.

ఇందులో మొదటి రెండును మల్లారెడ్డి, వేమారెడ్ల ప్రాపు దొరకకముందును, మిగిలినవి తర్వాతను వ్రాసి యుండును. దేశనాయకులు విజృంభించుచున్న దినము

లలో వారికి జయ మాకాంక్షించుచు ఎఱ్ఱయ చేసిన తపస్సు జయ మను సుప్రసిద్ధ నామముగల మహాభారతము పూరించుట. సురారికల్పులగు తురుష్క భటుల దౌష్ట్యములు చూచుచు తపించి వారిని నాయకులు జయించిన క్రొత్తనాళ్ళలో ఆతని హృదయములో నిండిన భావములతో హృదయము పొంగుటచే వ్రాసినది నృసింహావతారము. ఈ రెండును 1328 కు పూర్వము వ్రాసియుండును.

ఆతర్వాత 1335కు పూర్వము రామాయణము, హరివంశము వ్రాసియుండును. ఇందులో ముందు వ్రాసినది రామాయణమని హరివంశావతారిక వలన స్పష్టమే. ఇక హరివంశములో ప్రోలయవేముడు రాజ్యమున స్థిరపడి అనేకాగ్రహారములు విద్యాతపో వృద్ధులకు ఇచ్చి చెరువులు గుళ్లు ప్రతిష్ఠించి, హేమాద్రి చెప్పిన వ్రతములు, దానములు అన్నియు నిర్వహించి, పుణ్యకార్యములుచేసి, చేయుచుండి, చేయనున్నాడని యున్నది. అవతారికలో అనపోతారెడ్డి అతని కూర్మిపుత్రు డనుచు, ఉత్తరభాగములో నవమాశ్వాసాంతములో ఆతనిని యువరాజవిభవోన్నతుడని యన్నాడు. అనపోతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన అనవేముని పేరెత్తలేదు. కనుక ఆతడు అప్పటికి పుట్టియుండలేదనుట సమంజసము.

ప్రోలయవేముని ఘనకార్యములెన్నో చెప్పినను, దీనిలో నెక్కడను శ్రీపర్వతమునకు, అహోబలమునకు సోపానములు కట్టించినది సూచింపలేదు. ఆ రెండు కార్యములు 1335 నాటిదగు రామతీర్థ శాసనము, 1340 నాటి మంచాళ్ల శాసనము మొదలుగా గల శాసనము లన్నిటిలో ఉటంకింపబడినవి. కావున ఆ కార్యములప్పటికి జరగి యుండినచో ఎఱ్ఱయ చెప్పియే యుండునని ఊహింప వచ్చును.

ఏది యెట్లున్నను హరివంశ రచనము 1345 కు తర్వాత జరిగియుండుట కవకాశము లేదు. ఉత్తర భాగములో సప్తమాశ్వాసాంతములో కూడ 'శ్రీమల్లచమూపతి సేవామధురిమ నిత్య సుముఖి' అని సంబోధన ముండుటచే మల్లారెడ్డి జీవించియుండగనే హరివంశ రచన జరిగియుండవలెను. 1345 కు పూర్వ మాతడు స్వర్గస్థుడయ్యెననుటకు ధరణికోటలో శాసనము ఆధారముగ కలదు. కాని వీనిలో ఆరణ్యపర్వము నరసింహావతారము కంటె ముం దనియు, రామాయణము హరివంశముకంటె ముం దనియు నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చునే కాని ఈ రెండు జంటలలో ఏది ముందోరూఢిగా చెప్పలేము. కాని ప్రస్తావనలలోని సందర్భములనుబట్టి సూక్ష్మముగ పరిశీలింపగ పై క్రమమే సరియని తోచినది.

ఇప్పటికిని ఆంధ్రలోకముచే విశేష గౌరవము పొందుచుండుటకు ప్రధానకారణ మదే. అది ఏదో కొంచెము పూరించుటకాదు. 1599 గద్య పద్యములున్న మహా గ్రంథము. నన్నయయే పూర్తిగా మూడు పర్వములు వ్రాయగా చివర శిథిలమైన ఏవో అక్షరము లున్నయ మొనర్చెనని ఆ మధ్య వింతవాద మొకటి విమర్శకులు లేవదీసిరి. కాని దానిలో సారము లేదని పెద్ద లందరు విచారించి సిద్ధాంత మొనర్చుటచే మరల నది తడవ నక్కరలేదు. 'స్ఫురదరుణాంశురాగరుచి' అని ప్రారంభించుచునే ఎఱ్ఱయ తన పేరును, తలపెట్టిన కార్యమును సూచించినాడని కూడ తెలిసికొనవలెను.

నన్నయభట్ట మహాకవీంద్రు సరస సారస్వతాంశ ప్రశస్తి దన్నుఁ జెందుటయు....తత్కవితారీతియుఁ గొంత దోపఁ దద్రచనయకా నారణ్య పర్వశేషము పూరించె'నని అతడే పర్వాంతమున స్పష్టముగా చెప్పుకొన్నాడు. నన్నయకు విఘ్నము వచ్చుటచేతను, సోమయాజి కూడ వ్రాయక వదలుటచేతను ఆ భాగములో నేదో దోషమున్నదను ప్రవాదము లోకములో ప్రబలియుండును. దాని పేరే ఆరణ్యపర్వము. అందుచే ఎఱ్ఱయ దానిని నన్నయ వ్రాసినట్లే రాజరాజాంకితముగానే వ్రాసెను. ఇట్లనుటలో నెవ్వరికి నెట్టి యపజ్ఞయు లేదు. ఈ గ్రంథము నన్నయపేర వ్రాయుటయే కాక, ఇందులో నాతడు ప్రయత్నపూర్వకముగా నన్నయ కవితారీతి ననుకరించెననుట స్పష్టము.

నన్నయ ప్రసన్న కథా కథన ధోరణి, ధారాశుద్ధి, సమాసరచనలో నేర్పు ఎఱ్ఱయ కలవడినది. ఉత్పలమాలాది వృత్తముల నడక స్పష్టముగా నన్నయ పద్యములను స్మరణకు తెచ్చును. వచనరచన మాత్ర మిందులో హరివంశాదులలో వలె పరిణతి నందలే దనిపించును.

నరసింహావతార ఘట్టమును పోతన రచనతో పోల్చినచో ఒకే కథను మహా ప్రతిభాశాలులగు ఇద్దరు మహాకవు లెట్లు రెండు వేరు మార్గములలో సమర్థింపగలరో చూడవచ్చును. పోతన ప్రహ్లాదుడు మహాభక్తుడు; ఎఱ్ఱయ ప్రహ్లాదుడు సర్వాత్మ భావ మందుకొన్న మహాయోగి. సర్వమానవ సహజమైన భావములతో పోతనకథ హృదయంగమముగాఉన్నది. ఏకాంతులై జీవన్ముక్తుల అనుభవము అందు కొనగలవారినే ఎఱ్ఱయకథ ఆకర్షించును. హిరణ్యకశిపుని వధించిన తర్వాతగూడ పోతననృసింహుడు భయంకరముగ నున్నాడు. లక్ష్మీదేవియే డాయ జంకినది. కాని ఎఱ్ఱయ నృసింహుని కార్యము 'దారుణ ఖేలనము - లీల - వీర రౌద్ర భయానక విస్మయాఖ్య రసములతో

భువన హృద్యంబుగ నిర్వహించు నిపుణ వక్రతా నటనంబు' ఈపోలికచే కవిత్రయ సామాన్య ధర్మమగు ఆత్మసంయమనము విస్పష్టమగును.

ఈ గ్రంథములో ఎఱ్ఱయ వచనరచన ప్రౌఢ పరిణతి నందినది. నారాయణుని అంగవర్ణన-వచనము తెలుగు సంస్కృతములతో మిశ్రమై నవీన భావముల జిగిబిగితో తొలకాడుచున్నది. స్తంభోద్భవ-వచనము నరసింహావిర్భావమును శబ్దానుకరణముగా ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

కావ్య రచన చేయనెంచి తాను సమాధినిమీలితేక్షణుడై ఉండగా తాతగారగు ఎఱపోతసూరి మనస్సులో నావిర్భవించి తన యిష్టదైవమగు అహోబల నరసింహుని అవతార కథ చెప్పు మనియు, అందువలన అఖిలేప్సిత పుణ్య ఫలోదయోన్నతులు చేకూరు ననియు ఆదేశింపగా తాతగారి ప్రీతికై నరసింహాంకితముగా ఈ కావ్యము చెప్పితిననీ ఎఱ్ఱయ అవతారికలో చెప్పినాడు. ఈ కావ్యరచనచే నిజముగా నట్లే ఆతనికి మల్లారెడ్డి స్నేహము, ప్రోలయ వేముని ప్రాపు, వానిచే అఖిలేప్సిత పుణ్యఫలోదయోన్నతులు సిద్ధించినవి.

రామాయణము : ఇప్పటికి రెండువందల సంవత్సరముల క్రిందటివరకు కనబడుచుండిన ఈ గ్రంథ మిప్పుడు దురదృష్టవశమున కనబడుటలేదు. శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు కష్టపడి అందులోనివి కొదగు పద్యముల నన్నిటిని లక్షణ గ్రంథాదులనుండి సంగ్రహించి భారతిలోను, రెడ్డి సంచికలోను ప్రచురించినారు. కాని అందులో కొన్ని పద్యములు ఎఱ్ఱయవిగా తోచవు. భాస్కర రామాయణముగా నేడు ప్రచారములోనున్న గ్రంథములో ఎఱ్ఱయరామాయణ పద్యములుండునని వారూహించిన దానినిబట్టి ఇంకను పరిశోధన చేయవలసియున్నది. రామాయణ రచనము 'వల్మీకభవు వచో వైఖరి' నే అతడు చేసెనన్న మల్లయ మాటలు మనము నమ్మవచ్చును. హరివంశ పీఠికలో ప్రోలయవేముడు 'రామకథమున్ జెప్పించి యత్యుత్తమ ఖ్యాతిం బొందితి'నని ఎఱ్ఱయతో అన్నట్లుండుటచే నదికూడ ప్రోలయవేమునకే అంకితమైనదని నిశ్చయింపనగును.

హరివంశము : హరివంశమును అద్దంకి రాజధానిగా మధ్యాంధ్ర భూమిని ధర్మప్రభువై క్రీ. శ. 1325 - 1353 వరకు ఏలిన రెడ్డిరాజ్య స్థాపకుడగు ప్రోలయ వేముని కంకిత మిచ్చెను. దీని అవతారికలో వేముని వంశము, బంధువులు, వారి వారి ఘనకార్యములు, ఆతని వీర ధర్మ కార్యములు సంక్షేపముగా వర్ణింపబడినవి.

ఈ గ్రంథములో రెండు భాగము లున్నవి : పూర్వభాగములో 9 ఆశ్వాసములు—2044 గద్య, పద్యములు ; ఉత్తర భాగములో 10 ఆశ్వాసములు—2660 గద్య, పద్యములు ఉన్నవి. ఇప్పుడు దొరకుచున్న సంస్కృత హరివంశ ప్రతులనుబట్టి మూలములో నున్న ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నో పాఖ్యానము, హంసడిభకో పాఖ్యానము ఎఱ్ఱయ ఆంధ్రీకరింపక వదలినట్లు తోచుచున్నది. కాని సంస్కృత హరి వంశప్రతు లొకదానితో ఒకటి కలియుట లేదు కొన్నిటిలో హరివంశ పర్వము విష్ణుపర్వము, భవిష్యపర్వము అని మూడు పర్వము లుండగా, కొన్నిటిలో పర్వ విభాగమే లేక పూర్వోత్తర హరివంశము లనుభాగమే కలదు. ఎఱ్ఱయకు లభించిన మూలప్రతి యెట్టిదో నిర్ధారణ చేయనిదే అత డేమైన వదలినది లేనిది తేల్చుటకు వీలు లేదు. అతడు ప్రధాన కథలు వదలువాడు కాడు. ఆంధ్రీకరణ విధానము కూడ మహాభారతాంధ్రీకరణ పద్ధతినే నడచినదే. సర్వవిధముల ఎఱ్ఱయ పరిపూర్ణపరిణతి హరివంశములో కనిపించును.

'అరణ్యపర్వములో ఘోషయాత్ర సందర్భములో వ్యక్తమైన ఎఱ్ఱయ గోరక్తి హరివంశములో ఎన్నో ఘట్టములలో ఉద్దీప్తమై కనిపించును. యుద్ధ వర్ణనలతో మేటియగు తిక్కనకు ఎఱ్ఱయ తీసిపోడని ఆయాఘట్టములు నిరూపించును.

అనేక పాత్రల భావాదులు ఒకే సందర్భమున చిత్రించుటలో తిక్కన నైపుణి వంటి నైపుణి కూడ, రుక్మిణిని కృష్ణు డెత్తుకొనిపోగా యుద్ధమున కాయత్తుడైన జరాసంధుని వారించుచు నాతని మిత్రులు ముందుకువచ్చిన ఘట్టమునందును, అనిరుద్ధుడు కనబడకున్న ద్వారకా నగరములో కలిగిన అలజడి సందర్భమునను ద్యోతకమగును. ఏ ఘట్టములోనైనను ఒక్క రసావేశమునుండి ఇంకొక రసము ప్రదర్శింపగల ఆత్మ నిగ్రహము ఎఱ్ఱయ రచనలందంతట నుద్దీపించును.

ఎఱ్ఱయకు భారత ధర్మమం దభిమానమెక్కువ. దానికి బాహ్య చిహ్నమగు గోబ్రాహ్మణ భక్తి— అతని రచనలం దెల్లెడ ప్రత్యక్షముగా కనిపించును. వానితో పాటు సత్య నిష్ఠ ఎక్కువగుట చే అతిశయోక్తి యాతనికి గిట్టదు. స్తోత్రములు కూడ ముఖస్తుతులుకాక సత్యస్తుతులుగా నుండవలెనని యాతడు పెక్కుతావుల సూచించెను.

సత్యాభిమానమువల్లనే ఎఱ్ఱయ కలవడిన గుణము ఉచితజ్ఞత. కంసాదేశమున రామకృష్ణులను తీసికొనిపోవచ్చిన అక్రూరుని వాక్యములలో ఎఱ్ఱయ యౌచితి

ఎంతయు విస్పష్టమగును. ఇటు ప్రభు భక్తికి, అటు భగవద్భక్తికి విరోధము లేకుండ విభావరియెల్ల అక్రూరు డనేక క్రమంబుల జెప్పెను.

ఎఱ్ఱయకు యోగమన్న నభిమానము, అది హఠయోగము కాదు. ఈశ్వర ప్రణిపాతముతో కూడిన విజ్ఞాన యోగము. ఎఱ్ఱయ తాను 'సమాధి నిమీలితేక్షణుం డనై క్షణం బున్న' అని నృసింహావతార పీఠికలో చెప్పుకొన్నది అప్రయత్నముగా వచ్చిన సత్యవాక్యము. దాని నాతడు నిత్య ముపాసించుచుండుటచే కాబోలును శ్రీ అని ఆతనికి ఊతపదముగా వచ్చుచుండును. శ్రీ శబ్దము సమస్తార్థములు కలదిగా భావించి ననే కాని కొన్ని తావులలో ఆతడు ప్రయోగించిన శ్రీపద మన్వయింపదు. ఆ మాట తరచుగా నాతని నోట దొరలుచుండును. నారదుడు అద్భుత ధన్య శబ్దములకు వాచ్యు డెవడో అన్వేషించిన కథా సందర్భములో ఆ రెండు శబ్దములకు ఎంత దూరార్థ మున్నదో వివరించినాడు. క్రమపాకము, కెంపుతోడి నలుపు, దిక్కులు నిండు మిక్కుటమైన గంధము, రస మంతర్గామియై వెలిగూడ గమియింగారుట, హృద్యముగా నుండుట ఇంతకంటె కవిత్వములో కోర దగిన దేమి?

ఎఱ్ఱయ పద్యములు వాద్యకలతో కూడిన గీతములవలె నడచును. బాణాసుర కథాంతముననే కాక అనేక స్థలములలో ఎఱ్ఱయ కసహ్యమైనది అసత్యము, అధర్మము. పరదారాపహర్తలను శిక్షించినది చూచుటచే కాబోలు సైంధవుని భీముడు పెట్టిన పాట్లు కన్నుల కట్టినట్లు వర్ణించినాడు. అతనిని 'మనుజపశు'వని నిర్దేశించెను.

—:o:—

అనంతామాత్యుడు

— కాటూరి వెంకటేశ్వరరావు

అనంతామాత్యుడు : ఇతని ముత్తాత బయ్యన భారతకర్తయగు తిక్కనచే భవ్యభారతి' అనిపించుకొన్న మేటి 'కవిరత్నము'. ఈతని తండ్రి తిక్కన కృష్ణాతీరమునందు శ్రీకాకుళమున వెలసిన ఆంధ్ర మహావిష్ణువును సేవించుకొనుచు కాలము గడిపిన భక్తుడు. ఆయనకు 'విద్వజ్జనానందమైన జీవనస్థితి' 'పెరుమగూరు' అను పురంబునం దుండెనట. ఆయూరు 'కృష్ణవేణీ, మలాపహారిణీ, భీమరథినా ధరిత్రి యందుఁ దనరు నదీత్రయాంతర్వేది యగు పావనక్షేత్ర' మట. కావున శ్రీకాకుళము నకు ఆరేడుమైళ్ళ దూరమున కృష్ణాతీరమందున్న నేటి పెనమకూరే ఆ పెరుమగూరేమో? మరియు అనంతుని భార్యకు మేనమామలగు ముదునూరివారి నివాసముగూడ అచ్చటికి నయిదారు మైళ్ళ దూరమం దుండుటచే నితనిది నేటి పెనుమకూరే కానోపు.

తండ్రివలె ఈతడును విష్ణుభక్తుడు. ఆనాటికే నియోగులు ఆరాధ్యశైవులనో, ఆచార్య వైష్ణవులనో గురువులుగ ఆశ్రయించుట పరిపాటియై చెల్లుచుండెను. అనంతుడుకూడ అట్లే తిరుమల నల్లాన్ గోవింద చక్రవర్తులచే సమాశ్రయణముపొంది విష్ణుభక్తుడై అహోబల నృసింహదేవుని భజించెను. ఆ దేవునికే తన భోజరాజీయ మును కృతిగా నొసగి పరమ సౌఖ్యముగన్న భక్తకవి ఈతడు. రసాభరణ దోచ్ఛం దర్పణములందలి కృత్యంతములనుబట్టి చూడగా ఈతడు క్రీ. శ. 15వ శతాబ్ది పూర్వార్థమందే తనగ్రంథములను రచించెనని తేలుచున్నది.

ఈతని మొదటి కృతి భోజరాజీయము; రెండవది ఛందోదర్పణము; మూడవది రసాభరణము. ఈతడు ఛందోదర్పణము రచించునాటికి భీమకవి రచిత మగు కవిజనాశ్రయమను ఛందోగ్రంథ మొకటి యున్నను దాని నీత డెరిగియున్నట్లు కనబడదు. 'అనంతుని ఛందోదర్పణము నెదుట నుంచుకొని అప్పకవి కొన్ని వృత్తములకు లక్ష్యములు వ్రాసినట్లు స్పష్టముగా కనిపించుచున్నది. మదరేఖ, తోదక, మనోజ్ఞ, ప్రియకాంత, నర్కుటము, శిఖరిణి, పృథ్వి మొదలయిన వృత్త లక్ష్యపద్యములు అనంతుని పద్యములలోని పదములతో కనబడుచున్నవి.... ఈ లాగున

అనంతుడు కవిజనాశ్రయము ఎదుట నుంచుకొని తన ఛందోదర్పణము వ్రాసియుండు నేమో యని ఎంత పరిశీలించినను పద్యములలో పోలిక యెక్కడను కనబడలేదు.'

'వళ్ళు, ప్రాసములు, షట్ప్రత్యయములు...వీటిని గురించి ఛందోదర్పణములో ఉన్నన్ని విషయములు కవిజనాశ్రయములో లేవు.' జాత్యుపజాతులను గూర్చి ఛందోదర్పణములో చెప్పినంత గ్రంథము కవిజనాశ్రయములో లేదు. 'రగడలు, కళికలు, ఉత్కళికలు వీటిని గురించి కవిజనాశ్రయకర్త ఏమియున్ను చెప్పలేదు' (ఛందోదర్పణము పీఠిక).

కవిజనాశ్రయమునకు ఛందోదర్పణమునకు మధ్య కాలములో అవతరించిన పెద్దన కావ్యాలంకారచూడామణియందు కూడా ఛందో విషయములు కలవు. 'ఇందు మొదటిది 10 వళ్ళు, రెండవది 12 వళ్ళు చెప్పగా ఛందోదర్పణము 24 వడి భేదము లను పేర్కొన్నది. అట్లే పూర్వ గ్రంథములందు కానరాని విశేష ప్రాసములు పదు నాకండని అనంతుడు చెప్పినాడు.' 'లాక్షణికు లందరిలోను అనంతుడు ఎక్కువగా పది సీసభేదములను చెప్పినాడు' (ఛందోదర్పణము పీఠిక).

'అనంతుని ఛందమున ప్రాచీన లేఖన క్రమపద్ధతిలో అరసున్న నిండుసున్న లను గూర్చిన విశేషము తెలుపబడినది. తెలుగు లాక్షణికులలో సార్ధబిందుక, నిర్బిందుక ప్రాసములను గూర్చి తొలుత తెలిపినవా డనంతుడు.' 'వ్యాకరణ విషయమున అనంతుడు సంస్కృత సంధులను గూర్చి విపులముగా దెలిపినాడు. సంస్కృత భాషకు పర్ణంబు లేబడియని తొలుత దెల్పినవా డితడే.' 'ప్రాచీనాంధ్రభాషా సంప్ర దాయము ననుసరించి అనంతుడు తన ఛందస్సులో నెన్నియో విషయములు తెలిపినాడు' (ఛందోదర్పణము, ద్వితీయముద్రణ పీఠిక).

ఈ ఛందోదర్పణమును అనంతుడు 'యోగిహృద్వేమలతోయజవర్తియు, అనంత మూర్తియు' నగు శ్రీ మహావిష్ణుని నుతిగా రచించినాడు. ఈ గ్రంథమున జెప్పిన లక్షణములకు లక్ష్యభూతములగు పద్యము లెన్నియో ఈతని భోజరాజీయమున కని పించుచున్నవి.

ఈతని రసాభరణము సాహిత్యశాస్త్రము. కావ్యాలంకారచూడామణిలో వలె ఇందు అలంకార సామగ్రిని, గుణదోషధ్వనులను వివరింపక అనంతుడు కేవల రస స్వరూపమునే చెప్పెను. కావున కావ్యమున కాత్మ రసమని చెప్పిన సాహిత్యదర్పణము ... దనుసరించి యుండును.

'కావ్యం యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే, సద్యః పరనిర్వృతయే కాంతా సమ్మితతయోప దేశయుజే' అను కావ్యప్రకాశమందలి లక్షణమును గూడ ఈతడు తన భోజరాజీయమున అనువదించుకొనుటచే ఆ రెండు గ్రంథములందలి ప్రశస్త విషయములను ఈతడు గ్రహించి యుండునని రసాభరణ పీఠికా కర్తలు వచించిరి. గుణదోషాలంక్రియాదులు ముఖ్యముగా శ్రవ్యకావ్య సంబంధు లనియు, దృశ్యకావ్యమున రసమే సాధ్యమనియు చెప్పు మతమును గ్రహించి అనంతుడు కేవల రసమును గూర్చి రసాభరణమును రచించెనేమో! 'సంస్కృతమున ఆలంకారికులు పలువురు తెలుపని శృంగారభక్తి వాత్సల్యములకు ఏక కంఠ్యమును కవి సాధించి నాడు. 'రతి దా నాయకనాయికాదిపరతన్ రంజిల్లు శృంగారమై క్షితిలో దేవగురు ద్విజాది పరతం జెన్నొందు సద్భక్తియై సుతమిత్రాశ్రిత సోదరాది పరతన్ సొంపారు వాత్సల్యమై... (రసాభరణ పీఠిక).

ఈ గ్రంథమున లక్ష్యములను కూర్చుటలో అనంతుడు తాను సొంతముగా రచించి చూపుటేకాక రఘువంశ, కుమారసంభవాదులనుండి కొన్ని శ్లోకములను తెనిగించినాడు. ఈతని లక్ష్యపద్యములు ఉదాత్తతయం దింపుకయు కొరవడక ఉద్దిష్టార్థములను అద్దమునందువలె ప్రతిఫలింపజేయుచుండును. ఈ గ్రంథము నీతడు ధ్రువపురాధీశుడగు కృష్ణున కంకితముగ రచించెను. ఈ ధ్రువపుర మెచ్చటిదో! కృష్ణా మండలమందలి దరువూరే ఈ ధ్రువపురమని కొందరి యూహ.

ఈ రెండు గ్రంథములును అనంతుని ఛందోలక్షణ రహస్యజ్ఞతను, సాహిత్య తత్త్వవిత్త్వమును చాటి చెప్పుచు ఆ కాలపు కవీశ్వరులలో ఈతని ప్రత్యేకముగా గణనీయుని కావించుచున్నవి. 'వాణీసతి మన్ముఖాబ్జమున నిల్చి విశేష వరంబు లీవుతన్' అని భోజరాజీయ అవతరణికలో ఈతడు కోరుకొన్న కోర్కెల నాతల్లి పూర్ణముగా నీతని కనుగ్రహించినది.

భోజరాజీయ మీతని కృతులలో ప్రథమమే కాదు; ప్రధానము కూడ నగుదగును. అప్పటికి ఆంధ్రమున ఇంకను స్వతంత్రకావ్యములు పుట్టలేదు. ఉన్నంతలో మంచన కేయూరబాహు చరిత్రము ప్రధాన కథను విద్ధసాలభంజిక నుండి గ్రహించినను ఒక కొంత స్వతంత్రమని చెప్పదగును. పిమ్మట పేర్కొనదగినది జక్కనవిక్రమార్క చరిత్రము. విక్రమార్కుని గూర్చి ప్రజలు చెప్పికొను కథలను కావ్య మొనర్చెనే కాని జక్కన వానిని కల్పించినవాడు కాడు. జక్కనయు, అనంతుడు నించుమించు ఒక్క కాలమందున్న వారే. ఐనను చరిత్రజ్ఞులు విక్రమార్క చరిము భోజ..

రాజీయము కంటె ముందు పుట్టిన దనియు, దానిని కాంచియే అనంతు డీ గ్రంథమును రచించె ననియు చెప్పుదురు. ఇది నిజమే కావచ్చును; కాని విక్రమార్కుని కథలవలె గాక అనంతునివి స్వకపోల కల్పితములు. ఈ కథలలో భోజుడు నాయకుడు కానే కాదు. ఇవి యన్నియు అన్నదాన సుకృతమును గూర్చి చెప్పినవి. అనంతుడు తన గ్రంథమును 'వివిధ కథా సూత్రరత్న భూషణాభిరామ' మనియు, 'నూతనంబయ్యు పురాతన కృతులట్ల సంతత శ్రవ్యమై బరగు' ననియు చెప్పికొన్నాడు. కావున భోజ రాజీయమే ఆంధ్రమున ప్రథమ స్వతంత్ర కావ్యమని చెప్పవచ్చును.

నిజమునకు ఈ గ్రంథము నన్నదాన మాహాత్మ్య మనదగునే కాని కావ్య మనరాదేమో. ఇందు కథానాయకుడు లేడు. 'దీనికి దత్తాత్రేయ మునీంద్రుండు వక్తయు మహాంతను కాంభోజ మహీశుండు శ్రోతయు'. ఈ కథ లన్నిటికి కలిగిన ప్రసక్తి ఇది :

'అధిగత విద్యాసమాజుం డగు భోజుండు పూర్వ జన్మంబున బ్రాహ్మణుండై యుండి, దారిద్ర్య భారంబున... విరక్తుడై ... ప్రయోగమందు శరీర విసర్జనంబు చేసి... ధారా నగరాధీశుడై పుట్టి రాజ్యంబుసేయుచు... ఒకనాడు సర్వటియను సిద్ధ పుంగవుని గని తన పట్టణంబునకు దోడ్కొని వచ్చుటయు... వాడు పంచలోహ మయంబగు భోజుని కొలువు చవికెం దన చేతి ధూమవేధి యను నౌషధంబుచే శుద్ధ సువర్ణమయంబు గావించి, యెందేనిం బోవుటయు... భోజు డాతని నొక్క కృతక మతంబున నాకర్షించి ధూమవేధి నపహరించుటయు, నాతండు కోపించి శాపం బిచ్చుటయు, తదీయ ప్రార్థనంబున శాపంబు గ్రమ్మరించుటయు, తదనంతరంబు భోజన నిమిత్తంబున భోజ సర్వటులకు సంవాదవశంబున వివిధ పుణ్యకథా ప్రసంగంబులు' పుట్టెను.

కావున భోజ సర్వటు లొండొరులకు చెప్పికొన్న కథలే భోజరాజీయమైనది. 'సూత్రకథ భోజరాజ చరిత్రము' అని అనంతుడు చెప్పికొన్నను నిజమున కిందలి కథ లన్నిటిని అన్నదాన ప్రభావమే ఒక సూత్రమున గ్రుచ్చినది.

అన్నదానమే సకలదానములలో నుత్తమమనియు, అతిథిపూజనమే సర్వదేవతా పూజన మనియు, అతిథి కడుకలిగా పెట్టుట దోష మనియు, బాహ్యాభ్యంతర శుద్ధిలేని దానము కొరగా దనియు, సత్యము త్యాగము నను సుగుణములు క్రూరమృగములను, ఘోరరాక్షసులనుగూడ హింసాముఖులను చేయగల వనియు, స్త్రీలకు పాతివ్రత్యమే

సకలార్థప్రద మనియు – ఇట్టి ధర్మములను బోధించుటకు అనంతుడు ఈ కథలల్లెను. కావున 'ధర్మరీతుల్ నీతుల్ చిత్రకథలై తలిర్పగ శ్రోత్రసుఖముగా నొనర్పఁ జొప్పడి యుండున్'అని ఆతడు చేసిన ప్రతిజ్ఞ ముమ్మాటికి నెరవేరినది. కాదంబరీ దశకుమార చరిత్రములందువలె ఈగ్రంథమునందును ఒక కథలోనుంచి మరియొక కథ చిత్రముగా పుట్టుకొనివచ్చి, పఠితృ హృదయముల నెలయించుకొని పోవుచుండును. ఆముక్త మాల్యదలోని మాలదాసరి కథకు నిందలి మదనరేఖ కథకు, పాండురంగ మహాత్మ్య మందలి సుశీల కథకు, నిందలి షష్ఠాశ్వాసములోని విప్రభార్య కథకు ఎన్నో పోలిక లున్నవి. సద్యోజాతుడగు బాలకు డొక డీ గ్రంథమున అన్నదాన మహాత్మ్యమును వినిపించుట కళాపూర్ణోదయమందలి మధుర లాలసాకథనమును తలపించు చుండును

ఈకథలలో ద్విజులేకాక కాపులు స్వర్ణకారులు రజకులు చర్మకారులు మున్నగు వివిధ వృత్తులవారును, ధీరులు భీరులు, పతివ్రతలు కులటలు, ప్రౌఢలు ముగ్ధలు, ఆటవికులు నాగరకులు, వంచకులు తస్కరులు మున్నగు వివిధ ప్రకృతులవారును దర్శన మిచ్చుచు, కథలకు వైవిధ్యమును కల్పించి మనకు కుతూహలమును పెంచు చుందురు. వివిధములగు మానవప్రకృతులనే కాక తిర్యగ్జంతు ప్రకృతిని కూడ అనంతు డీ కథలయం దెంతో స్వభావ రమణీయముగా తీర్చినాడు. మచ్చున కీ యెలుకపిల్లను జూడుడు :

'అచ్చిఋతయెలుక తన తొఱ్ఱలోనన యుండి వెలుపలికిఁదనమూతి సాపుచుం దలచూపి మరలం దిగుచుచు నర్ధ శరీరంబు దోఁప నిగుడి మగుడుచుఁ, బుచ్ఛంబు దక్కం దక్కటి శరీరం బంతయు బయలుపడ నించుకసేపు కంపంబునొందుచు నుండియుండి మఱచి తలఁచిన ట్లదరిపడి తిరిగి తొఱ్ఱ జొచ్చుచు వెండియు నుండలేక వెలువడి శాఖా మార్గంబునం గొంతద వ్వరిగి పర్ణరవంబులు కర్ణంబులు సోఁకినం బెదరి కోటరద్వారంబునకుం బఱతెంచుచు నిట్లు శైశవక్రీడలు నడిపి తదనంతరంబ యొల్లప్రాయంబు సొచ్చుడు నూఁగుదోసపిందెగతి నందంబగు దేహంబును దరుణశాకినీ మూలంబునుబోలు వాలంబును శాల్మలీ తూల కంబళంబు విధంబున నత్యంత మృదు లంబగు నుదరంబును నాఖుకర్ణి పర్ణంబుల మాడ్కి రిక్కించుకొనియున్న కర్ణంబులును నలంతిపూస లంటించినట్లు దనరు కనుంగవయును, నుచ్చింత పువ్వులలోని కేసరం బులక్రియ భాసురంబగు పలువరుసయుఁ దనవయోరూపంబున కనురూపంబులగుచుండ సెలగొమ్మ లెక్కి ప్రేలుచుఁ బలిష్టంబులగు తిర్యక్శాఖలపైఁ ద్రుళ్ళగింతలు వెట్టుచు నాకు జొంపంబులు సొచ్చిదాఁగుచు నిటు బహువిధంబుల విహరించుచుండ....'

అవును, ఎవరి అందము వారిది. మానవ యువతుల కున్నట్లే మూషక యువతులకు కూడ యౌవన విభ్రమము లుండునుకదా. మన చూపు లా విలాసములను గ్రహింప నేరవు.

'ఆ మ్మూషకయోషం జూచి యొక్క మూషక తరుణ పురుషుండు వివశాంతః కరణుం డగుచుఁ జంచుజ నా గ్రాఁకు ప్రాఁక్రి వేగిరపడి చెనకిన....'

'మన మొనసంగ మూషక కుమార సమూహము వెన్నునమ్మెడై
పొదలిన వాల మార్చుచుఁ బ్రబుద్ధ విటుం డురు ధైర్యమూలమున్

చెదరఁగఁ ద్రవ్వుగోళ్ళఁ గొని చెక్కిలి వ్రేసిన ....' దట. నిజమే. నాయికా మణః ప్రియములగు మాటలతో, చేతలతో నభిసరించుచు, అదనెరిగి కవయు చెరుగని మొరటు విటుల కంతియే శాస్తి. ఆ 'వాలమార్పుటలు' చూచితిరా! మన నాయికల క్రీడకలు జ్ఞప్తికి దగులుచున్నవి.

ఇంతటి స్వభావోక్తియు, లోకపరిశీలనమును మన సాహిత్యమున మరిలేదేమో. ఈ ప్రజ్ఞయే అనంతుని మనకవీశ్వరులలో మేటి కథకుని కావించినది.

ఇంతకు కావ్యరచనము వేరు. కథాకథనము వేరు. కావ్యమందువలె కథలో అడుగడుగున కవి కన్పింపగూడదు. కథ శ్రవ్యమైనను దృశ్యకావ్యమునకు దగ్గరి చుట్టము. ఆకారచేష్టాస్వభావములు కనులకు గట్టునట్లు పాత్రలకు ప్రాణప్రతిష్ఠ చేయనిచో నాటకమును, కథయురక్తి కట్టవు. ఈ నేర్పు తిక్కనకు, అనంతునకు, సూరనకు అలవడినట్లుగా ఇతరుల కలవడినదికాదు. కదిరీపతి యొకడు మంచి కథకుడు హంసవింశతి నిఘంటుప్రాయమైనన్నో తరిగినది.

కాగా లోకధర్మానుసరణమే సమస్తకళలకు ప్రధానలక్షణము. ఆ లోకధర్మమును కళాధర్మానుగుణముగా తీర్చుటయందే ఔచిత్యము, రసము మున్నగునవి సిద్ధించును. భోజరాజీయమందలి కథ లన్నిటిలోను ఈలోకధర్మానుసరణము వెల్లివిరియుచుండును.

గోవ్యాఘ్రసంవాద మీ కావ్యకథలలో మణిపూసవంటిది. అందు గోవత్సమును కవి యెట్లు చిత్రించెనో చూడుడు :

'పొట్టపొంగునఁ దల్లిపొది వాసి వీథికిఁ
    బాఱి క్రమ్మఱుఁ బెద్దపరువుతోడ,
తలయెత్తి చూచుచుఁ బలుమాఱుఁ దనుఁ దల్లి
    పిలువంగ నిట నటఁ బొలసిగూడు.
నిలమీఁద మోమిడి యేమేని మూర్కొనుఁ
    బసివెట్టికొనుచుఁ దత్ప్రాంతమందు
నంతంతఁ బసిబిడ్డ లడ్డంబు సుడిసిన
    జంకించి మిన్నంటఁ ఔకళించు.'

ఇట్లు ఆకార చేష్టాదులు అభివర్ణించుటయందే కాదు, పాత్రల సంవాదములు నడపుటలో కూడ అనంతునిది అందె వేసినచేయి. ఈ విషయమున గ్రంథ మంతయు సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. తోడికోడలిపై నీసుచే భర్తలకు దుర్బోధలు చేయు ఇల్లాండ్ర మాటలయందలి లోకానుస్మృతియు, తిక్కన యొకడు దక్క ఇతరులునేరని కాకువును కాననగును.

'అత్తకు నేము మార్బలుక
    మాయమచిత్తములోని వారమై
వత్తుము పెద్దవారు గల
    వారికి నన్నియుఁ జెల్లుఁగాక, నేఁ
డిత్తఱి మమ్ముఁ బుచ్చి పని
    యెవ్వరు గొందురు, మిమ్ముఁ జూచినో
రెత్తఁగ నోడి యే పలుకు
    లెన్నఁడు చెప్ప మెఱింగి యుండియున్.

ఇంతట నెఱఁగెద రొండే
నంతట నెఱిఁగెదరు గాక యని యుండఁగ మీ
రెంతట నెఱుఁగరు బ్రతికెడు
పంశమె యిది మీకు నేము పగవారలమే?

ఒకనాఁడైనను మాతో
నొక యాలోచనముఁ జేయ కూరక మోమె
త్తికొనుచు పోదురు మీ రాం
డ్రకు మగలకు నిట్టి వేఱడంబులు గలవే?

'మగఁ డెఱుఁగవలయుఁ గాదేన్
మగువ యెఱుఁగవలయుఁ గాక మగుడ తెఱఁగ
మ్మగవయు మగఁడును వెలిగా
జగమున సంసార మెట్లు జరగును జెప్పుఁడీ?

అని పలికి తమతోడికోడలిం బ్రసంగించి

'పని పంప వెఱతు మాదిత
పని యెప్పుడు చేసి చేసి పాయపడితిమి....
తనచేఁతకుఁ దోడు మమ్ముఁ దప్పులు పట్టున్.

'తా మాకు సత్త్రమైనది;
యీ మఱఁదియు మాకు బావయై వర్తించున్
మే మయ్యారువుర చేతను
బాములఁ బడలేము నాతి పాపుల భంగిన్.

'తన యాలును దానును గుడు
వను గట్టను నిట్టి యీ యవస్థలఁ బడ నే
మును మీరును నటె చాలం
దనిసితి మీ బ్రతుకుపట్టు దయ్యె మెఱుంగున్.

'కాంతుఁడు సిబ్బితికాఁడై కాంతయు నష్టైన నెట్లుకాఁపుర మింకన్' అను కళాపూర్ణోదయ రచనకు ఇవి ఆచార్యక మొనర్చుచున్నవి. ఈ ప్రజ్ఞ ముఖ్యముగా నాటక కర్తల సొమ్ము. మనకు మొన్నటివరకు నాటకములు లేని లోటును తిక్కన, అనంతుడు, సూరన కొంతకు కొంత తీర్చగలిగిరి.

అనంతునిలో ఇతర కావ్య కవుల వర్ణనా పటిమయు, ఈ నాటక రచనా పద్ధతియు సమపాళముగా అమరినవి. కథా గమనమున కడ్డువచ్చు వర్ణనల నీతడు చేయడు. ఆలంబనోద్దీపన విభావములకు పుష్టి కూర్చవలసిన పట్టులందు సముచితములగు వర్ణనము లీత డొనర్చును. తృతీయాశ్వాసమందలి వసంతర్తు పుష్పాపచయ జలకేళీ వర్ణనము లిందుల కుదాహరణములు. అవి మన మహాకవులు చేసిన వర్ణనముల కెందును దీసిపోవు. వసంత మేగుదెంచినంతట తరుచయము కారాకు రాల్చుట 'జర యుడిపిమాకుఁ గ్రమ్మరఁ దరుణత్వం బొసఁగు మనుచు ధరణీదేవిన్ వారిఁవారిఁ బూజించిన క్రియ' నున్నదట.

మరియు ఆ వసంత సౌభాగ్యము నెట్లు వర్ణించెనో కనుడు :

'ఎక్కడఁ జూచినం జిలుక లెయ్యెడఁ జూచినఁ గోకిలమ్ము లే
చక్కటిఁ జూచినన్ సమద షట్పద సంఘము లెందుఁ జూచినం
జొక్కపు శారికల్ ఋతువు సొంపు నుతింప వశంబె! పువ్వుఁదే
రెక్కిన పంచసాయకుఁడ యెద్దెసఁ జూచిన నవ్వ నంబునన్'.

ఇట్లే తత్తదుచిత స్థలంబుల ఇట్టివర్ణనలు గ్రంథ మంతట కలయజిమ్మినట్లుండి ఈ కథలకు కావ్యత్వమును గల్పించుచుండును.

ఈ కథలలో పావకలోమరత్నమండనాదుల కథలవంటివి కొన్ని సుదీర్ఘములై ప్రత్యేక కావ్యములుగా గణింపదగినవియు కలవు. నాలుగు వర్ణముల పురుషులు ఒక్కవేశ్యఁ గామించి తమ తగవు దీర్పుమని వంజరుని చెంతకు వచ్చిన కథ యొక్కటి సప్తమాశ్వాసమున గలదు. ఇది పొడుపుకథ వంటిది. ఆచిక్కు ననంతుడు విప్పిచెప్ప వలసినదేకాని ముందుగా మన మించుకయు నూహింపలేము. నిజముగా ఈ గ్రంథము చిత్రకథా భాండారము; అనంతుడు 'కతరాజు'.

కులటలయు, కాముకులయు, జంతువులయు కథలు కూడ చెప్పినను అనంతుని శృంగారరస వర్ణనము లెచ్చటను హద్దు మీరవు. ఈ యౌచితీ విషయమున నీతడు కవిత్రయముతో పోల్పదగినవాడు. మన కవులలో ఇతర త్రమ్యగ్యమై ఒప్పుచుండును. ఎంగిపిల్ల కాశీయాత్రకు బయలుదేరుట మున్నగు ఘట్టము లెన్నియో సుకుమార హాస్యరస మిశితములై యున్నవి. హాస్య విషయమున అనంతునిదే అగ్రతాంబూల మేమో. ఇందుల కొక్కయుదాహరణము.

భద్రకుడనే రాజు వేటకు వెళ్ళి అడవిలో నుండగ ఆచెంత నొకపక్షి ఏమియో పల్కెనట. 'అది యేమి పల్కె' నని రాజు శకునజ్ఞు నడిగెను. 'ఒక శూద్రుడు గడ్డికోసమై కొండకు వెళ్ళుచు త్రోవలో పాము కరచి మరణించునని చెప్పిన' దని శకున జ్ఞుడు తెలిపి 'వాఁడల్లవాఁడెపోయెడు, నేఁడతనికి పీడుకోలు నిజ' మనుచు గడ్డికేగు కాపుం జూపెనట. దాని నిజ మారయ నెంచి రాజు సంజవేళదనుక నచట నిల్చెను. కొంత సేపటికి కా కాపు గడ్డిమోపుతో తిరిగి వచ్చుట శకునజునకు చూపి రాజు ఉల్లస మాడుచున్నాడు.

చచ్చినవారలు గ్రమ్మఱ
వచ్చుట కడుచిత్ర మల్ల వాఁడదె కంటే
చచ్చినఁ బచ్చని కస విటు
దెచ్చుచు నున్నాఁడు వాని తెఱఁగేదియొకో.

'చంపగ వచ్చిన జముని దూతలకు లం
చము పెట్టి వచ్చెనో చావనొల్లఁ
బొమ్మని మోఱకంబునఁ ద్రోచి వచ్చెనో
యింటివారికిఁ జెప్ప కిచటఁ జచ్చి
నఁ దప్పైనఁ గోపింతురని చెప్పవచ్చెనో
వీని పెంజెమట నవ్విషము గరఁగి
పడిసెనో సర్వంబు వాతప్పిపోయెనో
శకునంపుఁ బులుఁగు లీసారి భ్రమసి
తప్పఁ జెప్పెనో, యితఁ డేమి విధముగఁ
బ్రతికి, వచ్చె....'

లోకానుసరణమే యీ కథలకు, వానిలోని సంవాదములకు ప్రాణప్రదమని చెప్పితిని. ఆ సంవాదములకు సామెతలే జీవగర్రలు. అనంతుఁడు సామెతల పుట్ట. ఇన్ని లోకోక్తులు వాడిన కవి తెలుగున మరియొకడు లేడు. కథలలో 'నెడనెడ' కలఁగక యాఁడుమాట లయకాలునినైన శమింపఁజేయదే?' వంటి అర్థాంతరన్యాసములను సూటిగ పొందు పరచుచులోకోక్తుల నడుమ అనంతుడు కావ్యార్థములను అందిచ్చుచుండును.

అనంతుని శయ్యాపాకములు కవిత్రయ కవితను దలపించుచుండును. నాచన సోమునితో ఆరంభమై, శ్రీనాథపోతనాదులను లోగొన్న రీతిమార్గముపొంత పోక అనంతుడు తన కవితను ప్రసన్న గంభీరముగా నడపికొని పోవును. ఉత్ప్రేక్షాదు లందందు వాడినను స్వభావోక్తియందే ఈతనికి ప్రీతి. సమయోచిత వర్ణనలకై మక్కువపడునే కాని ఊరక ఊహ లల్లుకొనుచు కథా ప్రవాహమున కడ్డుకట్టలు వేయడు. గోవ్యాఘ్ర కథయందు చివరకు విష్ణుడు ప్రత్యక్ష మగును. అంతట 'ఆమొదవును బులియును నప్పురుషోత్తము చరణ సరసీజంబులు తమ శిరంబుల ధరియించిన, నప్పుడవ్విహంగ వాహనుండు త్రివాహనుండైనట్లుండె'నట. అంతట నాగక ఆరమణీయ దృశ్యమును దేవతలచే నిట్లు స్తుతింపజేసెను.

'కలువలఁ దమ్ములం సమవికాసము నొందగఁ జేయు క్రాలుఁగ
న్నులు గల నీకుఁ బాన్పును మనోజ్ఞ రథంబును నాగ తద్విరో
ధులయిన నీకు నారయఁ జతుర్భుజ చేయఁగరాదె గోవునుం
బులియును శత్రుభావములఁ బోనిడి మైత్రి యొనర్చునట్లుగన్'.

'హిత మితములు' సముచితములగు ఇట్టి వర్ణనలే కావ్యము నలంకరించును గాని, ఔచితి నెపుగని కొండవీటి నిద్రాష్ట్ల మోతచేటే యగును.

ఈతడు కవిత్రయపు బోకడ లెన్నిటినో తన కావ్యమున సంతరించుకొన్నాడు. శ్రీనాథాదులవలె చేతి కొదవిన సంస్కృత శ్లోకములను తెనిగించుకొన్నాడు.

తిక్కన పోకడలన్న ఈతనికి పరమప్రీతి. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున చకోరములు వెన్నెలలో విహరించుటను తిక్కన వర్ణించెను. మూడుమూర్తుల దానిం బోలినది ఈ క్రింది వర్ణనము.

'నునులేఁత వెన్నెలకొనలు మెల్లనఁ ద్రుంచి
పిల్లతండమునకుఁ బెట్టునవియు,
చవియైన వెన్నెల చంచులఁ గబళించి
యింపారఁ బ్రియుల కందిచ్చునవియు,
కడఁగి యింతటఁగాని వడదేర దనుభంగిఁ
దనర వెన్నెలవెల్లి మునుఁగునవియు,
పగలింటి యాఁకలి పాయఁబైపైఁబడి
ముదురు వెన్నెలఁ గ్రోలి పొదలునవియు,

కడుపు నిండినఁ గసికాటు కఱచునవియుఁ
గూడి యొండొంటితోఁ జెరలాడునవియు
నగుచు వెన్నెల తమ సొమ్మె యనినయట్లు
కోరి చరియించెఁ జదలఁ జకోరచయము'. (ద్వి. ఆ. 107)

బాణుడు కాదంబరిలో నొక శాల్మలీతరువు నాటెను. అంతకన్న మిన్నగా తిక్కన విరాటపర్వమున నొక 'శమీతరు చక్రవర్తి' నుత్పాదించెను. ఆంధ్ర సారస్వతమున ఈ వనస్పతుల కంటుగట్టిన వృక్షరాజము లింకెన్నియో కలవు. అన్నిటిలో పినవీరన తన యింటి పేరిటి వృక్షమును చిరస్థాయిగా నొనర్చినాడు.

'అమృతాంశుమండలం బాలవాలముగాఁగ
మొలచె నొక్కటి జగన్మోహనముగ,
చిగురించె విలయ సింధుగత కైతవడింభ
శయనీయవరపలాశములతోడ,

పితృదేవతలకు నంచిత వ్రతశాలయై
చెట్టుగట్టెను గయాక్షేత్రసీమ,
నిలుప నీడయ్యె నిందీవరప్రియ కళా
కోటీరునకు భోగి కుండలునకు,

మఱ్ఱిమాత్రంబె పిల్లమఱ్ఱిపేరు
పేరువలెఁ గాదు శారదాపీఠకంబు
వారిలోపలఁ బినవీరు వాక్యసరణి
సరసులకు నెల్లఁ గర్ణరసాయనంబు.'

అనంతుడు పినవీరనయ్యనించుమించు ఒక కాలము వారే. మరి వీరిలో ఎవరు ఎవరిని అనుకరించిరో కాని భోజరాజీయమునను అచ్చముగా నిట్టి పద్యమే యున్నది (చూ: ద్వి. ఆ. 61, 62 పద్యములు) అందు సీసపాదములు మూడింటి ఇట్టి భావములే అనంతుడును చెప్పి 'పితృదేవతలకు, అపదానికి బదులుగా

'ఈ మఱ్ఱిమీఁదనాకో మున్ను గజకచ్ఛ
పములతో లంఘించెఁ బక్షివిభుఁడు'

అని చమత్కరించి ఎత్తుగీతిలో

ఇట్టి మఱ్ఱి యుండ నీ ద్వీపమును పటు
ద్వీప మనక యేమి తెలివి యొక్కొ
తొంటి పెద్ద లెల్లఁ దొడఁగి జంబూద్వీప
మనిరి వాఁగ నొప్పె నక్కజంబు'

అని మెరుగు పెట్టినాడు,

అనంతుడు పోతనకు గూడ సమకాలికుడే. 'కంజాక్షు నర్చించు కరములు కరములు శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ' అను భాగవతగత పద్యమునకు భోజరాజీయమందలి ఈ క్రింది పద్యము జ్ఞాపకమగుచున్నది.

'చూపులు విష్ణుమూర్తులకు సొమ్ముగ జిహ్వలు విష్ణుమూర్తి యా
లాప సుఖంబుఁజెందఁగఁదలంపులు విష్ణుమహత్వచింతకుం
బైపడుచుండ... ... ...'

ఇవియేకాదు. భాగవతమున వామనుడు తన్ను గూర్చి బలిచక్రవర్తికి తెలిపే సీసపద్యముపంటిదే ఈ క్రింది సీసము :

ఒకచోటఁ గాదు నా యునికి యెచ్చటనైన
నుండుదుఁజు మ్మనాథుండ నేను,
సమఁ బ్రీతి నిందు రమ్మని పట్టెఁ డశనంబు
పెట్టు ధర్మప్రాణి పుట్టునొక్కొ
యని యెందుఁ జరియింతు..............
ఏమి సేయుదు నింక
నీ యస్థిరపు దేహ మెట్టుగా నున్నదో..........'

ఆ యీ పోలికలు విచారించినచో ఆ కాలమున కవీశ్వరు లొకరి నొకరు ప్రీతిమై కలిసికొనుచు నొకరి కావ్యము లొకరికి వినికి నల్పుచు అసూయలు దిగద్రావి చరించెడివారేమో అని తోచును. పరస్పరము వారికి గల గౌరవమున కిట్టి పద్యములు సాక్షులేమో. అనంతుడు గూడ పోతనవలె విష్ణుభక్తుడు. 'పరమ సౌఖ్యమైన భగవ దాభి ముఖ్యంబుఁ గల్పించుకొని అధిక నిష్ఠతోడ ఈ విమల సత్కృతి కానుకగ నొసర్చి' పరమేశ్వరుని

'నన్ను భవద్భృత్యులలో
నెన్ని దయాదృష్టిఁ జూచి యిది మొదలుగ నీ
వెన్నఁడు వదలకు..........'

మని ప్రార్థించిన తుష్ట హృదయుడు, వినీతవర్తనుడు. కావుననే ఈతని రచన మంతయు మృదులము, సరసము, సరళమునై ప్రౌఢతన ముట్టిపడుచుండును.

'పెదవులు గదలెం గదలవు
రదనంబులు గానవచ్చె రావనుపాటిన్
మృదువచన రచన లెసఁగఁగ
ముదిత యతని హృదయకమలముం గరగించెన్'.

అని ఒకచోట అనంతుడు చెప్పిన మాటలు అతని కావ్యకన్యకకు తూచినట్లు సరిపోవును.

**

శ్రీనాథుడు

ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి

భారత మహాకవుల తరువాత ఆంధ్ర కవితా ప్రపంచములో నొక వెలుగు వెలిగినవాడు శ్రీనాథకవి. రామరాజభూషణుడెంత శ్లేషకవితాప్రియుడైనను అక్షరాక్షర సత్యమునే ఉగ్గడించినా డనిపించును. బహుళాంధ్రోక్తిమయ ప్రపంచమును వాగనుశాసనుడు సృజియించి' నాడట; శ్రీనాథుడు ప్రోచినాడట. ఎంతదూర మాలోచించియన్న మాట యిది!

లౌకికముగ చూచినను, కవితా పరముగ చూచినను అంత విచిత్ర జీవితాంచలముల తాకిన మూర్తి ఆంధ్ర కవితాప్రపంచమున వేరొకడు లేడు. యావదాంధ్ర దేశమును నసివారుగా తిరిగి చూచిన వాడు; కర్ణాట సౌభాగ్యమును తన కవితా సౌరభముతో మెదిచి బుగబుగ లెత్తించినవాడు; ఆంధ్రము పట్టని అఖండ సంస్కృత పండితుడయ్యును తన ఉద్దండ పాండిత్యమును తల్లి కవితకు చెలిమికత్తెగా చేసినవాడు గాని సంస్కృతపీఠమునకు తెనుగును పరిచారిక నొనరించినవాడు కాడు; నిలువున తెనుగువాడు; తిరిగిన తెనుగునేలలో ప్రత్యణువును ప్రేమించి తన సుధా పరిషేచనముతో కవితామార్గము పట్టించిన వాడు. ఈతని అగస్త్యలో పాముద్రలు, శివపార్వతులు వ్యాస నారదులు అచ్చపు తెనుగువారే యనిపించును.

భరద్వాజు విందునకు ప్రతిగా కండగల తెనుగు విందులో పారాశర్యుని మున్నూర్గురు శిష్యులను ఇతడు తలమున్కలు చేసినాడు.

ఈతడు గాలికిపోవు సొగసైన తెనుగు పలుకుబళ్ళను, నుడికారములను కావ్యములలో కూడగట్టి చూపించినాడు. ఆ కాలమున నీత డవతరింపలే దనుము. అపుడు మనకు మనుచరిత్ర లేదు; పాండురంగవిభుని పదగుంభనమును లేదు. 'దేశ భాషలందు తెలుగులెస్స!' యను రాయల వారి మాటయే లేదు. ఇట్లీతడు నిజముగ శ్రీనాథుడై బహుళాంధ్రోక్తిని ప్రోచి ఆంధ్ర కవితా గౌరవమునకు చేవగల జీవగర్రగా నిలిచినా డనుటలో నావంతయు నతిశయోక్తి కాన్పింపదు.

ఈ మహాకవి పదునాలుగవ శతాబ్ది తుదిభాగమున జన్మించినాడని చరిత్రకారుల మతము. కొంద రీతడు సకల సంపత్సమృద్ధమైన మధ్యాంధ్రదేశములో కాలీపట్టణమునసో, కలపటమునసో పుట్టెనందురు; మరికొందరు పినాకినీ నదీతీరమున నెల్లూరిలో జన్మించె నందురు. ఇతని వంగడము కవిత్వమునకు, విద్వత్తకును పుట్టినిల్లయినది. 'సరస సాహిత్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తి' యగు కమలనాభామాత్యుడు ఈతని తాత; 'విద్యారాజీసభవుడు' మారయతండ్రి; పుణ్యాచార భీమాంబ తల్లి.

కుశాగ్రబుద్ధి, అజన్మప్రతిభ తోడుగా ఘోడెరాయాంక గురురాయ భీమేశ్వర స్వామి చరణసన్నిధిని ఈతడు విద్యావంతుడై మంత్రోపదేశముల నంది తమ్మిపూవు వంటి తన ప్రజ్ఞను వికసింపజేయ దొరకొనినాడు. ఈతనికి పరిచితమైన కృష్ణయజుర్వేదము, న్యాయవైశేషికములు, మహాభాష్యము, ప్రాకృతభాషాపరిజ్ఞానము 'బ్రాహ్మీదత్త వరప్రసాదము' లని యభిజ్ఞులు భావించిరి. కూలంకషమైన ఈ పాండిత్య బలముననే యీతడు కొండవీటి రెడ్డిరాజు పెదకోమటి వేమారెడ్డి (1404-1420) యాస్థానమున విద్యాధికారియై 'బహుదేశ బుధులతో భాషించి' విద్యాపరీక్షణములు చేసినాడు; ప్రౌఢదేవరాయల యాస్థానమున గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్కను పగుల గొట్టించి స్వర్ణస్నాన పరిశుద్ధుడై కవిసార్వభౌమ బిరుదమును ఒడిచి పుచ్చుకొన్నాడు; బిరుదమాత్రముతోనే కవిసార్వభౌముడుకాక-తాతలనాటినుండి తన యింట నుగ్గుబాలతో త్రావి త్రేచిన కవితా మాధుర్యము తోడుగా ప్రౌఢ కవితాపట్టభద్రుడై విశదకీర్తి స్ఫూర్తి కర్పూరములు దిశాంగణములందు వెదచల్లినాడు.

కొండవీటి రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైన పిదప తగిన యాశ్రయము లేక యేయెడను కాలు నిలువద్రొక్కుకొనలేక తిరిగి తిరిగి ఈతడు రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజుల యాశ్రయమున నిలిచినాడు. అచటి బెండపూడి అన్నయ మంత్రి 'పాకనాటింటివాడవు బాంధవుడవు' అని ఈతని నాదరించినాడు. మరల తెనుగు కవిత్వపు బావుటా యెగిరినది. తనకీర్తి పతాక లనదగిన రెండు కావ్యముల నితడిచటినుండియే వ్రాసినాడు. ఆడిన దాటగా పాడినది పాటగా రెడ్డిప్రభువు లీతనిమాట చెల్లించినారు. ఇతని జీవితములోని ప్రతిపొరయు హిమాంబుపూర, ఘనసార, గంధసారములతో పరిమళించినది ఇతడు గుప్పిళ్ళకొలది తాను సంపాదించిన కస్తూరిని 'దక్షారామ చళుక్య భీమవర గంధర్వాప్సరోభామినీ వక్షోజద్వయ కుంభికుంభములపై' సద్వినియోగము జేసినాడు; అంతియేనా - 'ద్రాక్షాపానక ఖండశర్కరలతో, రంభాఫలశ్రేణితో, గోక్షీరంబులతో' తాను భుజించినాడు; అర్థుల కింత పెట్టినాడు. ఏమి వంటలు! ఏమి రుచులు! ఏమి

విందులు! ఆ వేళలు కలకల లాడిపోయినవి. అన్నిట నారెడ్డి రాజులకును ఇతనికిని సరిపోయినది. వారు షట్కాల శివపూజాధురంధరులు. తానును 'ఈశ్వరార్చన కళాశీలుడు'. అయినను వెర్రి ముదిరిన వీరశైవుడుకాడు. 'వేదాద్రినరసింహ విపుల వక్షస్థలీ కల్హారమాలికా గంధలహరి'ని గూడ కన్నుల కద్దుకొని మన్నించును. ఇతడు 'ఆవగింజంత బూదిమైనలఁదెనేని వెలఁది గుమ్మడికాయంత వెఱ్ఱి పుట్టు'నని వెర్రిశైవమును ప్రియముగనే పరియాచకమాడుటకును వెరవడు. ఈ ప్రవృత్తిలో నీతడు కాళిదాసునకు చుట్ట మనిపించును.

పాపము! కాల మొక్కరీతిగా సాగిపోలేదు. యీ బంగరు కలకూడ కరిగి పోయినది. రెడ్డిరాజు లంతరించిరి. ఇతని భోగములు, హోదా కథామాత్రములైనవి. గౌడరాజుల పెత్తనము వచ్చినది. ఆంధ్ర కవితాప్రతిభ ముక్కుమొగ మెరుగని యొడ్డెరాజు లీదొడ్డకవి నెట్లాదరింతురు! తుదకితడు కృష్ణయొడ్డున వ్యవసాయమునకు దిగినాడు. బ్రాహ్మణ వ్యవసాయమైనది. పండిన పంటనంతయు కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయినను మహాకవి యశ్రువులనుండి ఆణిముత్యమువంటి పద్య మొకటి శాశ్వత ముగా పండినది. 'కవిరాజు కంఠమ్ము కౌఁగిలించెనుగదా పురవీథి నెదురెండ పొగడదండ...'. శ్రీనాథ మహాకవి తన యపూర్వ జీవితయాత్రలో సహస్రమాస జీవియై యమృతభాండములవంటి కావ్యములను మనకు వదలి 'దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనగ' అమరపురి కరిగినాడు.

తన యనుగు తెనుగు సంతతికి ఇతడిచ్చిపోయిన బహుకావ్యములలో ప్రముఖ ముగ కాన్పించునట్టివి - కాశీఖండము, భీమఖండము, శృంగారనైషధము, హరవిలా సము. తక్కిన మరుత్తరాట్చరిత్ర, శాలివాహన సప్తశతి మున్నగునవి కథా శేష ములు మాత్రమే. పల్నాటి వీర చరిత్ర, శివరాత్రి మాహాత్మ్యములు దొరికినను మొదట పేర్కొనినవాని యంతటి నిండుజీవముతో కూడు కొన్నవి కావు.

శ్రీనాథకవి యవతరించి తన కవితా వీరవిహారములు సల్పిన దివ్యకాలము రెడ్డి రాజ్యయుగము. ఆంధ్ర నాగరకతను, వాఙ్మయ విభవమును రెండుచేతుల పైకెత్తిన సువర్ణయుగములు రెండే రెండు. అవి రెడ్డియుగము, రాయల యుగము. పరరాజ పదకళంకితమైన ఆంధ్రభూమి నవసి నవసి తన శక్తిని కూడగట్టుకొని ప్రజోద్య మముతో తలయెత్తి ఆంధ్రపతాకను పునఃప్రతిష్ఠించిన రేఖలోనే రెడ్డి రాజ్యము వర్ధిల్లినది. హైందవ సంస్కృతికి సింహాసనము దొరకినిది. వేదశాస్త్రము లూపిరి పోసికొన్నవి. సంస్కృత సాహిత్యము మెరుగెక్కి రాణింపదొడగినది. సంస్కృత

సాహిత్యములో స్వయముగ పండితులైన రెడ్డిరాజులు ఆ భాషలో శక్తిమంతములైన రచనలు చేసిరి; స్వాస్థానములందు కొమ్ములు తిరిగిన పండితులను నిలిపి పోషించు చుండిరి. ఈ సమయమున శ్రీనాథుడు రెడ్డి రాజ సభలో ప్రవేశించినాడు. 'శాస్త్ర మాచార్యసన్నిధిఁ జదువని' వారికి, 'ఇద్ధబోధంబు మది సంగ్రహింపని' వారికి ఆనాటి రాజసభలో కాలు కదలదు. 'పండితంమన్యులైన వైతండికుల' ముఖపిధానము చేయనిదే ఆనాడు బిచ్చము పుట్టదు. అప్పుడీతడు పండితులను డీకొని గెలిచి సభలలో నిలిచినాడు.

ఇతడు 'పూర్వకవిముఖ్య విరచితాపూర్వ కావ్య భావరస సుధాచర్వణ ప్రౌఢత'తో నాంధ్రసాహిత్యమునకు గీర్వాణ సాహితి సరసను సింహాసనము ప్రతిష్ఠించుటకు పథకములు పన్నినాడు; కల్పనములు చేసినాడు; చేతికి దొరకిన కావ్యములపై తెనుగు జీవము క్రుమ్మరించినాడు. ఈ యుద్యమములోనే సంస్కృత పండితులు శిరసా వహించు కాశీఖండ, నైషధములను చేపట్టి ప్రతిభా ముద్రతో నిర్వహించినాడు; కాసట బీసటగానున్న యచ్చపు తెనుగు జోదుల కతలకు కావ్యగౌరవము ప్రతిపాదించినాడు.

పద్యరచనములో నన్నయ కోవవాడు శ్రీనాథుడు. ఆతని మార్గముల నీతడు విశాలపరచి ఘంటాపథములు చేసినాడు; క్రొత్తనడకల సాధించి వాని కొకవింత 'దర్జా' నెలకొల్పినాడు. ఒక్కొక్క భావమును పద్యములో నెత్తుకొనుతీరునే ఇతడు సృష్టించినాడు. ఒక ఉదాత్త సౌందర్యమును చిత్రింపదలచెనా ఒరనుండి దూసిన కత్తివలె సమాసముతో పద్యము నెత్తును. ఒక సత్యమును, సందేశమును ప్రపచింప దలచెనా స్తిమితముగ పద్యమును నడపును. అది 'శ్రీనాథునితన' మైనది.

అజగరమువంటి దీర్ఘకాయముతో పడియుండు సీసపద్యమును నన్నయగారు విషయ విస్తరణమునకు వాహనము చేసినారు. ఆసీసమునకు పడగలెత్తించి ఫణా దండమున మణులు మెరపించి శ్రీనాథుడు నాగస్వరమూది ఇచ్ఛ వచ్చిన ఆట లాడించినాడు.

మొదట సమాపక క్రియ. వెంట నసమాపకము :

'ముడువంగ నేర్తురు మూల గమ్మనితావి
గలుగు క్రొవ్విరులు లోఁ గందకుండ....' (భీ. ఖం.)

పుంఖాను పుంఖములుగ రెండు సమాపకములతో నొక క్రొత్తనడక :

'సరివచ్చు ననవచ్చు శతమన్యు వీటికి
వివిధ దేవాగార విభ్రమమున....' (భీ. ఖం.)

చక్రరున సాగి, క్త్వార్థకముతో నాగి యొక్కచో రంగుల జల్లులు :

'మలయాచలంబుపైఁ జిలువయిల్లాండ్రుల
ఫణరత్నములయందుఁ బ్రతిఫలించి....' (కా. ఖం.)

ఒక యుపమానము. వెంటనే దాని రద్దుచేయుచు దాని యుపమేయము :

'మధుకరంబులు పుట్టె మధుకరంబులు గావు
రమణీయ వేణీభరములుగాని....' (హ. వి.)

ధాతుజ విశేషణముతో త్రుంచి, దానితోనే మరల పెంచి ఇతఁడు అచ్చెరువున ముంచును :

'దుర్భిక్ష దోషంబు దొరకొన్నఁ గడపని
కడపని గృహసూతకమ్మునందు...' (కాం. ఖం.)

రాజమార్గమున పొగరుగ, శుండాదండ మూపుకొనుచుబోవు మత్తమాతంగవిభ్రమ మొకచోట :

'కాలకంఠ కఠోరకంఠ హుంకారమ్ము
చెవుల సోకనినాఁటి చిత్తభవుఁడు....' (శృం. నై.)

ఇట్లు సీసము మూసలో బంగారము పోసి శ్రీనాథుడు చిరస్మరణీయుడైనాడు.

వృత్తరచనలో నీతని ప్రజ్ఞ పారంగతమైనది. ఈతని కొన్ని వృత్తములు విద్యుచ్చకటములవలె ప్రారంభము నుండియే వేగ మందుకొని పరుగెత్తును.

శ్రీస్తన గంధసార పరిషేకసమంచిత సాయకప్రయో
గాస్త మహాపురత్రయుఁ డహార్యధనుర్ధరుఁ డర్కకోటిదీ
ప్తిస్తవనీయ విగ్రహుఁడు భీమయదేవుఁడు....' (భీ. ఖం.)

'గిరిశస్థూల భుజాపరీతవిభవ క్రీడాసమాస్ఫాలిత
స్థిరబాణాసనగూఢపాద్గుణలతా దీర్ఘోగ్ర ఘోషంబునన్
ధరణీచక్రముదిర్ధిరన్ దరి గెఁ బాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె....' (భీ.ఖం.)

అని ఈతడు ఉత్తరార్ధములో విరిచి సొగసులు చేయును. కొండొకచో తొలుత విరుపులు పెట్టి ఉత్తరార్ధమున ఇంద్రధనువు వంటి సమాసము మెరపించును.

'బలభిద్వహ్ని పరేతరాజవరుణుల్ పర్యుత్సుకత్వంబుసం
ధిలఁ గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి యర్థిం దత్ప్రదేంబునన్
నలనాళీకమృణాళనాళలతికానవ్యప్రణాళీ మిళ
ల్లలనాలాపకథా సుధానుభవ లీలాలోలచేతస్కులై' (శృం.నై.)

తెలుగు సంస్కృతముల గిలుకరించి విడుచు నీయందమిం కొకటి ·

'బాలిక చెక్కుటద్దములపజ్జలఁ గోమల మందహాసరే
ఖాలవ మంకురింపదు వికాసము చాలదు నెమ్మనంబునన్
వాలికమించు కన్గొనలవాకిట నల్లన సంచరింపనుం
జాలక చాల కుంటువడెఁ జారునిరీక్షణఖంజరీటముల్. (శృం.నై.)

ఇట్లే గీతాది పద్యము లన్నింటిలో నీతని విశిష్టముద్ర కాన్పించుచుండును.

ఓజోరీతితో ఉద్దండసమాసకల్పనము చేసి పాండిత్యము క్రుమ్మరించు నీ కవి రసవత్సన్నివేశము రూపించునపుడు ఏ కవికిని సాధ్యము కాని మార్దవ మాధుర్యములతో సహృదయ హృదయముల గరగించును. హంస నలరాజు చేజిక్కినది. వలవల వాపోవుచు నిట్లన్నది.

'అెక్కలకొనలం గలిగిన
యిక్కాంచన మాసపడియెదే నృప ! నీ కే
యక్కఱ దీనం దీరెడు?....'

చక్కని తెనుగుమాటలతో నెంత ఎత్తిపొడుపు !

'తల్లి మదేకపుత్రక పెద్ద కన్నులు
గాన దిప్పుడు మూఁడు కాళ్ళముసలి

కానకగన్న సంతానము శిశువులు
జీవనస్థితి కేన తావలమ్ము....
కృప దలంపఁగదయ్య యో నృపవరేణ్య ! (శృం. నై.)

ఈదీనాలాపములకు ఏకన్ను చెమరింపదు ?

గుణనిధి బ్రాహ్మణబ్రువుడు. అతని తండ్రి అతని దుర్వ్యసనములకు రోసి ఇల్లు వెడలనడచినాడు. వాడు పాపము మాతృమూర్తిని తలచుకొని దుఃఖించును.

'అరుణగభస్తిబింబ ముదయాద్రిపయిం బొడతేర గిన్నెలోఁ
బెరుగుఁ వంటకంబు వడపిండెలుసుం గుడువంగఁబెట్టు ని
ర్భరకరుణాధురీణయగు ప్రాణము ప్రాణము తల్లి యున్నదే
హరహర ! యెవ్వరింకఁ గడు పారసి పెట్టెద రీప్సితార్థముల్'

(కా ఖం.)

ఇచట 'కడు పారసి' యన్నమాట తెలుగుకవితకు మూలము ! ఈ గుణనిధి సోదరుడుగనే రామకృష్ణుని నిగమశర్మ యుద్భవించినాడు.

ఈతఁడొక యంశమును వర్ణింపవలెనా మూడవకన్ను తెరచి దాని తీక్ష్ణకాంతితో మూలమూలల గాలించివైచును: గుప్పిళ్ల లీలాఖేలనము లొనరించును. వేమభూపాల సైన్యధూళి వింధ్యపార్శ్వ భూముల నెగసి యేమైనదో చూడుడు :-

'సప్తమాడియరాయచంద్రబింబాననా
చికురవల్లరులపైఁ జిన్నెపువ్వు.
ఝూడె జంతుర్నాటి జననాథశుద్ధాంత
కుచకుంభములమీఁది కుంకుమమ్ము' (కా.ఖం.)

ఇందరు రాజుల నాక్రమించినాడను స్వారస్యమే కాదు శ్రీనాథుని చేతిలో గాలికి పోవు ధూళి సముగమ వలచినది ! ఎత్తుగీతిలో నాతని భాష ఒక్కటే సమాసమై దండు సాగెడి.

కథానిర్వాహణమునందు మాత్రము పూర్వకవులలో చాల మందికి వలెనే శ్రీనాథునకును శ్రద్ధ లేదు. కాశీఖండమున దేవతలు వింధ్యవిజృంభణమును అడపుమనిఅగస్త్యు నడుగవచ్చినపుడు వాచస్పతి లోపాముద్రకు జేసిన ధర్మోపదేశము కథౌచిత్యము

నకు భంగకరమని చెప్పక తప్పదు. భీమఖండమున ఒకకథ యనియే లేదు. స్థలపురాణమును కవితాసౌందర్యములో నోలలాడించుటయే యిందు ప్రముఖముగ కాన్పించును. తాను మోజుపడి చెప్పుకొను నైషధములోకూడ తక్కిన కవితాగుణముల గాఢపాకము మాట యట్లుంచిన కథ సుడితిరిగి మందగమనము చూపును. అయినను ఈతని సమ్మోహనమైన ప్రతిభయెన్ని లోపములనైనను సురక్షితముగ మ్రింగివేయును. కాశీఖండము లోని కొన్ని ధర్మరహస్యములును, నలుని పెండ్లివిందులోని చమత్కారము పేరిటి అనుచిత ప్రసంగములును నిందులోనే చేరును

ఈతని ఉభయభాషాప్రభుత్వము వర్ణనాతీతమైనది. ఎంతటి విశిష్ట సంస్కృత రూపమునైన నితడు సామాన్యముగ వాడివేయును. పతయాళువు, కిసలయరసజిగ్రహిష, అన్వీతము, వాగ్వివాదము. మృషాభీమభవీభవంతి, భుజిక్రియ, జిశిధాత్వర్థము-ఇత్యాదులు కొన్ని మచ్చులు.

ఇతడు వింత తెనుగు పలుకుబళ్ళను, నుడికారములను చూరలెత్తి మురిపించును 'ఎట్టిచిచ్చఱకంటి జుట్టినాఁడు', 'కెంపమ్మి విరివోలె గిల్లినాఁడు', 'మగవాఁడో మానో', 'చంకదుడ్డు శరణార్థి', 'జాదుర జాసురము', 'చీకటి తప్పు', 'దిన్నొవంబాకెలి' 'మంచు గొండయనుంగు పెండ్లి కొడుకు', 'పడకుగుబ్బలి రాచవారి ముద్దుంబిడ్డ' -ఇట్లెన్నియో పదములు, పలుకులు భావుకులు చూడవచ్చును. ఆంధ్ర సాహిత్య సుకృతము వెల్లివిరిసి, తగిన సమయమున కీతని ప్రాపు దొరకి గీర్వాణ సారస్వతము ప్రక్క ప్రక్కల దానికి తల యెత్తుకొని తిరుగు భాగ్య మబ్బినది.

—o—

పోతన

గడియారం వెంకటశేషశాస్త్రి

పోతన తండ్రి కేసన; తల్లి లక్కమాంబ, అన్న తిప్పన, కుమారుడు మల్లన, మనుమడు ప్రౌఢసరస్వతి, మునిమనుమలు కేసన, మల్లన కవులు-ఇది మనకు దెలిసిన పోతన కుటుంబము. పేరకాపుర మనియు; వృత్తి వ్యవసాయ మనియు జన శ్రుతి చెప్పుచున్నది. పోతన క్రీ.శ. 1420 ప్రాంతమున జన్మించెనని తెలియుచున్నది. ఆయన నివాస మోరుగల్లని కొందరు, ఒంటిమెట్టయని కొందరు, రెంట నుండవచ్చు నని కొందరు చెప్పుచున్నారు.

పోతన యే గురువులకడ నే యే విద్య లభ్యసించెనో తెలియదు. 'చదువనివాఁ డజ్ఞుండగుఁ, జదివిన సదసద్వివేకచతురత గలుగున్' అన్న ట్లేదో కొంత చదివెనో, 'తానన్నియురూపించిన మిథ్యలని నిరూఢమనీషన్'యాదృచ్ఛికముగా జదివెనో,'చక్ర హస్తుఁ బ్రకటించు చదువు చదువు; కుంభినీధవుఁ జెప్పెడి గురుఁడు గురుఁడు' అని హరిభక్తినే చదివెనో పసిపట్టలేము గాని, 'చదువులలో మర్మమెల్లఁ జదివితిఁ దండ్రీ' యన్నట్లు సకల విద్యారహస్యము లాయనకు గరతలామలకములని భాగవతము చెప్పు చున్నది. ఇది చిదానంద యోగీశ్వరుని మంత్రోపదేశము వలన సిద్ధించినదని లోకు లందురు గాని 'శ్రీ పరమేశ్వర కరుణాకలిత కవితావిచిత్ర-సహజ పాండిత్య' యని యాశ్వాసాంత గద్యమున పోతనయే చెప్పికొన్నాడు.

పోతన మొదట భోగినీ దండకమును, భాగవతరచన తరువాత వీరభద్ర విజయమును రచించెనని యాతని కృతులవలన దెలియవచ్చును. అవి పోతన రచి తములుకావని కొందరి యభిప్రాయము. శైలినిబట్టి పోతన భోగినీ దండకమును కవితాప్రథమయౌవనమున రచించి యుండుననుట సంగతమే యనదగును. దండక శైలివలె వీరభద్రవిజయశైలి పోతనశైలీ సగోత్రత్వమును రుజువు చేసికొనలేకున్నది. మరియు 'భాగవతమున శివనింద చేసిన పాపపరిహారమునకై శైవ శాస్త్రాగమ వీరభద్ర విజయంబు రచించెద'నని పోతనయే చెప్పినట్లున్న యీ పద్యము అదే భక్తిభావ పరిణతమైన పోతన హృదయమును స్పృశింపలే దనవలయును. కాన నది యాతని

రచన కాదనికొంద రనుటయు సహేతుకమే యనిపించును, ఏమైనను, పోతన కవితా పాండిత్యములు భాగవతమున నిండుగాబండినవని పండితుల ప్రశంస.

భాగవత రచనతో పోతన వైష్ణవాచార సంపన్నుడనియు, ఊర్ధ్వపుండ్ర తులసీమాలాశోభితు డనియుగొందరు భావింపవచ్చును. కాని పోతనయు, ఆతని తండ్రి తాతలును, ఆయనకు దరువాతి తరమువారును బరమశైవులు. పోతన భక్తి శివకేశవ భేదము లేని కేవలా ద్వైతమూలము. 'విష్ణురూపాయ నమశ్శివాయ' యని తన భావమును తిక్కన హరిహరాద్వైతముగా బిలుచుకొన్నాడు; పోతన తన హృదయ మున నిలుపుకొన్నాడు. ఇంతే భేదము.

సంస్కృత భాగవత నిర్మాణమునకు కారణ మిది: 'వేదవ్యాసుం డొక్కనాడు సరస్వతీ జలంబుల స్నానాది కర్మంబులు దీర్చి శుచియై యొంటిఁ గూర్చుండి కాలం బునన్ జేసి యుగధర్మంబులకు భువి సాంకర్యంబు నొందు, యుగ యుగంబులకు భౌతిక శరీరంబులకు శక్తి సన్నంబగు, బురుషులు నిస్సత్త్వులు మందప్రజ్ఞులు నల్పాయువు లయ్యెద'రని తన దివ్యదృష్టిన్ జూచి సర్వ వర్ణాశ్రమంబులకు హితంబు సేయం దలంచి......' భారతమిషమున బలికితి వేదార్థ భావ మెల్ల. దీనఁ జేసి యాత్మ సంతసమందదు, భాగవత విధంబు బలుక నైతి, మోసమయ్యె'నని పలువిధముల వగచుచుండెనట. అప్పుడు నారదుం దేతెంచివ్యాసునకు జితోపశమనంబు సేయుచు-'భక్తిహీనంబులైన జ్ఞాన వాచా కర్మ కౌశలంబులు నిరర్థకంబులు .... కామ్య కర్మంబులందు రాగంబు గల ప్రాకృత జనులకు నియమించిన ధర్మంబులు సెప్పి శాసకుండవగు నీ నడవడివగదు, వారలదియే ధర్మంబని జుగుప్సితంబులగు కామ్యకర్మంబులు సేయుచు తత్త్వ జ్ఞానంబు మఱతురు, హరిపదసేవఁ బాసినఁ గులధర్మ గౌరవము సిద్ధింపదు, శ్రీవిభుకీర్తులు పొగడుము, జనములకున్ దుఃఖమెల్ల శాంతిం బొందున్' అని యుపదేశించెనట. దాన సంతుష్టుడై భువన క్షేమం కరంబైన భాగవతామ్నాయము బాదరాయణుఁడు దాఁగ ల్పించె'నట. ఇది సంస్కృత భాగవతా వతరణ ఘట్టము. ధ్యాన నిష్ఠులై-అచ్చట వ్యాసులు-ఇచ్చట పోతన-వారే మహర్షులు-అవే ప్రజాహిత చింతనములు-ఆ ప్రజల ధర్మ కర్మ గుణదోష ప్రవర్తనలు నట్టివే-తత్సమన్వయముగా భక్తిమార్గ ప్రబోధము నదియే-అన్నియు బింబ ప్రతిబింబములుగా నచ్చుపడినవి. పోతనలో నిరూఢమైన భావమునకు వ్యాసుని భాగవతమే లక్ష్యమ య్యెనో చెప్పలేము కాని, భారత రచనానంతరము భాగవత రచనావశ్యకతయు, ప్రజాశ్రేయమునకై భక్తిమార్గ ప్రబోధము, అందుకై తిక్కన, యనంతరము పోతన

తెనుగునేలలో గారణజన్ములుగా నవతరించు భాగ్యము-ఇవన్నియు దైవనిర్ణయముగా సంఘటిల్లినవి. పోతన హృదయమునుండి పొంగిన యీ భావము లన్నియు నాంధ్ర భాగవతమున సందర్భోచితముగ నంతట వెల్లివిరిసినవి.

తిక్కనకు హరిహరనాథుడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి భారత మంకిత మిమ్మని యడుగగా పోతనకు రామభద్రుడు ధ్యాన సమాధియందే ప్రత్యక్షమై 'మన్నా మాంకితంబుగా శ్రీ మహాభాగవతంబు తెనుంగు సేయుమని యానతిచ్చె'నట. ఆ హరి హరనాథుడు, సీ రామభద్రుడును ఈ యిరువురికి నప్పటికి గ్రొత్తవారే; చిక్కని సీసపద్యములు నిండుగ వర్ణింపబడిన దివ్యరూపములతో నప్పుడే సాక్షాత్కరించినవారు. తిక్కన 'ఆంధ్రావళి మోదముం బొరయ' భారతము సెప్పగా పోతన 'జగద్ధితంబుగాఁ జెప్పె'నట. ఇవి వీరి పోలికలు: పోతనలో నీ విశేషము చూడుడు. 'నన్నయ తిక్కనాది కవులీయుర్విం బురాణావళుల్ తెనుఁగుం జేయుచు మత్పురాకృత శుభాధిక్యంబు తా నెట్టిదో తెనుఁగుం జేయరు మున్ను భాగవత' మని పోతన తన పుణ్యమున కుప్పొంగును; 'భాగవతము తెలిసి పలుకుట చిత్రంబు శూలికైన' అని భాగవత మహత్త్వముతో దన వినయము వెల్లడించును. 'పలికెడిది భాగవతమఁట, పలికించెడువాఁడు రామభద్రుడుడఁట'యని తాను నిమిత్తమాత్రుడై యంతయు భగవదధీనము చేయును, 'ఈ నిరాడంబరతలో 'భారతమునకు తిక్కనవలె భాగవతమునకుఁబోతనయే యవతరింపవలసినవచ్చిన' దనియు, 'ఈ యిరువురి నడుమ నెందరో మహాకవులున్నను భాగవతము రచించు నంతస్సారము, ఆత్మ నిగ్రహము, అఖిలమానవహిత చింత పోతనకే దక్కిన' వనియు మనకు స్ఫురింపజేయును. మరియు 'దీనిం దెనిఁగించి నా జననంబున్ సఫలంబుఁ జేసెదఁ బునర్జన్మంబు లేకుండఁగన్' అని తనకు బునర్జన్మంబు లేకుండ దెనిగించెదననీ చెప్పుచున్నను భాగవతమునకు మరియొకరివలన బునర్జన్మంబు లేకుండునట్లుగ దెనిగించెదనని రసికులకు దోవ జేయును. ఇదంతయు పోతన ప్రౌఢప్రయోగ పరిమళము.

భాగవతము నంకితము సేయుటనుగూర్చి విచిత్ర గాథలు వినబడుచున్నవి. ఇందలి సత్య మెట్లున్నను. ఈ సందర్భమునన చెప్పిన 'ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి' యను పద్యము పోతన భోగ విముఖత్వమును, పాప భయ శీలమును, భగవద్భక్తిని వెల్లడిచేయుచున్నను ఆయన నట్టి నిశ్చయమునకు ప్రోత్సహించినదియు, రాజులను మను జేశ్వరాధములనుగా బేర్కొనజేసినదియు నగు నేదో దుస్సంఘటన మాయన హృదయమును వెచ్చచేసి యుండునని స్ఫురింపకపోదు. అట్లు జరగుట యా కాలమున

సంభావ్యమే యై యుండును. కనుకనే యాతడు నరాంకితము చేయనని పట్టుపట్టియుం డును. ఈ పట్టున పోతన ధీర హృదయ మెంతయేని ప్రశంసింపదగినది. కాలగతిచే భాగవత భాగములు కొన్ని శిథిలములైనను తత్ప్రభావము చేతనే నారయ, గంగయ, సింగనాదులు వానిని బూరింపగా సమగ్రమైన భాగవత కల్పవృక్షము మనకు దక్కినది.

భారతాదుల వలెనే భాగవతానువాదము స్వతంత్రమైనది. మూలము నిమిత్త ముగా, వ్యాసుని హృదయా విష్కరణము ప్రధానముగా దన యనుభూతివెంట నిండు తెనుగుదనమున దీర్చి దిద్దినాడు దీనిని పోతన. మూలమున నొక వాక్యమందో, శ్లోక మందో రేఖామాత్రమగు విషయ మనువాదమున నవయవపుష్టితో నంచులు దీరియుండును. కథాసూత్రమున చొప్పదంటువలె పెరిగిన యంశము చెరకుగడవలె రసనాడులతో బలిసియుండును. సంగ్రహించుటో విస్తరించుటో, ఉన్నదానిని తొలగించుటో, లేని దానిని దెచ్చి యలంకరించుటో ఆయన చేయు సన్నివేశోపస్కారము. శ్రీకృష్ణ ప్రేషి తుడైన యుద్ధవుని గోపికలు చుట్టుకొని 'మా అక్కఱ దీఱినదిగాన కృష్ణుడిం కేల యిచ్చటికి వచ్చు' నని నిష్ఠురము లాడునప్పుడు మూలమున

'పుంభి స్త్రీషు కృతా యద్వత్ సుమనస్స్వివ షట్పదైః
నిస్స్వం త్యజంతి గణికా..................
జారో భుక్త్వారతాం స్త్రియం'

ఇత్యాదిగా మూడు శ్లోకములతో జెప్పిన యుపమానము లన్నియు వదలి 'ఆఁకటిపని దీఱిన నళులు విరులఁ బాయునో లేదో' యని ఒక్క మాటతో ముగించి తర్వాత భ్రంగాపదేశమున నర్మోక్తులు పలికించినాడు. గౌరీదేవికి నమస్కరించి రుక్మిణి యాల యమునుండి వెలుపలికి వచ్చునపుడు 'మునివ్రత మథ త్యక్త్వా నిశ్చక్రా మాంబికాగృ హాత్' అని మూలమున నిరాడంబరముగా నుండగా పోతన సజ్జరసపు వెలుగులలో తెర యెత్తించి భామవేషమును జూపించిన రీతి 'మేఘమధ్యంబు వెలువడిన మెఱుఁగు తెఱంగున....కమలభవన రత్నకుం డెత్తిన జవనిక మఱుగుదెరలి పొడసూపిన మోహినీ దేవత కైవడి......, 'మహార్ణవ మధ్యంబునుండి చనుదెంచు నిందిరా సుందరీ వైభ వంబున నిందుధర సుందరీ మందిరంబు వెలువడి'...యని పెక్కు లుపమానములతో రుక్మిణిని మన కన్నుల యెదుట బెట్టును. ప్రౌఢమైన వేదాంతశాస్త్ర విషయము నెత్తి కొని 'సత్తైన ప్రకృతివలన నుత్పన్నంబైన యీ జగత్తు సత్తుగా దనవలయు' అని సాంఖ్యుండు పలికిన విని యద్వైత వాది యిట్లను, 'ఎయ్యది యుత్పన్నంబుగా

దది సత్తునగా' దను వ్యతిరేకవ్యాప్తి నియమంబు 'నిత్యసత్యంబైన బ్రహ్మంబు నందుఁ దర్కాహతం బగు...' అని యరటిపండొలిచి యిచ్చినట్లు విడదీసి నాటక ఫక్కితో వ్యాఖ్యానించును. ఒకప్పుడు 'ఇంతింతై వటుఁడింతయై మఱియుఁదా నింతై నభోవీథిపై నంతై' యని వామనమూర్తివలె విజృంభించి తెలుగు పలుకుబడిలో బ్రహ్మ పదంబు ముట్టును. నృసింహమూర్తి యావిర్భవించె ననుచో సంస్కృత దీర్ఘసమాసములతో నొకటిన్నరపుట నడిచిన యొక పెద్ద వచనము, 'ఒక్కమకరేంద్రుఁ డిభరాజు నొడిసి పట్టె' ననుచో 'భుగభుగాయిత భూరి బుద్బుదచ్ఛటలతో' అని బారలు దీరి నడుచు సీసము, హరిభక్తిలేని, సంసారము వ్యర్థమనుచో 'అంధేందూదయముల్ మహాబధిర శంఖారావముల్'అని సంస్కృతధాటితో సింహనాదములు సేయుశార్దూలము —ఇట్టి వెన్నియో భాగవతము నిండుగ భారతీ విహారమునకు పోతన నిర్మించిన సాహిత్యోద్యాన సుందరలతామందిరస్ఫాటికశిలామణిమయవితర్దికలవలె నింపు నింపుచుండును. ఈ యన్నింట నాయాసందర్భములలో నావేశముతో బొంగిన యీయన భక్తి భావతరంగము లుత్తుంగములై గడ్డ లొరసి పొరలి పారుచుండును.

ప్రత్యేకముగా ప్రహ్లాద చరిత్ర, వామనచరిత్ర, గజేంద్రమోక్షము, రుక్మిణీ కల్యాణము, నరకాసురవధ, కుచేలోపాఖ్యానము–ఇత్యాది ఘట్టములు మూలమునకు బదింతలై యంగ ప్రత్యంగ సౌందర్యములతో స్వతంత్ర కావ్యములుగా విరాజిల్లినవి. శ్రీకృష్ణుని బాల్యక్రీడలు, రాసక్రీడలు, గోపికాగీతలు, భ్రమరగీతలు–ఇట్టి మధురభావ ఖండములు ముగ్ధభావనాకందములై మంజుల కవితాకుంజములవలె బరిమళించు చున్నవి. ఈ యన్నింటిపై మానవజాతికి పోతన యిచ్చు దివ్యసందేశములు పాలతరగలపై మీగడతరకలవలె జున్నులు గట్టి తేలియాడుచుండును. ఇంతగా దీరిన యాంధ్రభాగవతము మూలమున నిరువదివేలు తెలుగున ముప్పదివేలకు బెరిగినదై తెలుగువారికి ప్రాణప్రియమైన ప్రబంధముగా వారిచేతులయందే గాదు, హృదయములయందు గూడ పీఠమువేసి కొన్నది. భాగవతపద్యములన్ని యితర పద్యములు నోటికి వచ్చినవారు చాలమంది లేరనుట యతిశయోక్తిగాదు. ఇదంతయు పోతన యమృతలేఖినీ ప్రభావము.

భాగవతమున కింతటి ప్రజాదరము అందలి భక్తి ప్రభావమువలననే గాదు, మంద్రగంభీరగమనముగల యాతని శైలివలనను వచ్చినది. అది సహజధారా విలసితము; ఓజః ప్రసాద గుణోజ్జ్వలము. బిగువైన యాపదబంధమున సంస్కృతములు, తెలుగులు చెరిసగముగా గ్రుచ్చినమలెలు, జాజులై పరిమళించుచుండును.

నన్నయధారా శుద్ధి, తిక్కన రసస్ఫురిత బంధము, ఎఱ్ఱన సూక్తి వైచిత్రి, సోముని సాహితీ విదగ్ధత, శ్రీనాథుని క్రొత్త యెత్తుగడలు-అన్నియు నొక మూసలో గరగినచో పోతన శైలిపాంచభౌతికశరీర మగును. దానికి పోతన యాత్మవర్చస్సు జీవనాడియై యా ప్రసన్నమూర్తి సత్త్వగంభీరముగా ప్రబంధము నిండ బదవిన్యాసము చేయు చుండును. దీని కేకాండముగా భాగవత మంతయు నుదాహరణమైనప్పు 'డిది పోతన శైలి' యని యే పద్యము నెత్తి చూపగలము? అందులో గొన్ని సొగసులు మాత్రము తొంగిచూడగలము.

గంగాప్రవాహమువంటి పోతన పద్యధారలో నంత్యాను ప్రాసాదులు తీవె పొదవున విచ్చిన తామర పువ్వులై మొగములు విచ్చుకొని మొదట గనబడును. అందలి ఘల్లు లారవములు భారతీపద మంజీర శింజితములై భావధ్వనులకు సుతివేయుచుండును. అది ఈయనశైలి కొక ప్రత్యేకాలంకారము. చూడుడు: 'శోణితలంబునన్ సుదురు సోఁకఁగ మ్రొక్కి నుతింతు సైకత శ్రోణికిఁ జంచరీకచయ సుందరవేణికి' - ఇట్లే పద్య మంతయువాణికి జోహారులు పెట్టును. ఈ యనుప్రాస లొకప్పుడు నడుమనే తునిగి 'జలధరదేహు నాజానుచతుర్బాహు సరసీరుహాక్షు విశాలవక్షు' అనియు, 'దితిసుత నిరాకరిష్ణుఁ శ్రితవదనాలంకరిష్ణు జిష్ణుఁ విష్ణున్' అనియు, 'అలి మఱచె నిజగణాళి మఱచె' అనియు వింత నడకలు నడచును. ప్రాసలకూర్పునందే పోతన యెన్నో విన్నాణములు చూపును 'లభ్యం బైన, అఙ్ఘ్రుల్ గొందఱు, శుభ్రఖ్యాతిని, అక్షీణోగ్ర—' ఇవి దుష్కరప్రాసలు. 'ఆరాటము-పోరాటము, ఉన్నారము-విన్నారము, అడచితివో-కుడిచితివో' ఇవి ద్విప్రాస, త్రిప్రాసాదులు.

'తడవాడిరి బలకృష్ణులు
తడవాడిరి వారిఁజూచి తగ రంభాదుల్
తడవాడి రరులు భయమునఁ
దడవాడిరి మంతనములఁ దపసులు వేడ్కన్'

ఈ ప్రాస యన్నిటికంటె నర్థచమత్కారముతో వాడినది.

'మా మా వలువలు ముట్టకు
మా మా! కొనిపోకు పోకు; మన్నింపు తగన్,
మా మాన మేల కొనియెదు...'

లేమా; దనుజుల గెలువఁగ
లేమా! నీవేల కడఁగి లేచితి; విటురా:
లే; మాను; మానవేనిన్
లే; మావిల్లందె కొనుము'

ఈ ప్రాసలు అక్షరములను, స్వరములను ఇటునటు ఊపిలాగి నాట్యము చేయును. ఈ యమకములు ఛేకములు స్వరలఘువులతో నెట్లు కునిసి నడచుచున్నవో చూడుడు:

'అడిగెద నని కడువడిఁ జను
నడిగినఁ దను మగుడ నుడుగఁడని నడ యుడుగున్;'
'హరిహరి సిరియురమున గల
హరి హరిహయు కొఱకు దనుజు నడుగం జనియెన్'

పోతన పద్యము నెత్తికొనుటయందే యొక క్రొత్త కనబడును.

'రాకేందుబింబమై రవిబింబమై యొప్పు
నీరజాతేక్షణ నెమ్మొగంబు'
'వనజాక్షి నే గనన్ వైజయంతికనైన
గడిసి వ్రేలుదుగదా కంఠమందు'

ఇత్యాదిగా సీసములు, 'ఇతఁడే దానవచక్రవర్తి', 'స్వస్తి జగత్త్రయీ భువన శాసన కర్తకు', 'తాటంకాచలనంబుతో భుజనటద్ధమ్మిల్ల బంధంబుతో', 'విప్రాయ ప్రకటవ్రతాయ భవతే' ఇత్యాదిగా వృత్తములు గుత్తమైన యెత్తుగడలతో బిత్తరించుచుండును. ఒకప్పుడు 'ఘుమఘుమారావ సంకుల ఘోరజీమూత పటల సంఛన్నాభ్రభాగ మగుచు' అని సంస్కృత బంధమును, 'గొల్లవారి బ్రదుకు గొఱఁ తన వచ్చునే గొల్లరీతి బాలకుప్పఁద్రచ్చి'యని తెలుగు తీయమును జూపించును. ఇంకొకప్పుడు 'అకూపార వేలాతట కుటజకుసుమగుచ్ఛ పిచ్ఛిలస్వచ్ఛ మకరంద సుగంధి గంధవహంబులఁ గ్రొంజెమటసిడి పెనువడవగము లొడళ్ళనిగుర'నని సంస్కృత సమాసంబుపై దెలుగు నుడికారము మాకందశాఖపై బూవుగుత్తివలె విరియజేయును. 'ఏమి నోముఫలమొ యింత ప్రొద్దొకవార్త', 'నెలి మసలఁ జీర చిక్కె నెలఁతకు' ఇత్యాది పలుకుబళ్ళు; 'ఎండ కన్నెఱుఁగని యిండ్రుని యిలాలు', 'చల్లదము క్రిందదూరని మల్లురు' ఇత్యాది

జాతీయములు; 'చుంచుదువ్వ, చెక్కిలి ముద్దుగొను, సీత్కారము, పిరిసుట్టు' ఇత్యాది నుడికారములు జాజితోట పూచినట్లు భాగవతమునిండ బరిమళించును.

శాబ్దికమైన యీ బాహ్య సౌందర్యముకంటె నార్థికమైన భావోపస్కారము భాగవతమున మిన్నగా గోచరించును. తన భావమును సాకారముగా చిత్రింపదలచి నపుడు పోతన చక్కని కల్పనచేయును. వామనుడు విశ్వరూపుడై పెరుగునపుడు 'రవిబింబం బుపమింపఁ బాత్రమగుఛత్రంబై శిరోరత్నమై'-క్రమముగా నాకొక్క యవయవమున నాకొక్క సొమ్మై కడకు పాదపీఠమైనదట! గోపికలు శ్రీకృష్ణుని పాదముద్రలబట్టి యాతని జాడలరయునప్పుడు 'కొమ్మకుఁ బువ్వులఁగోసినాఁ డిక్కడ, ఒకయెలనాఁగ చేయూఁదినాఁడిక్కడ'నని యా యాగుర్తులను బట్టి చేసిన పరిశీలన మంతయు రెండు సీస పద్యములతో వర్ణింపబడినది. ఎంత సమర్థుడైన రహస్య పరిశోధకోద్యోగి కూడ నింత నిపుణముగా బసిపట్టజాలడు.

ఇట్లే గజేంద్ర రక్షణమునకై 'సిరికిం జెప్పక', కడకు 'శ్రీ కుచోపరిచేలాంచలమైన వీడక' హరి పరువెత్తునపుడు 'తనవెంటన్ సిరి, లచ్చివెంట నవరోధ వ్రాతము' ఇట్లు వరుసగా వాహనాయుధ పరివారములు బారులు దీరి వచ్చునప్పటి యా దృశ్యమును, సత్యభామనరకునితో యుద్ధముచేయు నా ఘట్టమును పోతన అద్భుత భావనా కల్పనలతో గన్నుల గట్టినట్లు చిత్రించినాడు. గజేంద్రుని సరోవిహారము, సముద్ర మథనము, నృసింహావతారము, బాల్యక్రీడలు, రాసక్రీడలు మున్నగువాని వర్ణనములు అనల్పకవితాశిల్ప సందీప్తము లైనవి. ఆయా సన్నివేశములలో బోతన కూర్చునలంకారములు మిక్కిలి హృద్యములు. 'మెలత మొగిలుపిఱిఁదిమెఱుఁగుఁ దీఁగయుఁబోలె జలవర్ణు వెనుకఁజనియె' - ఇది యుపమ. వామనుడు త్రివిక్రముడైనప్పుడు 'ఒక పాదము క్రిందనున్న భూమి పద్మమున కంటిన పంకమా' యన్నట్లు, 'మరియొక పాదముపై నున్న యాకసము తమ్మిపై తుమ్మెదా' యన్నట్లున్నవట! ఇది యుత్ప్రేక్ష. సత్యభామ నరకునితో యుద్ధము చేయునపుడు 'సరోజాక్షుండు మేఘంబుగాఁ దా విద్యుల్లతభంగి' యై ఆ యుద్ధరంగమును బ్రావృట్కాలముగా జేసినదట! ఇది రూపకము. ఇట్లే శ్లేషలు, అర్థాంతరన్యాసములు, స్వభావోక్తులు మున్నగు నలంకారము లన్నియు పోతన కవితా భారతీ దివ్యాభరణములై యొప్పుచున్నవి.

పోతన స్ఫురింపజేయు భావార్థ ధ్వనివిశేషము లిట్లుండును. బలిచక్రవర్తి వామనుని 'వడుగా ఎవ్వరివాఁడ వెవ్వఁడవు? సంవాసస్థలం బెయ్యది' యని యడుగగా

'ఇది నాకు నెలవని యే రీతిఁ బలుకుదు నొక చోటనకయెందు నుండ నేర్తు...ఒరులు గారు నాకు నొరులకునే నౌదు, నొంటివాఁడ చుట్ట మొకఁడు లేఁడు, సిరియుఁ దొల్లి గలదు, చెప్పెద నాచెంకి, సుజనులందుఁ దఱచు చొచ్చియుందు' అనెనట. ఇచ్చట నితడు విష్ణుడనియెట్లు తోపించుచున్నాడో కనుడు! యశోద బాలకృష్ణుని గట్టివేయుచు 'ఎక్కడనైనను దిరిగెద, వొక్కయెడన్ గుణము కలిగియుండవు, నియమం బెక్కడిది నీకు, మఱచినఁ జక్కఁగఁ బోయెదవు పెక్కుజాడలఁ బుత్రా' అని దండించుచున్నది. ఇందులో అర్థాంతర స్ఫురణలు, 'తోయములివి యని తొలఁగక చొచ్చెదు, తలఁచెదు గట్టైనఁ దరలనెత్త' ఈ సీసము నిండుగ నున్న చిన్నతనపు దుడుకుచేష్టలలో దశావతార స్ఫురణలు మిక్కిలి హృదయంగమములు. ఇవన్నియు నా మహాకవి తీర్చిన కావ్యజీవితములు.

ఇట్లే సందర్భ పాత్రౌచిత్యము, శృంగారాది రసపోషణము, భగవద్భక్తి ప్రభావగుణ వర్ణనము, ధర్మనీతిప్రబోధము మున్నుగా కావ్య గుణములు, కావ్య ప్రయోజన పరమార్థములు భాగవతము నిండుగ శారద జ్యోత్స్న వలె వెల్లివిరిసినవి. ఆంధ్రమహాభాగవతము పోతన మహాకవియై, మహాభక్తుడై ప్రజాహితమునకై సురభాష నుండి తెలుగునేలకు దించుకొని వచ్చిన పారిజాతము.

కృష్ణదేవరాయలు

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

కృష్ణదేవరాయలు (క్రీ.శ. 1510–1530) విజయనగర మహాసామ్రాజ్యమును పాలించిన మహాచక్రవర్తి; తుళువ వంశజుడు; నాగలాంబా నరసానాయకుల కుమారుడు; కవి పండిత పోషకుడు; మహాభావుకుడు; పెద్దన్నగారి మహాకవిత్వ లక్షణము తెలిసికొని ఆయన నాంధ్ర కవితా పితామహుని జేసిన భావుక చక్రవర్తి; తాను స్వయముగ గొప్పకవి. ఈయన రచించిన గ్రంథములు—మదాలసా చరిత్ర, సత్యావధూ ప్రీణనము, సకల కథాసార సంగ్రహము, రసమంజరి, జ్ఞాన చింతామణి, ఉషా పరిణయము, జాంబవతీ కల్యాణము, ఆముక్తమాల్యద, ఉషాపరిణయ, జాంబవతీ కల్యాణములు నాటకములు. వీనిలో గీర్వాణ భాషలో రచించిన జాంబవతీ కల్యాణమును, ఆంధ్రమున రచించిన ఆముక్తమాల్యదయు మాత్రమే ఇప్పటికి లభించినవి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు వ్రాసిన ఆముక్తమాల్యదా గ్రంథమాంధ్ర భాషకు బనారసు పట్టుచీర. దానినిండ బంగారపుపువ్వులే. దానికి వెడల్పైన జరీ అంచు గలదు. ఆ యంచేమాలదాసరి కథ. ఈ గ్రంథమునందు మాలదాసరి కథలేనిచో శ్రీకృష్ణదేవ రాయలు వట్టి కవియై యుండెడివాడు. మాలదాసరి కథ వ్రాయుటతో మహాకవి యని చెప్పవచ్చు నన్నట్లున్నాడు. ఈయన వట్టి కవికాడు; ప్రౌఢకవి. ప్రౌఢకవి యనగా తాను రచించిన రచనయందు భాషా పాండిత్యము, పద్యపు బిగింపు, బహుభాషా శబ్దముల ప్రయోగము, ఊహలోని గడుసుదనము, క్రొత్తదనము, సర్వశాస్త్ర పాండిత్యము, తచ్ఛాస్త్రగత విషయములు రచనలో నిముడ్చుట మొదలైన విషయములు కలసనిద్యోతక మగును. శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు మహాపండితుడు. రాజు పండితు డగుటలో నాశ్చర్యము లేదు. అందులో నాకవి, కవి పండితపోషకుడైనచో తన్ను దర్శింప వచ్చు కవి పండితు లందరివద్ద సర్వశాస్త్రగత మహా విషయములను వినుచుండును. ఆయనకంటె బహుశ్రుతు డుండడు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కవి యనినతోడనే వర్ణనాశక్తి గలవాడని యర్థము. ఆయన కున్నంత వర్ణనాశక్తి యాంధ్ర కవులలో మరియొకనికి లేదు. ఈయనవర్ణనా

సాధువు; వర్ణనోన్మాదీ. ఈ వర్ణనా శక్తి ఎవని కుండునో యతడు నిజముగ కవిశబ్ద వాచ్యుడు; వర్ణనాతిశాయి. కథా కథన సూచ్యార్థ సూచననాది శిల్ప పారంగతుడు: మహాకవి. ఈయన వర్ణనాశక్తి వ్యవధిమీరినది. ఈయన తనకున్న వర్ణనా శక్తిని సమృద్ధిగ నెరిగినవాడు కూడను. విల్లిపుత్తూరు వర్ణన, మధురాపుర వర్ణనముల యందే వర్ణనయందలి తన సర్వంకషమైన ప్రజ్ఞను చూపి యంతటితోచాలక, గ్రీష్మ, వర్షా, శర, ద్వసంత ఋతువులను యథేచ్ఛముగ వర్ణించెను. ఋతువర్ణనలు తొలుతనే యాదికవి సమృద్ధిగ చేసెను. అంతటి యున్నత స్థాయికి శ్రీకృష్ణరాయల వారి వర్ణనలు పోకపోయినను ఔన్నత్యమునందు కించిదూనములే కాని ఏ మాత్రము తక్కువవి కావు. ఈయన వర్ణనములలోని సొగ సేమనగా లోకమును సమృద్ధిగా చూచుట, ఇంచుమించుగ స్వభావోక్తి వంటిది. తానుచేసిన ప్రకృతి పరిశీలనము దాని యంతట నది వ్రాసినచో స్వభావోక్తి యగుచుండగ తత్పరిశీలనాగత విషయములను రూపకాద్యలంకారముల జొప్పించుటచేతను, శబ్దములు కూర్చుటలో నెరము లేకుండ గూర్చుటచేతను, ఆ శబ్దములు కొన్ని మిక్కిలి దేశ్యములు కొన్ని నైఘంటుకములు నగుటచేతను, మరియు నంతటి భావన యంతటియూహ యొక పద్యములోననే యిము డింపవలసి వచ్చినపుడు వాక్య విన్యాసమునకు సహజముగ నేర్పడు క్లిష్టత చేతను ఆముక్తమాల్యదా గ్రంథము మహా ప్రౌఢమైనది. క్లిష్టత యనగా నేకపద్యస్థితమైన వ్యాకరణగత బహువిషయముల సంయోజనము చేసికొనవలసి వచ్చుటయు, నన్వయముకొరకు పది శబ్దములను పరామర్శింపవలయుటయును—ఇదియే క్లిష్టత్వము, ఈక్లేశము ఆముక్తమాల్యదయందు సమృద్ధిగ నున్నది. ఇట్టి కష్టము మురారియందు కూడ ఉన్న దందురు. కాని మురారియందు మధురములైన, దీర్ఘములైన సమాస రచనములచేత మిక్కిలి తక్కువ. ఆముక్తమాల్యదయందు చిని చిన్ని మాటలతోపద్య మంతయు పొదుగుటచేత నీ క్లిష్టత ఎక్కువగుచున్నది. ఒక వేళ సంస్కృత సమాసము లున్నను వానికూర్పుకూడ క్లిష్టముగనే యుండును. ఈయన సంస్కృత సమాసములుకూడ సంస్కృతవ్యాకరణ పరిజ్ఞానహీనునకు తొందరగా పొడగట్టవు. 'ఇరమ్మదీకృత'-ఇరమ్మదమనగా మెరుపుతీగ, విద్యుత్తటిత్సౌదామనీ శబ్దములకున్న ప్రాచుర్యము దీనికి లేదు; 'పునారచిత'—పునః రచిత (విసర్గసంధి); జిఘృక్ష, ఊర్జస్వలుడు; అహిపకల్ప-అహికల్పయన్న శబ్దము సులభముగ నర్థము కావచ్చును. నడుమ 'ప' కారము చేర్చునప్పటికి సామాన్యున కుక్కిరి బిక్కిరి యగును ఇట్టి సంస్కృతము లనేకములు. తెలుగులు కూడ గడుసుగానే వాడును—అంపపెన్నెల గతి, పొలమరులు, జావడములు, చుఱపుచ్చుచు, తింగణావు, ఉలుపాలు, ఓహరి

సాహరి, గోర్మొచ్చులు, ఎఱసంజకుంకుమ, పాకలవుటేనుగు మొదలైన యచ్చ తెనుగు శబ్దములు, ఇవియుగాక ప్రాంతీయములైనవి వృత్తికారులు వాడుకొను శబ్దములు-అనగా కృషికులు, వడ్రంగులు, చెప్పులు కుట్టువారు, అగసాలులు మొదలగు వారు వారి వారి వృత్తులయందు వాడుకొను శబ్దములు - వీని నన్నింటిని నీ కవి ప్రయోగించును. అందుచేత నీయన కావ్యము వ్యాఖ్యా సాపేక్షము. వ్యాఖ్యా సాపేక్షిత్వ లక్షణముతోబాటు నిర్దుష్టప్రతి లేకపోవుట కూడ నేతత్కావ్యార్థావగతికి కొంత ప్రతిబంధకము.

ఏ భాషలోనైనను ప్రధానముగ సంస్కృతాంధ్రభాషలయందు సర్వకావ్యముల నొకటే దృష్టితో చూడరాదు. కవిత్రయము వారి రచనను చూచినట్టు ప్రబంధ కవుల రచన చూడరాదు. కవిత్రయముతో పోల్చి చూడదగినవారు పోతన, భాస్కరుడు మొదలైన పురాణేతిహాస కర్తలు. నాచన సోమనను పోల్చవచ్చును; కాని ఆయన యౌచిత్యముచేత కవిత్రయము వంటివాడు; రచనచేత ప్రబంధకవులకు దగ్గరివాడు. ఒక విశిష్టమైన ప్రబంధ ధ్వని కల్పనాశక్తి యందు పెద్దనగారివంటివాడు. తక్కిన కావ్యము లన్నియు వేరు వేరు గణములుగ చూడవలయును. అట్లు చూచినచో ఆముక్తమాల్యదవంటి గ్రంథ మదియే. ఇచట నౌచిత్యాది పరిశీలన, కథాకథన శిల్పవిచారణ, పాత్రముల తీర్పు మొదలైన విషయముల పెట్టుకొనరాదు. అవియు నుండవచ్చును. వానికి ప్రాధాన్య వివక్ష తక్కువ. ప్రతిపద్య మొక్క భావము. ఆ భావమును చక్కగ గ్రహించి యా యూహయందు, నా పద్యరచనయందు, నా కల్పన యందు భావుకుడు రమించవలయును. అట్టి రమణశీలురయిన భావుక బాహుళ్యముచేతనే యాముక్తమాల్యద నిలచినది.

ఆంధ్రభాషలో శబ్దప్రధాన రచనా వైశిష్ట్యము కలవారు ముగ్గురున్నారు. ఒకడు నాచన సోమన. రెండవవాడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు. మూడవవాడు తెనాలి రామకృష్ణకవి. ఆలంకారికు లోజస్సౌకుమార్యాది గుణములను చెప్పవచ్చును. వాని నందం దిచ్చటకూడ పొసగింప వచ్చును. కాని ఈ ముగ్గురును వా రేరి తెచ్చుకొను శబ్దములు వారివే. వారి కూర్పులక్షణము వారిదే. తద్గ్రథనముచేత భాసించు నొక విశిష్టమైన శైలి వారి సొంతము. అది మరెవ్వ రనుకరించ రానిది. అనుకరింపరాని లక్షణములలో పాండురంగ మహాత్మ్యము మహత్తమమైనది. ఆయన శబ్దముల కూర్పే వేరు. ఆముక్తమాల్యద జిలుగుపని. చిన్ని చిన్ని శబ్దములు కూర్చి చేసినపని. ఇది యొక విలక్షణమైన గ్రంథము. కృష్ణరాయ లెంత కవియో యంతటి మహారాజు.

తాను చక్రవర్తి; సర్వాంకషమైన రాజనీతి తెలిసినవాడు. అందుచేత తన కావ్యమునందు యామునాచార్య వర్ణనమునందు తన రాజనీతి యంతయు జెప్పినాడు.

శ్రీకృష్ణరాయల వర్ణనలోని రహస్యములు కొన్ని విచారించినచో ఆయన మనో లక్షణములు చమత్కారములైనవి భాసించును. పురనిర్మాణ మెట్లుండవలయునో, గేహము లెట్లుండవలయునో వివరించి విలుపుత్తూరిని రమ్యముగా వర్ణించినాడు.

'తలఁ బక్షచ్ఛటఁ గ్రుచ్చి బాతువులు కేదారంపుఁ గుల్యాంతర
స్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచి యారెకు లుషస్స్నాత ప్రయాతద్విజా
వలి పిండీకృతశాటికల్ సవిఁ దదావాసంబుఁ జేర్పంగ రే
వుల డిగ్గన్ వెసఁ బాఱువారిఁ గని నవ్వున్ శాలిగోపాళ్యఘముల్.'

అనునది ప్రసిద్ధమైన పద్యము. బాతులు మెడ మడచి వీపుపైన బెట్టికొని నిదురబోవు చుండగా వానిని జూచి యారెకులు బ్రాహ్మణులు స్నానము చేసి వస్త్రములు పిండి పెట్టిరని పొరబాటు పడిరట. ఇది చాల చమత్కారమైన కల్పన. అరటి తోటలను, పనసపండ్లను, చెరకు తోటలను, మావితోపులను కృష్ణరాయలు చిత్ర చిత్రముగా వర్ణించినాడు.

'మలయపుగాలిఁదేలు వనమాలి విమానపతాక ఘల్లుమం
చులియఁ, బసిండి మువ్వగమి నొక్కొకమాటు గదల్ప, నుల్కి మి
న్నులము తదీయ హేమవరణాంచల చంపక శాఖలందుఁ బ
క్షులు రొదసేయ, వేగెనని కూడుదు రల్కలు దీఱి దంపతుల్.'

గాలికి ధ్వజస్తంభము మీది చిరుగంటలు కదలినవి. ఆ ధ్వనికి పక్షులు బెదరి కూసినవి. జనము తెల్లవారె ననుకొన్నారట. ఇదియొక చిత్రమైన వర్ణన. తెల్లవారు జామున చల్లగాలి వచ్చును; పక్షులు కూయును. మరియు వెన్నెల రాత్రులైనచో నీభ్రాంతి సార్వత్రికముగా నుండును. ఇట్టి సార్వజనీనమైన, సార్వకాలికమైన యొక యనుభూతి విశేషము చెప్పుట యొక మహాకవితా లక్షణము. ఇట్లు సుఖముగా వర్ణనలు చేయును; పరల కష్టములైన కల్పనలు చేయును.

'ఉడుగనుముండియుం బదిలమై చదలంటెడుకోట నొప్పు ప్రోల్
చెడనీకడఁక దంచనపుఁజేతుల గంగనుగాసె దూఱఁగా
నడుమన యున్కిఁజేసి యల నాకపురీఱా సరికై పెనంగి లా
వెడలఁగఁ బట్టి వ్రేయుటకు నెత్తె నసంజను మల్లు పోరిలోన్'.

ఆ మధురాపురమును, స్వర్గపట్టణమును నిద్దరు మల్లులు. స్వర్గపట్టణ మను జెట్టిని మధురాపుర మను జెట్టి పై కెత్తెను. స్వర్గమను జెట్టి లంగోటా కట్టెను. ఆలంగోటా గంగానది. తొడమీది లంగోటాలోనికి చేయి దూర్చి ప్రతి జోదును నేల బడవేయుట మల్లయుద్ధమునందుసహజమైన లక్షణము. ఈ మధురాపురమను మల్లుడు తన దంచనపు చేతులతో గంగయను లంగోటాలోనికి చేయి పోనిచ్చి వానిని క్రింద పడవేయబో వుచున్నాడనుట. దంచనము అనగా నినుపగోలుసులు వేసిన పెద్దరాళ్ళని, లేదా కోటపై నున్న శతఘ్నులని. ఇది యొక చిత్రమైన వర్ణన. శరీర వ్యాయామాదులతో కాలము గడుపుట రాజులకు సహజమైన లక్షణమేకదా!

ఈ కవి పూర్వ సంస్కృత మహాకవుల కావ్యము లన్నియు నెరిగి తన భావముల ఛాయలు వానిని పట్టి తీర్చికొన్నను స్వాతంత్రమైన కల్పనలు చేయువాడు. కాళిదాసు కుమారసంభవములో హిమవత్పర్వతమును వర్ణించుచు పర్వతము నడిమి భాగమున నున్న మేఘముల వలన క్రింద వానలు కురియుటయు, పైన నెండలు కాయుటయు వర్ణించెను. అట్లే యీయనయు

'ఆపురి సౌధ వీథి నధరాధర భూముల గర్జ మున్నగా
నాపయికి న్వినంబడని యట్లుగ వ్రాలు ఘనాళిఁ దార్చి లీ
లాపరతన్ ఘటింపుదురు లాస్యము సేయగఁ మేఘరంజి నా
లాపముఁ జేసి పోషితకలాపిఁ గలాపి కలాపకుంతలల్.'

ఆ యూరి మేడ లంతయెత్తున్నవనుట. మేడ పై భాగమున నున్నవారికి మేఘముల యురుమే వినిపించదు. అచట పెంపుడు నెమళ్ళాడుటకు, తత్రత్యలైన స్త్రీలు పెంపుడు నెమళ్ళ నాడించుటకు మేఘరంజి రాగాలాపన చేయుదురు. ఈయన వర్ణ నలకు కాటుక చేయుట దగ్గర నుంచి వస్తువే. స్త్రీలు దీపము వెలిగించి పైన కంచ మిడి యా కంచమునకు బట్టిన నల్లని మకిలి గీసి. యాముదము కలిపి కాటుకగా బెట్టుకొందురు-'ఘనగత శంపఁ గంచమిడి కాటుకఁ దీర్చి పునుం గినోష్మ తట్టినడి యలంది'.

కృష్ణరాయల నాటికి రెడ్లకు రాజ్యము లేదు. రాజ్యములు పోయిగూడ జనములు రాచఠీవి వదలలేరు కదా! అట్టి రెడ్లను శ్రీకృష్ణరాయలు

'గురుగుం జెంచలిఁ దుమ్మి లేఁదగిరిసాకుం దింత్రిణీపల్లవో
త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావి కుట్టారుగో
గిరము ల్మెక్కి తమిం బసుల్ పొలముపోఁ గ్రేఁపు ల్మెయిన్నాక మే
కెరువుం గుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్డజపిక్'.

అను పద్యమున ఆక్షేపించుచున్నాడు. ఈయన వర్ణనాశక్తి ఋతువర్ణనలయందు మితిమీరిపోయినది.

'రయమున వృష్టికై యొదిఁగి రచ్చలపై, విధయింతు దుర్గతన్
హయపతిమీఁద దంతిపతి నాతనిపై నృపతిం గజాదిని
ర్ణయముల మొత్తులాడుదురు, మబ్బొకయింతయు విప్ప విచ్చుమొ
గ్గయి మఱి పాసిపోదురు సమస్తదిశాగతులైన యర్భగుల్'.

వాన కురియుచుండగా తల దాచుకొనుటకు రచ్చచావడులందు జేరి యచట నశ్వపతి, గజపతి, నరపతుల తారతమ్యముల గూర్చి కుమ్ములాడి వాన వెలిసినంతనే వారి కేమియు పట్టనట్లు వెడలిపోవుదురట. వానవచ్చుచున్నదని చెట్ల క్రింద నిల బడిగా పూర్వము కురిసిన వానజల్లు నీరు కొమ్మలనుండి వారిమీద బడి పాంథులను తడిపెనని యొక పద్యము :

'పిడుగుల కల్కిలోఁ దోలఁచి భీరులు కంచముఁ జల్లుదీధితుల్
గడపల వెళ్ళరాఁ బొగలకావిరి క్రుంగిన పుల్ గృహంబు లే
క్లెడఁ గనుపట్టె నీళ్ళ నిలయెల్లను ముంచి రసాతలంబుపై
విడియఁగ దండు డిగ్గిన సవిద్యుదురుస్తనయిత్నులో యనన్'.

చలికి భయపడి చేతులు కంచములో గడగకొని గడప లోపలినుండియే నీళ్ళను వెలికి విసరుచున్నారు. రాజాంతఃపురములయందు నివసించుచు నిట్టి యనుభవ విశేషమును తా నెట్లు గ్రహించె నన్నది యాశ్చర్యము.

'ఇల్లిల్లు దిరుగ నోక్కింతబ్బు శిఖి; యబ్బె
నే నింటిలోఁ బూరి యిడి విసరక
రాఁజదు; రాఁజిన రవులు కో ల్వాసాలఁ
గాని కల్గదు; మఱి దానఁ గలిగె

నేని కూ డగుట మం; దైనఁ బెన్భోగ సుఖ
భుక్తి సేకూర; దాభుక్తి కిడినఁ
బ్రాగ్భుక్తలకె తీఱు బహుజనాన్నము; దీఱ
నారుల కొదవుఁ బునః ప్రయత్న;

మాజ్యపటు ముఖ్యలయ మెన్న: రాలయాంగ
ణారులయ మెన్న; రంతిక కారజనిక
పచన నాంధోగృహిణి రామిఁబడుక మరుఁడు
వెడ వెడనె యార్ప నొగిలి రజ్జడిని గృహులు.'

ఏరు సాగిరి—ఏరువాక సాగిరని యర్థము. ఏరువాక పున్నమయని వచ్చును. ఆనాడు కృషికులు క్రొత్తగా నరక కట్టుదురు. దానిని వర్ణించినాడు. గడ్డి పెరిగి యున్న జవుకుమళ్ళలో దున్నుట కష్టము. ఎద్దులను, దున్నలను కట్టి కృషికులు దున్నుచుండగా నా దున్నలును, నెద్దులును పడెడి కష్ట మెట్టిదో యిట్లు చెప్పినాడు శ్రీకృష్ణరాయ మహాప్రభువు. యమ మహిషము నెద్దయి పొలాలు దున్నుట తనకు తప్పినదని సంతోషించినదట. శివుని నంది తాను దున్నకాక తనకు బురదలో దిగుట తప్పినదని సంతోషించెనట.

'రవిఁ జూచి కుడుచువారలకును కృకలాసములకును దృష్టి మిన్నులనె నిలచె.'

కృకలాసములు ముదురు తొండలు. ఈ దృష్టి భవభూతిది. అల్ప జంతువుల స్వభావముకూడ నిట్లు పరిశీలించుట యొక విశిష్టమైన మనోలక్షణము. ఆ వర్షములో పక్షు లెంత బాధపడెనో యిట్లు వర్ణింపబడినది.

'తడి తల డిగ్గి ముంప, జడతం దుద తెప్పలఁ గన్ను వీడి పుల్
పొడుచుచు నీరు ముంగఱల పోలిక ముక్కునఁగూడ నోర గొం
తొడియుచుఁ గూఁటి కఱ్ఱ సగ మొత్తుచు తెక్క విదుర్పు మున్నుగా
వడఁకుచె కాక చేష్టడిగె వక్షము పక్షులు జానువుల్ సొరన్'.

ఇది స్వభావోక్తి. ఇట్లు పక్షులను జూచి వ్రాసెనా యని ప్రశ్న పుట్టినచో చూడకుండ నూహచేతనే వ్రాయవచ్చును.

ఈయన వర్ణనలలో వేటయొక్కయు, యుద్ధము యొక్కయు వర్ణనలు సమృద్ధిగా నుండును. ఇట్లే నర్వ వర్ణనలు నుండును. కథలో కూడ వర్ణనా చమత్కారమే యెక్కువగా నుండును.

ఈయన యొక్క గడుసుగా నిర్వహింపబడిన కథలు రెండున్నవి. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాద మొకటి; మాల దాసరి కథ రెండు.

ఖాండిక్యుడు, కేశిధ్వజుడు నిద్ద రన్నదమ్ములు; మిథిలాపతులు. వా రిద్దరు రాజ్యముకొరకు యుద్ధమాడిరి. ఖాండిక్యు డోడిపోయి పారిపోయెను. ఖాండిక్యుడు మహాశ్రోత్రి. కేశిధ్వజుడు బ్రహ్మజ్ఞాని. ఈ కేశిధ్వజుడు తా నొక యజ్ఞము చేయు చుండెను. యజ్ఞధేనువు

'పులు మఖశాలికానికటభూముల మేయుచు నేటి వెంటఁ బె
ల్లలమెడు నీఱముం దఱిసి యామ్రపతాకన ఘర్మధేను వా
కెళవుస నాడువాలభుజగిం గని గోండ్రని యంగలార్చుచున్
గళగత ఘంట మ్రోయ నుఱుకం బిడుగుంబలె దాఁకి యుద్ధతిన్.'

'గబ్బు సమక్షికంబయి మొగంబడువ న్దరుపర్ణము ల్పడన్
ద్రొబ్బుచుఁ గార్మొగిళ్ళ రొదతోఁ జెఱలాడెడు బొబ్బరింత గా
ద్బుబ్బి విసంజ్ఞగాఁగ జెవు లూఁదిన వల్లవు డుర్విఁ గూలఁగా
బెబ్బులి గొంతు క్రోల్గఱచి పెలున మార్మెడ ద్రెళ్ళ దాఁటుచున్'.

'తనువుఁ గొమ్ము గొరిజఁ గొనకుండ మలఁపుచుఁ
జప్పు డెసఁగఁ దోఁక నప్పళించి
శోణితంబుఁ గ్రోలుచునె నేర్పుమై ఘర్మ
గవిని గవికి నీడ్చు నవసరమున'.

'హొలమరు లంది కూత లిడ భూసురు లన్నదిలోన వార్చి మ్రాఁ
కుల తుద లెక్కి చప్పటులు గొట్టి యవల్పఁగ సాహిణీలు మా
వులఁ బఱపంగ, వైచి సెలవు ల్వెస నాకుచుఁ బోయె వృక్షమం
డలికయి తేలుచున్ గుటగుటధ్వని సారె మలంగి చూచుచున్'.

జంతు స్వభావ మింత వింతగా వ్రాయువారు రాయలను మించి యుండరు. ఒక పశువును పులి పేసికొని పోవుట లక్షమంది చూచియుండవచ్చును. ఇట్లు కనులకు కట్టినట్లు చిత్రించగలుగుట యొకమహాశక్తి. ఆ పులితోక పామువలె నున్నదట! యమునియొక్క బావుటావలే నున్నదట! దానిని చూచి యావు మెడలోని గంట

గ్రోగగా పరుగెత్తెను. పులి మీదపడినంతనే యాగలు మూగు దాని గబ్బుమొగ మడచెను. ఆవునోటి పరకలు క్రింద పడెను. కాచుచున్న గొల్లవాడు విసంజ్ఞుడై నేల వడెను. పులి యావుమెడ నడిమిపట్టెను. పట్టి యావును మార్మెడగా బెడ్రోచి దాట్లుగా నావుయొక్క కొమ్ముగాని, గొరిజగాని తనకు తగులకుండ గిటుకొనుచు పెద్ద మోతగా తోక యాడించుచు నెత్తురు త్రావుచునే గుహకు లాగికొనిపోవుచుండెను. అప్పుడు పొలమరులు బొబ్బలు పెట్టిరి. స్నానము చేయుచున్న బ్రాహ్మణులు చప్పటలు చరచి యదల్చిరి. రౌతులు గుర్రములతో పులివైపుకు పరుగెత్తిరి. పులి భయపడి యావును పదలి గుర్రు గుర్రు మనుచు, పెదవులను నాకుచు, వెనుకకు తిరిగి చూచుచు వెడలిపోయెను. మూడు పద్యములలో నీ విచిత్రమైన సంఘటనమును జరిగిన యైదారు విషయములచేత కనులకు గట్టినట్లు వ్రాయుట యొక విలక్షణమైన కవితాశక్తి. అది యందరికి చేతనగునది కాదు. ఈ యావు వధచేత యజ్ఞమున కంతరాయము జరిగెను. దీనికి ప్రాయశ్చిత్తము ఖాండిక్యుడే యెరుగును, ఖాండిక్యునివద్దకు బోయి ప్రాయశ్చిత్త మడిగి రావలయును. ఆ ఖాండిక్యుడు తనకు విరోధి. కాని కేశిధ్వజుడు హరిణాజినోత్తరీయుడు, నిరాయుధుడునై ఖాండిక్యునివద్దకు పోయెను. ఖాండిక్యుని యొక్క యనుయాయులు కేశిధ్వజుని రాక ననుమానించిరి. ఎందుకు వచ్చెనో తెలిసికొని తన రాజ్య మడుగు మనిరి. ఖాండిక్యు డట్లు చేయలేదు. ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పెను. అతడు పోయి యజ్ఞమును సాంతము చేసికొని గురుదక్షిణ యిచ్చుటకు ఖాండిక్యునివద్దకు వచ్చెను. ఖాండిక్యుని యను చూయులు చతురర్ణవీవృతోర్వీ వలయంబు నశేషంబును వేడు మనిరి. ఖాండిక్యు డది యడుగలేదు. కేశిధ్వజుడు 'బ్రహ్మజ్ఞాని. అతడు బ్రహ్మజ్ఞాన మర్థించెను. అంత కేశిధ్వజుడు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించెను. ఈ బోధయందు కూడ వైష్ణవమే శ్రీ రాయలవారు బోధించిరి. తరువాత కేశిధ్వజు డతని రాజ్యమతని కిచ్చెను. ఈ కథయందు కృష్ణరాయలు చేసినవి రెండు : పులి పశువును వేయుటలో వర్ణనా శక్తియు, బ్రహ్మవిద్య బోధించు టలో వైష్ణవమత ప్రతిపాదనమును.

విజయనగర రాజులు మొదటి రాజవంశమైన తరువాత వైష్ణవులైరి. బుక్కరాయలనా డద్వైతులు; విద్యారణ్యముని శిష్యులు. శ్రీకృష్ణరాయలనాడు శఠకోపయతి వీరందరికి గురువు. తుదివరకు వైష్ణవమే నిలచెను. ఈ యాముక్త మాల్యదలోని కథలుకూడ ద్రావిడ ప్రబంధములలోని కథలే. ఇది మహావైష్ణవ గ్రంథము. ఇందు విష్ణుచిత్తుడు తదితర మతస్థులను గెలిచెను. ఆ గెలుచుట వట్టి పరమేశ్వరానుగ్రహము. ఈ విష్ణుచిత్తుడు తోటమాలి. మధుర పాండీకు రాజ్యము

చేయుచుండగా శైవము మితిమీరిపోవుచుండెను. ఆ కొలువులో గెలిచి వైష్ణవమును స్థాపించుటకు శ్రీ మహావిష్ణువు విష్ణుచిత్తుని మధురకు బొమ్మనెను. అత డిట్లనెను.

'స్వామీ, నన్ను, నితః పురాపఠితశాస్త్ర గ్రంథజాత్యంధు నా
రామక్ష్మాఖనన క్రియాఖరఖనిత్ర గ్రాహితోద్యత్కిణ
స్తోమాస్నిగ్ధకరు న్భవద్భవనదాసు న్వాదిగాఁ బంపుచో
భూమీభృత్సభ నోటమైన నయశంబు ల్మీకు రాకుండునే'.

'గృహసమ్మార్జనమో, జలాహరణమో, శృంగార పల్యంకికా
వహనంబో, వనమాలికా కరణమో, వాల్లభ్యలభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో, వ్యజనాతపత్త్రధృతియో, ప్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ! వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీ లెంకుం బాత్రముల్'.

ఈ పద్యములయందలి రచనాశిల్పము విచార్యము. విష్ణుచిత్తుడు నిజముగా నపండితుడా? అయినచో నిట్టి దీర్ఘసమాసములతో తన భావమును చెప్పుటను జేయించుట యనౌచిత్యము. గృహసమ్మార్జనమో యన్న పద్యము ఫరవాలేదు. ఏల యనగా నందులోనున్న మాటలు సంస్కృతములైనను భక్తులు దైనందినముగా జేయు పనులగుటచేత విని యించుమించుగా దైనందినోపయుక్తములైన శబ్ద జాలములు. తరువాత 'అనినఁ దద్భక్తి కెద మెచ్చి యచ్యుతుండు' అనుటచేత విష్ణుచిత్తుడు సహజముగా పండితుడే. వినయాతిశయముచేత తా నట్లు చెప్పుకొనినాడని సమర్థితము కావచ్చును. విష్ణుచిత్తుడు సహజముగా మహాపండితుడైనచో విష్ణువుయొక్క మహాత్మ్యము తగ్గిపోవును. ఇతడపండితుడైనచో పరమేశ్వరానుగ్రహముచేత శత్రువాదమును నిరాకరించె నన్నచో విష్ణుమాహాత్మ్యము మిక్కిలి భాసించును. 'శాస్త్రయోనిత్వాత్', అనుపపత్తేర్న' మొదలైన వైయాసికి యెంత పరమేశ్వరానుగ్రహ మున్నను విద్యావిహీనునకు రాదు. తత్త్వము తెలిసి వాఙ్నైపుణిచేత గెలువవచ్చును. కాని యాతలి వాడు ప్రయోగించిన శాస్త్రపంక్తులు తెలియనైన తెలియవలయునుగదా! ఈ పద్యము నందలి యౌచిత్య మెంతగా సమర్థించినను దానియందున్న దీర్ఘసమాస గ్రథనము రసభావౌచిత్య దృష్ట్యా సమంజసము కాదు. కాని యాపద్యము మిక్కిలి గుంఫన సౌందర్యముకలది. రసభావ సమృద్ధములు కాని పద్యములు గ్రథన నైపుణి చేత రమ్యముగ నుండును. వానిచేత సామాన్యు లాకర్షింపబడుదురు. కవిత్రయమును, నాచన సోమన్నను, పెద్దన్నగారిని వదలినచో నాంధ్రకవు లందరు పద్యగ్రథన కౌశలపటులేగాని, రసభావానుకూల రచనా రమణీయ శిల్పమార్గగులు కారు. ఈ రహస్యము ధ్వని ప్రస్థానవేత్తలకు మాత్రమే తెలియును.

ఈ గ్రంథము పెద్దన్నగారు వ్రాసిరని యొక యపప్రథ కలదు. ఆ యపప్రథ నానాటికి మాసిపోవుచున్నది. ఈనాడు దానికి స్థితియే లేదు. రాయలవా రసమర్థుడు కాడు; అపండితుడుకాడు. ఇంత గ్రంథము తన పేర వ్రాయించుకొనునంత భీరువు కాడు. ఉత్ప్రేక్షోపమలు జాతి పెంపెక్కఁగా రసికు లౌననగా మదాలసచరిత్ర వ్రాసినవాడు; భావ ధ్వని వ్యంగ్య సేవధిగా 'సత్యావధూప్రీణనము' రచించినవాడు. శ్రుతులనుండియు, పురాణములనుండియు, నుపసంహితల నుండియు నేర్చి 'సకల కథాసార సంగ్రహము' గుంఫించినవాడు. అందుచేతనే నీ కాంధ్రభాష యసాధ్యమా యన్నాడు భగవంతుడు. పైగా శ్రీకృష్ణరాయనికి తెలుగుబాసయందు ప్రేమ యెక్కువ. తెలుగు బాసలో ఆయన మహాపండితుడు. గ్రంథ మంతయు నాంధ్ర భాషా మహార్ణవ మథన జనిత రత్నములేకాని వేరు కావు.

ఈ గ్రంథమునందు మరియు కొన్ని విశిష్టతలు కలవు. అచ్చముగా నది వైష్ణవ గ్రంథము. శ్రీరాయలవారు పరమ వైష్ణవుడు; శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామి భక్తుడు. ఎంత భక్తుడనగా కలలో కన్పడిన యాంధ్ర విష్ణువు 'నీ కలవేంకటపతి యిష్టమైన వే ల్పగుట.' తాను కోరిన యాముక్తమాల్యదా గ్రంథము వెంకటపతికే యంకితము చేయుమన్నాడు - 'ఒక్కొక్క సంకేతముగా కతదరయ న్నేఁగానే'. మూర్తిభేదమే తప్ప యా వేంకటేశ్వరస్వామియే యీ యాంధ్రవిష్ణువని యా భగవంతుడే చెప్పికొనెను. ఈ రహస్యము శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారికిఁ తెలియదా? తెలిసికూడ తిరుపతి వెంకన్నకే కృతి యిచ్చెను. ఒక్కొక్క జీవున కొక్కొక్క మూర్తి యిష్టము;ఒక్కొక్క సిద్ధాంత మిష్టము. అది జీవలక్షణము లోనిది. పరమ వైష్ణవుడైన శ్రీకృష్ణరాయలు కావ్యాదియందు నిత్యజీవులైన యనంతుని, గరుత్మంతుని విష్వక్సేనుని ప్రార్థించి, విష్ణుపంచాయుధములను వర్ణించి, పన్నిద్దరాళ్వారులను స్తుతించెను. ఇంత వైష్ణవ ప్రపత్తి ప్రవర్తించిన యాంధ్రకావ్య మిం కొక్కడు లేదు, ఉన్నను ఆముక్తమాల్యదను మించలేదు.

ఈ కావ్యమునందు మరియొక క్రొత్త విషయము ఆశ్వాసాంతములఁ యంవలి గద్యము. ఆంధ్ర కవు లందరు గద్యము వచనములో వ్రాసినవారే. గద్యమన్న శబ్దమునకే వచనమన్నది రూఢార్థము; ఈ యాముక్తమాల్యదా గ్రంథములో గద్యము లన్నియు పద్యములే. ప్రతి గద్య పద్యము

ఇది కర్ణాట ధరాధృతి స్థిరభుజా హేవాక—.
ఇది భూమండన కొండవీడు ధరణీభృద్దుర్గ—,
ఇది పాత్రప్రహరేశ్వర ప్రభృతి బంహిష్ఠోత్కలానీక—
ఇది సింహాచల దంభకేసరి పదాభీష్టార్చనా—,
ఇది యంధ్రోక్తి యథార్థనామ యవనాస్యకూర్వర్ణ—
ఇది నైరామన యావనావని ధ రాహీనాభ్ర—
ఇది నీలాచల నీలచేలక సుభద్రేందీవరా—

ఈ రీతిగా నారంభించబడును. ఇది యొక విలక్షణత యీ కావ్యమునం దున్నది. ఈ సర్వ పద్యములు శ్రీకృష్ణరాయలయొక్క పరాక్రమాతిశయములనే వర్ణించును. శ్రీకృష్ణరాయలు గొప్ప యహంకారియని చారిత్రకులు చెప్పుదురు. ఆ లక్షణము సర్వ మీ గ్రంథమునం దున్నది. మనుచరిత్రములో లేని శ్రీకృష్ణరాయల వర్ణనలు దీనిలో నున్నవి. ఆ పద్యము లన్నియు శ్రీకృష్ణరాయల యొక్క స్వోత్కర్షాపాదకములే. నిజమున కంతటి మహాప్రభువు తన్ను గురించి చెప్పుకొనినది స్వోత్కర్షగా భావించుట తప్పు. అది యథార్థమైన విషయము.

ఈ కావ్యము పేరు విష్ణుచిత్తీయము. కాని శ్రీకృష్ణరాయలే దీని నాముక్తమాల్యద యని పిలిచికొనినాడు. సర్వాశ్వాసాంతములయందు నాముక్తమాల్యదవా శ్వాసము—ఆద్యము, ద్వితీయము, తృతీయమునని చెప్పికొనినాడు. విష్ణుచిత్తుడే పన్నిద్దరాళ్వారులలో మొదటివాడు. ఆయనను పెరియాళ్వా రందురు. ఈ విష్ణుచిత్తుని కూతురు ఆండాళమ్మ. ఆమెకు మరియొక పేరు గోదాదేవి. అరవములో చూడికుడుత్తాళ్ అని యందురు. ఈమె తన తండ్రి పూదోటలో పూలుకోసి దండ కట్టి యది తాను కొప్పులో పెట్టుకొని దానిని స్వామి కిచ్చు చుండెడిది. ఈ స్వామి శబరి యెంగిలి మెతుకుల కలవాటుపడినవాడు. ఉపభుక్తమైన మాల్యమును స్వీకరించుటలో నాశ్చర్యమే మున్నది? ఆ శబరి ముసలిది కనుక తన కానాడే కపత్నీవ్రత మున్నది కనుక మాసివేసెను కాని, గోదాదేవి నెందుకు వదలిపెట్టును? ఈమెను పెండ్లి యాడెను. ఈయమ్మవారి కథ యైదారేడాశ్వాసములలో నున్నది. మొదటి నాల్గాశ్వాసములకు నీ కథకు సంబంధము లేదు. ఐనను గ్రంథమునకు నాముక్తమాల్యద యనియే పేరు పెట్టుకొనెను. అందుచేత గోదాదేవి కథయందు శ్రీకృష్ణరాయల కెంత ప్రీతియో తెలియుచున్నది.

ఈ కథలో శ్రీకృష్ణరాయలు మాలదాసరికథ నిమిడ్చెను. విష్ణుచిత్తుడు తనకుతాను తనుగ్లాని కత్యంత దుఃఖితుడై తన దుఃఖము తనయూరి నుకిరోని దేవునికి చెప్పెను. అప్పరమేశ్వరుండు తచ్ఛాంససంబునకు మందస్మితంబుచేసి మాలదాసరికథ చెప్పెను. మాలదాసరికథ పరమేశ్వరుడే విష్ణుచిత్తునకు చెప్పెను. సాక్షాద్విష్ణుమూర్తియే చెప్పిన కథ యె ట్లుండును? జగన్నాథముగా నుండును.

కథ వేయి విధముల చెప్పవచ్చును. నన్నయ్యయు, పెద్దన్నయు నిగూఢార్థములు వెనుక పెట్టి సామాన్యపాఠకునికి హృదయంగమముగా నుండుటకు కథ చెప్పుదురు. తిక్కన ప్రసంగచాతురి దీపింప నుక్తి ప్రత్యుక్తి వైఖరీ సమేతముగా కథ చెప్పును. మరికొందరు కథాగత వర్ణనాంశములు రమ్యముగా చేసి కథావస్తువు దీపింపజేయుదురు. శ్రీకృష్ణరాయ డొక్కడే కథలో జరిగిన విషయము కన్నులకు కట్టినట్లు వ్రాయగలడు. ఆయనగారి యీవిద్య మాలదాసరి కథయందు కైలాస శిఖరము నంటినది. ఇట్టి కథానిర్వహణము పరభాషలయం దుండదు. ఈ కథానిర్వహణమునందు శ్రీకృష్ణరాయలయొక్క లోకమునందలి పరమాల్ప విషయములను కూడ పరిశీలించుట, తాను యుద్ధభూములను దర్శించుట, తనయొక్క తెలుగుభాషమీది ప్రౌఢాధికారము, తన మహావైష్ణవ ప్రపత్తి—యీ గుణము లిన్నింటియొక్క పరమ ప్రౌఢ మనోహర సమాహారస్థితి యీకథ. ఈ కథ యాంధ్రసారస్వతము హిమాలయ పర్వతమైనచో నిది యొకమహాశిఖరము.

చెప్పరాని కులమువాడు విష్ణుభక్తు డొకడు కురుంగుడియను దక్షిణాది గ్రామమునకు మూడు యోజనముల దూరపు బల్లెలో నివసించుచుండును. అతడు దినదినము కురుంగుడికిపోయి బ్రాహ్మీవేళలయందు మంగళ కైశికితో స్వామిని స్తోత్రము చేయుచుండును. అతడు తోలు చొక్కాయు, టోపీయు, శంఖచక్రాలవలె నున్న చెవుల పోగులు, దీపస్తంభము, చిటితాళము మొదలైనవి ధరించి ప్రతిదినము కురుంగుడికి పోవును. అత డానం దాశ్రువు లుప్పొంగ ప్రొద్దు తిరుగువరకు తాండవమాడును. పానవట్టము నుండి వెలికి వచ్చు నీ రెవరిచేతనో పోయించికొని త్రాగును. తన తంబురా దండె సాచి దాని మీద ప్రసాదము గ్రహించి తినిపోవును. ఇట్లు దినదినము గడుచుచుండగా నొకనాటిరాత్రి ఒక పెద్దపిల్లి తమ గూటిలో చేరగా కోళ్ళు కూసెను. మాలదాసరి తెల్లవారవచ్చె ననుకొని బయలుదేరెను. దారిలో మరులుతీగ త్రొక్కెను. తిరిగిన చోటే తిరిగి తెల్లవారు వరకు నొక నిర్మానుష్యమైన యడవిలో పోవుచుండెను. అతడు పోవుచున్న ప్రదేశము పాడు పడినయూరు. అంతయు పాశ్రేనుత్తరేను

కసింద కోరింద పొదలు. పడిపోయిన గరిసెల క్రింది కలుగులలో జిక్కిపోయిన పందికొక్కులు, చిగిరింత పెరిగిన పాడునూతులు, చీమలు కంచెల వెంట వడ్లగింజలు లాగగా వాన కురిసి మొలచిన నాము, మీసాలాడించు బక్కచిక్కిన పిల్లులు – ఇట్టి నేలలో పోవుచుండెను. అతని కాళ్ళనిండ యుత్తరేని ముళ్లు, పల్లేరుకాయలు గ్రుచ్చి కొనుచుండెను. అతని కొక చోట నొక పెద్ద మఱ్ఱిచెట్టు కనిపించెను. ఆ చెట్టు రెండు క్రోసులదూరము వ్యాపించి యుండెను. ఆచెట్టు మీద నొక బ్రహ్మరక్షస్సున్నదని జనులు చెప్పుకొందురు. దానికి దూరముగా తొలిగిపోదురు. ఇతడు దానిప్రక్క నొకకాలిత్రోవ చూచి యది యేదో దారి యనుకొని దానివద్దకు పోయెను. ఆనేల యంతయు కళ్మలముగా నుండెను–పుఱ్ఱెలు, మాంసము, పండ్లతో గీకిన బొమికెలు, దారి యిరుప్రక్కల నీగలు మూగుచున్న పచ్చితోళ్ళు, గాలిలో నెగురుచున్న వెండ్రుకలు, మనుష్య శరీరావయవముల కొరకు పోరాడుచున్న పెద్దపులులు మొదలైనవి. ఇట్లుండగా కుక్కలు పైనుండి యెవ్వరో కొట్టుదురని భయముతో బొమికెలెత్తుకొని పారిపోవుచున్నవి. చెట్టుకొమ్మలపైన వ్రాలిన గ్రద్దలు కొమ్మల నెవరో కదిలించుటచేత నెగిరిపోవుచున్నవి. దెబ్బ తిని రొండిమీద చేతులుపెట్టి కూయిపెట్టుచు కోతులు పారిపోవుచున్నవి. ఆచెట్టుమీద నొకచోట కనిపించును. మరియు నది కనిపించదు. ఇది యంతయు మాలదాసరి చూచెను. దీనిపైన నేదో పిశాచముండెనని గ్రహించెను. ఇంతలో నాబ్రహ్మరక్షస్సు కనిపించెను. వా డొక మనుష్యశవమును గోచిగా పెట్టుకొనెను; నల్లగా నుండెను; ఎఱ్ఱని దుప్పటి కప్పుకొనెను. వాని మొగము కోరలతో, గడ్డముతో నేనుగు తల పైన క్రిందకు, క్రింద పైకి త్రిప్పిన ట్లుండెను. నోటినిండ చొంగ. పెద్ద మీసాలు గడ్డము మెడలో ప్రేవులు జందెములుగా వేసికొనినవాడు; పెద్దపొట్ట, పెద్దబట్టతలవాడు. వాడు మాలదాసరిని చూచెను. చూచి పారిపోకుమని మీదికి దూకెను. పూర్వము మాలదాసరి సైన్యములో పనిచేసెను, అందుచేత బెదరక యెదురు తిరిగెను. కొంతసేపిద్దరును యుద్ధము చేసిరి. దాసరి బ్రహ్మరక్షస్సును తన్ని దూరముగా పారిపోవుచుండగా రక్షస్సు తన భార్యలను పిలిచి యందరును వానిని పట్టుకొని మఱ్ఱిచెట్టువద్దకు లాగి వానిని కట్టివేసి 'న న్నింతబాధ పెట్టిన నిన్ను వింతగా వధించి నీ నెత్తురు త్రావుదు' ననెను. అప్పుడు మాలదాసరి యింక ప్రయోజనము లేదని యిట్లనెను. 'ఓయీ! రాక్షసుడా! నిన్ను దేవతలైన గెలువలేరు. నీకు నేను వడ్డించుకొన్న యన్నమను. నీతో నేను పోరితి ననగా ప్రాణరక్షణకై యెవరైన నట్లుచేయుదురు. నాకు శరీరముపై నాసలేదు. నా యీ నశించిపోవు దేహమువలన నొక ప్రాణి సంతసించుట నా కిష్టమే' అని శరీర నశ్వరత్వమును గూర్చి కొంత యుపన్యసించెను. బ్రహ్మరక్షస్సు 'ఓయీ! మా కీ

చదువు లన్నియు వచ్చును. ఈచదువులు మాటాడి మమ్ము మెప్పించలేవు'; అనగా దాసరి 'ఓయీ, నీవు సర్వజ్ఞుడవు; నేను హీనకులజుడను; నీతో మాటాడగలనా! నాదొక ప్రార్థన: నా దొకవ్రత మున్నది. ఈ ప్రాంతముల నున్న కురుంగుడి వామన దేవుని కడనేను నిత్యము నాడి పాడుదును. ఈ వ్రతము పాలించి నీవద్దకు వత్తును. తరువాత నీవు నన్ను తిను'మనెను. అనగా నా రక్షస్సు దరహసిత వదనుడై వానిచెక్కిలిమీద కొట్టి 'లెస్సపండించితివోయి దాసరీ! ఎప్పుడురా నీవు దాసరివైనది. దారులు దోచి దోచి నిన్న కదా! ఏ రాజ్యపునరుడు సిద్ధాన్నము వదలి పెట్టును? ఏ రాజ్యపు నరుడు మాట నిల బెట్టుటకు చచ్చుట కోర్చును? చాలు చాలు పోపొ' మ్మనెను. దాసరి చెవులు మూసి కొని నారాయణా యని వానిని నమ్మించుటకు అనేకములైనయొట్లు పెట్టుకొనెను. దేని కిని రక్షస్సు సమ్మతించలేదు. అప్పుడు దాసరి యిట్లనెను, 'నేను తిరిగి రాకపోయితినేని విష్ణువుతో మరియొక వేల్పు సమానముగా చెప్పిన పాతకి నౌదు' ననెను. అప్పుడు రక్షస్సు విశ్వసించి వానిని వదలిపెట్టెను. మాలదాసరి కురుగుండికిపోయి స్వామికి మ్రొక్కి తన కిన్నరమీద స్తుతి ప్రబంధములు పలికి యసత్యభీతిచేత రక్షస్సువద్దకు వచ్చి 'ఓయిరాక్షసుడా! ఇదిగో వచ్చితిని. నన్ను పంపునప్పుడు 'ఏచరణమ్ము లేయుదర మేయుర మేశిర మేకరంబు లీ వాచరణమ్ము లాయుదర మాయుర మాశిర మాకరంబులం' జూచుకొను'మనెను. రాక్షసు డాశ్చర్యపోయెను. కొండంత మేనితో దాసరికడకు వచ్చెను. వానిబట్టతల మీద నెండ తళతళలాడుచుండెను. అతడు వచ్చి దాసరికి ప్రదక్షిణము చేసి వాని పాదములు తన తలమీద పెట్టుకొని యి ట్లనెను. 'ఓయీ, నీ సత్యము ముందు తపస్సు లెందుకు? నీవు మహానుభావుడవు ఓయి, కురుంగుడినంబి, కృపావలంబి, నీకెవ్వరుసాటి,' యనెను. ఇద్దరు కౌగిలించు కొనిరి. దాసరి వాని దయవలన తన వ్రతము చెల్లెనని ప్రశంసించెను. 'ఓయీ వాగ్దానముల కేమి? కష్టముగా దొరకిన యన్నము నెవడు వదలి పెట్టును? నీవు మహానుభావుడవు. నీవు వదలిపెట్టి నన్ను కృతకృత్యుని చేసితివి. ఇంక నన్ను భుజింపు' మనెను. అనగా రాక్షసుడు ఎట్టెట్టూ! దయమాలి యి ట్లన వచ్చునా! నే నిట్టి తిండి యెన్నాళ్లనుండి తినుచుంటిని. ఎవడో మహానుభావుడు వచ్చును. నన్ను రక్షించును అని కదా: చివరికి ఏమనుచున్నావు? నీవంటి భాగవతులు నా పాపము తొలగించనిచో మరి యెవ్వరు తొలగింతురు? పరుసవేది గొడ్డలిని బంగారము చేయును; బ్రాహ్మణ వధ మాచరించిన కత్తినైన బంగారము చేయును. నీవు నన్ను రక్షించవలయును' అనెను. అనిన దాసరి యతని యభిప్రాయము తెలిసికొన నడిగెను. అపుడు రాక్షసుడు తన పాపమును తొలగించుమనెను. 'భగవంతుడు పాపమును హరించును. భాగవతులు చేయలేరా! నేను పూర్వజన్మలో నొక

బ్రాహ్మణుడను. నా చేసిన పెద్ద చేతలవలన నిట్లైతిని. నీ వీనాడు కురుంగుడిలో పాడిన పాట ఫలితము నా కిచ్చితివేని, నా యీ జన్మ తరించు' ననెను. అది విని దాసరి అరె! ఒక రోజు పాట ఫలము కాదు. ఒక చిటిక కాలపు పాట ఫలమైన నీయ ననెను. 'అమ్మయ్యో! పాట ఫలమే, అది యీ శరీరమును రక్షించుకొనుటకా! ఓయి, బ్రహ్మరాక్షసుడా, దిక్పాలుర శరీరమెత్తి, ఐచ్చపు దేహములెత్తి, సింహమై పురుగై, యేనుగై దోమై, రాజై; దాసరై, సోమాసియై మాలవాడై నీవు నేను ఎన్నిసార్లు పుట్టితిమి కామయ్యా, భక్తులము కాముగాని! ఈ మేను జల్లెడలోని నీరు; చెలది నేసిన బట్ట; ఘుణాక్షరము; కప్పుర మిచ్చి యుప్పు కొనుమందువా?' అనిన రాక్షసుడు 'గోసంగీ! ఈనాటి పాటలో సగమైన నీవే' యనెను. అతడు దానికి నొప్పుకొనలేదు. పాతికపా లిమ్మనెను. అతడదియు నీలే ననెను. అప్పుడు రాక్షసుడు వాని పాదములపై పడి యీ ప్రభాత సమయమ్మున పాడిన చరమ గీతమైన నిచ్చి ప్రసన్నుండ వగు మనెను. మాలదాసరి పరమ దయార్ద్రిండై యట్లే కాని మ్మని వానిని లేవనెత్తెను. లేవనెత్తి 'కైశికీ గానఫలమ్ము నే నెరుగను. ఆ ఫలము పరమేశ్వరాధీనము. దేని కెంత ఫలమో ప్రపన్నుల కేమి తెలియును? నిన్ను భగవంతుడ రక్షించు నూరడిల్లు' మనిన నన్నోరిమాట నోరన యుండ

'స్నిగ్ధ త్రిభాగ ముండిత శిరశ్శిఖతోడ
హిమధవళోపవీతములతోడ(
బుణ్యభద్ద్వి తయోర్ధ్వపుండ్ర పల్లులతోడ(
దులసికాబ్జ స్రగాపళులతోడ(
గోపీనకటిసూత్ర కాషాయయుగితోడ
జలపూర్ణ శుభకమండలువు తోడ(
బాణిస్థ దివ్య ప్రబంధ సంపుటితోడ
నుత్తర వాక్పూర్వకోక్తితోడ(

బసిండి జిగితోడ బ్రహ్మవర్చసము వొల్చు
భాగవతలక్ష్మితో ధూమపటలినుండి
వెడలు శిఖివోలే నమ్మేను వెడలి చూడ(
జూడ వైష్ణవుడై నిల్చె సోమశర్మ.

ఇది మాలదాసరి కథ. ఈ కథయే పరమ రమణీయమైన కథ. అత డితడు మాటాడుకొనుటలో, నుక్తి ప్రత్యుక్తి కావైఖరిలో పకులుబళ్ల సొగసు లెన్ని

యున్నవో చదివి తెలిసికొనవలయును. పలుకుబడి రెండు విధములు. లోకమునందన్న మాటలు యథాతథముగా గ్రహించి పద్యములందు గడుసుగా పొదుగుట. ఇది తమ శక్త్యనుసారము పలుకవులు చేయుదురు. మహాకవులయిన తిక్కన్న వంటివారు, నాచన సోమన్నవంటివారు గడుసుగా పొదుగుదురు. తక్కిన కవులు పలుచపలుచగా సంతరించుకొందురు. లోకములోని గడుసు పలుకుబళ్ళు గడుసుగా పొదిగినచో గొప్పగానే యుండును. కాని సామాన్యములైన భావము లుక్తివైచిత్ర్యముచేత లోకోత్తరముగా భాసింపజేయుట శ్రీకృష్ణరాయని రచనలో నొక విశేషము.

—౦—

అల్లసాని పెద్దన

పింగళి లక్ష్మీకాంతము

పెద్దన, అల్లసాని ఆశ్వలాయన సూత్రుడు; ఋక్ శాఖాధ్యాయి; వసిష్ఠ సగోత్రుడు; చొక్కనామాత్యుని పుత్రుడు; శఠకోపయతి శిష్యుడు; నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుడు; కృష్ణదేవరాయల యాస్థాన కవులలో నగ్రగణ్యుడు. ఇతడు స్వారోచిష మనుసంభవ మనునామాంతరము గల మనుచరిత్రమును, హరికథా సారమును మరొక గ్రంథమును రచించెను. రెండవ గ్రంథములోని పద్యములు లక్షణ గ్రంథములలో మాత్రమే ఉదాహరింపబడినవి కాని గ్రంథముమాత్ర మింతవరకు లభింపలేదు.

పెద్దనకు కృష్ణదేవరాయలు కోకట గ్రామా ద్యనేకాగ్రహారము లిచ్చెనట; ఇంతియకాక, కతివాచిసీమ (దక్షిణార్కాడుజిల్లా) నాయంకరమున కిచ్చినట్లు శాసనముల వలన తెలియుచున్నది. పెద్దన కవియే కాక నాయంకరమున కధిపతియై రాజకార్యములయందును పాల్గొనుచు వచ్చెను.

సాహితీ సమరాంగణ చక్రవర్తియైన శ్రీకృష్ణదేవరాయల ఆస్థాన కవులలో అగ్రగణ్యుడును, ఆ మహారాజు వలన ఆంధ్ర కవితాపితామహ బిరుదమును గండపెండెరముతో పాటు...

ఆ మహారాజు వలన ఆంధ్ర కవితాపితామహ బిరుదమును గండపెండేరమును పొందినవాడును అగు అల్లసాని పెద్దనామాత్యుడు వయసున రాయలకంటె నించుమించు పది పదునైదు సంవత్సరములు పెద్దవాడై యుండును.

మనుచరిత్రము క్రీ. శ. 1519 వ సంవత్సర ప్రాంతమున రచియింపబడి యుండునని ప్రామాణికులైన చరిత్రకారులే నిర్ణయించిరి. ఆనాటి కించుమించు ఏబదియేండ్ల వయసుగల పెద్దన క్రీ. శ. 1470 ప్రాంతమున జన్మించి యుండవచ్చును. 'కృష్ణరాయలతో దివి కేగలేక బ్రతికియున్నాడ జీవచ్ఛవంబ నగుచు' అని నిర్వేదము పొందిన ఆ కవి రాయల మరణకాలమైన క్రీ. శ. 1530 వ సంవత్సరమునకు పిమ్మట గూడ కొంత కాలము బ్రతికియుండె ననుట ప్రసిద్ధమే. ఆ జీవిత శేషమును నిర్ణయించుటకు తగిన ఆధారములు లేవు; ఊహయు చాలదు.

బహుశః అది యైదేండ్లు కావచ్చును. ఈ నిరూపణమును బట్టి అల్లసాని పెద్దనా మాత్యుడు ఈ యాంధ్ర భూమిలో క్రీ. శ. 1470-1535 వరకు 60 సంవత్సరము లకు పైగా జీవించి తరలిపోయి యుండును.

తెనుగు సారస్వతములో క్రీ. శ. 1500-1600 వరకు గల నూరు సంవత్సర ముల కాల ఘట్టమును కృష్ణదేవరాయల యుగమని పేర్కొందురు. ఆ యుగమున నూత్న తేజముతో వెలుగొందు సామ్రాజ్య వైభవముతోపాటు నవ నవోన్మేషమైన స్వతంత్ర సారస్వత వైభవముకూడ వెల్లి విరిసెను. అదియే మన ప్రథమ నవ్యకవి త్వోద్యమము. ఆంధ్రులు తమ ప్రత్యేక సారస్వతసిద్ధిగా కొనియాడుకొనదగిన ప్రబంధ ప్రక్రియ నూతనముగా ఆవిర్భవించుటయే ఆ యుద్యమమునకు ప్రథమ లక్షణము. ఆంధ్ర సరస్వతీ విహారమునకు అనువైన సుందరోద్యానవనము ప్రబం ధము. కృష్ణరాయల మనోరథానుసారముగ ఆ యుద్యాన నిర్మాణ భారమును మొదట వహించిన మహాపురుషుడు ఆంధ్ర కవితాపితామహుడు అల్లసాని పెద్దన. ఆ యుద్యానమున తొలుతగా పుష్పించి ఫలించిన రసాలము మను చరిత్రము.

ఈ మనుచరిత్ర కథ మార్కండేయ పురాణమునుండి గైకొనబడినది. ఆ పురాణమును 1330 వ సంవత్సర ప్రాంతమున తిక్కనసోమయాజి శిష్యుడైన మారన తెనిగించెను. మారన రచితమైన కథనే పెద్దనయు అనుసరించెను. ఈ ప్రబంధ కథకును, ఆ మూలకథకును ఒకటి రెండు చోట్ల స్వల్ప భేదము లున్నను, విస్తార మైన వ్యత్యాస మేమియు లేదు. ఆ యలతి మార్పులైనను ప్రబంధమునకు గుణాధి క్యమునే సమకూర్చెను గాని కళంకము నాపాదింపలేదు.

ఈ కావ్యము మాతృకాభిన్నమైన ప్రధాన వస్తు కల్పన స్వరోచిమృగయావర్ణన. ఈ వేట వర్ణన ఆ ప్రకరణమున జరుగు కథా ప్రవృత్తికి రంగముగా చిత్రింపబడినది. ఈ కవి భయచకితయైన మనోరమను భయంకరుడైన రాక్షసుడు తరుముకొని వచ్చు భయానకవృత్తాంత ప్రవర్తనమునకు బీభత్స భయానకమైన వేట జరిగిన అటవీ ప్రదేశమును రంగస్థలముగా నలంకరించి ప్రవర్తించి ఆ రెండు పాత్రలను ప్రవేశపెట్టి తన వర్ణనాశిల్ప కౌశలమును సార్థక మొనర్చుకొనెను దీనినే వాతావరణ సృష్టి (ది క్రియేషన్ ఆఫ్ ది అట్మాస్ఫియర్) అని పాశ్చాత్య విమర్శకులందురు. ఇది మన శాస్త్రములోని ఉద్దీపన విభావమునకు ఇంచుమించు సరిపోవును.

తక్కిన యెడల ఆ మూలకథయే ఇంచుమించు ఇందు చెప్పబడినది. అయినను రచనా విశేషమును బట్టి ఈ ప్రబంధము ఆ పురాణోపాఖ్యానముకంటె సర్వవిధముల మేలైనదైన శిల్ప సృష్టిగా వెల్గొందుచున్నది. పురాణములోని ఉపకథలకును, ప్రబంధ కథలకును సహజముగా నుండు భేదమే అట్టిది.

ఈ మనుచరిత్రము జననకాలమునుబట్టియేకాక, గుణ సంపత్తిని బట్టియు, ఆంధ్ర ప్రబంధములలో అగ్రగణ్యమని నాటినుండి నేటికిని కొనియాడబడుచున్నది. ఈ గ్రంథము నకు పూజ్యస్థాన మొసంగిన గుణగణములలో మొదటిది ఇందలి శైలీ సౌభాగ్యము; రెండవది ఈ గ్రంథమునకు ఆయువుపట్టని చెప్పదగిన వరూధినీవృత్తాంత రచనాప్రౌఢి.

శైలియందు దీనిని మించిన ప్రబంధ మింతవరకును పుట్టలేదు. ఆడంబరము లేని గాంభీర్యము, సౌమ్యమైన ప్రాభవము, ఉద్వేగములేని శీఘ్రగమనము, పేలవత్వము లేని స్వాభావికత, వెలితి లేక నిండారి మెరుగులు దీరిన పద గుంఫనము ఈ కావ్యశైలికి ముఖ్య లక్షణములు. ఇన్ని గుణము లొక్కచో రాశీభూతమై ఆవిర్భవించిన మొదటి ప్రబంధ మగుటచేత తరువాతి ప్రబంధకర్త లెల్లరు బుద్ధిపూర్వకముగానో, అప్రతర్కితముగానో దీనిని అనుకరించిరి. ప్రబంధకవులలో పెద్దనార్యుని అగ్రస్థానమునకు ఇది ప్రబల దృష్టాంతము.

వరూధినీవృత్తాంత శిల్పచమత్కృతి: కావ్యమునకు పూర్వార్ధమైన ఈ వృత్తాంతములో తొలి ఘట్టమున తాండవించెడు వరూధినీ ప్రవరు లనెడు రెండు భిన్న ప్రకృతులు పరస్పర విరుద్ధములైన శాంత శృంగారము లనెడి రెండు భిన్న రసములకు ఆలంబన విభావములు (పాత్రలు). ఈ రెండు పాత్రలును భిన్న ప్రకృతు లగుటయే గాక భిన్న లోకములలో ఉద్భవించినవి. ప్రవరుడు మర్త్యలోకము నందలి మానవుడు. వరూధిని దేవలోకమునందలి గంధర్వ యువతి. అతనిది కర్మభూమి. ఈమెది భోగభూమి. ఆ లోకమునందలి సాంఘిక నియమములకును, ఈ లోకము నందలి సాంఘిక నియమములకును సాదృశ్యము లేదు. ఎవరి నియమానువర్తనము వారికి ధర్మము. సౌందర్య ప్రియులును, ప్రణయ జీవులును అయిన గంధర్వులలో పుట్టిన వరూధిని ప్రవరుని అతిలోకసౌందర్యమును చూచి మెచ్చి ప్రేమించుట ఆమె జాతిధర్మమే కాని ఆమె తలపున పాపకార్యము కాదు. పరపురుష శబ్దమునకు ఆమె అర్థమే యెఱుగదు. తన మనసునకు నచ్చిన సుందరాకారుని తన జీవిత సర్వస్వ

ముగా ఆరాధించి, వానితో సమస్త భోగము లనుభవించుటయే ఆమెకు జన్మసాఫల్యము. ఆమె నేర్చిన నీతియు, ఎరిగిన ధర్మమును ఇదియే. ఇక ప్రవరుడో పరదారగమన పాపమును సహింపని, సదాచార సంపత్తియే పరమధర్మముగా గల మానవ లోకము నందలి ఏకపత్నీవ్రతుడు. ఆతని దృష్టిలో వరూధిని వలపు పరమ నికృష్టమైన దుష్కార్యము. ఆమె దృష్టిలో ఆతని తిరస్కారము క్షంతవ్యముకాని కాఠిన్యము. ఆమె యా భావనతోనే ఆ యపరశుకుని హృదయ దుర్గమును భేదింపదొరకొనెను. కాని వజ్రకవచమువంటి శీలము గల ఆ బ్రాహ్మణుని శరీరమును ఆమె సమ్మోహనాస్త్రములు తాకజాలవయ్యెను. తీరమునందలి పర్వతముమీద ఉప్పొంగుచు విరిగిపడి విఛ్ఛిన్నమైన సముద్రతరంగ పరంపరవలె వరూధినీ హృదయమున పొంగి పొరలిన ప్రవాహతరంగములు మేరుధీరుడైన ప్రవరుని చలింపచేయజాలక ఛిన్నాభిన్నములై నిష్ఫల శ్రమకు లోనయ్యెను. తన హృదయానురాగమును వాచ్యముగా వివరించి చెప్పి, దీనాలాపములతో వేడుకొనుటే గాక తన బుద్ధి గరిమచే ఆతని సదాచార సిద్ధాంతములను పూర్వపక్షము చేయజూచిన వరూధిని యుక్తులకును, సహజవైరాగ్యసంపన్నమైన ధర్మబుద్ధితో ఆమె తలంపును మరలింపదొరకొనిన ప్రవరుని సమాధానములకును కలిగిన సంఘర్షణము పెద్దనార్యుని సంభాషణచాతుర్యమునకు, బుద్ధివ్యాపార విన్యాసమునకు పరమావధిగా నున్నది. పుంఖానుపుంఖముగా వరూధిని ప్రయోగించిన సమ్మోహనాస్త్రములు శీలకవచితమైన ప్రవరుని హృదయమును తాకజాలక మొక్కవోయెను. ఈ రెండు పాత్రలను ఆధారముగా గొని ఆపెనకువను చిత్రించుటలో ఈ కవి వహించిన నాటకీయ తాటస్థ్యము (డ్రామెటిక్ ఆబ్జెక్టివిటీ) శ్రవ్యకావ్యకర్తల కెల్లరకును సాధ్యము కాదు. అంత ఆత్మిక శక్తితో సృష్టించిన పాత్రలు కావుననే వరూధినీ ప్రవరులు నేటికిని ఎక్కడనో సజీవులై యున్నట్లే భావుకుల మనో నయనమునకు గోచరించుచుందురు. మనుచరిత్ర పుట్టినది మొదలు జితేంద్రియత్వమునకు శుకమహర్షిని పేర్కొనుట మరచి ఆంధ్రులు ప్రవరుని దృష్టాంతముగా చెప్పుకొనుచున్నారు. తిక్కన సృష్టించిన భారత పురుషులకు పిమ్మట ఆంధ్రులతో ఇంత సన్నిహిత బాంధవ్యము గల పాత్రలు భారతమునకును, మనుచరిత్రమునకును నడుమ వెలసిన వాఙ్మయములో ఇంకొకచోట లేవు.

ఈ రెండు పాత్రలను చిత్రించుటలోను, ఈ రెండు రసములను పోషించుటలోను గ్రంథకర్త తా నేదెసకును మ్రొగ్గక ఇరువైపులను సమ దృష్టినే పెట్టి ఆ రెండు రసములను సమగాంభీర్యముగల ప్రవాహములుగానే నడపెను. అందువలననే పాఠకులు సయితము ఆ యుభయపాత్రలయెడలను సమానాదరమునే చూపుచు, ఆయుభయ రసములను సమముగానే ఆస్వాదించి యానందింతురు. ఈ గ్రంథము చదివిన రసికు

లెవ్వరును వేశ్యయనిగాని, శ్రోత్రియునకు వ్రతభంగము చేయనెంచిన పలపుకత్తెయని గాని వరూధినిని గర్హింపరు. మీదుమిక్కిలి ఆ యువతి యనురాగము అస్థానపతిత మైనదని చింతిల్లు సహృదయులును ఉందురు. ఆమెకు లోబడక ధీరుడై తప్పించుకొని యిల్లు చేరిన ప్రవరుని తలచి భక్తిపూర్వకముగా మరల వారే జోహారు లర్పింతురు.

ఆ యపర మన్మథుడు తన్ను తిరస్కరించి, దిగనాడి వెడలిపోయినపిమ్మట ఆ యబల పర్వతమేఖలలవెంట కొనలలోబడి దుఃఖనిర్మగ్నయై దరిజేరగరాని వియోగ సాగరమును ఈదలేక మునుగుచు, తేలుచు విలపించు అవస్థను చిత్రించుటలో పెద్దన చూపిన విరహిణీ హృదయ వివర్తపరిజ్ఞానము మహాశ్చర్యకరము. అంతలో చిర కాలము నుండి అవనువేచియున్న గంధర్వవంచకుడు తన మాయా బలముచే ఆ ముద్దరాలిని మోసగించి దక్కగొనునప్పటి ఆ యమాయకురాలి దుర్దశ మరింత శోచనీయముగా గోచరించును. విషాదకరమైన ఈ వరూధినీ ప్రణయగాథతో ఈ కావ్యముయొక్క పూర్వార్ధము ముగియును. కావ్యములోని తేజముగూడ అంతతోనే మందగించును.

కథాస్వభావమునుబట్టి ఉత్తరార్ధము, పూర్వభాగముతో తులతూగదగినది కాదు. అందు కథానిర్వహణ మాత్రమునకు అక్కరకు వచ్చు అలతి యలతి వృత్తాంతములు మాత్రమే కొన్ని గలవు. అవన్నియు వరూధినీ కుమారుడైన స్వారోచియొక్క జీవిత యాత్రలోని వివిధ ఘట్టములు. పెద్దనవలె కృతహస్తుడుగాని కవియైనచో ఆ భాగము పేలవముగా తేలిపోయెడిది. ఈ కవీంద్రుడు అయ్యెడగూడ కథావస్థానుసారముగ పద్యరచనా సౌందర్యమును కథనచాతుర్యమును ప్రదర్శించి గ్రంథమునకు వెలితిరాకుండ కాపాడెను.

ఈ కావ్యసౌభాగ్యమునకు హేతుభూతమైన ఇంకొక సుందరాంశము ఇందలి దృశ్యవర్ణనాసంపద. పూర్వభాగమునందలి హిమవద్గిరిదరీసానువర్ణనలును, ఉత్తర భాగమునందలి అటవీమృగయావిహారవర్ణనలును చిత్రలేఖనమునకు ఒరవడి కాదగిన దృశ్యములు; కథా సందర్భమునకు ఉచితములును, కథాకార్యమునకు ఆవశ్యకములును అగును. ఇట్టి వర్ణనలు ఈ కావ్యశ్రీ నాటకమునకు రంగాలంకారవ్యాపారము నిర్వ హించుచు ఆయాయియెడల పోడము రసభావములకు ఉద్దీపన విభావములుగా వెలు గొందుచుండును. మరియు వర్ణితదృశ్యము యొక్క స్వభావమునుబట్టి పదగుంఫనము గూడ ఒకయెడ సరళముగా, ఒకయెడ ఉదాత్తముగా, ఒకయెడ గంభీరముగా, ఒక

యెడ సంశ్లిష్టముగా రూపొందుచుండును. శబ్దసరణి ఎన్నిరూపాంతరములుపొందినను పెద్దనవాక్కునకు సహజమైన ప్రసన్నత ముత్యములోని లావణ్యమువలె ప్రస్ఫుట మగుచునే యుండును. మరియు అర్థానుగుణముగా నినదించునట్లు శబ్దములను గుంఫనచేయుటలో ఈకవి అద్వితీయుడు.

కావ్యములో స్థిరపదార్థములను వర్ణించుటకంటె చరపదార్థములను వర్ణించుట కష్టతరము. అంతకంటెను దుష్కరము ప్రాణుల ఆంతర పరివర్తనములను వర్ణించుట. పెద్దన ఈ త్రివిధవర్ణనలు చేయుటయందును సమాన నైపుణిగల మహాకవి. అందును, చరద్రూపములను చిత్రించుటలోనే ఆయనకు కుతూహల మెక్కువ.

నలకూబరసన్నిభుడైన ప్రవరుడు తొల్త తన కంటబడినపుడు వరూథిని 'ఝుళం ఝుళత్కటకసూచితవేగ పదార విందయై లేచి, కుచంబులున్ దురుము లేనడు మల్లల నాడ నయ్యెడన్ పూచిన యొక్కపోకనునుబోదియ జేరి, విలోకనప్రభావీచికలన్ తదీయపదవీ కలశాంబుధి వెల్లిగొల్పుచు' కొంకువలని లౌల్యము, మోదమువలని విస్తీర్ణత. మెప్పువలని రెప్ప ల్లార్పు, ఆపుషంగస్థితివలని రిచ్చపాటు పొందిన కన్నుదోయితో ఆతని సౌందర్యామృతమును చూరగొనునప్పటి యామె చలత్సౌంద ర్యమును చిత్రించుట ఊహామాత్రసాధ్యమైన కార్యము గాదు.

ఈ విధముగా కథనచమత్కృతియు, వర్ణనా నైపుణియు, పాత్రసృజనశక్తియు, రసదీప్తియు గలిగి సమగ్ర ప్రసాధితమైన రంగమునందు ప్రదర్శింపబడిన నాటకము వలె యీ మహాకావ్యము సహృదయరంజకముగా నాల్గువందల సంవత్సరములనుండి ఆంధ్రప్రబంధలోకమున తనప్రాభవము నకుంఠితముగా నిర్వహించుకొను చున్నది.

కొందరు విమర్శకులు వరూథినీవృత్తాంతము రసాభాస మందురు; అనగా- రతిస్థాయికమైన వరూథిని చరిత్ర శృంగార పర్యవసాయి కాలే దనుట. వరూథినీ వృత్తాంతములో శృంగారసపరిపోషణమున ఎట్టిలోపమును లేదు. సంయోగ రూపసిద్ధికి యీ కథలో అవకాశము లేదు. కథలో లేని సంయోగమును ఏ కవియు సాధింపలేడు. కథానుసారముగా రసమును పోషించుటే కావ్యరచనాధర్మములలో మొదటిది.

ఈ వరూథినీ ప్రవరులకథలో అంగిరసము శాంతము, అంగరసము శృంగారము శమప్రధానుడైన ప్రవరుడు ఆలంబనముగా శాంతమునకును, ప్రణయ ప్రధానమైన వరూథిని ఆలంబనముగా శృంగారమునకును, ఇచ్చట సమ్మేళనము జరిగెను. ఈ రెండును సహజవిరుద్ధరసములు. ఇవి అన్యోన్యజిగీషతో సల్పిన పోరే ఆ రసములకు

గల్గిన పరిపోషణ. అంతమున ప్రవరుడు వరూధినీ ప్రణయ ప్రవాహముచే ముంచివేయ బడక, ధీరుడై తన వైరాగ్యనిష్ఠను కాపాడుకొనుటే అతనికి గల్గిన జయము. అదియే శాంతరససిద్ధి.

కథను ప్రవరుని చరిత్రతోనే ఉపక్రమించుటయు, ఆతని సచ్ఛీలమునే మొదట వర్ణించుటయు, ఎట్టి ప్రత్యవాయములు కల్గినను, ఆ శీలమును అకుంఠితముగా ప్రదర్శించుటయు గమనించితిమేని గ్రంథకర్త ఈ ఘట్టమును ప్రవరుని చరిత్రాంశముగానే సంకల్పించెననియు, శాంతమునే అంగరసముగా ప్రతిపాదించె ననియు, గోచరింపకమానదు.

వరూధినీవృత్తాంతములోని ఉత్తర భాగమైన మాయాప్రవర గాథలో పరస్పరానురాగ మున్నట్లు పాత్రలకు పొడకట్టునుగాని, పాఠకునకు అది ఏకత్రానురాగము గానే నిజస్వరూపమున భాసించుచుండును. రసము సామాజిక నిష్ఠమేగాని, పాత్ర నిష్ఠము గాదు. అందుచే నిచట నిజముగా రసాభాసమే కలదు. కథాంతర్భూతమై యున్న ఆ యాభాసమును ఏ కవియును పరిహరింపజాలడు. పరిహరింపవలసిన ఆ వశ్యకతయులేదు. ఈ గాథలో రసాభాసమే లేదనియు, అది ఉభయత్రానురాగమే యనియు వాదించువారును గలరు. అవి అతివాదము. రసాభాస మున్నదనుటయే మేలు. అయిన నేమాయె. లోకములో ఏకత్రానురూపరసాభాసకథలు ఎన్నెన్ని కావ్యార్పితములై ఆయా వాఙ్మయములలో రాణించుట లేదు? కథాకథనము, పాత్ర చిత్రణము, మూర్తి చిత్రణములు. శబ్దగుంఫనము, దృశ్యవర్ణన మొదలగు శిల్పధర్మముల నిర్వహణసౌష్ఠవమువలన ఆ కథలుగల కావ్యములు ఆయా సారస్వతములకు అలంకారములుగానే వెలుగొందుచున్నవి. ఆ రస మనునది కూడ పైన పేర్కొన్న శిల్ప ధర్మనిర్వహణమును ఆశ్రయించి యుండును గాని ఊరక గాలిలో పుట్టునది కాదు. రసశబ్దమునకు సంకుచితార్థమును చెప్పుట ఆధునిక విమర్శకులు ఒప్పుకొనరు. అసలు ప్రాచీనాలంకారికులైనను రసాభాస ముపాదేయము గాదని ఎచ్చటను చెప్పియుండరు.

కావ్యములో కథైక్యము లే దనియు కొంద రందురు. కథలో ఐక్యము లేక పోవుట అసత్యము. అంతకంటె ఇతి వృత్తము విస్తృతమైన దనుట కొంతవరకు నిజము. ఆ విస్తృతియైనను అనావశ్యకముగా జరిగినది కాదు. స్వారోచిషమనుసంభవమనెడి నిర్వాహణమునకు ఏయే కథాంశములు పూర్వాపూర్వకారణకలాపములుగా ఆవశ్యకములో కవి వానినే సూత్రించెనుగాని అనావశ్యకమైన ఏసందర్భమును కూర్చ

లేదు. ఏఘట్టమును పరిశీలించినను ఉపసంహార ప్రవణముగానే యుండునుగాని తద్విరుద్ధముగా ఉండదు. అట్టి ఏకసూత్రతయే కథైక్యమును సాధించెను.

ఈ కథావిస్తృతికి కారణము వరూధినీ వృత్తాంతము, స్వరోచి చరిత్రము అనెడి రెండు స్వయం సంపూర్ణ కథలు రచింపబడుట. ఈరెండును మనుసంభవమునకు ఆవశ్యకములే. స్వారోచిషుని పుట్టుకకు వరూధినీ వృత్తాంతము వ్యవహిత కారణమును, స్వరోచి చరిత్ర అవ్యవహిత కారణమును అగుచున్నవి. కవి కథావిస్తృతి తగ్గింపవలె నన్నచో వ్యవహితకారణమైన వరూధినిని తొలగింపవలసి వచ్చును. అట్లు జరగునేని స్వారోచిషుని జననము సంభవించును గాని అతడు మను వగుట మాత్రము సంభవింపదు.

మనువు లనగా సకలభూభవనరక్షాదక్షులును, తేజోనిధులును అయిన ధర్మస్వరూపులు. వారు మానవలోక వాసులయ్యు మానవాతీతులు, దేవతాంశ సంభూతులు. స్వారోచిషునకు మనుత్వము నొసగ గలిగిన అట్టి యర్హతలు అతని జనకుడైన స్వరోచినుండి అతనికి సమగ్రముగా సంక్రమించుటకు తాత్త్వికముగా అవకాశము లేదు. స్వరోచి వరూధినివలె దేవతాంశసంభూతుడే, భువనరక్షా దక్షతగల శౌర్యవంతుడే. అయ్యు, లోకమును ధర్మమార్గమున నయింపదగిన ధర్మస్వరూపుడు కాడు, అతడు కామపరాయణుడైన వ్యసని. బాల్యముననే భక్తివైరాగ్య సంపన్నుడై, చిరకాల తపశ్చర్యవలన శ్రీ మహావిష్ణుని సాక్షాత్కరింపజేసికొనిన స్వారోచిషుని ఆధ్యాత్మికసంపద ఆ తండ్రివలన సంక్రమింప నపుడు మరి ఎక్కడనుండి వచ్చియుండును? పూర్వజన్మ సంస్కారమువలన' అని ఒక సులభ సమాధానము చెప్పవచ్చునుగాని అది యేమియు తోచనపుడు అనవలసిన త్రోపుడుమాట.

నా యుద్దేశము స్వారోచిషుని మనుపదమునకు అర్హమైన ధర్మనిష్ఠాగరిమ తలిదండ్రులనుండి కాక వారిపై తరమునుండి-స్వరోచి తలిదండ్రులనుండి సంక్రమించినది అని. స్వరోచి జననీజనకులు వరూధినీ మాయా ప్రవరులు గదా. ఈ జంటలో తల్లియొక్క సౌందర్యము ప్రణయ స్వభావము స్వరోచిలో అచ్చువడి అతనిని తల్లి పోలిక కొడుకుగా పరిణతి నొందించెను. ఇక మాయా ప్రవరుడు ఇతని పుట్టుకకు నిమిత్తమాత్రమే కాని తాత్త్వికమైన జనకత్వ మాతనికి లేదు. అట్టి జనకస్థానమున నున్నవాడు బ్రాహ్మణ ప్రవరుడు అనన్యమనస్కురాలై, తదేక ధ్యానములో ఆ బ్రాహ్మణ కుమారుని ఆరాధించిన వరూధిని గర్భధారణవేళ తాల్చినతేజము ఆ బ్రాహ్మ

ణునిది. అతని పవిత్రతయు, అతని యాధ్యాత్మికతయు స్వరోచికి సంక్రమింప వలసి యుండెను. కాని, ఆ గుణసంపద అతనిని త్రోసిపుచ్చి, అతని కుమారుడైన స్వారోచిషునకు సంక్రమించెను. లోకములో కొందరు తండ్రుల గుణములతోను, కొందరు తాతల గుణములతోను జనించుచుండుట స్వాభావికమే. యీ రహస్యము జీవశాస్త్రన్యాయమునను సమ్మతమే.

కావున మనుసంభవమునకు ప్రభవకారణమైన ప్రవరుని చరిత్రమే లేనిచో యీ కావ్యమునకు బీజమే ఉండదు. అందుచే వరూధినీ వృత్తాంతము అపరిహార్యమును, అత్యంతతావశ్యకమును అయ్యెను.

ఇట్టి మహాగ్రంథమును సరస్వతీ సేవాసక్తుడును, రసికజన చక్రవర్తియునైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు కృతిగా సమర్పించి పెద్దనామాత్యుడు తన యశమును, తన యేలిక యశమును అజరామరముగా ఆంధ్రభూమిలో ప్రతిష్ఠించెను.

* *

నంది తిమ్మన

పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు

తిమ్మన, నంది ఆరువేల నియోగిబ్రాహ్మణుడు, ఆపస్తంబ సూత్రుడు, కౌశిక సగోత్రుడు, సింగయామాత్య తిమ్మాంబలకు పుత్రుడు. ఇతడు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానము నలంకరించిన అష్టదిగ్గజ కవులలో నొకడు. పారిజాతాపహరణము అను నైదాశ్వాసముల శృంగార ప్రబంధమును రచించి కృష్ణదేవరాయల కంకితము కావించెను. ఆ రాయల యాస్థానములోనివా డగుటవలన ఇతడు క్రీ. శ. పదునారవ శతాబ్దమునందు పూర్వార్థమునం దుండెననుట స్పష్టము. ఈతడు రచించిన గ్రంథము పారిజాతాపహరణ మొక్కటియే తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతనికి 'ముక్కు తిమ్మన' యని నామాంతరము కలదు.

'ముక్కు తిమ్మనార్యు'నిది ముద్దుపలుకటః ఏదో చాటువు, ఎవనిదైన నేమి, సత్యమును చెప్పినాడు. రాయలు పెద్దనామాత్యుని గురించి 'శిరీషకుసుమ పేశల సుధామయోక్తు'లని నిండుసభలో 'మెహర్బానీ' నిచ్చెను. పెద్దన్నల యల్లిక నిజముగా 'కోమల' మైనదే కాని తిమ్మన రచన యంతకంటెను మృదువు. 'లాలిత్య' మనెడు ధర్మమును తెనుగులో ఇంత సాధించినవాడు మరిలేడు. ఆ లాలిత్యము ఒక శైలిలో గాదు, భావ నిర్మాణమున గాదు, కథాసంవిధానమున గాదు 'మెక్కడబట్టిన నక్కడనే' 'పూవున తావివలె' పుంజుకొని యున్నది.

కొందరికి తాము చదివిన చదు వంతయు రచనలో గ్రుమ్మరింపవలెనను పేరాస. వీడరాని యీ లౌల్యమును వీడినవారు కొందరే-తిక్కనాదులు. ఆ కోవలోని పెద్ద మనుష్యుడు తిమ్మనగూడ. అత డక్క డక్కడ అరుదుగ వాడిన 'ఆముష్యాయణ, కూలముద్రుజాది' శబ్దములును ఆ కవి కనుమరపి వ్రాలినవే.

తిమ్మన సంస్కృత సమాసములు ఎంత మృదువులో చెప్పలేము. ఈ గుణమున కీకావ్య మంతయు ఉదాహరణమే. ఇంకను చిత్రమే మనగా ఈ కథలో నొక యుద్ధము వచ్చును. దానిని జదివినవా డెవ్వడు నది యుద్ధమని చెప్పలేడు. అదే

పనిగా నచ్చట తిమ్మన లేని గాంభీర్యము తెచ్చికొని 'దుష్కరప్రాసము'లతో గొన్ని పద్యములు వ్రాసినాడు. అవి పాపము 'తెచ్చికోలు గాంభీర్యము' ననే యున్నవి. ఆ ధర్మ మాతనికి లేదు; ఏమి సేయును.

తిమ్మనామాత్యులకు కావ్యరచనకు తాంబూలము పెట్టినది రాయలేయైనను యీ కావ్య మతనికొరకు వ్రాసినది కాదు. మరి యాతని 'చతురాంతఃపురము' నకై కూర్చిన కూర్పు.

కవిత్వము కసరత్తు గాదని తిమ్మన యూహ. అందుచే రచనయం దెక్కడను 'తాను నొవ్వడు', 'ఇతరులను నొప్పింపడు'. ఈ పద్ధతి నాతని కావ్యమం దంతయు జూడవచ్చును. ఈ కవికి 'ముక్కు తిమ్మన' యని పేరు వచ్చుటకును ఒక కథ కద్దు. తిమ్మన 'ముక్కు'పై చక్కని పద్యమును వ్రాసెనట. దానిని భట్టుమూర్తి 'వెల బెట్టికొని తన 'వసుచరిత్ర'లో జేర్చికొనెనట. ఈ కథకు కాళ్ళు బొత్తిగా లేవు. వసుచరిత్రను జదివినవా డెవ్వడు దీనిని నమ్మలేడు.

'లవలీదళపతితమరందబిందుతతి' బురుడించు ఈతని కవితలో యొక లాలిత్యమే కాదు, మరికొన్ని విశేషములు గూడ నున్నవి. తిమ్మన యక్కడక్కడ కావ్యార్థ సూచనము సేయును. ప్రథమాశ్వాసమున కృష్ణుడు సత్యతో 'యనికిన్ బలసూదను డెత్తివచ్చినన్ డీలుపడంగ దోలి' (1-135) యని ప్రతిన సేసెను. ఈ మాటకు బలసూదను డెత్తి వచ్చు ననియే యర్థము. దీనితో పైని జరుగబోవు యుద్ధము సూచింపబడినది.

ఎత్తిపొడుపు లాతనివలె నెవ్వరును చేయలేరేమో యనిపించును. కోపముగొన్న సాత్రాజితి

> 'పూనుకొని మేలుగీళ్ళకు
> లోనయి విహరించువారి లోక మెఱుఁగదో!
> యా నరకాసుర దమనుఁడు
> దా నెఱుఁగడొ భోజకన్య దా నెఱుఁగదొకో!' (1-61)

యనుచున్నది. ఇందులో నరకాసురుని యుద్ధమున తాను జూపిన విక్రమము నంతయు నేకరువు పెట్టెను. సత్య, వానిని తానే జయించినట్లు! 'నరకాసురదమనుఁడు' అను శబ్ద

మంతటితోనే యాగలేదు. సత్య సహాయము లేకున్న కృష్ణుడు 'నరకుని జయించి యుండునా?' యనుచున్నది. వాస్తవమునకు 'సత్యయే కృష్ణుని జయించినది. కాని కృష్ణుడు మాత్రము తాను 'నరకాసుర వధకుడ' నని పేరు పెట్టికొనెను. అయిననేమి, సత్యము ప్రపంచమునకు దెలియునులే యనుచున్నది. ఇంతటితో పోనిచ్చినదా సత్యాదేవి, భోజకన్యను గూడ దడవినది. 'నరకాసుర కథ రుక్మిణికి మాత్రము క్రొత్తయా? ఆ రుక్మిణి యెక్కడ యే పెద్దరికమును చూపినది! ఒకవేళ కృష్ణుడు పారిజాతమును దన కిచ్చినను యే మొగము పెట్టుకొని యామె దీసికొనును? యోగ్యత గలవారుకదా అర్హబహుమానమునకు చేయి జాచవలెను' అని దాని కర్థము. యుద్ధ విషయమున 'మేలు గీళ్లు' పదము ఎంతో ముచ్చటగా నతికిపోయినది. బెత్తెడు కందపద్యము ఇన్ని యర్థములు సూచించుచున్నది. అది తిమ్మన ప్రతిభ.

సత్యాదేవిని గురించి చెప్పునపు డంతయు నాతడు 'లతాంగి' యనును. రోసము గొన్న సత్యాదేవి 'వ్రేటు వడ్డ యురగాంగనవలె' నుండెనట (1-82); నేయి వోయ 'భగ్గన దరికొన్న భీషణహుతాశనకీల' వలె లేచెనట (1-58). కోపగృహమున కామె 'హరిచందన కోటరమునకు నాగతరుణి'యపోలె (1-108) వెళ్ళినది. కృష్ణుడు చూచినపుడు 'భానుమండలకరాళశిఖావళి వాడియున్న తీగను' దలపించినది(1-99). 'చీకటింటి కడ కంకటిపై జలదాంతచంద్రరేఖాసదృశాంగియై' పొరలినది. రాయల జీవితమైన చిన్నాదేవిని బోలిన సత్యాదేవి-కొంచెము సన్నగా పొడుగుగా నుండెనేమో; ఆమె కొంత శ్యామ'యు నగునని నా యనుమానము. 'నున్న గావు' లామెకు ప్రియమైనవట! ఈ వైశిష్ట్యములతో ముక్కు తిమ్మన వాత్స్యాయనుని దడవి మన కొక ప్రత్యేక జాతికి చెందిన నాయికను జూపించుచున్నాడు.

ఇక రుక్మిణి: ఆమె దోక తెరువు. తిమ్మన సృష్టించిన సత్యాదేవికి నోరు చాల పెద్దది. పాపము! రుక్మిణికి నోరే లేదు. ఇంత కథలో నామె యొకసారి యైనను ఒకమాటైనను ఆడి యెరుగదు. 'ఇందిరా ప్రతినిధి' గదా. అందుచే నా స్వతస్సిద్ధమైన గాంభీర్య మామెకు. పారిజాతమును తన కిచ్చిన పిదప నారదుడు 'పోయివత్తు' నన్నాడు. అప్పుడయినను మర్యాదకు గాని ఏమి బదులొసగెనో చెప్ప లేదు తిమ్మన. 'కేవలము' వీడుకొల్పిన దన్నాడు. పారిజాత కుసుమమును దనకు గృష్ణుడు కనుగవ 'చిన్న నవ్వు దొలుకగా నిచ్చినపుడు ఆ నవ్వునకును రుక్మిణి ప్రతివదరహాస మివ్వలేదు. చేకొని 'మౌనికి మ్రొక్కినన'దట. ఆ యొక మ్రొక్కు నకు గంపె డర్థములు. పారిజాతాపహరణమునకై బోనున్న కృష్ణుడు రుక్మిణితో

నొక్క మాట చెప్పినవాడు గాడు. అప్పుడు చెప్పకున్న మానె, వచ్చిన తర్వాత నైనను అంవరి యిండ్లకును పనిగట్టుకొని పోయి (5-49) పలుకరించిన కృష్ణుడు ఆమె యింటివైపు పడుగే పెట్టలేదు. తరువాత గాని పుణ్యక వ్రతము సేయు లోపల ఒక్కసారియైనను ఆమెకడ కేగి 'పట్టుమని పదినిముసము'లు మాటాడలేదు. వ్రతము నకు వచ్చినపుడైనను ఆ దయలేని 'పసులకాపరి' మన మలరించి పల్లెత్తి పలుకలేదు. ఇవి యన్నియు గృష్ణుడు, సత్యయు దోడై రుక్మిణికి జేసిన యపకారములు. వీని యన్నిటి కామె మనస్సునం దేమేమి బాధపడెనో మన మెరుగము. పుణ్యక వ్రత సందర్భమున ద్రౌపదీ, సుభద్రలను సత్యాదేవితో జేర్చినాడు (5-72) కవి. ద్రౌపదిని రుక్మిణితో జేర్చి యుండవలసినదని నా కొరత!

వ్రత సందర్భమున సత్య నారదునికి భర్తను దాన మిచ్చినపుడును, అంద రితో బాటు 'రుక్మిణీ' సతియు దల వంచినదే గాని తన 'పట్టపురాణితనము'ను జూపినది గాదు! ఇక కృష్ణుడు 'భోజజనపాలసుతన్, దరుణీమణి సాత్రాజితి' (1-41) నేమి సరిగా జూచినట్లు!

ఇన్ని వగపులు మనసులో నున్నను పుణ్యక వ్రతమునకు 'రా దగ వౌనని' యామె వచ్చినది; 'రానని బిగిసికొనలేదు; తన దుఃఖ మంతయు లోననే యణచికొని నలుగురితోపాటు-'కృతకమో', సహజమో-ఒక వికాసమును జూపినది. ఆమె లోకజ్ఞ గంభీర, భూషణములపైనను ఆమెకు ఆదరము తక్కువే. కాని యామెకును స్త్రీ సహజములయిన రూపగర్వము, అసూయ, ఆభిజాత్యము మొదలగు భావములు గలవు. ఆమెగూడ 'కులమును రూపమును మగని కూరిమియు గలదాన నంచు' వానికి బెనగును; కాని యా భావములు గంభీరములు. వాని యావిష్కృతియు గంభీరమే. సత్య యట్లు గాదు. ఆ భావ ముప్పెన వంటిది. రుక్మిణి 'వానికి బెనగుట' విని యీమె పెనగుటయే కాదు, ప్రచురణము గూడ జేసివేసినది.

నిర్మాణ శిల్పదృష్టితో జూచినచో పారిజాతాపహరణమునందలి ప్రథమా శ్వాసము చాల గొప్పది. దీనిలో నదికినట్లు కథాశిల్పము మరి పై వానిలో బొందు పడలేదు. ఈ యాశ్వాసము నంతయు మూడు రంగములుగ విభాగింప వచ్చును. నడుమ నొక్క చిన్న ప్రవేశకము. నారదుడు వచ్చుట, పారిజాతమును కృష్ణుడు రుక్మిణి కిచ్చుట. ఇంత వరకు నొక రంగము. సత్యాదేవి యుద్యానవనమున నుండుట రెండవ రంగము. కోపగృహమున గృష్ణు డూర్డార్చుట మొదలైనవి

మూడవ రంగము. ప్రద్యుమ్నుని నారదుని పల్కులూకొట్టుచుండుమని కృష్ణుడు సత్యాదేవి గృహమును దరియు టొక చిన్న ప్రవేశకము. ప్రతిరంగమునకు గావలసిన సాధనసామగ్రి కూడ కవి ఎంతో మెలకువతో నొసగెను. ప్రథమ రంగము రుక్మిణీకాంత గృహమునందు. అక్కడొక 'శశికాంత శిలామయవేది' యున్నది, 'కొందఱు మృగాయత నేత్రలు' ఊడిగపుగత్తె లున్నారట. రెండవ రంగము ఉద్యానవనమునందు. అక్కడ ఒక చిన్న కృతకాద్రి. చక్కగా తీర్చి దిద్దిన పూదేనియ యేటి కాలువ. దాని దగ్గరనే యొక 'చంద్రోపలవేది'. దానిపై నంతయు జెంగల్వపుపొప్పొడులు. సత్యాదేవి యొకచేటితోనట మాటాడుచు ప్రవేశించును. మూడవరంగ మొకచీకటియిల్లు, ఒక కంకటి. కంకటిపై సత్యాదేవి గూర్చొని యున్నది. అప్పు డామె వేషధారణము - మాసిన చీర, వాసెనకట్టు, నిడువాలిక కస్తురిబొట్టు. అంతకుమున్ను సొమ్ము లన్నియు దీసివేసినది. ఈ సాధన సామగ్రి సంగ్రహణమును గమనించినపుడు ప్రథమాశ్వాస కథ నంతయు నాతడు ముందే యోచించి చక్కగ నేర్పాటు చేసికొనెనని యూహింప వచ్చును. అవాంతర వర్ణన బాహుళ్యము లేక పాత్రములు ద్రుతగతి నడచుటయు నిందులోని మరియొక మహాగుణము. ప్రథమాశ్వాసానంతరము కథా దృష్టితో గావ్యము చచ్చుపడినట్లే. కావ్య శరీరమునకు కథ చాల చిన్నది. కథలో వచ్చిన చిక్కే కాక కవికే స్వయముగా గొన్ని చాపల్యములు గలవు. లేకున్నచో అంతలలితుడైన తాను ఆ బంధ కవిత్వములు వ్రాయకున్ననే నష్టము గల్గెడిది! ఇట్టిదే అదితి చేసిన దశావతార వర్ణనము గూడ. దశావతారములను నారదుడు తొందరగనే ముగించెను. అదితి మాత్రము ప్రతి యవతారముకు సాగదీసినది. ఈ దశావతార వర్ణనమునకు ప్రబంధ లక్షణమే కారణము. పద్యములు బాగుగనే యున్నవి. కాని లాభ మేమి? వాని కక్కడ జోటు లేదు.

సత్యాదేవి విషయమున కవి కొన్ని ప్రత్యేక విశేషణములు వాడెను. ఆమె కిన్నెరకంఠి, పాటలగంధి, చకితముగ్ధ మృగీతరళాక్షి (5-79) యట! అంతే కాదు. ఆ కన్నులు 'హాయన మాత్ర కురంగలోచన' ప్రాయములని నికరముగ కొలిచి చూపెను. సత్యాదేవి వెంట్రుకలు నిగనిగలై కేరళీకబరీభార మంత తరచుగ నుండెడివి. ఈ విశేషణములు శాస్త్రీయములై సత్యాస్వభావమును స్ఫుటముగ జూపుచున్నవి. ఆమె స్వాధీనపతిక. కృష్ణుడు దక్షిణుడైనను అనుకూల నాయకుడు ఇవి యవస్థానభేదములే గదా! కృష్ణుడు సత్యాదేవి కంత యింత అనుకూలుడు గాడు.

ఆమె మాటయే వేద మాతనికి. సత్యకాలితో చూపిన నతడు తలతో జేయును. ఈ దౌర్బల్యమామెకు జక్కగా దెలియును. ఈ రహస్యము వా రిర్వురి నడుమ మాత్రమే యుండుటయు నామె కిష్టము లేదు. ప్రపంచమున కెల్ల దెలియవలయును. అందులకే యుద్ధమునకు ముందు కృష్ణుడు సత్యాభామావిధేయుడని యామె దండోరా వేసినది. ఈ విషయము ప్రపంచ మొకసారి యెరిగినచో నామెకు తృప్తిలేదు. అడుగడుగునను ఈ విషయము ప్రచురము కావలెను. ఈ లఘుత్వము ఆమెలో కావ్యమునం దంతయు ప్రత్యక్ష మగును.

సత్యాదేవికి అలంకారములపై మక్కువ యెక్కువ. రూపగర్వ మొక్కటి యుండనే యున్నదిగదా! ఆమె యనేకములైన తొడవులు తరతరము లేరి, క్రొత్తలు క్రొత్తలుగ ధరించును. 'ఏటికా రుచులు కెందలిరాకుమోవి' దులకించుమనే యుండ వలెను. అనర్ఘరత్నభూషలాతన్వి (5-68) యడుగడుగునను జాగ్రత్తగ తన సొగసు కదికినవో, లేదో యని చూచికొనును. ఈ యాహార్యకములతో దాను రుక్మిణి కన్నను మే లనిపించి సర్వకాలములు కృష్ణుని హృదయము నేలవలెనని యామె యాశ. ద్వారకలో సత్యాదేవి స్నానానంతరము ఆమె యలంకారమును తిమ్మన యిట్లు వర్ణించెను :

'జలకంబాడి మడుంగు గట్టి, మణిభూషాదీప్యమానాంగియై
కలపం బెంతయు వింతగా నలఁది చెంగల్వ ల్నెఱిన్మించ వే
నలిఁ గీల్కొల్పి పసిండియందె రవళిం రాయంచ లంతంతరాఁ
జెలులుం దానును సత్యభామ సనుదెంచెన్ నాథుఁడుప్పొంగఁగన్.

ఈ యలంకారమునం దామెకు గల దృష్టి యేదియో కవియే చెప్పుచున్నాడు గదా! ఇట్లు వచ్చిన 'ప్రియభామ'ను గృష్ణుడు 'గారవించె'నట.

సత్యాదేవికి ఆత్మస్తుతిపై కొంత మక్కువ. ఈ దౌర్బల్యమును బాగుగ నెరిగిన వా రిరువురు-కృష్ణ, నారదులు. ఇర్వురును ఆమెకు గల యీ కొరతను తమ పనికి బాగుగ వినియోగించుకొన్నారు. నారదు డామెను బొగడి కొట్లాటలు రెచ్చగొట్టును. కృష్ణ డామె ప్రేమ నువ్వెత్తుగ జూరగొనును. అత డామె నెప్పుడు పల్కరించినను కర్ణాటకుల బిరుదములవలె తెగబారెడు సమాసములనే వాడును. 'ఓ లలితేంద్రనీలోకకలాపమకైశికా' (1-135) అనును. 'ఏణీశాబవిలోలనేత్ర!'

(2-90) యని పల్కరించును. ఆమె కాలితో పన్నినప్పుడు గూడ యదునాయకుడు 'భవచ్ఛబ్ద'మనే (1-123) వాడెను. ఇట్టి యుపహాసముతో నామెకు బ్రహ్మాండమైన యానందము. ఒక భావము గలిగినప్పుడు దానిని గొన్ని నిముసముల పాటైనను మనసులో దాచుకొనుటయు, అవసరమున దానికొక స్వరూపము నొసగి బహిర్గత మొనర్చుటయు సత్య యెరుగదు. క్షణమున నామెకు కోపము వచ్చును. మరుక్షణముననే శాంతించును. పారిజాత వృత్తాంతమును చెలికత్తె వచ్చి చెప్పుటయే తడవు, భగ్గున మండినది. ఆమె దృష్టిలో ప్రపంచమే కాలిపడినది. కృష్ణుడు వచ్చి వెంటనే ఓదార్చినాడు. అంతటి కోప మెక్కడ బోయెనో! 'నీపలతికవలె' జెమర్చినదట! 'సఖీమయూరిక' గూడ దోడనుండుట ఆ దేవి కింకను తృప్తి.

ఆమెకు తొందరయు, అసూయయు (1-90) నెక్కువ. ఆ తొందరలో నామె యెన్నియో యవక తవకలు సేయును. కృష్ణుడు మ్రొక్కినప్పుడు-రామ రామ-అది తొందరకాక మరేమి! పైగా నీచేతను 'పేరలుకన్ జెందిన యట్టి కాంత లుచిత వ్యాపారముల్ నేర్తురే' అని సమర్థించిన కవి చిత్తవృత్తి యెంత లాలసమో యూహాకే యందుట లేదు. ఇంతే కాదు. ఆమె భర్తవెంట స్వర్గమునకు బోయినది గదా! కృష్ణుడు పారిజాతమును దెచ్చుటకే ప్రయాణమును కట్టినది. అచటి కేగిన పిదప అదితి 'నేట రేపటనుండి' పొమ్మని (3-39) కృష్ణునితో జెప్పినది సత్యాదేవి యెదుటనే. వైజయంతమున దిగిన సత్యాకృష్ణులు నందన' మునకు పోయినారు. అచ్చట నామె పారిజాతమునుజూచెను. ఇక క్షణ మాగ దామె మనసు. 'ఏల తామసంబు' (4-11), 'ఇప్పుడే ఈ వృక్షమును బెకలించుకొని యూరికి పోదము పద' యనుచున్నది. సత్యాదేవి యింత చిత్రమైనది.

ఇన్ని గుణము లున్నవి గనుకనే యామె తర్క మెప్పుడును సమగ్రముగ నుండదు. పారిజాత విషయమున సత్యకు కోపము వచ్చినది-ముఖ్యముగా ముగ్గురి పైన : నారదుడు, కృష్ణుడు, రుక్మిణి. నారదుడు పారిజాతమును గొని రుక్మిణి యింటికేల పోవలెను, తన యింటికి రాక. పోయినవాడూరక పోక అక్కడ పారిజాతమును గృష్ణున కిచ్చుట మహాపరాధముగదా! ఇచ్చినాడు పో! తన యూ సెందు (1-84) కక్క డెత్తవలెను? కనుక నాతనిపై కోపము. ఇక కృష్ణుడు ఆమె దృష్టిలో ప్రధానముగ నపరాధి. 'నారదు డిచ్చిన పూవును రుక్మిణి కిచ్చు నధికారము కృష్ణున కెవ రిచ్చిరి! ఇంత దుండగమా? ఒకవేళ కృష్ణుడు ఇవ్వబూనుకొన్నను ఆ రుక్మిణి తన తాహతును గమనింపక 'తగుదునమ్మా' యని యెట్లు పూవును గ్రహించినది?

ఇది రుక్మిణిది తప్పు కాదా? ఇంతే కాదు, సత్యకు కోపమును దెప్పించిన నాల్గవవా రింకొక రున్నారు. వారు ఆమె సపత్నులు. పారిజాతమును ధరించిన రుక్మిణిని పీ రంవరును సిగ్గు విడచి (1-62) భజించిరట! ఇంకను సత్యాదేవి కెవ రెవరిపై రోసము గల్గెనో కవి చెప్పలేదు. ఇందరిలో కొందరి తప్పు నామెయే క్షమించు కొన్నది. 'ముని యేమి సేయును (1-86)? అతడు తన కిష్టపడిన చోటికి వచ్చి నాడు. కృష్ణునికి మర్యాదగా పారిజాతము నిచ్చినాడు. అతని తప్పేమున్నది? ఒకవేళ నారదుడు పూవును రుక్మిణి కిచ్చుటకే తెచ్చియున్నను అతని దోషములేదు. రుక్మిణిదియు తప్పు కాదు (1-86). కృష్ణుడిచ్చినాడు, ఆమె తీసికొన్నది. ఇతః డివ్వకున్న నామె గుంజుకొనునా? ఇక తప్పంతయు నెవ్వరిది? ఆ మాయదారి కృష్ణునిది.' అతనిదికూడ తప్పులేదని యామె వివేకము (1-92) తెల్పినది. కాని సత్యాదేవి భావోద్రేక మా తర్కమును గారవింపలేదు. ఆమె హృదయము కృష్ణు డపరాధియని సిద్ధాంతించినది. దీనికి కారణము బాగుగ పెడుకొన్న అసూయ, అంతులేని భావోద్రేకము. ఇన్ని యవక తవక లున్నవి గనుకనే ఆమె కృష్ణునికి ప్రియురాలు.

యీ కావ్యములోని నారదుడు చక్కని మాటకారి. పారిజాతమును దీసికొని తిన్నగా రుక్మిణీకడకు వచ్చినాడు. అతడు వచ్చినదే కలహబీజమునకు. కృష్ణుడు చిరునవ్వుతో 'మీ రిటకు వచ్చుటచే నే గృతార్థుడనైనాను, మీ రిట్లు కరుణ గల్గియుం డుట యకారణము సుడీ' (1-47) యనెను. అందులకు నారదుడు పొగడ్తలో నాతనికిమచ్చుజల్లి 'ఆ! ఏ మున్నది, ద్వారక వైకుంఠము. ఈ రుక్మిణి లక్ష్మి. మీ రిర్వు రిట నుండుటచే సారెకును గొల్వవత్తు'నని తేలబలికినాడు. ఈ మాటలో కలహమున కంకురార్పణ మున్నది. కృష్ణుడు పూవును రుక్మిణి కిచ్చుటయే తడవు, మొదలుపెట్టినాడు కలహారోపమును.

'ప్రద్యుమ్నుని మౌనిదండ నిడి' కృష్ణుడు సత్యగృహమున కేగిన తర్వాత యేమో పనియుండినట్లు నారదుడును బయలుదేరినా డచ్చటికి. ఈ ప్రయాణ మక్కడి పొక మెట్లున్నదో కనుగొనుటకే. అక్కడి సత్యామాధవు లిద్దరును అనుకూలముగా నున్నారు. ఒక యూహలో నారదుడు జరిగిన గాథ యంతయు నూహించివేసినాడు. 'దొంగ తప్పించుకొనె'నని కృష్ణునిపై మరియొక యెత్తు పన్నినాడు. సత్యాదేవి మ్రొక్కినప్పుడు నారదుడు 'అమ్మా! 'ఇన్నిటై నన్ పతి నిన్ను బాసి చనునో!' (2-25) అనుచున్నాడు. మరియొక చిన్న కలహమును బెట్టువమని యాముని తలపు. కాని

యీసారి కృష్ణుడు జాగ్రత్తపడెను. వైనతేయుడు వచ్చుటయే తడవు, ప్రియభామతో గూడ కృష్ణు డాతని యంసముపై నెక్కినాడు.

ఇక దేవేంద్రుడు ఒక తొందరకాడు. కృష్ణుడు ఉపేంద్రుడైనను పరమాత్మ స్వరూపుడని [5-38] యాతనికి దెలియును. తన కిచ్చిన యీ దేవేంద్ర పదవికి, సర్వప్రపంచమునకును కర్త కృష్ణుడే యనుటయు [5-40] ఇంద్రునకు దెలియనిది కాదు. కృష్ణుడు తొలుత నాకమునకు వచ్చినప్పుడు 'ఎదురేగి మదకరిన్ డిగి, యంసవిలంబికల్పచేలమును నడుమన్ బిగించికొని, యిలానిహితాత్మశిరఃకిరీటుఁడై [3-4] భక్తినివేశతరంగితాత్ముడై' [3-5] తోడికొని వచ్చినది తాను. పైగా తన యెదుటనే అదితి గోపాలుని దశావతారములు పొగడి వామనావతార వర్ణనమున నాతని సర్వశక్తిస్వరూపమును వివరించినది. ఇంత తెలిసి యింత కథ తన యెదుట జరుగగా పారిజాతాపహరణ వృత్తాంతమును చారుడు విన్నవించినంతనే 'కన్గానడు యాదవుం'డని దేవేంద్రు డనుట యుక్తముకాదు. యుద్ధ ప్రయత్నమును సరిగా లేదు.

కవి కీ దౌర్బల్యము దెలియును. ఇంద్రుని యీ చెయిదమును ఆత డొక కారణముచే సమర్థింపజూచెను. ఆ పారిజాతము శచీదేవికి బ్రియమైనది. చారుడు పారిజాత వృత్తాంతమును దెచ్చినపు డింద్రుడు 'పులోమజాన్వితుడు'. పైగా నా చారుడు సత్యాదేవి చేసిన [4-58] ఎకసెక్కెము నట్లట్లే చెప్పినాడు. దీనితో దేవేంద్రునకు భార్యా సన్నిధిలో బ్రహ్మాండమైన యవమాన మైనది. 'సత్యా గర్వ భారంబు డించి వత్తు' [4-61] నని భార్యతో చెప్పి ప్రయాణమైనాడు.

ఇక మిగిలినవాడు కృష్ణుడు. ఈ కావ్యమున నిత డొక సామాన్యుడు కాడు; 'సింహాసనాధీశ్వరుడు' [2-70] దిన దినమును తన కొక పెద్దదైన యోలగము [2-70]; రాజ్యభారము. ఇన్ని యున్నవానికి 'పారిజాతాపహరణము'లోని శృంగారము రసికతగా గాక దొడ్డ చాపల్యముగ బరిణమించినది. దీనిముందు అతనికి ఒక ధరాధీశ్వరున కుండవలసిన యన్ని గుణములు లుప్తములై పోయినవి.

స్వర్గ ప్రయాణమున కాత డొక యుక్తి పన్నెను; అదితిదేవి కుండలములు తనయొద్ద నున్నవి. వాని నామె కీ వలెను. 'వచ్చి యిత్తు'నని దేవేంద్రునకు చెప్పుమన్నాడు నారదునితో. ఈ మాటలలో కుండలము లిచ్చుట గాదు కృష్ణుని యూహ. పారిజాతహరణమున కది యొక సాకు; కార్యసంఘటనేచ్ఛతో [2-78] నన్న మాట.

స్వర్గమున కేగి కృష్ణ డదితిని దర్శించినాడు. కుండలములు మహాభక్తిగల వానివలె [3-25] సమర్పించెను. ఆ వృద్ధమాత 'మే నిమిరి శిరసు మూర్కొని' [3-26] యొక రెండు దినము లుండి పొమ్మన్నది. దానికి బదులిప్వక జంభ విరోధిమొగము జూచినాడు. పారిజాతమును గైకొన్నపిమ్మట తల్లి మొగమును కృష్ణుడు చూడనేలేదు. 'పోయివత్తు'నని యైనను చెప్పలేదు. సత్యపైన వలపు మాతృభక్తి నమాంతముగ మ్రింగివేసినది.

'పారిజాతాపహరణము'నను కృష్ణునిది న్యాయముకాదు. ఆ వృక్షము నిజము నకు ఇంద్రుని సొత్తు. మరి ఒక్క మాటైన వాని నడుగవలదా; గోపాలుని యీ చెయిదమును దేవేంద్రుడే కాదు దివిజు లెల్లరును [4-65] గర్హించిరి. దానికి సమా ధానమే లేదు. ఈ కావ్యమున రుక్మిణి యెడ (1-41) కృష్ణుడు ప్రవర్తించిన పద్ధ తియు యుక్తము కాదు. ఇక కవిమాట యేమైనట్లు? ఈ కృష్ణు డొకలాలసతా స్వరూపము. శృంగారమునకు మచ్చుతునక, ఉద్రేకి. ఈ కృష్ణుని వెనుక లీలగా రాయ లున్నాడు. అతడును మహోద్రేకి. సమకాలికులైన రాయబారు లందరు నీ విషయము నొప్పికొన్నారు.

యాదవేశ్వరుని పుణ్యకవ్రత సందర్భమున సత్యాదేవి నారదునకు కృష్ణుని దాన మియ్యదలచినది. ఆమె పతి నడిగెను. అత డేమనును? ఏమైన నని బ్రతుకునా? 'ఆహాహాయెంత గొప్పదాన' వని పొగడి, 'విచారింపక ధారవోయు' [5-78] మన్నాడు. ఇది యంతయు నారదుని పాలిటికి 'అమానుష గోచరమైన' [5-91] మహిమ. దాని రుచి యాతనికే దెలియవలెను.

ఈతని గ్రంథమునకు మూలగాథ సంస్కృత హరివంశము'లోనిదని కొందరు తేల్చిరి. ప్రతిదానిని గీర్వాణముతో ముడిపెట్టనిది మనకు తృప్తిలేదు. కాని తిమ్మన' కావ్యమునకు కన్నడములోని 'హరికథాసారము' మూలగ్రంథము. కొన్ని కన్నడ పద్యముల నీతడు మక్కికి మక్కిగా తెనిగించికొన్న పట్టులును ఉన్నవి.

ఈ పారిజాతాపహరణ కథ కుపస్ఫోరకముగా నొక కథ యుండనే యున్నది. కథ యెట్లున్నను కావ్య పరీక్షలో దోచు విషయము నూటికి నూరుపాళ్ళంతే. తిమ్మన చిన్నమదేవి కెక్కువ యాశ్రితుడేమో యని నా యనుమానము. 'తిరుమలదేవి' యూసుకూడ ఇతడు రెండుసార్లెత్తినాడు. ఒకసారి 'తిరుమలదేవీవల్లభ' అని రాయ

లను సంబోధించెను. ఇంకొకచోట 'తిరుమలదేవీ హృదయేశ' అనును. వేరొకయెడ 'చిన్నమదేవీ జీవితనాయక' అని సొంపుగ అన్నాడు. ఈ విశేషణములను కనుగలిగి గమనించినపుడు కవికి చిన్నమ్మదేవిపై గల పక్షపాతము మనకు అర్థము గాకపోదు. ఇంతే గాక కథాసంవిధానమున గూడ నీ ఛాయలు గోచరించును. కవి సృష్టించిన 'సత్యాదేవి' చిన్నాదేవియేనేమో! చారిత్రకులు కృష్ణరాయనికి చిన్నభార్యపైననే మక్కువ యెక్కు వందురు.

ముక్కు తిమ్మన కవిత్వమునకు మాధుర్యమే శరీరము. కాని దానితోపాటు వెగటుకూడ నున్నది. తిక్కనకవితవలె జీవితమునకు వెల్గుబాట కాకున్నను అప్పు డప్పుడు చదివి యానందపడవచ్చును.

—•—

తెనాలి రామకృష్ణుడు

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

సారస్వతములో తెనాలి రామకృష్ణుని పేరు సర్వజనులకు తెలియును. ఈ తెలియుటకు కారణమతని కవితాశక్తి కాదు. అతనిని గురించి ప్రచారములోనున్న యనేకములైన హాస్యకథలు దానికి కారణము. అందులో నేవి శ్రీరామకృష్ణకవిచేత జేయబడినవో, యేవి కల్పింపబడినవో విడదీసి చెప్పుటకు వీలులేదు. గాని ఒక్కటి మాత్రము నిజము. ఆతడు అమిత వాక్చమత్కృతి కలిగినవాడు. ఈ చమత్కృతి యాతని కావ్యములయం దెచ్చటను గానరాదు. ఆయన తెలుగు భాషలోనున్న మహాప్రౌఢకవులలో నొకడు.

ఈయన వ్రాసినవి 'ఘటికాచలమాహాత్మ్యము'., 'ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము' వ్రాసిన కవిపేరు తెనాలి రామలింగకవి యనియు, పాండురంగ మాహాత్మ్య కృతికర్త తెనాలి రామకృష్ణకవి యనియు నున్నది. ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము శైవ గ్రంథము; పాండురంగ మాహాత్మ్యము వైష్ణవ గ్రంథము. ఇద్దరి పేరులు లింగ కృష్ణ భేదము కలిగియుండుట, శైవ వైష్ణవ మత భేదము కలిగియుండుట నిద్దరు నొక్కరు కాదేమోయను సంశయమునకు స్థానభూతమైనది. కాని ఉద్భటారాధ్య చరిత్రమునకు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పీఠిక రచించి దానియం దీయిద్దరు కవులు ఒకరే కాని యిద్దరు కాదని నిరూపించిరి. ఉద్భటారాధ్య చరిత్రమునందును, పాండురంగ మాహాత్మ్యము నందునుగూడ భావములలో సామ్యము లున్నవి.

రామకృష్ణకవి తన చిన్ననాటి గ్రంథములలోని భావములే తరువాతి గ్రంథములలో నధికమైన యుక్తివైచిత్ర్య సంపాదనము చేసి చెప్పినాడు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారీ గ్రంథకర్తల యేకత్వమును కాలికముగాగూడ సాధించిరి. ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము దేచమంత్రి కంకితము చేయబడినది. ఆయన కొండవీటి దుర్గాధ్యక్షుడైన నాదెండ్ల గోపమంత్రికడ ముఖ్యోద్యోగి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు క్రీ. శ. 1517 లో కొండవీడు జయించెను. గోపమంత్రి 1517 లో దేచమంత్రి కగ్రహార మిచ్చెను. కనుక నుద్భటారాధ్య చరిత్ర రచనాకాలము 1517 తరువాత. పాండురంగ మాహాత్మ్యము

విరూః వేదాద్రి మంత్రి కంకితము. ఈయన మంగయ గురువరాజు కొడుకైన పెద్ద సంగభూపాలునొద్ద వ్రాయసకాడు. ఈ వేదాద్రిమంత్రి కందాళ అప్పలాచార్యుల శిష్యుడు. సారంగు తమ్మయ్యయు నీ అప్పలా చార్యులవారి శిష్యుడే. క్రీ. శ. 1542 లో గండికోట ప్రభువు కందాళ అప్పలాచార్యుల వారి కొక దానశాసన మిచ్చెను. అందుచేత పాండురంగ మాహాత్మ్యము 1542 దాటిన తరువాతిది కావచ్చును. ఈ కాలము చూచినచో తెనాలి రామకృష్ణకవి బ్రతికియుండదగిన కాలముగా కనిపించుచున్నది. ఇదియుగూడ నొక సామ్యహేతువు.

ఇంతేకాక పాండురంగమాహాత్మ్య మంతయు వైష్ణవ పరమైన గ్రంథమైనను నిందు శివభక్తి యపారముగా నున్నది. ఆముక్తమాల్యదయు, పాండురంగమాహాత్మ్యమును-రెండును వైష్ణవ గ్రంథములే. గ్రంథకర్త లిద్దరు వైష్ణవులే. అయినను వారి వైష్ణవములో చాల భేదమున్నది. ఆముక్తమాల్యదలో నవతారికయందు శివస్తుతియు, పార్వతీ స్తుతియు లేవు. నిత్యముక్తుల స్తుతులు మాత్రమే కలవు. పాండురంగ మాహాత్మ్యమున శివస్తుతి సామాన్యముగా లేదు.

'ఈ చివురాకు నీప్రసవ మీపువుదేనియ యెంత యొప్పెడిన్
జూచితిరే యటంచుఁ దనచుట్టు శుకాదులుగొల్వఁగాఁ గప
ర్దాచిత చంద్రగాంగ జలమైన శివాహ్వయ కల్పశాఖి వే
దాచలమంత్రికీర్తి కలశాబ్ధిని వెన్నెలమ్రాకుఁ జూచుతన్‌॥'

ఈ పద్యమునందు శివభక్తి కేమియు గొదవలేదు. ఇతని వైష్ణవము తెచ్చికొన్న వైష్ణవము, జన్మతోడిది గాదు, ఇతనిది జన్మతోడిది శైవము. పాండురంగ మాహాత్మ్యమున శివప్రశంస యెందు వచ్చినను కవియొక్క యుహావైభవ మంతయు కనిపించును. కాశికాపురిలో మృతి కైలాస హేతువగుట నిత్యవిషయము, సర్వపురాణ వేద్యము. అట్టి స్థితి పాండురంగ క్షేత్రమునకుగూడ గలదని చెప్పుటకే యీ గ్రంథము వ్రాసిన ట్లున్నది :

'ఒకనాఁడుఁ దీర్థోపయోగిగాని శరుండు
నౌచల ధరియించు నభ్రగంగ
ఆ ప్రొద్దు ప్రొయి రాజనట్టి నిర్వేదయు
భోగించు నైశ్వర్యము లెనిమిదియు

....
.......మతిలేని మేదకుడు గూడ
మౌనివర్యులఁ జపవించు మజ్జినీడ'
పంచముఖపీఠ మే నోసరించె నేని

ఇతని శివభక్తి యపారము. నాకసదీప్రదీప్తపులినంబులయందు సన్మునులు సైకతలింగ పూజనము సలుపుదురట! కుమారస్వామి ప్రభృతులు కైలాసమునకు పోదురు. అచట శివపార్వతుల లీలావైభవము విస్తరించి వర్ణించెను. పుండరీకుడు పాండురంగని దర్శించును. అచట పాండురంగని వర్ణించుచు అతని నేత్రముగానున్న శివుని వర్ణించును. ఈ గ్రంథమునందు శివసంబంధమైన వర్ణన మెక్కడ వచ్చినను విలక్షణముగా గన్పించును. ఇవి యన్నియు రామకృష్ణకవి వైష్ణవము స్వీకరించిన వాడుగా ధ్రువపరచును.

రామకృష్ణకవి మహాకవియే. మహాకవి యనగూడదు; ఉక్తి వైచిత్ర్యము కలిగినంత మాత్రమున నెవ్వడును మహాకవికాడు-సుకవి యగును. ఉక్తివైచిత్ర్యము కూడ లేక మాధుర్య సౌకుమార్యాది గుణములు కలిగిన యొక చక్కని శైలియు, తీర్చిదిద్దినట్లు పద్యములు వ్రాయుటయు మొదలైన లక్షణములు కలవాడు కవి. మహాకవి యగుటకు రసభావముల తీర్పు, కథానిర్మాణశక్తి, కథారచనాశక్తి లోకోత్తర స్థితియందుండవలయును. ఈ స్థితి శ్రీకృష్ణరాయ యుగమునందు పెద్దన్నగారికి తప్ప మరి యెవ్వరికినిలేదు. కాని తత్కాలగత బహుకవులు సుకవులు; కొందరు ప్రౌఢకవులు. ఆముక్తమాల్యదయు, పాండురంగమాహాత్మ్యమును ప్రౌఢప్రబంధములు; వసుచరిత్రము శ్లేషకావ్యము; పారిజాతాపహరణము సుకుమార కావ్యము; కాళహస్తిమాహాత్మ్యము మధురకావ్యము. ఆముక్త, పాండురంగ, కాళహస్తి కావ్యములలో భక్తి ప్రధానము. తద్భావ ప్రతిపాదకముగా నీ కావ్యములు బహుకథా సమ్మిశితములు. అందందు రసస్ఫూర్తి యుండదనిగాని, కథ చెప్పుటలో నల్పాల్పములైన శక్తులు భాసించవనిగాని చెప్పుటకాదు. ప్రధానముగా నీ కావ్యములట్టివి కావు. అట్టి యూహ యీ కవులకు లేదు.

తొలుత నీయన యనుకరణ శ్రీనాథునిగూర్చి సాగినది. ఇతని యుద్భటారాధ్యచరిత్రయు, ఘటికాచలమాహాత్మ్యము శ్రీనాథుని ననుకరించు సీసపద్య రచనతో సాగినది. శ్రీనాథుడు సీసపద్యమున కొక నిండు తెచ్చెను; ధారాశుద్ధి తెచ్చెను.

ఆతని ననుకరించుట సామాన్యముగ చాల కవుల కంవరకు సహజము. శ్రీనాథుడు శైవుడు; శివదేవుని లీలావైభవములు తన కావ్యములం దంతట నింపినవాడు; గోపాలకృష్ణుని జగన్మోహనమూర్తిగా పోతన్నగా రెట్లు తీర్చిరో శివుని నట్లు తీర్చిన వాడు. స్మశానవాసియై యోగీశ్వరేశ్వరుడైన శివుని శృంగారమూర్తిగా శ్రీనాథుడు చేసెను. మరియు వ్యాసునియొక్క కాశీవిరహాది సందర్భములలో మిపుల హృదయంగమముగా వ్రాసినవాడు. ఆ లక్షణము లన్నియు నుద్భటారాధ్య చరిత్రములో తెనాలి రామకృష్ణయ్య యనుకరించెను. ఈ పద్యము శ్రీనాథుని గూర్చి తెనాలికవి యనుకరణకు గొప్ప యుదాహరణము :

'భక్తవత్సల విశ్వభర్త శంకర నాదు
కోర్కె యీడేర్పుమీ కొంకులేక
అన్నపూర్ణాదేవి అంబ సైకతనితంబిని నన్ను రక్షించుమీ ప్రియమున
డుంఠివిఘ్నేశ యుత్కంఠ నుత్సుఖవృత్తి
నొందుమీ ననుఁ బ్రోచు నోరిమ గలిగి
యఖిలలోకసమస్య యాకాశగంగ ని
ర్మలమూర్తి యొసఁగుమీ మహిమ నాకు
రమ్యమతులార యోపరివ్రాట్టులార
యొరిమ సంకల్పసిద్ధి చేయుండు మిమ్ముఁ
గొలిచి యిన్నాళ్ళు చల్లగా నిలిచినాఁడ
నరుగు చున్నాఁడ మీయాజ్ఞ నాత్మపురికి.'

తరువాత నొకమార్గములో శ్రీనాథు డెంతవాడో మరియొకమార్గములో నంతటివాడైన శ్రీకృష్ణదేవరాయ లుదయించెను. ఆముక్తమాల్యద తత్కాలమున నాశ్చర్యము కలిగించెను. మరియు పెద్దన్నగారి మనుచరిత్రములోని రచన శ్రీనాథుని మాధుర్యమునకు వంకలు దిద్దెను. తెనాలి రామకృష్ణకవి వానిని చదివెను. అందుచేత ఆతని ప్రత్యేక శైలి యేర్పడెను. ఆ శైలి యొక స్వతంత్రమైన శైలి. యీ శైలిలో నాముక్తమాల్యదా లక్షణము లున్నవి. కాని దానికంటె భిన్నమయి యొక రమ్యత భాసించెను. మరియు నీతని సీసపద్యముల శైలి శ్రీనాథుని లక్షణములు, నాముక్తమాల్యదయొక్క ప్రౌఢియు గలిసి యేర్పడినవి.

తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రతిష్ఠ సంపూర్ణముగా నతని పాండురంగమాహాత్మ్యము మీద నాధారపడియున్నది. పలుమంది పెద్దన్నగారి మనుచరిత్రము సంపూర్ణముగా చదువనట్లే పాండురంగమాహాత్మ్యముకూడ సంపూర్ణముగా చదివియుండరు. కాని నిగమశర్మోపాఖ్యానము, అయుతనియుతో పాఖ్యానము ప్రధానముగా చదువుదురు. ఈ రెండు కథలు తెనాలికవి కవితకు మచ్చుముక్కలు. అతని క్రొత్త పలుకుబడి, సర్వవైభవము నీ రెండు కథలయందు సంపూర్ణముగా నున్నది.

'ఉష్ణాని హోమాగ్ని యోఁద నొల్లఁడుగాని
విరహజ్వరార్తిమై వెచ్చనూర్పు'
'పరమేష్ఠినుండి నీ తరముదాఁక విశుద్ధ
తరమైన వంశంబుఁ దలఁచవైతి'
'ఉత్తాల ఫణిభుగ్గరుత్తాలవృంతాని
లాశాంత ఘర్మాంబువయ్యె మేను'
'ఆజానుదీర్ఘంబులై హరిన్మణిమయ
స్తంభంబులకుఁ గులస్వామి అగుచు'

ఈ నిగమశర్మోపాఖ్యానములోని సీసపద్యములును,

'హుంకారములు లేవె యుపపురందరహాతో
త్పాటన క్రియకుఁ బ్రాల్పడవుగాక'
'ఉర్వీధరము లెక్కి యుఱుక నే కుచకుంభ
యుగమొల్లఁగాక దా నుఱుకు మనిన'

ఉ వైచిత్ర్యమునకు అయుతనియుతో పాఖ్యానములోని యీ సీసపద్యములును,

'జీర్ణైక కృత్తివేష్టిత శాస్త్రకబళికా
వారపేటిక లొక్క వటువు పూన'
'ఉద్యదుత్థాన సముద్యోగ మాత్రావ
శిష్టచేతస్స్మర దుష్ట దర్భ'
'వత్సనాభీగంధవహమయ్యె నాయావు
పైగాలి నీవారపాకములకు'

ప్రౌఢి కీ సీసపద్యములును, తక్కిన వృత్తములలో

'ప్రారంభించిన వేదపాఠమునకుం బ్రత్యూహ మౌనంచునో'
'ఈ కడజాతి నాతి కిహిహీ మహిదేవుఁడు చిక్కెనంచు'
'నాదు సహోదరుండు సుజన స్తవనీయనయప్రసక్తి'
'వాసోనిగ్రహమెన్న రాఁకలియు నీర్వట్టుం గణింపర్'

మొదలైన పద్యములును తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రతిష్ఠా మూలస్తంభములు. ఈ పద్యములు లేనిచో తెనాలి రామకృష్ణకవి కింత ప్రతిష్ఠ లేదు. తక్కిన రచన కంతకు నీ పద్యము ఉపలక్షకములు :

'నవసుధాపరిఖాంబు నివహ ముబ్బెడుచోట
మెఱుఁగు బుత్తడికోట మించుచోట
నిగిడి యీఁగుల కెంపు నెలకట్టు గలచోటఁ
గల్వకావిరికాఱు గ్రమ్ముచోట
నలరుమొమ్మెనల కట్టావు లూరెడుచోటఁ
గెలఁకుల కొలఁకులు తొలఁకుచోట
గంధర్వ గాంధర్వ గంధ మింపగుచోట
గరుడ కేతనములు గ్రాలుచోట...'

మొదలైన యీతని పద్యము,

'మృగనాభినికరంపు ఘుగఘుగ ల్గలచోట
చదలేటి తుంపురు ల్చెదరుచోట
వకుళ వాటీగంధవహుఁడు పైకొనుచోట
కర్పూరతరుధూళి కప్పుచోట... '

మొదలైన పెద్దన్నగారి పద్యమును జూచి వ్రాసినది. కాని పెద్దన్నగారి పద్యమును మించినదికాదు. నూఱుమంది యనుకర్తలలో నొక డెచ్చటనో యొకచోట మించును.

'విషయాంకురము గిల్లివేయనివారికి
నినుపకచ్ఛడమున కెంత దవ్వు'

ఇది పాండురంగ మాహాత్మ్యములోనిది.

'ఇనుపకచ్చడా లట్టుకొను మునిముచ్చు లెల్లఁ
దామరసనేత్రలిండ్ల బందాలు కారె'

అన్నది పెద్దన్నగారి మాట. ఇట్లు పెద్దన్నగారి మాటలను, రచనా పద్ధతులను ఈయన యందందు స్వీకరించెను.

'కోపంబు నాఁగి మిక్కిలి
పాపములకు లోఁగి బుద్ధి పశ్చాత్తాపా
టోపశిఖిఁ గ్రాఁగి కరుణా
ద్వీపవతీలహరిఁ దోఁగి విప్రుఁడు మఱియున్.'
'వరణాద్వీపవతీతటాంచలమునన్'

ణాద్వీపవతీ' బదులు 'కరుణాద్వీపవతీ.' 'మునుసంచిమొద లిచ్చి మనుప
పెద్దన్నగారి 'సంచిమొదలు'వంటి 'సంచెకట్టు' అను మాటను తెనాలి
గా వాడును. ఇక నీయన కాముక్తమాల్యదపై ప్రీతి యెట్టిదో చూడ

మదండ చండమగు భుజ
మునకు వెఱచఱచి యాఖుకన్యక కమలా
రమణాంఘ్రిఁ జేరె గురుభీ
తమతికి నాముక్తమాల్యదకు నెన యగుచున్'.

ఆపేరే తీసుకవచ్చి యిందు జొనిపెను. ఇది సుశీలయను పతివ్రత కథానంత
న నొక కాకియు, హంసయు, ఎలుకయు మొదలయిన జంతువులు పాండురంగ
మి యాలయమున మోక్షమును పొందినకథలో పాము మోక్షమును పొందిన
భాగము. ఎలుక పోయి కమలారమణాంఘ్రి చేరెను. దానిని తరిమిన పాము మోక్షమును పొందెను. ఎలుక మోక్షమును పొందుట యిందు వర్ణితము కాదు. పైగా పామునకు వెఱచిన యెలుకతో తండ్రికి వెరచిన గోదాదేవితోటి పోలిక రమ్యము గాను లేదు. కాని యాముక్తమాల్యదా శబ్దమును వదలిపెట్టలేదు. ఇది యాతని యాముక్తమాల్యదా గ్రంథమందలి యభిమానమునకు మాత్రమే సాక్ష్యముగా నున్నది.

'సంపదచేతఁగాని కొనసాగవు సువ్వో గృహస్థ ధర్మముల్
సంపద పూర్వజన్మవికసత్సుకృతమ్మునఁ గాని చేర దా
సంపద చేరియున్ మదవశంపదుఁజేయు మహాత్మునేనియున్
జంపకు నన్నుఁ గన్నుసిమి చంపుడు ముంపుడు బోధగాథలన్.'

వృద్ధ బ్రాహ్మణాకారమున వచ్చిన యింద్రునితో నయుతుడు చెప్పిన మాట లివి. మాలదాసరికథలో మాలదాసరి వేదాంతమును జెప్పగా బ్రహ్మరాక్షసుడు నిట్లే యన్నాడు. 'ఈ వేదార్థములతో నన్ను చంపకుము; చదివిన కూరవు నాకు దొరకితి' వని అక్కడ 'చంపకు' మన్న మాట ప్రయోగించుటలో రమ్యత కలదు. అన్నవా డధికుడు; విన్నవా డల్పుడు. ఇచట నట్లు చెప్పుటకు వీలులేదు. 'చంపకు నన్ను' అన్నమాట విసిగించకు మన్నయర్థములో జమత్కారముగా నున్నది ఆ చమత్కారము చెప్పినవాని యాధిక్యముచేత నౌచిత్యము సంపాదించును. 'చంపకు' ఏక వచనక్రియ. చంపుడు, ముంపుడు బహువచనక్రియలు. దాని యనౌచిత్యమదే చెప్పుచున్నది.

ఈ కవియొక్క యిట్టి విలక్షణపు శయ్య యే విధముగా సముపస్థితమైనదియో విచారితమైనచో దానికి పలులక్షణములు గలవు. ఇతని కవిత్వమందు ప్రౌఢితో కలసి సౌకుమార్యముండుట యొక లక్షణము. ఈ సౌకుమార్యము రెండు విధములుగా కవి సంపాదించును. మొదటి పద్ధతి భావగతము :

'బలభిదారామసంభవలతాంతశ్రేణిఁ
బన్నుము నా కొక్క చిన్నితేరు
కాళికెంగేలి చిల్కలరాజుఁ గొనితెచ్చి
నావెంటఁ బడివాగె నడపఁబనుపు
గగనచరద్రాశిగణవర్తి మకరంబు
బిరుదు టెక్కెముగ వేగిర మొసవ్పు
మదనగోపాలుండు మాతండ్రిచే నాకు
జెఱకుచే మలిపింపు కఱకు విల్లు
వనజహితు వేఁడి తమ్మి తూపునకుఁ దెమ్ము
దివ్యములఁగాని సాధింపఁదీర దీక్ష
నంబ! నీ వంచు రుక్మిణి నట్టు నిట్టుఁ
దిరుగు శైశవచాపలార్దితుఁడు' మదుఁడు.

ఇందు మన్మథుని బాల్యము వర్ణితము. అతనియాట వస్తువు లన్నియు నతడు పెద్దవాడైన తరువాత వెలసిన లక్షణముల కనుకూలముగా కల్పింపబడి వాని యందలి సహజ సౌకుమార్యముచేత సౌకుమార్య సంపాదకములగుచున్నవి.

'జలధి వీచీవాతహతిఁ జలి తాఁకెఁగా యని
యక్కున నందంద నలమి యలమి
ప్రామణ్ణియా కొత్తి రాయిడిఁ బొందెఁగా
యని సన్నపొత్తుల నునిచి యునిచి
వాపోయి వాపోయి వసివాడి యాఁకటఁ
బెగడెఁగా యని యుగ్గు వెట్టి వెట్టి
పెను జీఁకటులు గ్రమ్మ పెన్నెట వసియించి
వెఱచెఁగా యని పుల్ల విఱిచి విఱిచి

మంచి లక్షణముల పుట్టుమచ్చవాఁడు
నేత్రములు విప్పనట్టి యానేత్రుగందు
వరద నేతెంచె నెవ్వారివాఁడొ యంచు
విలయహరిఁ దెచ్చి పెంతు రవ్వీటి సతులు'.

ఇది వైకుంఠపురమునందలి స్త్రీలు వటపత్రశాయిని లాలించిన వైఖరి. పసిపిల్లలకు చలి తగులునని, యొత్తుకొనునని, దృష్టి తగులునని చేసెడు పనుల యందు సహజముగ మానవజాతికి సుకుమారభావము లుండును. ఆ భావమును స్వీకరించి ఇచట సౌకుమార్య సంపాదన చేయబడినది. ఈ రీతిగా నందందు భావగత సౌకుమార్యమును సంపాదించును. ఇట్లే శబ్దగత సౌకుమార్యమును గూడ పలుచోట్ల సంపాదించును.

'చలనవిహీనవృత్తి నడినన్నఁ బరాశరుఁడాదియైన య
య్యాల యలజాయివంటి హృదయంబులు నీరుగఁజేయు బోయపూ
విలుతున కెంత దొడ్డపని వెన్నెల బిజ్జని కానినంతలో
పలసఁ గఱంగి పొంగు పసిబాలుర చిత్తము మెత్తచేయఁగన్'

'వెన్నెల బిజ్జని కాయలోపల'–ఇట్టి మాటలను దెచ్చి సౌకుమార్యమును దెచ్చును. ఈ సౌకుమార్యము కొన్ని గడుసు మాటలతో గలిసి యొక విలక్షణత పొందును.

ఇతని శైలికి ప్రధాన విలక్షణత్వము యమకము :

'కలహంస మొకటి యదుకుల
కులహంసము గుడిఁ జరించు'
'శుక మొకటి చంచుజిత కింశుకమై'
'పౌరయును గాతఁ గాతర సముద్ధరణోచితకార్యధుర్య'
'కలశీసుతుండు కరుణా
కల శీతల దృష్టిఁ బెఱయఁగా'
'ధాతృసంజాతల సత్స్మితాస్యజలజాతల
జాతలతాంతసాయకద్యోతల'
'బెడఁకి యాడిన కీడన నెవ్వఁడోపు'
'బుద్ధిఁ దలంక కలంక చంద్రముక్తాతతిఁ బొల్చు'

ఇట్టి వసంతములు. తరువాతి పలు తెలుగు కవులకు వీనిదే యొరవడి. ఈ యమక మొక్కొక్కప్పుడు రమ్యతా సంపాదకముగాకూడ నుండకుండ జేయబడుచుండును. 'నలినాసన్న లినాసనానన పురాణస్థానముల్' — నలిన్, ఆసన్, నలినాసన = తగినట్లు ఆశతో బ్రహ్మదేవుడు మొదలైన — ఈ రీతిగా నుండును.

మరియు శబ్దాంతరుకారముమీది యకారము లోపింపజేసినచో తత్రత్యమై యొక ప్రౌఢి భాసించును. 'పౌందర్పునర్జన్మముల్', 'ఆకలియు నీర్వట్టుం గణింప ర్తలల్మా సెంగా యనరు'.

పద్యమునం దితరమయిన ప్రౌఢి యున్నచో నిదిగూడ ప్రౌఢి సంపాదనకు హేతువగును.

మరియు వృత్త్యనుప్రాసగంధిగా, యమకగంధిగా జేయుచు హ్రస్వాక్షర బాహుళ్యము, సంయుక్తాక్షర బాహుళ్యముతో జేసిన పద్యమున కొక బిగింపు వచ్చును.

'అంజన పుంజ నవ్యతరమై తగు నీ తిరుమేని కప్పు క
ల్మిం జులుకంగఁజేకుఱుఁజుమీ కమలేక్షణ సూక్ష్మ దృక్కులౌ
కంజభవాది వృద్ధులకు'
'కీలారమునసుండి పా లింట కేతేఱ'

'ప్రే, యక్కన నేఱు నిక్కిచన నొక్కఁడు
వంకలు నొక్క శక్తుఁడే'
'మట్టిన బిట్టు మండిపడి మౌని సముత్థితుఁడయ్యె మేనిపైఁ
బెట్టిన పుట్ట నెట్టువిసి బీటలు వాఱ శ్రవశ్యకుంతముల్
చట్టుపలెత్తి ముంచటికి సాగఁదలంప జటాచ్ఛటాచ్ఛవిన్
ద్రుట్టెలు కట్టి నిద్రిలు మరుద్మృగధీశకులంబు మేల్కనన్'

ఇట్లు బహుపద్యములం దీయక్షర సంయోజనముచేత ప్రౌఢి సంపాదిత మగుచున్నది. మరియు జశ్త్వసంధి తత్ప్రతిపోషకముగా నుండును.

'మరుద్మృగధీశ' — ఇదియే
'ముచక్షిమదంగభాగితాతిలకితవిభ్రమంబు'.

మరియు నుకారేకారోపరి సకారాంతములైన శబ్దములమీద నచ్చులు వచ్చినప్పటి రకారప్రయోగముకూడ నేతత్ప్రౌఢి సంపాదక మగును - 'వపురుగ్ర', 'చక్షూరా జీవము' మొదలైనవి.

వీనికితో డీయన యనేకములైన తెలుగు మారుమూల శబ్దముల వాడును. 'గొబ్బండ్ల బేసము, దర్దరుటలు (దద్దఱిలుటలు), లావటము, నిరుకుళము, ప్రాసఁగు విత్తు, లాడిగావింతు, అంటసిలంబడుట, కుడుకకూటి ప్రాయమువాడు, బుడిబుడి తాల్పుడు, ముచ్చుట్టులు, కట్టింఢి - ఇట్టి మాటలు సంస్కృత సమాసముల నడిమి జొప్పించి విచ్ఛిత్తి విశేషమును కల్పించును. ఈపని శ్రీనాథుడు కొంత చేసెను. తరువాత నాముక్తమాల్యదలో నెక్కువగా నుండెను. పెద్దన్నగారును అందందు చేసిరి. ఇతనియం దిది సమృద్ధిగా నుండి యితని శైలీవైలక్షణ్యమును సంపాదించెను.

దీనికి తోడు లోకోక్తులను బహుధా సంగ్రహించుట యొక విచ్ఛిత్తివిశేషమును వీని కవనమునకు సమకూర్చెను.

'కాపురము నాకుఁ గడు పెద్దకంచియంత' ఉద్భట.
'కంపలఁబడ్డకాకినై,'
'పొందు పట్టుల నప్పులు పొడిచి పొడిచి'
'తలలోపల నాలుక పూసలలో దారంబు'

'ధనవంతుఁడయ్యె సుద్వాహంబు దొఱఁగి మూ
తులు నాకుఁ బెఱవితంతువులఁ దగిలి'
'బారాదిసొమ్ము లుండఁగ'
'కామిని దీపించె దొండ కాచిన ఖంగిన్'
'బీదకన్నవడి బూడిదపండునుఁబోలె
బూదు పాఱాడు నొకదుప్పి'
'అత్తఱి నిప్పు ద్రొక్కినటు లౌదల తేల్గొనినట్టు లావ యు
వ్వెత్తుగ ద్రాగినట్లు....'

ఈ రీతిగా ననేకములైన లోకోక్తులు, పలుకుబళ్ళు తన ప్రౌఢ సమాస బహుళమైన రచనలో జొనిపి తన రచన కిత డొకవై లక్షణ్యము సంపాదించెను.

కొన్ని గడుసు పలుకుబళ్లు సమకూర్చును.
'కెరలక క్రమ్మఱింప నడుగెంటనె నిల్చు'

అడుగు వెంటనె యనుటకు — ఇది 'యెఁడు' ప్రత్యయముగా దీసికొని 'అడుగెఁడు' అడుగెండు — అప్పు డౌపవిభక్తికము జేసికొని 'అడుగెంట'నని యర్థము జేసికొన వలయును. అనుయాయి పృథుకహస్తాంతర = అనుసరించుచున్న కుఱ్ఱవాని చేతిలో. ఈ పృథుకశబ్దమనుయాయి శబ్దము తరువాత వాడుట జటిలమయిన పద్ధతి. 'మన్మ సంతానము' - మనుమల యొక్క సమూహ మనుటకు. 'జటిలవ్యాఘ్రము,' 'త్వట్టిక దొట్టి' - షకారాంతమైన యీ శబ్దమును ఉకారాంత్వ హల్ద్విత్వముగా జేయుట.

'నడి కోరిచి వంకపఱక చాటు న్మానెన్'
వంకర గడ్డిపోచ చాటుకూడ తీసివేసెను.

ఇట్టి ప్రయోగములతోబాటు కొన్ని యచ్చతెలుగు కూర్పులు చేయును. 'చిలు వాయనపు వేల్పుకొలము,' 'తరిత్రాడు నీద్రంపు పొరలంటి,' 'కలము లేచను వాద ములు కోర్చి' మొదలైనవి. తోరహత్తు నయ్యాటము - ఏని మీద నించుక్కు చేర్చి ధాతువులు చేయుట. మస్తరించు, పటాపంచు, సల్లబెట్టు మెదుగుడులు, బత్తళిక, తానటము, ద్వారవతి గలంతి, వెంబరపుట్టువు, కూఁకులు వత్తులు, బుజలు వైచుట, సల్లబెట్టుట మొదలైన పలు తెలుగు మాటలు తెచ్చి వాడును.

సమస్తమరుత్కరి - సర్వదేవతాశ్రేష్ఠుడని యర్థము. కడారు పటుఁడు — పీతాంబరుడని యర్థము. ఇట్టి మాటలు కొన్ని. పలు పద్యములు సంబోధనతో మొదలు పెట్టును. ఆ సంబోధనలు క్తాంతపూర్వశబ్ద బహువ్రీహులు - 'ఛత్రితశేష' ఇటువంటివి. నల్లని తలవెండ్రుకలు కలదానా యనుటకు 'మేచకమేఘసంపదుపమేయశిరోజ'. కొన్ని సమాసములు విపరీతపు కూర్పు గలవి: 'కార్ష్ణకర వాష్ట్రిప్తాశులు' - ఆశ - దిక్కు - అను నర్థములో, 'ఉన్యన్నఖర ప్రఘాణములఁ దంత్రులు మీటుచు,' 'సభవజ్జన కమ్ముగ,' 'పుంగ్రామణి,' 'ధరాధోభువన స్వర్గధామనుతుడు'- ఇట్టి సమాసములతో కొంత ప్రౌఢి సమకూర్చుట. మఱియు శివుని 'నక్షికౌక్షేయు' డనుట; కృష్ణుని 'అర్జునరథభూషణము', మందప్రాయాంధ్ర కూరిమి మ్రానిపండు', 'దేవకీతర్ణకము' ననుట. స్త్రీని 'చంద్రముఖి' యనుటకు 'నీహారమయూఖజిన్ముఖి' యనుట. ఇట్టి మాటలచేత సీ గడుసుదనము మఱియు విజృంభించును.

వీని యన్నింటికి మకుటాయమానమైనది సీసపద్యమున కొక ప్రత్యేకపు చేత చేయుట. ఇతని సీసపద్యములకు వచ్చిన ప్రతిష్ఠకు కారణము ప్రధానముగా తగణ బాహుళ్యముతో చరణములు తీర్చుట. వానితో యమకము జోడించి కొంత వాడుకలో లేని మాట లుపయోగించినచో కొంత విలక్షణత్వము సమకూడును. అదియే యితని సీసపద్యములలోని ప్రధాన లక్షణము.

'ధూతాఘమైన లక్ష్మీతీర్థమునకు దక్షిణమున'
'వాలోరు గోరు పెన్గేలీము చేసె'
'ఉత్తాల ఫణిభుగ్గరుత్తాలవృంతాని'
'కాద్రవేయాకల్ప కంఠమూలచ్ఛాయలు'
'ఆజానుదీర్ఘమ్ములై హరిన్మణిమయస్తంభమ్ములకు'
'మూలాలవాలస్థలీలేలిహానంబు'

ఇట్లు కూర్చినచో సీసపద్య చరణమునందు ధారాశుద్ధి యెక్కువ యుండును. ఆ పద్యములు చదువుకొనుటకు రమ్యముగా నుండును. ఈ తగణము తరువాత 'సగ' మొకటి యెక్కువగా గూర్చినచో సీసపద్యము నడక రమ్యమనిపించును. మఱియు తెలుగును, సంస్కృతమును గలిపినచో సీసపద్యమునం దొకవిచ్ఛిత్తి విశేషము వచ్చును.

'బహుసంకుమదపంక పాణింధమంబైన
తాళిగోణపుఁజుంగు నేల జీఱ'

పూర్వార్ధమంతయు సంస్కృతము, ఉత్తరార్ధము తెలుగు. పద్య రచనలో శబ్దగత మైన యొక సమత ప్రాపించును.

'హుంకారములు లేవె యుపపురందరహతో
త్పాటనంబునకుఁ జాల్పడవుకాక'

ఇది సమతయను గుణము. ఏ తద్గుణోదాహరణమునకు నరస భూపాలీయ కర్త యొక పద్యమును వ్రాసెను. కాని యది దీనిముం దెట్లు నిలుచును? ఈ పద్యమున కిదియేసాటి. ఇట్లు సారస్వతములో నాన్యతోదృష్టములైన, పరమ రమణీయ విచ్ఛిత్తివిశేష సంపాదకములైన పద్యములు నొకటి రెండుగా తెలుగు బాసలోని గొప్ప కవులు పదిమంది, పన్నిద్దరు తమ కావ్యములలో వ్రాసిరి.

శబ్ద, సమాస, తదితరవిషయములగూర్చి యింత చెప్పుట యేల యనగా వీని యన్నింటి యొక్క సమాహార స్థితియే యితని ప్రౌఢ శైలీసంపాదక లక్షణమని చెప్పుటకు. యథేచ్ఛముగా వీని నన్నిటిని నించుమించుగా సర్వత్ర నిక్షేపించుటచేత నిట్టిశైలి మూర్తి కట్టినది.

ఈయన శ్రీనాథుని తొలుత దినములలో పద్యరచనయం దనుకరించినవాఁడు. పాండురంగని కథనాటికి పద్యరచనానుకరణము తగ్గిపోయి భావానుకరణము మిగిలెను. శ్రీనాథునివలెనే ఈయనకూడ భోజనప్రసక్తి వచ్చినప్పుడెల్ల దానిని గురించి విస్తారముగా వ్రాయును.

'జఘనులు వాఱ లెస్సఁగఁ దంచి వెదురు బి
య్యమును బువ్వులవలె నలఁతిలోనె
వార్చి దించిన క్రొత్తవంటకం బతిమాత్ర
ధౌత శరావపాత్రమునఁ జాల
పద్దించి పలువన్నె వన్యామిషంబులు
చుట్టువాఱఁగ నుంచి చొక్కటముగఁ
గాఁచిన గుఱునెయ్యి సేచాఁచఁజాలినం
తయుఁ గ్రుమ్మరించి తత్తక్రపూరము'

మొదలైనవి.

'ఒక కొన్ని వడియమ్ము లొక కొన్ని పరగడలు
నొక కొన్ని తెఱఁగుల యొలుపుఁ బప్పు
లొక కొన్ని ప్రబ్బెడ లొక కొన్ని తాలింపు
లొక కొన్ని విధముల యొజ్జిచేయ
లొక కొన్ని కలగల్పు లొకకొన్ని బజ్జులు'

పద్య మంతయు నిట్లే.

ఒక విధమైన ప్రౌఢ సౌకుమార్యసంపాదనబుద్ధికి నాటవిక గ్రామీణ స్త్రీల వర్ణనములు రుచించును. వాని వర్ణనములం దొక చమత్కృతిని బుద్ధికి కలిగించును.

'కొనలఁ జుట్టిన తీగెపెనచేఁ జమరవాల
పరికరంబుల జుట్టు పట్టి తిగిచి
కమ్మ సంపంగి మొగ్గల నిరుగడరాయు
జేగురుఁదిరికలఁ జెంపవెట్టి'

లోపాముద్రాగస్త్యులు పోవుచుండగా మృగవధాజీవ శుద్ధాంతమీననయన లర్చ సేసిరట. నిగమశర్మోపాఖ్యానమున గ్రామీణలైన స్త్రీలను వర్ణించును. ఈరీతిగానే పల్లెటూరి జాతరలు వర్ణింపబడెను. మరియు నీయన యాకాలమునందలి కొన్ని విద్యలను గురించి విస్తారముగా వ్రాయును. వేదాద్రిమంత్రి వ్రాయసములు లలితముక్తాఫలాకారవిలసనములుగా నుండునట. పట్టి, వ్రాయుప పరిపుష్టి కలవిగా నుండవలయును. తలకట్టు, గుడి, సున్న, క్రావడి, వ్రాయుపనుడి, మాత్తు, ఐత్వ మేత్వము మందముగా నుండవలయునట. వలపలగిలుక బంతులు నిలుపు పొలుపుగా నుండ వలయునట. అన్నిటియందు నొక న్యాయ ముండవలయునట. ఆ యక్షరములు నిశ్చయముగా దెలియవలయును; ఒక యందమ ముండవలయును; చెక్కినట్లుండవల యును; హల్లులు తజ్జాతిని చెప్పవలయును. వ్రాయసమును గూర్చి యింత యున్నది. ఇది యానాటి విద్య.

ఓడలుకట్టు శాస్త్రము పేరు మాలిమిశాస్త్రము. మనదేశమునందు అదిగొప్ప పరిణతి పొందినది. అదెట్టిదియో తెనాలి రామకృష్ణకవి దశావతార వర్ణనములో బౌద్ధావతారమును వర్ణించుచు వ్రాసెను. పూర్వ కవులు తమ దేశాచారములు,

దేశమునందలి విద్యలు, దేశీక్రీడాదివర్ణనములు, పలుకుబడి సొగసులు — దీనియొక్క బాహుళ్యమే తమ కవితావైభవముగా గలవారు. శ్రీకృష్ణుని వర్ణించుచు బ్రహ్మను డాగురు మూత లాడించెనని, గోవర్ధనగిరితో కందుకక్రీడ సల్పెనని రాసక్రీడ నాల్గుస్తంభాల యాటయని, రత్నములతో వెన్నెల వత్తి యాడెనని, కాళియాహి నెత్తిమీద తన్నుబిళ్లయాడెనని తెనాలికవి తెలుగు పిల్లలయాటలను సమకూర్చెను.

ఏతాదృగ్విషయముల బాహుళ్య ముండినను అందందు గొప్ప కవితాలక్షణములు లేకపోలేదు. లోకోత్తరములయిన యుత్ప్రేక్షలు మహాకవితాలక్షణములు. శ్రీకృష్ణుడు తలమీద చిక్కమును వేసికొనెను. ఆ చిక్కమి ట్లుత్ప్రేక్షింపబడినది.

'మును మీనగుటఁ బట్ట మునులు వైచిన బత్తి
వలబోలెఁ జిక్క మౌదలఁ దలిర్ప'

అతడు తొలుమీను కనుక నతనిని పట్టుకొనుటకు ఋషులు భక్తియను వలను వేసినట్టు లున్నదట. ఇది యాశ్చర్యకరమైన యుత్ప్రేక్ష.

'ఇట నభ మిట భూవలయం
బిట బలిసద్మంబు నుండు నిరవు లివి యనం
బటువులగు వళుల చెలువునఁ
బుటపుటనై యున్న చిన్నిబొజ్జ కదలఁగన్'.

త్రివళుల నిట్లు వర్ణించుట యొక యాశ్చర్యకరమైన కల్పన. నారదుని వర్ణించుచు నతని జడలు 'నిగిడి సుషుమ్న యీనిన పిల్ల వెలుఁగుల వడువున' నున్న వనుట యొక యుదాత్త విషయము.

'ఉమ పసుపాడి మోముతడి యొత్తిన హత్తిన తన్నిశాంకచ్ఛ
క్షమలదశాంజనాంక కలకంబుగ నింబగుచేలఁ గేలివి
భ్రమగతిఁ గప్పినాఁ డనఁగఁ బచ్చని నల్లని చారల న్మనో
రమమగు ద్వీపిరాడజినరత్నము యత్నముమీఁదఁ దాల్చుచున్'.

శివుడు తాల్చిన పులితోలు పార్వతి పసుపు పూసికొని కాటుక పెట్టుకొని మొగము తుడిచిన గుడ్డ తాను కప్పికొన్నా డన్న ట్లున్నది. ఈ యుత్ప్రేక్షలో నద్భుతత్వము లేదు. శృంగారరసవ్యంజకముగా నున్నది. పాము యమదండచండమువలె

నున్నదనుట యొక యర్థవత్తయిన కల్పన. మొత్తముమీద నితని రచనయందు లోకోత్తరతా గుణసంపాదన మర్థమునందుకాక శబ్దమునందే యెక్కువ యుండును. వర్ణ్యములైన విషయములచేత దేశాచారాదులయందు ఎక్కువ యనురాగము, కథానిర్మాణములోని గడుసుదనమును, మానవ జీవిత ఘట్టములలోని క్లిష్టసమస్యలు, పాత్రల తీర్పులోని మానసిక పరిణామ రమ్యతలు మొదలయిన మహావిషయములు తక్కువగా నుండును. ఒకవేళ నట్టి సందర్భములు వచ్చినను లోకమునందు వాడుకొను సామాన్యభావములు గడుసుగా చెప్పుకొని పోవుటతో నీ కవు లందరు దాటుకొనిపోదురు.

ఇత డేరి కోరి దుష్కర ప్రాసములు సమకూర్చుకొనును. ఇది యీయనకు చిన్నప్పటినుండియు నున్న గుణము.' యుగ్యము లయ్యె నెవ్వనికి నోలిచతుశ్శ్రుతులు' అని ఉద్భటారాధ్య చరిత్రలో. ఈ లక్షణము ప్రధానముగా నాచన సోమునిది. తరువాత నాముక్తమాల్యదలోనిది. ఈయనయు 'నక్షత్రంబులు', 'ధర్మస్థేయము', 'అద్రిగ్రావము', 'మూర్తి మదిక్షు కార్ముకము' 'తృష్ణారహితులు', 'శాణోత్తేజిత', 'అంతర్వాణి', 'వీర్మహిమన్ని జాంఘ్రిగలఁ ద్రేలిట', 'గర్వోద్రిక్త', 'విన్నుమణీయ నేత్రశిఖి', 'ఆభైమీనది', 'అస్మత్క్షేత్రస్థితి' మొదలైన సంయుక్తాక్షర ప్రాసలతోనే పద్యములు ప్రారంభించును.

ఈతని కథాగత సన్నివేశ కల్పనాచాతురీభూములగు వానిలో నిగమశర్మకు నతని యక్కగా రుపదేశించిన వైఖరి ప్రసిద్ధమైనది; పలుమందిచేత నుదాహృతమైనది. సామాన్యసంసారములలో నక్కగారికి తమ్మునిమీద నదుపుండును. అక్కగారి మాట తమ్ముడు కాదనలేడు.

> 'ఇంతలు నంతలు నగు తన
> సంతానము చంట వెంట సందడిసేయన్'

ఇది ఇండ్లలోని సంపద. ఎలయు సీత్కారములతోడ నీళ్లు గ్రుక్కి జడలు కట్టిన తల విడదీసి కొనగోళ్ళతో దువ్వి పేలను చంపి మెడమన్ను నలచి కుడివైపునుండి బిడ్డ చనుద్రావగా తమ్ముని కామె హితోపదేశము చేసెను. ఈ వర్ణన సామాన్యమైన యుత్తమ కుటుంబములలోని యొకానొక సన్నివేశము పరిస్థితిని కన్నులకు కట్టినట్టు లున్నది. ఇది యొక గొప్ప కవియొక్క రచనా వైదగ్ధ్యము. జీవితమునకు గవిత ప్రతిబింబముగా నుండవలయుట యొక కవితా లక్షణమే యగును. అదియే పరమమైన లక్షణముగా ననుకొనినచో నీ ఘట్టము రామకృష్ణుని మహాకవుల తరగతిలో చేర్చును. మరియు నీమె తమ్మునితో మాటాడుచు చాల గడుసుగా మాటాడును;

లాలించుచు బెదరించుచు హితము చెప్పుచు బలువిధములైన వాగ్వైచిత్రితో జెప్పును. 'ఏమీ మునులే గృహస్థులు రమించుట యెగ్గె కులాంగనాతతిన్' అని హితోపదేశము చేసెను. వేయిమందినైనను పెండ్లాడి వారితో రమించరాదా యనెను. ఈ రమించుట యన్న శబ్దము వాడుట ధాత్వర్థముగా సరియేగాని లోకమునందు వాడుకొను నర్థములో కొంత యనౌచిత్యము లేకపోలేదు. ఐనను మధ్యమ సంపత్తి గల కుటుంబములలో కొంత మోటుగా మాటాడుట యుండును. ఇచటి ధర్మము చింత్యము. వంద మందిని పెండ్లియాడి కామోపభోగము లనుభవించ వచ్చును. వారకాంతల తగులు పనికిరా దనుట సంపన్నుల కేర్పరచిన ధర్మ మనుకొనవలయును.

ఇది యొక క్షేత్ర మాహాత్మ్యము. దీనిలోని కథలలోని సర్వపరమార్థము ఎట్టి దురాచారవంతుడైనను ఎన్ని పాపములు చేసినను, ఎన్ని ఘోరములు చేసినను భగవంతుడు ప్రసన్నమైనచో వానికి మోక్షము లభించునని యనుట. దానికి మించిన సిద్ధాంత మిందులోనిది. తత్కాల భగవద్బుద్ధి గూడ నక్కరలేదు. స్థలము, కాలము తద్దేవతా మాహాత్మ్యము యొక్క సన్నిహితత్వము కలిగిన వగుచుండగా యాదృచ్ఛికముగా జరిగిన యొక క్రియ తద్భగవత్సేవగా పరిణమించి వానికి భగవత్సన్నిధానము చేకురుట. మనోవాక్కాయ కర్మముల సంపుటి యుత్తమ భక్తి లక్షణము. ఆంధ్రభాషాసారస్వతమునందలి ప్రబంధములలో పాండురంగ మాహాత్మ్యము ఏతాదృక్ ప్రౌఢశైలీ నిర్మాణ నైపుణ్యముచేత కైలాసశిఖరమువంటిది. భాషలో తరువాతి కవులందరకు ప్రౌఢిసంపాదన కితనిరచన యొరవడి.

—o—

రామరాజ భూషణుడు

వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి

ఆంధ్రభారతికి పూర్ణయౌవనకాలమైన పదియారవ శతాబ్దమున పదియారు కళలతో వెలుగు కళానిధి యనదగి శారదామూర్తి యని మెప్పొందిన (భట్టు) మూర్తి మహాకవియే రామరాజభూషణుడు. నరసభూపాలీయము, వసుచరిత్రము, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము అను కావ్యత్రయ మాతని కృతిరత్నములు. అందు నరసభూపాలీయమున 'మూర్తికవి' ననియు, తక్కిన రెండింటియందు 'రామరాజభూషణుడ' ననియు జెప్పికొనుటచే మూర్తి, రామరాజభూషణులు వేరనియు, తాత ముత్తాతల పేర్లును, ఇంటి పేరు నభిన్నములుగను, తండ్రుల పేర్లుమాత్రము వేరుగ నగపడుటచే పినతండ్రి పెదతండ్రి కొడుకు లనియు, అట్లుగాదు-హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమున తండ్రిగా జెప్పబడిన సూరపరాజున కౌరసపుత్రుడును, నరసభూపాలీయమున తండ్రిగా జెప్పబడిన వెంకటరాయభూషణునకు దత్తపుత్రుడు ననియు పెక్కు వాదోపవాదములు బయలుదేరినవి.

కాని ఈ విభేదవాదములు తగు నుపపత్తులచే మరల్పబడినవి. 'కృష్ణరాయభూషణ' ప్రభృతి ప్రభునామాంకిత బిరుదనామము లొకటి రెండు ఆనాటి కవీశ్వరుల కుండుటం జేసి వెంకటపతిరాయల కాశ్రితుడైన హేతువున సూరపరాజు వెంకటరాయభూషణ బిరుదనామ మొందెను. అళియ రామరాజున కాశ్రితుడై బహు సంస్కృతాంధ్ర కృతులచే మెప్పించి మూర్తికవి 'రామరాజభూషణ' బిరుదనామము నొందెను. కావున వెంకటరాయభూషణ బిరుదాంకితు డగు సూరపరాజునకు రామరాజభూషణ బిరుదాంకితు డగు మూర్తి కవి పుత్రుడని చరిత్ర శోధకులగు పండితులచే నిర్ణయింపబడినది.

ప్రబంధాంకమని యింటిపేరు గల భట్టుకులమున మూర్తి యను నామమున బుట్టి, సకల విద్యాపారంగతుడై తొరగంటి దుర్గాధ్యక్షుడును, (అళియ) రామరాజ, తిరుమలరాయ సోదరత్రయమునకు మేనల్లుడు నగు నహోబల (ఓబయ) నరసరాజునకు 'కావ్యాలంకారసంగ్రహ' మనబడు నరసభూపాలీయము కృతిగా నొసంగి కవిలోకమున నగ్రగణ్యత నొంది. ఆ కాలమున కృష్ణరాయని యనంతరము కర్ణాట

సామ్రాజ్యమును మహమ్మదీయుల బారినుండి తప్పించి యథాపూర్వముగా నెలకొల్పి, నిరంతరదీక్షతో రాజ్యపాలకుడైనట్లే, వేదశాస్త్ర సకలభాషాకవిత్వాది విద్యాపాలకుడైన రామరాయలచే నాహూతుడై ఆశుకవిత్వ, శతలేఖినీ పద్యాది లోకోత్తర కవితా విశేషముల జూపి సత్కృతుడై రామరాజభూషణ బిరుదనామము నొంది, క్రీ. శ. 1565 వ సంవత్సరమున నా ప్రభువు తలికోట యుద్ధమున స్వర్గస్థుడు కాగా కర్ణాట రాజ్యమును బునరుద్ధరించిన తత్సోదరుడగు తిరుమలరాయనికి వసుచరిత్రము కృతి నొసంగి, యఖండ గౌరవము నొంది యైహిక సుఖములందు దృప్తుడై, ముముక్షువై ఇష్టదైవత మగు హనుమంతుని స్వప్నమున గాంచి తదాజ్ఞను తాను రచించుచున్న హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును శ్రీరామచంద్రునకు గృతియిచ్చి రామరాజభూషణుడు ధ్రువకీర్తి యైనాడని సకలవాదోపవాదములపై దేలిన సారాంశముగా గ్రహింపదగును.

'ముప్రత్యయాభావస్య అల్లసాని పెద్దనార్యశిష్యేణ భట్టుమూర్తి మహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే' అని వెంకటరాయల విద్యాగురువగు మండ రామానుజాచార్యుని ముమ్మనుమని మనుమ డగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు రచించిన యాంధ్రకౌముదియం దుండుటచేతను, లోకమున గల ప్రసిద్ధినిబట్టియు మూర్తికవి పెద్దనార్యునకు శిష్యుడై యుండవచ్చును. పెద్దన వార్ధక్యమున నీతడు బాలుడై యుండి శుశ్రూషించి, చతుర్విధ కవితాపాటవ మలవరచుకొని, కృష్ణరాయల యాస్థానమున అష్టదిగ్గజములలో నొకడై యుండునని సిద్ధాంతీకరింపబడినది. 1515 - 25 సంవత్సరముల నడుమ జన్మించి, 1570 సంవత్సరములోపల వసుచరిత్ర రచన కావించి, యనంతరకాలమున హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము రచించి, పూర్ణాయుష్య మొంది చతుర్విధ పురుషార్థము లను సాధించి ధన్యు డయ్యెనని చారిత్రకులు నిర్ణయించిరి. ఈ మహాకవి జన్మ, విద్యాదిక విషయ విమర్శన మటు పెట్టి సువర్ణఘటిత రత్నమయా లంకారములుగ నాంధ్రసరస్వతి కత డర్పించిన కావ్య విశేషములను సంగ్రహముగా నరయుదము.

నరసభూపాలీయము : విద్యానాథుడు ప్రతాపరుద్రుని పేర లక్ష్యములను గూర్చినట్లే నరసభూపాలీయమున లక్ష్యము లన్నియు నరసరాజు పేరం గూర్చుచు లక్షణము లన్నియు బ్రతాపరుద్రీయ లక్షణముల ననువాద మొనర్చి యీత డాంధ్రమున కొక యపూర్వాలంకారము ఘటించినాడు; తెనుగునం గల యలంకార గ్రంథముల కిదియే శిరోభూషణ మనిపించినాడు. విన్నకోట పెద్దన కృతమగు కావ్యాలంకారచూడామణి యొకటి యున్నను నరసభూపాలీయమునకు గల ప్రశస్తి దానికి రాలేదని ప్రాజ్ఞుల యభిప్రాయము.

'చిరేణ చరితార్థోఽభూత్ కావ్యాలంకార సంగ్రహః
ప్రతాపరుద్ర దేవస్య కీర్తి ర్యేన ప్రకాశ్యతే'

అని విద్యానాథుడు కావ్యాలంకారసంగ్రహమని యిడిన సంజ్ఞనే గ్రహించి మూర్తి కవియు కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనియే పేరిడినాడు. కాని లక్ష్యములను బట్టి 'ప్రతాపరుద్రీయ' మని సంస్కృతగ్రంథము ప్రసిద్ధమైనట్లే ఈ గ్రంథమును నరస భూపాలీయ మని ప్రసిద్ధి నొందినది. నాయక, కావ్య, రస, దోష, గుణాలంకార ప్రకరణములన్నియు మూలమున కనుకూలముగా ననువదింపబడియు నాటక ప్రకరణము మాత్ర మిందు విడువబడినది. అనువాదమట్లుగాక స్వతంత్ర గ్రంథమువలె ఈ గ్రంథము సహృదయ హృదయాకర్షకమగు రచనచే దెలుగుల గొప్పదనమును జాటుచున్నది.

వసుచరిత్రము : ఇది రామరాజభూషణుని కావ్యత్రయమందే కాదు, యావదాంధ్ర కావ్య ప్రపంచమునందును చుక్కలలోని చంద్రు డనిన స్తుతి కానేరదు. తన యసమాన సకల విద్యావిశారదత్వమును, అప్రతిమ ప్రతిభను మేళవించి శబ్దార్థశ్లేష వైచిత్రీపూర్ణముగ ననితరసాధ్య కవితా శిల్ప పారమ్యముతో నానాలంకారలక్ష్యభూతముగా, రసజ్ఞరసాయనముగా, వ్యంగ్య సమృద్ధముగా నిమ్మహాకవి తిరుమలరాయలకు వసుచరిత్రమును ఆతని కోరికపై రచించి అంకిత మొనర్చి తన పేరు ధ్రువకీర్తి కంకిత మొనర్చుకొనినాడు; కవిశిరోభూషణమైనాడు.

శ్లేషకవిత్వము సెంతవరక మనుకొను రసికులు కొందరు లేకపోలేదు. వాస్తు నిర్మాణమున తాజ్‌మహాలు వంటిదే వసుచరిత్ర కవితాశిల్ప సౌందర్యమున. తాజ్‌మహాలు శిల్పసౌందర్యము రసికులకు కన్నులద్వారా మనసుకు హత్తుకొనునట్లే వసుచరిత్రమందలి శిల్పసౌందర్యము శ్రవణద్వారమున మనసునకు హత్తుకొని యానందపారవశ్యము చేకూర్చును. కావున పాఠకుడు సహృదయుడై యుండవలెను. నాచే దాని వైశిష్ట్యమును, వైచిత్ర్యమును నవగతము లగును.

కవితా కళయందు శిల్పనైపుణి మెరయింపగోరిన రామరాజభూషణుడు తన నరసభూపాలీయమున లక్షణములకనువుగా నరసభూపాలనామాంకితముగా లక్ష్యముల నొసగెను. కాని వానితో దనియక, తన శ్లేషయమకానుప్రాసాది నానాముఖ కవితా వైచిత్రీ ప్రదర్శనార్థము వసుచరిత్ర రచించినట్లు కనబడును. నలసభూపాలీయమున కథ యేమియు లేమింపజేసియు, నేకవస్తువర్ణన మాత్ర మగుటయు దనివొందక ఇత

డుత్తమనాయకంబై శృంగారరసప్రధాన మగు గిరికా వసువుల పెండ్లికథ నిమిత్తముగా జేసికొని, యసదృశమగు భావనామహిమనంతయు స్పష్టమొనర్చుకొనెను.

కావ్య స్వరూపము చెప్పుచు నరసభూపాలీయము ద్వితీయాశ్వాసమున—

'తను వగు శబ్దార్థంబులు
ధ్వని జీవ మ్మలంక్రియావితానము సొమ్ముల్
దనరు గుణంబులు. గుణములు
ఘనవృత్తులు వృత్తులౌర కావ్యేంద్రిరకున్'

అని నిరూపించెను. కావ్యలక్ష్మీశరీరములో మొదటిదగు శబ్దములం దీతడు మెరయించిన శిల్ప మొక్క నూతన భక్కిని నడచినది. పరిణతమై, వశ్యమైన వాక్కుగల యీ మహాకవి శబ్దార్థముల నొక దానిని మించి యొక దానిని అలంకారభూషిత మొనర్చి యిటీవలి కవుల కెందరకో యనుసరణీయ దయ్యెను. కవియగు ప్రతి వాడును కవిత్వమునకు శరీరమగు శబ్దార్థముల నేదో యొక్క రీతి సృష్టించుచునే యున్నాడు. కాని యేతాదృశమగు లోకోత్తరశిల్పచమత్క్రియా పరిపూర్ణత యనన్యసాధ్యమని ఘంటాఘోషముగా జెప్పవచ్చును.

'ఏరాజు భూరితేజోరుణాలోకంబు
లోకంబు తమము నిరాకరించు
నే ధన్యు బాహాధ రాధరాభోగంబు
భోగంబు నవరించు భూమిసతికి
నేపుణ్యు నభిరూప రూపానుభావంబు
భావంబుఁ గరఁగించు భామినులకు
నేభవ్యు శుభకీర్తి శోభావిహారంబు
హారంబు దశదిశాయౌవతమున

కతఁడు మతిమంతుఁ డతిశాంతుఁ డరి కృతాంతుఁ
డనుపమస్వాంతుఁ డాశ్రిత వనవసంతుఁ
డనఘతర కందనోలు మహాపురీ ని
శాంతుఁడగు రామమేదినీ కాంతుఁడలరు' (1-30)

ఇందు సీసపాదములలోని ఛేకానుప్రాసమును, గీతములోని వృత్త్యనుప్రాసమును జెవులున్న ప్రతివాని హృదయమును కదలింపక మానవు. ఇం దర్థాలంకారములును లేకపోలేదు. ప్రతి పాదమున నొక్కొక్క రూపకాలంకారము కలదు. అవి పరస్పర నిరపేక్షము లగుటచే తిలతండులములవలె సంసృష్టి యను నొక యలంకారము కాగలదు. ఇట్లే యమకానుప్రాసాది శబ్దాలంకార ప్రాధాన్యము చూపెడుచోట్ల గూడ నర్థాలంకారముల నెంతయో నేర్పున నమర్చి 'యత్ర యమకం రసపుష్టి ర్న విద్యతే' యను సూక్తి కపవాదముగా నెన్నియో పద్యముల నిమ్మహాకవి రచించెను. గానవిద్యా ప్రకారము లయానుకూలముగా నియ్యనుప్రాసము లెన్నో తావుల గూర్చి ఇతడు తన సంగీతకళారహస్యజ్ఞత నర్థమునవే కాక శబ్దమునను జిత్రించుట యపూర్వము.

'ఉద్ధతరిపువిద్ధతపన
పద్ధతి కరిభవన దవనిపటదంబుధిసం
పద్ధరణ సముద్ధరణ స
మిద్ధరణరజో ప్రజోద్యదిభమదస్పృతికిన్' (1-88)

ఓజోగుణభరితమై, గౌడీరీతికమై యనుప్రాసరమణీయమగు నీ పద్యమున నతిశయోక్తి యను నర్థాలంకారమే కాక సంగీతకళారహస్యముగూడ వ్యక్తమగుచున్నది. 'ఉద్ధతరిపు, విద్ధతపన, పద్ధతికరి' అను నపుడును, 'సం-పద్ధరణ సముద్ధరణ సమిద్ధరణ' అను నపుడును మద్దెలపై 'తకిటతక; తకిటతక, తకిటతక' అని ముమ్మారు ముక్తాయించిన ట్లింతో మనోజ్ఞముగా ఘటింపబడినది. అర్థము పరిశీలింప అరిభవనత్, అవనిపటత్ అనునవి నామధాతువులపై గల్గిన కృదంతరూపములు. భవన (గృహము) అను నామవాచకమునే ధాతురూపము చేసి దానిపై, 'త్' అను శతృప్రత్యయము ('వర్తమాన కాలిక విశేషణ ప్రత్యయము') కూర్చి ఇతడు తన వ్యాకరణమార్మికతయు బ్రకటించెను. ఇట్టిదే 'పటత్' అనునదియును. పటము అనగా బట్ట. పటతి = బట్టగా నగుచున్నది అని క్రియాపదము. పటత్ = బట్టగా నగుచున్న అని శతృ ప్రత్యయాంతమగు కృదంతము. ఈరీతిని సంస్కృత భాషా రహస్యములను దుష్కరమగు యమకానుప్రాసాదుల నడుమ హేలగాఘటించిన రామరాజభూషణకవి యెంతటి వశ్యవాక్కో పేర్కొన శక్యమగునా? గాన కళాభిజ్ఞతను దెలుపు నీ పద్యమందలి ముక్తాయింపులవంటి వీగ్రంథమున నెన్నియోచోట్ల గలవు. 'నిషామాదుల్ వజీరుల్ భజింతురు (1-43), ధారాధర, ధారాజల ధారాహత

(1-114), వయః, కోలాహలకోలాహల లీలా హలహలిక (1-163), అంద్రైన సింధైన వింధ్రైనాదంబు (2-16), తచ్చికురపాళీనీరదాళీమిళన్నృతికేళీ (3-75),' మున్నగునవి సొంతము గలవు.

ఇట్టి చిత్రణము సంస్కృత శబ్దములం దెంత యనాయాసముగా జూపఁబడెనో తెలుగు శబ్దములం దంతకంటె సులభముగా నటనట జూపబడెను.

'అనుచు నాగంధవహుని ధౌర్త్యములు దెలుపు
లీల విరిసిన విరులు రాలిన రజంబు
లొలికిన రసంబు, లురిలిన ఫలము లధిపు
మ్రోల నిడి పల్కు రుద్యానపాలు రపుడు'. (1-134)

'తలిరుఁ బ్రాయమువాని వలరాజు నలరాజు
నలరాజుఁ దెగడు సోయగమువానిఁ
బసిఁడిచాయలవానిఁ బగడంబు జగడంబు
జగడంబు గల మోవి సొగసువానిఁ
దళుకుఁజెక్కులవానిఁ దులకింపు పలుకెంపు
పలుకెంపు లొలయు న వ్వొలుకు వానిఁ
జికిలిచూపులవాని సిరిమించు దొరయించు
దొరయించు కాంచనాంబరమువాని....' (3-46)

ఇది యొక విధమగు రచన. ఈ రీతిగా ఆదిమధ్యాంత యమకములతో సంస్కృత ప్రాయముగను, అచ్ఛాంధ్ర ప్రాయముగను, మిశ్రితముగను సీసపద్యము లెన్ని గతుల సంగీతమున కనువుగా నుండునో యించుమించుగా నన్నిగతుల వసుచరిత్ర మున నడపబడినవి.

'ఒకచాయ ననపాయపిక గేయసముదాయ
మొకసీమ నానామయూరనినదము' (2-7)

ఇది యొక విధమగు గడుసుపోకడ.

'మందయానము నేర్పు నిందిందిరాజీవ
రాజీవ రాజన్మరాళ రాజి

కలికిపల్కులు నేర్పు లలితనానావాస
నావాసనికటకాననశుకాళి' (2-28)

ఇదియొక విధమగు శబ్దశిల్పము. ద్వితీయచరణాదిని ముక్తపదగ్రస్తము. ఇన్నిటిని దలదన్ని సంస్కృతపద ఘటిత దీర్ఘసమాసయుతమై, శబ్దాలంకారమాత్రమే కాక, అర్థగంభీరమై, యర్వాచీన కవుల కనేకులకు నోరూరజేసిన నిరుపమానము, రమ్యము నగు సీసపద్యశిల్పము పరికింపుడు :

'లలనాజనాపాంగవలనావసదనంగ
తులనాభికాభంగ దోఃప్రసంగ
మలసానిలవిలోలదళసాసవరసాల
ఫలసాదరశుకాలపనవిశాల
మలినీగరుదనీక మలినీకృతధునీక
మలినీసుఖితకోకకులవధూక
మతికాంతసలతాంతలతికాంతరనితాంత
రతికాంతరణతాంతసుతనుకాంత

మకృతకామోదకురవకావికలవకుళ
ముకుళ సకలవనాంత ప్రమోద చలిత
కలితకలకంఠకులకంఠకాకలీవి
భాసురము వొల్చు మధుమాసవాసరమ్ము' (1-125)

ఈ పద్యము కావ్యగుణములలో నొకటియగు '....విమల విచిత్రా, యతవర్ణా వృత్తులు గల, యతిమృదుబంధంబు కాంతియగు' (నరస. 4-66) నను లక్షణ లక్షిత మగు 'కాంతి'యను గుణమునకు లక్ష్యముగా మెరయుచున్నది. మఱియు కమ్మచ్చున దీసినట్లు, తీగ సాగినట్లు వీణ మీటినట్లు, లలితాతి లలిత సమాస సంఘటనము, మధురమగు భావము, పూవు విచ్చినట్లు సొగసైన శ్లేషము, రసప్లుతి, వ్యంగ్యసంపద గలుగ సంస్కృతాంధ్రముల నిపుణముగా ఘటించి, శాస్త్ర సంప్రదాయముల విడువక, కావ్యలక్ష్మికి శబ్దరూపశరీరము పరిష్కరించుటలో నూత్నత వెల్లడించి బట్టుమూర్తి యొక విశిష్టస్థాన మాక్రమించినాడు. మచ్చున కొక పద్యము :

'శతపత్రేక్షణ వెంట నంటిన వసుక్ష్మాపాలకాలోకమున్
బ్రతిరోధింపఁగఁజాలదయ్యె భవనప్రాంతోరుకాంతార వే
ల్లితపల్లీవలయంబు తచ్చికురపాళీనీరదాళీమిళ
న్నృతికేళీరసకేకి లోకగరుదున్మీలన్నరుల్లోలమై' (3-75)

ఇట్లు ఇతడు నానావిధ శబ్ద శిల్ప రహస్యముల బహువిధములుగా సంగీత శాస్త్రమున కనుకూలముగా గూర్చి 'పల్కుఁజెలికిం బాలిండ్ల జోడైన సంగీత సాహిత్య నామక విద్యాయుగళంబు' ప్రదర్శించినాడు. ఎంతెంత యమకానుప్రాసాది శబ్ద వైచిత్ర్యము ప్రకటించినను సరస్వతీ ప్రవాహమువలె నంతర్లీనమైన యర్థగాంభీర్యము నెడబరాకు పడియుండలేదు.

కావ్య లక్ష్మికి ఇక మిగిలిన అర్థరూపమగు శరీరార్ధమును రామరాజభూషణుడు చక్కగా పోషించి, భూషించినాడు. అత డుభయ భాషలు, సకల శాస్త్రములు సరహస్యముగా నేర్చినవా డగుటచే అందరవలె గాక శ్లేషార్థముచే కవితను బుట్ట మొనర్చుకొనెను. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున శబ్దశ్లేషమువలె వసుచరిత్రమున అర్థశ్లేషము హెచ్చుగా ఘటించెను.

భారతమున వసురాజు తపముచేయుచుండ నింద్రుడు ప్రత్యక్షమై దివ్యమగు నొక విమానమును, సకల ప్రహరణములను వారించు నింద్రమాలయు, దుష్టశిక్షణ మొనర్చు నొకవేణుయష్టియు నిచ్చి, స్వర్గమునకు వచ్చిపోవుచుండునటు వర మిచ్చెను. ఆ విమాన మెక్కి చరించుచు ఉపరి చరవసుసంజ్ఞతో నతడు ఇంద్రమాలికను ధరించి, వేణుయష్టి కేటేట నింద్రోత్సవము చేయువాఁడు. ఆతని యధిష్ఠానపుర సమీపమున శుక్తిమతీనదిని గామించి కోలాహలుడను పర్వతరాజు నిరోధింప, నాయేటి నీటిలో జగ మంతయు మునిగిపోవుచుండ వసురాజు తన కాలికొనగోట నా కొండను దూర ముగా జిమ్మి లోకముల గాపాడెను. కోలాహలుని సమాగమమున శుక్తిమతికి వసుపదుడను కొడుకును, గిరికయను కూతురును బుట్టగా శుక్తిమతి కృతజ్ఞతచే వా రిద్దరను వసురాజున కర్పింప నారాజువసుపదుని సేనాపతిగా, గిరికను భార్యగా స్వీకరించెను' అని యున్నకథ రసాదుల కనుగుణముగా మార్పబడినది.

భారతమునందలి 'శుక్తిమతియను మహానదిం గోలాహలంబను పర్వతంబు గామించి యడ్డంబు పడిన......నన్నదికిఁ బర్వత సమాగంబున వసుపదుండను

కొడుకు, గిరికయను కూఁతురుం బుట్టిన....' (భార. ఆది., 3-26) అను లోక సామాన్యమునకు విరుద్ధముగా గానవచ్చు విషయము గొని సంశయముల కవకాశము లేకుండ శేషబలమున శృంగార రసబంధురముగ రచింపబడిన యవాంతరగాథ యిది. గొప్ప ప్రతిభాశాలి కావున కొండను నాయకుని జేసి, నదిని నాయికను జేసి శృంగారమును జక్కగా బోషించి యిక్కవి యలోక సామాన్య చమత్కృతి చూపగల్గెను; గాలి మూట గట్టెను; కొండను పిండి రసమును దీసినాడు.

శుక్తిమతీనామ భవ్యతటినీ స్వరూపము తొలుత నిట్లు చెప్పెను :
జీవన మెల్ల సత్కవిని షేవిత, మాశయ మెల్ల నచ్ఛతా
పావనతాగభీరతలపట్టు, ప్రచారము లెల్ల విశ్వధా
త్రీవలయత్రికాల ఫలదేశికముల్, నవకంబు లెల్ల ము
క్తావళివిభ్రమాస్పదము లానది పెంపు నుతింప శక్యమే? (2-104)

కవులను సేవించిన విజ్ఞానవతి, నిర్మల పవిత్ర గంభీర హృదయ, జీవన్ముక్తులకు గూడ నచ్చెరువు గూర్చు లావణ్యవతియగు నొక ముగ్ధానాయికగాను, జలపక్షులచే సేవింపబడు నుదకముతోను, స్వచ్ఛములై పవిత్రములై లోతగుజలాశయములతోను, పుడమి నలుపంక ముక్కారు పంటల కనువుగా బ్రవహించు ప్రవాహములతోను, ముత్యాలు పుట్టునట్టి శంఖములతోను ప్రకాశించునదిగాను ఈ పద్యమున జెప్పబడినది.

'సుమనోధివాసభాసురశిఖోన్నతివాఁడు
ఘనసారతిలకవాసనలవాఁడు
.............................హైమగర్భ
గేహమున కేఁగువాడు కోలాహలాఖ్యుఁ
డొకధరాధీశుఁ డెదురయ్యె నువిద కపుడు' (2-108)

ఈ పద్యమున సిగలో పువ్వులు తురిమి, కప్పురపుబొట్టు దిద్ది, చెక్కుల జవ్వాది యలదుకొని, దంతము లెఱ్ఱవార దమ్ములము సేవించుచు మెడను నక్షత్ర మాల దాలిచి, మంచి గందము మేన బూసికొని, బంగారు మొలత్రాడు రతనాల యందెలను దాలిచి, యింకను రత్నాభరణములను విచిత్రమగు వస్త్రములను ధరించి శృంగార రస మూర్తియగు ధరాధీశుడు రాజు ఒక డెదురయ్యెనని నాయక పరముగాను, దేవతలు నివసించు శిఖరముతో, మిగుల చేవగల తిలక వృక్షములతో, జవ్వాది యంటిన చాపరాలతో, కెంపులుగల (కొండ) నడిమిదేశముతో, మంచి గందపు టడవు

లతో, బంగరు చరియలతో, రత్నవికారమగు ప్రత్యంతగిరులతో నొక ధరముల కధీపుడు - కొండలరాజు - ఎదురయ్యె నని కోలాహలపరముగాను సరళమైన మధుర మైన శయ్యలో వర్ణింపబడెను. శుక్తిమతి ఎదురేగి యక్షతాదులచే బూజించి యుప చారము లొనర్చెనని తెలిపిన ఈ క్రింది

'అతులశైవలనతీశతము లీనెడు మీకు
నా యిచ్చు విమలార్ఘ్యతోయ మెంత
ప్రాలేయనిలయసంభవము గాంచిన మీకుఁ
బన్నీట నొనరించు పాద్య మెంత
....
అనఘ యెవ్వారలైనఁ గొండంతవారిఁ
కవనిఁ గొండంత పూజ సేయంగఁగలరె
శక్తి నే నిచ్చు నీపుష్ప పత్ర తోయ
మాత్రములు గైకొనుటెకాక గోత్రతిలక'

అను పద్యమున కొండంత వారికి కొండంత పూజచేయగలరా అను జాతీయము కొండ పరముగా గూర్చిన నేర్పు శ్లాఘ్యము.

కోలాహలపర్వత సమాగమమున శుక్తిమతీనది గర్భిణియయ్యెను. తరువాత కొడుకును గూతురును బుట్టిరి; కొడుకు వసుపదుడు; కూతురు గిరిక. వారిని బెంచి పెద్ద వారిని జేసి విద్యల నేర్పించు పర్యంతము రెండు పక్షముల యర్థములు చెక్కు చెదరని రసభావములతో నపూర్వమగునట్లొకయవాంతర కావ్యము సృజింపబడినది. ప్రధాన కథయు నాటకఫక్కి నౌచితీధుర్యముగా నడపబడినది.

ఈ కావ్యమున మొదట బూర్వఫక్కిని నగరవర్ణనముతో నారంభింపబడినను వసంతర్తు వర్ణనము మొదలుకొని కథ యంతయు నాటకరీతిని అద్భుతముగా నడప బడినది. ఉద్యానమున శ్లేషమహిమచే జడములగు లతలను స్త్రీలనుగా నిరూపించి, వారిచే రాజున కుపచారములు చేయించి, పక్షిమిథునముచే భావిని సూచన చేయించి అటనుండి నర్మసచివునితో రాజును కోలాహలపర్వతమున నొకచో బ్రవేశింప జేయును. ప్రబంధములం దెందును గనబడని యీ నర్మసచివుని పాత్రానుసంధానము నాటక ఫక్కికి ద్యోతక మగుచున్నది. అనంతరము గానధ్వని. దాని నరయ నర్మసచివు నంపుట, తిరిగి వచ్చిన యతనివలన కన్యావృత్తము విని వానివెంట రా జరిగి,

శాకుంతలమున దుష్యంతుడు పొదరింట దాగినట్లు తా నొక లతాగృహమున నుండుట, యతివేషమున నున్న నర్మసచివు డాయువతుల యెదుటికి బోవు టెట్లా యని వేచి యుండుట - ఇవి యన్నియు జమత్కారముగా జూపినను ఆ నర్మసచివుని ప్రవేశ మొనర్చుపట్టున గవి చూపిన రమణీయ కల్పనము విచ్చిత్తిజనకమై కావ్యమున కంతకును దీప్తి ఘటించుచున్నది. మాయాయతి - నర్మసచివుడు - చెలికత్తెలతో నుండిన గిరిక యెదుటికి వచ్చెను. ఆమె భయ, వినయ సంభ్రమములతో మ్రొక్కగా నా మాయాముని 'ఓయనన్య సామాన్య లావణ్య ప్రభావః సుకల్లభుం బెండ్లియాడు' మని దీవించెను. ఇచట సభంగశ్లేష శక్తి - 'లావణ్యప్రభా వసువల్లభుం బెండ్లి యాడు' మను నర్థాంతరము ధ్వనింపజేయబడెను. తరువాత వారి కోర్కిపై నుచితా సనమున గూర్చుండి యుపచారముల నొంది యా నర్మసచివుడు మంజువాణియను చెలికత్తె కోర్కిపై తాను వసునాథుని అనగా సూర్యుని భక్తుడననియు, ఆయన పద్మినీప్రియుడు గాన ఆయన పూజకై అర్హమగు పద్మినీసముదయము తెచ్చుటకై వెడలి యీ కొండపై వెదకుచుండ నీమె గానమున నాకృష్టుడనై వచ్చితినని పైకి స్ఫురించినట్లును, తాను వసురాజ భృత్యుడననియు, ఆయన కర్హలగు పద్మినీజాతి స్త్రీలను దెచ్చి వివాహమొనర్ప దేశ మంతయు నరయుచు నిచటికి వచ్చితి ననుసత్యము ధ్వనించునట్లును మాటాడిన ఘట్టమున శ్లేష కవిత నిజముగా సార్థకమైనది. ఆ మౌని 'యాంతర దృష్టిం జూచితిమి; ఈ యబ్జాననం బెండ్లియాడు వసురాజేంద్రు' డనెను. మంజువాణి 'యా వసుధేశ్వరు డెన్నడు వచ్చు; నెన్నడు గారవించు'నన ఆ మౌని 'లలనా! యీయమను వసురాజు తప్పక పెండ్లాడును. నమ్మవా, యిపుడే నా మంత్రమహిమ రప్పింతును. చూడు' మని 'మజ్ఝా' అనెను. పూబొదరింటనుండి వసురాజు ప్రత్యక్ష మగును. ఇది యొక చిత్రసంఘటనము. నాటక ఫక్కి యిట్టిదే కదా ?

గిరికావిరహ వర్ణనఘట్ట మింతకంటె నాటకకళను జాటుచున్నది. విరహాగ్నితప్తయై చెలు లెన్ని యుపచారములు చేసినను ఆమె స్వస్థచిత్త కాలేదు. ఉపవన విహారము, పుష్పాపచయము, జలక్రీడ బాధకములే యైనవి. ఏ కావ్యమున నెవ్వరును వర్ణింపని మన్మథుని దేవతగా భావించి విగ్రహము నేర్పరచి పూజచేసిన ట్లిందు వర్ణించి మూర్తికవి యొక క్రొత్త పోకడ చూపెను. గిరిక పూజా వసానమున మన్మథుడు ప్రత్యక్షమయినట్లును, అది చూచి మూర్ఛిల్లినట్లును గూర్చిన కూర్పు మెచ్చదగినది. అంత చెలులు తత్తరముతో నుపచరించుచు 'నెలత కీ వసులాభంబు నించుము' అని యసువులు - ప్రాణములు ఇమ్మని మదనుని ప్రార్థించు వాక్యంబులతో

'వసులాభ' శబ్దము వినిపింప 'నల' శబ్దము విని మూర్ఛనుండి లేచిన నైషధములోని దమయంతివలె గిరిక చైతన్య మొందెనని చక్కఁగా రచింపబడినది.

చంద్రికాప్రసారమున వలవంతలఁబడిన గిరిక వృత్తాంతము వసురాజునకు దెల్పి యతని యాశయము గనుగొని వత్తునని మంజువాణి గిరికాగళహారము చేకొని యేగెను. ఇచట గిరిక చంద్రుని, మన్మథుని, మలయానిలుని నుపాలంభించి, వెన్నెలవేడి కోర్వలేక యెల్గెత్తి యేడువగా జెలు లూరడించుచు 'మంజువాణి రాదేమే' యనుకొనుచుండ వసురాజేంద్రుని యుంగరముతో మంజువాణి వచ్చి తా బోయివచ్చిన వృత్తాంతమంతయు చెప్పును.

రాముని యుంగరము సీత కిచ్చి సీత శిరోమణి దెచ్చి రాముని కిచ్చి యుభయుల నూరడించిన హనుమంతుని మనసున నిడికొని హనుమద్భక్తు డగు రామరాజభూషణ కవి మంజువాణి పాత్రమును సృజించినా డనుకోవలెను.

వివాహసంఘటనార్థ మింద్రముఖ్యులగు దేవతలతో గంగానదికూడ నరిగినదట. ఇటువంక దేవత్వము, నటువంక నదీత్వము బాంధవ్యమున కనుకూలించునను నూహ యొకటే కాదు, దుర్ఘటమగు వివాహాదికార్యములందు స్త్రీలకే ప్రాగల్భ్య ముండునని పార్వతీవివాహసంఘటనార్థము సప్తర్షులతో నరుంధతినిగూడ హిమవంతునొద్దకు బంపిన కాళిదాస కుమారసంభవము ననుసరించి యొక పెద్ద ముత్తైదువకూడ నుండవలెనను నూహతోగూడ గంగానదిని దేవతాసంఘముతో జేర్చినాడు మూర్తికవి. అచట పార్వతి మునులకు మ్రొక్కి వారి యాశీస్సు లంది, సువర్ణావతంసము జార సంభ్రమించుచు నరుంధతికి మ్రొక్కఁగా నామె పార్వతి నొడిలో గూర్చుండబెట్టుకొనెను. ఇచట గిరిక యందరు దేవతలకు జనకాజ్ఞచే నమస్కరింప నందు గంగానది 'గరిమన్ ననఁబోణిని గౌఁగిలించి యో యున్నవపట్టి! నిన్ గనినయన్ను వసుంధర సింధుజాతిలో, వన్నియ కెక్కె, నీవు గలుగన్ దండ్రియు నియతోన్నతిఁ గాంచె' నని కొండాడి, 'చరణాగ్రాన్న మితాచలేశ్వరునిఁగా, సన్మార్గసంచారిఁగా, స్థిరకళ్యాణసమాఖ్యుఁగా హరికృపన్ శీఘ్రంబ చేపట్టి యో గిరికన్యా యరలేక నీ వతఁడు నేకీభావముం జెందుమా, గిరికన్యా మణికన్న ధన్యవయి యక్షీణానుమోదంబునన్' అని దీవించినది. ఆ దీవనలో నొకానొక మహారాజును చేపట్టుమనిన ట్లున్నను, విశేషములన్నియు వసురాజపరముగ నర్థమగుచుండుటచే గంగాదేవివాక్యమోఘమని యింద్రునిచేత 'చరణాగ్రానమితాచలేంద్రుడు, సదాసన్మార్గసంచారి, సుస్థిర కళ్యాణ

సమాఖ్యాం డా వసుధరాధీశం దహో శైలశేఖరః గంగావచనేం బపార్థ మగునే యని సమర్థింపజేసిన చమత్కృతి నిరుపమముగదా!

ఈ రీతిగా అల్పమగు వస్తువును గ్రహించి కావ్యాంగముల నెల్ల విధముల బెంచి యనల్ప శిల్పరామణీయకమున గన్నులు మిరుమిట్లుగొన నీ వసుచరిత్రమును నారాశ్వాసముల గ్రంథముగా సంతరించిన రామరాజభూషణ మహాకవి ప్రతిభా వ్యుత్పత్తుల గణింప నెంచుట సామాన్య విషయమా? ఈతడు సప్తవిధ కవులలో భూషణార్థియా రౌచికుడా మరొకడా యని పరీక్షించుటకంటె సప్తవిధ కవుల ప్రతిభా విశేషముల మూర్తియే యని యంగీకరించుట సమంజసము.

మరియు కవిరాజమనోరంజనము, శకుంతలాపరిణయము, చంద్రికాపరిణయము, రసికజనమనోభిరామము మున్నగు పెక్కు కావ్యములు పిల్లవసుచరిత్రము లను బిరుదముతో వసుచరిత్రమును అనుసరించుటచే వసుచరిత్ర మొక వర్గపు గావ్యముల కావర్శమైనదని యంగీకరింపక తప్పనియప్పు డక్కావ్యప్రశస్తినిగూర్చి చెప్పుట పునరుక్తి కాకమానదు. వానిలో గొన్ని కల్పనములందు, గొన్ని శబ్దాలంకారములందు, గొన్ని వృత్తవరణమునందు వసుచరిత్రమునకు బ్రతిబింబములై ధన్యములైనట్లు గర్వించినవే కాని యన్యములు కావు.

ఇన్ని యాంధ్ర ప్రబంధము లుదయించినను, సంస్కృత భాషలోని కనువదింపబడిన ప్రబంధ మొక్కటియు వినముగదా! ఎంత గొప్పదనము చూడక అప్పయ్యదీక్షితులవారి శిష్యుడట; కాళహస్తీశ్వరకవియట; వసుచరిత్రమును సంస్కృతీకరించెనట; సంస్కృత గ్రంథము గూడ ఆరాశ్వాసములేనట. దీనిని బట్టి వసుచరిత్రమున సంస్కృత పండితులకు గూడ నెంత గౌరవముగలదో వెల్లడి యగుచున్నది.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము : ఇది ఈతని మూడవ కావ్యము. ఇది ద్వ్యర్థికావ్యము. ఈ కావ్యమందలి యవతారికా పద్యములు పరిశీలింప సూరనసూక్తి ననుసరించి నిజపాండిత్య ప్రకర్షము ప్రకటింప నెంచి కాక కేవల మాముష్మిక ఫల ప్రాప్తికే రామరాజభూషణుడు సంకల్పించిన ట్లగపడును (చూ : ద్వ్యర్థికావ్యకవులు).

ఈతడు తన యుపాస్యదైవతమునకును, తనకును నుపాస్యుడగు శ్రీరామచంద్రునకు దన్మహిమాభివర్ణన పూర్వకముగ నీ కృతి యొసగి పురుషార్థచతుష్టయము సాధించుకొని ధన్యజీవను డయినాడు.

పింగళి సూరన

పింగళి లక్ష్మీకాంతము

పింగళి సూరనార్యుడు పదునారవ శతాబ్ద ఉత్తరార్ధమున నుండెనని ప్రామాణికులైన చరిత్ర కారులు ఇదివరలో నిర్ణయించిరి. కాని ఇటీవల ఈ కవి పదునేడవ శతాబ్ధి పూర్వభాగమున నుండెనని ఒకవాదము బయలుదేరెను. శిలా శాసనాది చరిత్రాధారములదాక పోకుండగనే ఈ నూత్న సిద్ధాంతమును సులువుగా పూర్వపక్షము చేయవచ్చును. ఎట్లనగా - రామరాజభూషణుడు వసుచరిత్రలో 'కేవల కల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నములు' అని నిరసించుట కళాపూర్ణోదయమును గూర్చియే. కళాపూర్ణోదయమునకు పూర్వము అట్టి నిరసన భాజనములు కాదగిన కల్పనా ప్రబంధములు మన వాఙ్మయమున లేవు. ఏవేని అప్రసిద్ధము లున్నవేమోగాని రామరాజభూషణుని బ్రహ్మాస్త్రము ఆ పిచ్చుకలపై వేసినదికాదు. మరియు రామరాజభూషణుడు పింగళి సూరనార్యుని రాఘవ పాండవీయము తరువాతనే హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము వ్రాసెననుట నిర్వివాదము. ఈ రెండు నిదర్శనములను బట్టి సూరన రామరాజ భూషణునకు పూర్వుడు.

రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రము విజయనగర రాజ్యము తల్లికోట యుద్ధములో దెబ్బతిని, పూర్వ వైభవము గోల్పోయి, పెనుగొండ రాజధానిగా బ్రతుకుచుండిన దినములలో, సింహాసన మధిష్ఠించియున్న తిరుమల రాయల కాలములో, అనగా క్రీ. శ. 1565 - 1570 మధ్య, రచింపబడినది. విజయనగరమునుండి చావుబ్రతుకులతో పారిపోయివచ్చిన ఆ రాజవంశము పెనుగొండలో తన స్థితిని కొంత చక్కబెట్టుకొనిన పిమ్మటనే తిరుమల దేవరాయలు వసుచరిత్ర కృతిస్వీకారమునకు ఉత్సాహపడుట సహజము గావున, ఆ గ్రంథము క్రీ. శ. 1570 ప్రాంతమున పుట్టియుండె ననుట సమంజసము.

కళాపూర్ణోదయము వసుచరిత్రమునకు పది సంవత్సరములకు పూర్వము రచింపబడియుండును (క్రీ. శ. 1560). దీనికి పూర్వరచనమైన రాఘవపాండవీయము క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతమునను, దానికి పూర్వరచనయైన గరుడపురాణము క్రీ. శ. 1540 ప్రాంతమునను, కళాపూర్ణోదయమునకు పిమ్మటి రచనయైన ప్రభావతీ

ప్రద్యుమ్నము వసుచరిత్రమునకు సమకాలికమై క్రీ. శ. 1570 ప్రాంతముననను రచింపబడి యుండవచ్చును. ఈ నిర్ణయముననుబట్టి పింగళి సూరనార్యుడు ఇంచు మించు క్రీ. శ. 1540 మొదలు 1570 వరకు ముప్పది సంవత్సరములు గ్రంథ రచనా నిమగ్నుడై యుండునని నా యూహ. పైని పేర్కొన్న గ్రంథరచనా కాలములకు ఐదేసి సంవత్సరములు అటుగాని, ఇటుగాని చేర్చినను తప్పులేదు.

సూరన శిష్టాచార సంపత్తిగల పండిత వంశములో జనించిన అదృష్టవంతుడు. వీరి వంశమునకు మూలపురుషుడైన గోకనమంత్రి నాటినుండియు వీరియింట లక్ష్మీ సరస్వతులు తాండవించుచుండిరి. పాండిత్యముతోపాటు కవిత్వముగూడ ఆ వంశ ములో పెక్కురకు అనూచానముగా లభించెను. సూరకవి వంశపరంపరాగతములైన విద్యలను, సిరులను, సదాచారములను అలవరచుకొని సుఖముగా కాలక్షేపము చేసి యుండును.

సూరన కృతములైన గ్రంథములలో పోయినవి పోగా మిగిలియున్న మూడిం టిలో మొదటిదియైన రాఘవపాండవీయమును పంపావిరూపాక్ష దేవునకును, మూడవది యైన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమును పితృదేవునకును అర్పించి దేవతా పితృభక్తిగల తన జీవితమును చరితార్థ మొనర్చుకొనెను.

రాఘవపాండవీయ ముపలబ్ధమైన ఆంధ్ర ద్వ్యర్థికావ్య ప్రపంచమున మొదటిది. మన భాషలో తరువాత అచ్చటచ్చట సకృత్తుగా పొడచూపుచు వచ్చిన శ్లేష పద్యము లకు ఈ గ్రంథము పరిణామ రూపము. పూర్వకాలమున నన్నెచోడుని కుమార సంభవములోను, నాచనసోముని ఉత్తర హరివంశములోను, తరువాత మను చరిత్రా దులలోను కొద్దిపాటి శ్లేష పద్యములు గలవు. అవన్నియు శ్లేషాలంకార కుతూహల ముచే సకృత్తుగా వ్రాయబడిన చమత్కారపద్యములు. శ్రీనాథుని శృంగార నైషధ మున పంచనళీ వృత్తాంతము మాత్రము ఊరక చమత్కారార్థము కాక సందర్భా వశ్యకతను బట్టి ప్రస్తుతోభయ శేషాత్మకమైన ఘట్టముగా రచింపబడినది. అంతియ గాని రెండు కథలను జోడించి కావ్యమంతయు ద్వ్యర్థిగా రచింపబడిన గ్రంథము రాఘవ పాండవీయము నాటికి మనభాషలో నెద్దియు నిలిచియుండలేదు. వేములవాడ భీమకవి ఇట్టి గ్రంథమును చెప్పెననెడివాడుక కలదుగాని దానిజాడ ఎందును గానరాదు. రాఘవ పాండవీయము తరువాత వెలసిన ద్వ్యర్థి, త్ర్యర్థి కావ్యము లన్నియు ఆ మాతృ స్తన్యమును గ్రోలిన పిల్లలే.

ఈ రాఘవపాండవీయమునకు మాతృకకాదగినట్టి గాని, మార్గదర్శకము కాదగి నట్టిగాని సంస్కృత గ్రంథమైనను లేదు. ఇటీవల ఒక సంస్కృత రాఘవపాండ వీయము దొరకెనుగాని దానికిని, మన తెలుగు రాఘవపాండవీయమునకు జన్యజనక సంబంధము బొత్తిగాలేదు. ఆ సంస్కృత గ్రంథము ప్రసిద్ధికెక్కినది కాకపోవు టచే సూరనయు దాని నెరుగక పోవచ్చును. అదిగాక అనేకార్థక శబ్దమయమైన సంస్కృతభాషలో రెండర్థములు సంపాదించుట సుకరమగునుగాని, తెనుగున మాత్రము అది దుర్ఘటము. అందును రెండు మహాకథలను జోడించుట దుష్కరము; మరియు అద్భుతావహము.

'రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియు నిర్మింపంగ శక్యంబు గా
కుండుం దద్గతిఁ గావ్యమెల్ల నగునే యోహో యనం జేయదే
పాండిత్యంబును నందునుం దెనుఁగుకబ్బం బద్భుతం బండ్రు ద
క్షుండెవ్వాఁడిల రామభారతకథల్ జోడింప భాషాకృతిన్.
రాఘవపాండవీయకథ రమ్యముగా నొకకావ్యసృష్టి నా
హా ఘటియింపఁగా వశమె యాంధ్రకవీంద్రులకు'

అనిన సూరన వాక్యములలో ఆ దుష్కరత్వ మంతయు నిరూపింపబడినది.

ఈ దుష్కర కార్యమును సాధించుటకై ఆయన ఆత్మ వ్యవస్థానార్థము కొన్ని నియమములను కల్పించు కొనెను. ఆ నియమములే ఇతర ద్వ్యర్థికావ్య కర్తలకు లక్షణ సంపుటి యయ్యెను. కాని వారు ఆ లక్షణమునే పాటించినను రాఘవ పాండ వీయములోని అరసౌలభ్యము మాత్రము తమ కావ్యములలో సాధింపలేక పోయిరి.

ఈ రాఘవ పాండవీయమున ఇంచుమించు ఆరువందల పద్యములు గలవు. వానిలో భారత, రామాయణ సమానార్థకములైనవి తరిమి లెక్కించినను ఏబది అరువది కంటె ఎక్కువ పొడకట్టవు. తక్కిన పద్యము లన్నియు ముఖ్యముగా [1] సంస్కృత భాషా సభంగ శబ్దశ్లేష, [2] ఆంధ్రభాషా సభంగ శబ్దశ్లేష, [3] ఉభయభాషా సభంగ శబ్దశ్లేష, [4] సంస్కృత భాషా అభంగ శబ్దశ్లేష, [5] ఆంధ్రభాషా అభంగ శబ్దశ్లేష, [6] ఉభయభాషా అభంగ శబ్దశ్లేష, [7] శబ్దా న్వయ విభేదము, [8] అర్థాన్వయ విభేదము, [9] వృత్తిశ్లేష అనెడి తొమ్మిది విధము లైన శ్లేషభంగులలో ఏదేనొక దానికిగాని పెక్కింటికిగాని ఉదాహరణము లగుచునే యుండును. కావున పదింట తొమ్మిది పాళ్ళు రాఘవ పాండవీయము చిత్రవిచిత్ర శ్లేష మయముగా నున్నది.

ఇతర ద్వ్యర్థికావ్యములు అర్థద్వయ ఘటనా చమత్కారముగల పద్యరచనలో ఈ గ్రంథమును అనుకరింపగల్గినను, ఇట్టి కథాద్వయ ఘటనా ప్రజ్ఞలో దీనికి దీటు కాజాలవు. ఈ దుర్ఘట కృత్యము ఆయనబుద్ధి విశేషమునకు, పాండితీ మహత్త్వమునకు నిదర్శనమగునే కాని కవితా ప్రతిభకు, శిల్పరచనా కౌశలమునకు నిదర్శనము కాజాలదు. ఆ కౌశలము, ఆ ప్రతిభ వెలుగొందు గ్రంథరాజము కళాపూర్ణోదయము.

ఆంధ్ర ప్రబంధ సరస్వతి కై సేసికొన్న ఆభరణములలో కళాపూర్ణోదయము అపూర్వదీప్తిగల రత్నాభరణము. ఈ యాభరణమునందలి రత్నములు పురాణ ఖనులనుండి త్రవ్వి యెత్తినవి కావు. రామరాజ భూషణుడనుకొన్నట్లు కృత్రిమ రత్నములును గావు. అవి ఈ కవిబ్రహ్మ తన భావనా సముద్రమునుండి ఎత్తిన నిక్కపు రత్నములు.

పూర్వకాలమున పింగళి సూరనను రాఘవ పాండవీయ కర్తగానే లోకము కొనియాడెను గాని కళా పూర్ణోదయ కర్తగా మెచ్చలేదు. మెచ్చకపోవుట అటుండ మీదుమిక్కిలి నిరసనకును చొరకొనెనని యూహింపవచ్చును. అప్పటి వారికి పద్యరచనా చమత్కారమునందున్న గౌరవము తక్కిన శిల్ప ధర్మములయందు లేవు. అపూర్వకథా కల్పన మునుగాని కథాకథన ప్రౌఢినిగాని, పాత్ర చిత్రణ కౌశలమునుగాని ఆమోదించు సరస విమర్శ జ్ఞానము వారికి లేదు.

ఈ గ్రంథములో ఆనాటి విద్వాంసుల అనాదరమునకు, నిరసనకు పాత్రమైన లక్షణములు రెండు మూడు కలవు. ఆధునిక విమర్శలో ఈ గ్రంథమునకు అగ్రస్థాన మిచ్చినవియు ఆ లక్షణములే. వానిలో మొదటిది కథాకల్పనలోని వక్రత. ఈ వంకరతనమే కళాపూర్ణోదయ కథాకథన మహత్త్వమని శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి తన కవిత్వతత్త్వవిచారమున సర్వసంశయ విచ్ఛేదకమైన నిరూపణము చేసెను. నాకు తోచిన ఇంకొక విశేషము: మానవ శరీర నిర్మాణములో బ్రహ్మ నాభిస్థానమును భార కేంద్రమును (సెంటర్ ఆఫ్ గ్రావిటీ) చేసినట్లే ఈ కావ్య శరీరబంధములో గ్రంథకర్త సరస్వతీ చతుర్ముఖుల ప్రణయ కలహ వృత్తాంతమును భార కేంద్రముగా నెలకొల్పెను, అదియే ఈ కథకు మూలబీజము.

కావ్య శిల్పములో కథా ప్రరోచనము ముఖ్యముగా పాటింపవలసిన ధర్మములలో నొకటి. ఈ ధర్మమును గుర్తెరిగి నిర్వహించిన ప్రథమ ఆంధ్ర కవి పింగళి సూరన. రెండవది: కులీనత లేని కలభాషిణి నాయిక. ఈమె ప్రణయ వృత్తాంతమే ఆ భాగములోని వస్తువు.

వేశ్యయయ్యు ఈ నాయిక మన వాఙ్మయమున గల ఉత్తమ పాత్రలలో ఒకటి ఉత్తమత్వమునకు కులీనతయే ముఖ్యకారణము గాదు. దానికి ఉదార సుందరమైన తచ్చరితము కారణము.

ఆ యా యీ కారణములచేత ఈ గ్రంథము చిరకాలము ప్రసిద్ధికెక్కి యుండలేదు. దీనిని అవగాహనము చేసికొనదగిన యోగ్యత ఆఙ్గ్లభాషా సంపర్కమువల్ల ఈ కాలమువారికి మాత్రమే కల్గినది. ఏ పద్యమున కా పద్యమునే అలంకార లక్షణాను సారముగ పరీక్షించి, గుణ దోష నిర్ణయము చేయు నీరస, సంకుచిత దృష్టి పోయి అఖండ కావ్యశిల్ప సౌందర్యాస్వాదయోగ్యమైన సరిస దృష్టి గల విమర్శకులు బయలు దేరిన ఆధునిక కాలము లోనే ఈ కావ్యయశము వ్యాపింప మొదలిడెను.

ఈకావ్యమున వెల్లివిరియు శృంగారరసప్రవాహము సత్యలోకమం దుద్భవించి గంధర్వలోకముగుండ మర్త్యలోకమున కవతరించుచున్నది. భూస్వభావమునుబట్టి భూమి పై ప్రవహించు జలముల గుణము మారునట్లే ఆ శృంగారము మూడు లోకము లలో మూడురూపములు తాల్చెను.

అందు ప్రథమ రంగస్థలమైన సత్యలోకమున దాని స్వరూపము కామవాసన లేని దివ్యలీల, సరస్వతీ చతుర్ముఖుల విలాస లీలయే ఈ విశ్వ సృష్టికి ప్రథమ కారణము. సత్యలోకమునుండి ప్రవహించు ఆ రస ప్రవాహము మధ్యే మార్గమున రెండవ రంగస్థలమైన గంధర్వ లోకమున తాల్చు రూపమునకు గాంధర్వ ప్రణయమని పేరు ఈ కథలో కలభాషిణీ మణికంధరుల శృంగారము ఏతత్ప్రణయ స్వరూపము. గంధర్వ లోకమునుండి మర్త్యలోకము నకు అవతరించునప్పటికి ఆ రసవాహిని సహధర్మచర్యము అనెడి రూపము తాల్చెను. ఇదియే ఈ కావ్యములోని సుగాత్రీ శాలీనుల దాంపత్య శృంగారము. ఈయెడ 'ప్రజాయై గృహమేధినః' అన్న సూక్తి తప్ప మరే మియు వర్తింపదు. గార్హస్థ్య నిర్వహణమునకు, దాంపత్య సిద్ధికి పాతివ్రత్యము ఆధారము. మూర్తిమంతమైన ఆ పాతి వ్రత్యము ఆధారము. మూర్తిమంతమైన ఆ పాతి వ్రత్యమే ఈ కథలోని సుగాత్రి.

ఆ ప్రవాహము అంతతో నాగక మానవలోకమునుండి అధోలోకమునగూడ ప్రవహించి కామము అను పేరు తాల్చెను. దానిని కామమనుటకంటె తుచ్ఛకామ మనుట మరియు మంచిది. అననురక్తయైన యువతిని బలాత్కరింపనెంచు రాక్షస

స్వభావుడు దానికి ఆలంబనము. ఈ కథలో అభినవ కౌముదిని బలాత్కరింపనెంచి వెంటబడిన శల్యాసురుని వృత్తాంతము ఇందుకు నిదర్శనము.

కళాపూర్ణోదయ మనగా కవిత్వ కళ యొక్క పరిపూర్ణ మైన ఉదయము.

అద్వితీయమైన ఇట్టి కావ్య సృష్టి చేసియు, సమకాలికుల ఆదరము లభింపక అప్పటి ప్రబంధ కవుల ఆచారమునుబట్టి పూరాణోపాఖ్యానమునే ప్రబంధీకరించుటకు ఈ కవి పూనుకొనెను. అదియే ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము. 'ఏగతి రచియించిరేని సమకాలమువారలు మెచ్చరే గదా' అని చేమకూరి వెంకనపలె పింగళి సూరనయు చిడి ముడిపడెనేమో.

ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము సానబెట్టిన నిక్కపుజాతి రత్నము. సూరన హరి వంశపు గనిని త్రవ్వి ఆ రత్నము నెత్తెను. పారిజాతాపహరణ కథారత్నము నంది తిమ్మనకు ఆ గనిలోనే లభించెను.

ప్రబంధ కల్పనను అనుసరించి వజ్రనాభుని వధకు ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నుల పరిణయము కారణము. 'ఆ దంపతులకు జనించిన పుత్రుడు వజ్రపురమును ఏలును' అని పరమేశ్వరి యాదేశము. 'దనుజవిరోధి పుత్రుడైన ప్రద్యుమ్నునకు వజ్రనాభుడు తనంత పుత్రికను ఒసంగడు. ప్రద్యుమ్నుడు ప్రభావతి పతియగుటకు ఆ దానవునితో పోరు తప్పదు. వజ్రపురమును ప్రభావతి కొడుకు కేలుట ఆ దానవపతికి జయమైన పొసగదు అని కార్యకారణ యోగముతో రెండు ప్రధానాంశములను సంఘటించి, కవి వస్తుసన్నివేశమున వెలితిలేకుండ నిబంధించెను.

హరివంశమున ఈ శుచిముఖిపాత్ర గలదుకాని ఆ హంసికి ఆ కథలో వ్యక్తిత్వమే లేదు. ఈ ప్రబంధమునందో కథ యంతయు శుచిముఖీముఖముననే నడచెను. వజ్రనాభవధోపాయము గానక తదన్వేషణ తత్పరులై యున్న ఇంద్ర కేశవులకు ఈ హంసీమతల్లి ఉపాయములు బోధించి గురుత్వము నెరపెను; వారి కార్యము సాధించి పెట్టి మంత్రిత్వము చేసెను; ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నుల పరస్పరానురాగ వర్ధనమునకు దూతియై, వారి గాంధర్వ వివాహమున పౌరోహిత్యము జరిపెను.

బుద్ధికుశలతయు, సంస్కారపూతమగు వాక్కును, ఆ వాక్కు నుపయోగించు నేర్పును, తదనురూపమగు సుస్వరసంపన్నతయు ఒక్కచో కూడి యుండుట సృష్టికి

అలంకారభూతము. శుచిముఖికి ఈ గుణసంపద సంపూర్ణముగా కలదు. ఆ హంసి పెదవి కదల్చిన సమ్మోహనాస్త్రమగుటకు ఈ గుణసంపదయే కారణము. అంత మాత్రమే కాదు. శుచిముఖి కాలు కదల్చినను, కన్ను త్రిప్పినను అమోఘాస్త్ర పాతములే యగును. ఈ పాత్రయొక్క ఆకారేంగితచేష్టాదు లన్నియు మహాప్రౌఢములును, అతి సుందరములును అని చూపుటకోయన సూరనార్యుడు దాని చేష్టల సొంపును గూడ ఒక సందర్భమున వ్యక్తము చేసెను. అసలు ఈ శుచిముఖీ పాత్ర నిర్మాణము కొరకే ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము రచింపబడెనాయని తోచును. ఈ శుచిముఖికి ఎనయగు స్త్రీ పాత్ర మన వాఙ్మయమున లేదు.

ఈయన రెండు కావ్యములలో ఇంచుమించు ప్రధాన పాత్రల కన్నింటికి ప్రతియోగ పాత్రలు కలవు. కలభాషిణికి రంభయు, మణికంధరునకు నలకూబరుడును, నారదునకు తుంబురుడును, అభినవ కౌముదికి మధురలాలసయు, శుచిముఖికి రాగవల్లరియు ప్రతియోగ సన్నివేశములైన పాత్రలు. ఈ జంటలలో ఒకటి రెండవదానిని అతిక్రమింప జూచుస్పర్ధ వాని తారతమ్యము ప్రస్ఫుట మొనర్చుటయే కాక కథాగమనమునకు వేగమును, బలమును చేకూర్చుచుండును. సూరన ఈ శిల్ప సూత్రమును పాత్ర చిత్రణమునందేకాక, రూప చిత్రణమునందును కొనియాడెను.

ఈ రెండు కావ్యములును పేరునకు మాత్రమే ప్రబంధములుగాని, రచనా విశేషముచే నాటకీయ లక్షణముల నన్నింటిని సంతరించుకొన్న మహాకావ్యములు. అందును ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నకథ ఉపక్రమణమునుండియు రంగమున ప్రదర్శింపబడు నాటకమువలెనే గోచరించుచుండును. ఆంధ్రప్రబంధ కర్తలలో ఒక్కొక్క కవి ఒక్కొక్కచో ఏదో కొంత నాటకవైఖరి చూపగల్గి యుండవచ్చును గాని సూరన వలె సమగ్ర నాటక పద్ధతిని రచన చేసిన కవి ఇంకొకడు లేడు. అందును పాత్రోచిత సంభాషణమునం దాయన అద్వితీయుడు.

ధూర్జటి

మల్లంపల్లి శరభేశ్వరశర్మ

అష్టదిగ్గజములని పేరుమోసిన రాయల యాస్థాన కవులలో ధూర్జటి ఒకడని జనశ్రుతి. జక్కయ కుమారుడు నారాయణామాత్యుడీయన తండ్రి. తల్లి సింగమ. గోత్ర ప్రశంసాదిక మీయన కృతులలో గనరాదు. ఈయన భవపరాఙ్ముఖుడు. ధూర్జటి పౌత్రుడు కుమారధూర్జటి బిరుదాంకుడు, వేంకటార్యుడు రచించిన కృష్ణరాయ విజయమునుబట్టి, ప్రపౌత్రుడు లింగరాజకవి రచించిన కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును బట్టి యీయన రాయల యాస్థానమున నున్నట్లు, సత్కారము లందినట్లు రూఢిగ తెలియుచున్నది. ఇన్నింటికి నుజ్జీవకమై తెలుగు దేశమున సుప్రసిద్ధమైన చాటువు, 'స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కుల కేల కల్గెనీ యతులిత మాధురీ మహిమ' అన్నది ఆరవీ తారకము ధూర్జటి రాయల యాస్థానస్థితిని సాధించుచున్నది. ఇతడు రచించిన కృతులు శ్రీ కాళహస్తీశ్వర శతకము, శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యమును. ఈయనది భారద్వాజ గోత్రము. వీరు పాకనాటి ఆరువేలవారు. నివాసము పితృపైతామహముగ గాళహస్తి క్షేత్రమనియే తోచుచున్నది. శతకములోని 'నీ పళ్లెంబు ప్రసాదముం గొనికదా' యనుట దీని కుజ్జీవకము. గురువు పేరు తెలియదు. ఉపాసనా దైవములు భైరవ, దుర్గా, గణపతులు. ఆత్మదైవము శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుడు. ధూర్జటి మంత్ర తంత్ర శాస్త్రములను బరిశీలించినవాడు; సాంఖ్యయోగ రహస్యవేత్త; స్వాధ్యాయ సంపన్నుడు; శాస్త్రవైదుష్యశాలి; శైవ సంవిత్కాసార మరాళ రత్నము; మాహేశ్వరభక్తి పరతంత్రుడు. భసితోద్ధూళన పాండురాంగులు, సాధిత పంచవర్ణ రసనులు, రుద్రాక్షరాజీసమేతులు ఏ వర్ణమువారైన నితని కారాధ్యులు. 'దివిషదన్నప్రాయ వాగ్గుంభనుడైన యీయన తన కవిత్వమును శ్రీ కాళహస్తీశ్వరునకై 'మీదు కట్టి' బిరుదుగైకొని ముంజేత కంకణము గట్టికొనిన వ్రతస్థుడు; పరనిందా దూరగుడు. అనుభూతి దూరగులై వాగ్వాదములతో గాలయాపనము సేయు పండితులపై నీయనకు నిరాదరము. ఈయన అంతర్ముఖుడు; యోగానుభవ సంపన్నుడు; జ్ఞాతులవలన మిక్కిలి కష్టములు పడినవాడు. ఈయనకు సన్న్యాసాశ్రమ స్వీకారముపై నాస్థ మెండు. చివరిదశలో సన్న్యసించెనేమో కూడ! కలిమి లేముల ననుభవించి విడిచిన పిమ్మట గలిగిన సుస్థిర వైరాగ్య మీయనది.

రాయల యాస్థాన స్థితి పూర్వవయస్సు నాటిదై యుండును. సంపత్సమృద్ధమైన విజయనగర రాజధానీ నివాసము జీవితములో నీయనకు అనుభూతి శబలతను సమకూర్చెను. 'నృపధామ ద్వారదేశము'నకు రాకపోకలు నెరపిన నాళ్ళవి. నాటి కంతర్గతమైయున్న 'భవపరాఙ్ముఖత' వల్లి విరియలేదు. ఈయన యౌవనము శృంగారానుభవ మనెడు మలుపచ్చి గంపపు దొడుగుకలది. మనస్సులోనున్న ప్రత్యగ్జ్యోతి శ్రీ కాళహస్తి దైవము మినుకు మినుకు మను చుండెను. రాజకులముల యంచలి యంతః కాలుష్యము నెరుగని నాళ్ళవి. అంభోజాక్షీ, చతురంతయాన, తురగీ, భూషాదు లుపభోగ్యములు. అవి 'ఆత్మవ్యథాబీజము'లని తెలియుట కింకను సమయము రాలేదు. కామము ప్రధానఖాంక చిహ్నితము. నిసర్గ సిద్ధమైన కవితా మాధుర్యమునకు గూడ 'వారవనితా జనతా ఘన తాపహారి సంతత మధురాధరోదిత సుధారసధారలు' హేతువుగ రాజసభలో నుత్ప్రేక్షింప బడినవి. తోటి కవులతో నీతని నేస్త మెట్టిదో! కవుల విద్యా మాత్సర్యమును పిమ్మట నత్కీరుని కథలో జిత్రించెను. రాజసభా ప్రవేశమునకు నోచికొనని పెక్కురు కవుల దైన్యమును గన్నార జూచియుండును. నాటి యనుభవములను స్మరించి పిమ్మట శతకములో విద్వాంసులను సృష్టించినందులకు, సృష్టించి వారికి క్షుద్బాధాదులు కలిగించి నందులకు, కలిగించి దుర్మార్గులను రాజులను జేసినందులకు బ్రహ్మను దూయబట్టెను.

సత్కవీశ్వరుడు వచ్చెననగా విని అతని వైదుష్యకవితా ప్రతిభలు విచారించి తెలిసికొని అతడు తిట్టు పద్యములు చెప్పడని నిశ్చయముగ దెలిసిన పిమ్మట 'క్రితమే చూచెను పొమ్మని' పంపెడు లుబ్ధనృపతులను క్షమించి విడువలేదు; పరస్తుతి చేయ నొల్లని వ్రతస్థులవలె పైకి వేసములు వేసికొని 'పుత్రీ పుత్ర కళత్ర రక్షణ పరు'లై రాజులను పాత్ర భూతులని సేవింపవచ్చు కృపణ విద్వాంసుల యంత స్సత్త్వము నాకళించి కొనెను; ఒకరిని జెరిపి పదస్థులై బ్రతుకనూహించు రాజోద్యోగుల కౌటిల్య తంత్రములను జూచి యేవగించికొనెను. ఈతని యాగ్రహమునకు మిక్కిలి పాత్రమైనవారు పరనిందాపరులైన కొండెగాండ్రు. వారు స్మృతికివచ్చి పరమేశ్వరు నీతడిట్లుపాలంభించెను. 'గజాసురుని జంపిన త్రిశూల మిపుడు నీచేత లేదా? మన్మథుని మసిచేసిన ఫాలలోచనవహ్ని చల్లారెనదా?' అని. నానావిధ జనాశ్రయమైన రాజాస్థానమున నీతని కంతశ్శాంతి నెలకొని యుండదు. అనుదిన సామాన్యమైన ఈ దృశ్యము మరింత హృదయ విదారకమై యుండును. ద్వారద్వారములయందు దండధరులై నిలిచిన ఆ కంచుకులు, తరతమ భేదము నరయజాలని వారి యుద్ధతి, వారు వేత్రము

లతో నెదురురొమ్ములపై బగ్గన బొడిచి పార్శ్వములకు నొత్తుట, వారాడు దుర్భాషలకు మొగమోడక ప్రార్థించి యెట్లేని సభాప్రవేశము కలిగిన జాలునని యాతనపడు కృపణుల దుస్థితి— ఈ దుస్థితి యెంత యావేగమును గలిగించినదో యీ మాటలలో దెలియుచున్నది.

'వేళ కింత భిక్షమిడుటకు నూరూర జనులులేరా! వీథులలో చినుగు ప్రాతలు దొరకవా! త్రాగుటకు నేళ్ళలో శీతామృత స్వచ్ఛ జలములు ప్రవహించుటలేదా! ఈ జనులు రాజసేవార్థమై యేల పోయెదరు?'

క్షణికైశ్వర్య మత్తులగు రాజుల దురహంకృతిని జూచి యుదయాస్తాచలావధిగ యుగముల తరబడి పరిపాలించి కాలవశులై పోయిన యాదిమ నృపాలురను దలంచి యీయన జాలిపడును. కృప; ధర్మము, ఆభిజాత్యము, క్షమ, సత్యనిరతి, విద్వన్మిత్ర సంరక్షణము, సౌజన్యము, కృతజ్ఞత అనువానికి 'రాజ శబ్ద ముచ్చాటన మంత్రమా' అని వితర్కించును. ఒకచోట 'రాజ' శబ్దముమీది యీయన యేవ యింతింతనరానిది. 'ఆ రాజశబ్దంబు చీ చీ జన్మాంతరమందు నొల్లనుజుమీ' అనినాడు. దుఃఖ పర్యవసాయములుగ ధ్రువపడుచున్న ఐహిక విషయములమీది వైముఖ్యము, పూర్వవాసనా గతమైన భక్తి, నానాటికి విమర్శోన్మీలితమైన ప్రత్యగ్దర్శనము నీతనిని రాజాస్థానమున నిలువనిచ్చి యుండవు.

'నీ పంచన బడియుండగా లభించిన భిక్షాన్నమైన
నాకు జాలును, నిక్షేప మబ్బినను రాజకీటకముల నిక
నే సేవింపనోపను. నన్ను బంటుగా జేపట్ట దలంచితివేని
ఆశాపాశములతో జుట్టి సంసారార్థమై నన్ను ద్రిప్పకుము'

అని యాక్రోశించుచు ధూర్జటి కాళహస్తి పతిసన్నిధికి జేరికొన్నట్లు దోచును. ఈయన కృతులు రెండును స్వామి సన్నిధినే రచింపబడినవై యుండును. తత్పూర్వము కృతులేమైన నొనర్చెనో లేదో. స్వామిపై తప్ప నితరులపై గృతులు చెప్పనను వ్రతము రాజసేవానంతరము పట్టినదైనచో దత్పూర్వ కృతులను స్వయముగ నణగించుటకైన వెనుదీయని తీవ్రమతి యితడు! ఈతనికి స్వామిపై గావ్యము చెప్పుమని యడిగిన యతడును, స్వామిపై పద్యములను గంతస్థము చేసెద నిమ్మని యడిగిన యతడును. స్వామిపై జెప్పిన మంజు ప్రబంధమును నిష్ఠతో బఠించునతడును ఆత్మబంధువులు. లోకరీతిని పిలువగా వచ్చెడు బంధువులు బంధువులు కారు. దినదినము

ప్రాతర్వేళల స్వర్ణముఖీస్నానము, స్నానానంతరము నదీతీర్థ స్ఫటిక శిలావేదికపై పద్మాసనాసీనుడై యోగమునందు బ్రహ్మజ్యోతిని దర్శించి ఆనంద పరవశుడగుటయు నీయన నిత్యకృత్యములు. ఈయన వివేక పరిపాక మిట్టిది.

'అమర స్త్రీలను రమియించినను మోహమన్నది చెడదు,
బ్రహ్మపట్టము సిద్ధించినను ఆశ యన్నది తీరదు.
సర్వలోకములను మ్రింగినను క్రోధమన్నది మానదు.
ప్రాణులు వీనివలన బాపుకొను సౌఖ్యమే మున్నది?'

'తమ నేత్రద్యుతిని దాము చూడ నేర్చినచో తాదాత్మ్య సుఖము సంపన్నమై యుండగా, 'విమలములని, కమలాభములని, జితవిద్యుల్లతాలాస్యములని, సుమనోబాణ జయప్రదములని లోకము మృగాక్షుల కన్నుగవల వంక జూచెదరేల?' ఇట్లు విచారించును. ఒకచో బరమేశ్వరుని గూర్చి యీయన యొక చిత్రమైన ప్రశ్న చేసినాడు.

'చవి యెరుగునట్లు, చూచునట్లు, వినునట్లు, మూర్కొనునట్లు,
తనువులు సంఘర్షణ జనితమౌ ఆస్వాదము నందునట్లు—
ఇట్టి ఇంద్రియ గ్రామముతో బ్రాణుల నేల సృష్టించితివి?
సర్వ పాపములకు మూల మివియే కదా! ఈ మాయావిద్య పన్ని
ప్రొద్దుపుచ్చి వినోదించుటలో నీ కేమి ప్రయోజన మున్న'

దని? కేవలుడవై యుండరాదా యని దీని తాత్పర్యము. జీవితము యొక్క క్షణభంగురత్వమును, మృత్యువు యొక్క నిత్య ప్రత్యాసన్నతను ఇంత హృదయంగమముగా జెప్పిన కవి యింకొక్క డుండడు.

శ్రీ కాళహస్తీశ్వర శతకమునందలి ప్రతి పద్యమును ముక్తిపొందుటకై ఆఘోషణము! లోకము చెవు లుండియును వినదు. 'శ్రీ విద్యుత్కళికాజవంజవ' అని ప్రారంభించిన కవి అమృత ప్రవాహమునకు సోపానములు తీర్చుచున్నాడు. ఈ శతకము తెనుగు దేశమునకు సాయం ప్రాతములయందు పారాయణ గ్రంథము. ఇట్టి మహిమ తెనుగు వాఙ్మయములో భాగవతమునందలి కొన్ని ఘట్టములకు మాత్రమే కలదు. కొన్నింటికి కననేల? గజేంద్రస్తుతి ఘట్టమునకు మాత్రమే కలదు. దానికి పురాణ కథ యనుడు నొక యాధార మున్నది. ఇది వ్యక్తి యంతరాంతరములనుండి చీల్చుకొని వచ్చినది. దీని సార్వజనీనత వేరొకయెడ అరసి కననరానిది.

ఈయన రెండవ కృతి శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము నాటి యితర కావ్యముల కంటె విశిష్టమైనది. ఇందలి వస్తువు, రచన, భావములు వేరు తెరగువి. ఈ కావ్యము మొదటినుండి తుదివరకు కవియొక్క జీవలక్షణమైన అంతర్ముఖత్వమును పట్టి చూపు నదిగ నుండును. క్షేత్ర మహిమ వస్తువయిన కావ్యములు దీనికి ముందటివి, తరు వాతివియు గలవు. అవి దీనివలె ఒక వివిక్తానుభూతిని ముద్రింపజాలినవి కావు. వాని ప్రశస్తి వేరు గుణములను పట్టి. ధూర్జటియాత్మ శివసాన్నిధ్య సుఖము ననుభవించినది. అచ్చమైన ఆ సుఖము ఈ కావ్యమును ద్వార మొనర్చికొని భావుకుల హృదయ కుహరములలోనికి జొరబారును. విరళజన సంపాతమైన అరణ్యగర్భము నందలి ప్రశాంత సరస్సును ఈ కావ్యమున కుపమానముగ జెప్పవచ్చును. వసిష్ఠ, అజ, లూతా, వాతాశన, సామజ, ఆటవిక, గోత్రాదేవ, నత్కీర, రాజీవాక్షియుగ, యాదవాధిపుల కథా సూత్రములతో దివ్యలింగ మాలంబన బిందువుగ ఈ కావ్యము సాలీని పటమువలె నల్లబడినది. ఎన్నడో కృతయుగమునాటి సాలెపురుగు, త్రేతాంతము నాటి పాము, ద్వాపర ప్రారంభమునందలి యేనుగు, కలియందలి ఆటవికుడు కాలా పరిచ్ఛిన్నమైన తత్త్వమునందు సాయుజ్యము నందుట—అను ఈ వస్తువే భావించిన కొలది హృదయమును వివిక్త మొనరింపజాలియున్నది. వీ రందరు కవితో సమాన ధర్ములు. ఆ సమాన ధర్మము జీవుని యంతరాంతరములనుండి నిర్ఝరమువలె ఒరసికొని వచ్చుశివభక్తి. ఒక రొకరుగ వారు తమ తమ మార్గములలో సాయుజ్యాభిముఖముగ నడచిరి.

కాళహస్తి జ్ఞానక్షేత్రము. వసిష్ఠుని మొదలు కీటము వరకు అపవర్గమును గైవస మొనర్చికొనిన నెలవు. జ్ఞాన ప్రసూన కళికా సౌరభములు ఆ పొలమునుండి వాసించును. ఆదిగృహస్థు డచట భవనిదాఘతప్తులకు హృదయ పాత్రముల నిండ బ్రహ్మ విద్యాధన భిక్షమును పెట్టును. ఈ పురము వర్ణనము విలక్షణమైనది. అచటి యెలదోటలు వనములు. వధూకుచము లద్రీంద్రములు. అది స్థానాంతర గతమైన కైలాసము. అచటి విషయములకు భోగప్రకారములకు లౌకికత్వము లేదు. అణిమాది సిద్ధిదము, మోక్షదము నైన దక్షిణ కైలాసపతివైభవ మీ కావ్యము నందు వర్ణితమైన రీతి—

'విహరించు నొకవేళ విపినాశ్రమపల్లవ
చ్ఛాయల గిరిజాసహాయుడగుచు'

శ్రీనాథుని భీమఖండమునందలి—

'ఒకసారి వరియించు యువనాశ్వుఁ డిచ్చిన
కట్టాణి ముత్యాల కంఠమాల'

అను దక్షిణకాశిపతి వైభవమును దలపించుచున్నది. కవిగత భావనను బట్టి దాక్షారామ పతి భోగపరాయణుడు. శ్రీ కాళహస్తిపతి అంతర్ముఖుడు. శ్రీనాథునితో ధూర్జటికి ఆభిజనసామ్యముకూడ గలదు. ఇరువురు భారద్వాజగోత్రులు; పాకనాటి ఆరువేల వారు.

ప్రౌఢిప్రియుల దృష్టికి పాండురంగ మాహాత్మ్యమువలె ధూర్జటి కృతి ఆనక పోవచ్చును. దూర్జటికి గావ్యవస్తువులతో గల సమాధి రామకృష్ణకవి కున్నట్లు తోచదు. అతని దృష్టి వైచిత్ర్యాది గుణ సంపాదన పరాయణము. ర్జటికున్న శివైకతానమగు భావన రామకృష్ణకవికి విష్ణువునందు సిద్ధించినట్లు తోచదు. అందలి యుపాఖ్యానము లనేకములు క్షేత్రమహిమను సాధించుట కేర్పడిన అర్థవాదము లనిపించును. మఱి లూతాదుల జగత్తు వేరు. లూత యొకటి పాండురంగక్షోణిని జారాడినచో నా యుపా ఖ్యానములు సాధించి పెట్టలేని మహిమ పౌండరీక క్షేత్రమునకు దక్కియుండెడిది. శబ్దఘటనలో ఈ కవులకు గొంత సామ్యమున్నది—'స్తబ్ధరోమ విషాణలబ్ధ మౌక్తికములు', 'ముక్తకంచుక మస్త ముక్తాఫలమ్ములు', 'మాలూరచ్ఛ దనోత్పలాబ్జసిత పద్మశ్రేణి భారము' (కా. హ.) ఇత్యాదులు. రామకృష్ణకవిది ప్రౌఢ బంధము. దూర్జటిది మాధుర్యోల్బణమైన ప్రౌఢ బంధము.

దూర్జటిని భావించుచో నొక్కొక్క తఱిని పోతనగారు తలపునకు వత్తురు. రాజసేవా తిరస్కృతి మొదలు ఆముష్మికపరత వరకు నిరువురకు సామ్యము గలదు, హృదయాంతరాళమునుండి పలుకుదురు. భక్తి వివశములగు తమ పాత్రములతో దాదాత్మ్యమును భజింతురు. ఇరువురును అంత్యానుప్రాస ప్రియులు.

'దక్షిణ కైలాసము నంబికా హరకృత శ్రీపాదుకాన్యాసమున్'
'వంచిత పాంచభౌతిక సుఖాకారాంగమున్ జిన్నటి
సంచారాంచిత రంగమున్ ముని మనస్సమ్యక్పరిష్వంగమున్'

—కాళహస్తి.

ఈ కావ్యమునకు శ్రోత యాదవ భూకాంతుడు. వక్త శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుడే. మొదటి దగు వేణీసమున్మేషకథ కావ్యాభిముఖముగ భావుక హృదయములను మంత్రించుటకు

గవి వీచిన యింద్రజాలబర్హముపలె నున్నది! శ్రీ కాళహస్తి ప్రథకు మూలమైన యీ క్రింది కథలు ధూర్జటి కవితామహిమకు ఆలంబనములు.

పూజార్థమై చిదుముచున్న బిల్వదళములవెంట శ్రీనామకమగు సాలెపురుగొకటి శివద్విజుని పుష్పకరండమున ప్రవేశించి యతనితో మొగలేటి నీట దోగి యర్చాసమయమునకు బిల్వదళముల మాటున శివమౌళి నలంకరించెను. దానితో ప్రబోధ వాసనలు కందళించినవి. దాని కదలిక సర్వస్వము శివారాధనైకపర్యవసాయి! శ్రీ 'యాత్రాయాత విహార జాత నిజగర్భాఽవిర్భవత్తంతువులతో' ప్రాకారములు, గోపురములు, కొలువు కూటములు, నర్తన మందిరములు, శ్రీభాండారములు, అంతః ప్రదక్షిణాయతన వీథులు, ఉపహార భోగమంటపములు, గర్భగృహము, కల్యాణమంటపము, సన్నని త్రోవలు, పరివారదేవతా నిలయములు నిర్మించెను.

ప్రాతఃకాలములయందు మంచు కురిసిన శ్రీనిర్మాణములు కొంతసేపు స్వచ్ఛమౌక్తికాగారములవలె, కొంతసేపు తద్బిందుప్రతిఫలిత రవి కిరణ సంసర్గవశమున బహురత్నదీర్ఘగేహములవలె ప్రకాశించునట! లూతకు దీరిక యుండదు. గాలికి దెగిన ప్రోగులను, జారిన ప్రోవులను పోయి యతుకు పెట్టుటలో దినము వెళ్ళును. దాని తపము పండి గర్భాలయమునందు దీపశిఖ నిగిడి పట మంటికొనెను. తంతుమయమయిన దాని కర్మాశయమే కాలి పొగయై పోయెను. మిగిలినది భక్తిభావ మొకటే! ఏండ్లు కష్టపడి కట్టిన కట్టడములు దీపశిఖ కొకత్రుటి యాహారము కాలేదు. కుమ్మరికొక యేడు గుదియ కొక పెట్టు! విద్వాంసులకు లేని వివేకము కీటకమునకా? భరింపరాని దుఃఖక్రోధములతో దీపశిఖను మ్రింగెదనని శ్రీ రివ్వున వచ్చెను. స్వామి శ్రీపాణి పల్లవమున ధరించి దాని ననుగ్రహించెను. శ్రీ కోరినవర మిది.

'నా కీ భవదుఃఖమ్ములు'
లేక మహాజ్ఞానరసవిలీనుండ నగుచున్
లోకం బెన్నండు నెఱుంగని.
యా కైవల్యమె యభీష్టము'

అని. కొంత కాలమునకు గాళ, ద్వీపముల నా దివ్య లింగ మాకర్షించెను. కాళి మొనర్చునది ప్రాతఃకాలార్చనము. మరకత మాణిక్య పద్మరాగములు దీని పూజాద్రవ్యములు. సామజ మొనర్చునది ప్రాహార్చనము. మాలూరశాఖలు, నాళీక కల్హార కుముదములు దాని పూజాద్రవ్యములు. ఒక దాని పూజ వేరొకదానికి నచ్చ

లేదు. పాము పేర్చిన మణులు ఏకసక్కెపు రాలవలె నేనుగునకు, వేను గర్చించిన మాలూర శాఖాదులు ముళ్ళకంపలవలె పామునకు దోచి, తమ పూజలకు గలుగుచున్న యంతరాయమువలన వైరము ప్రవృద్ధమయ్యెను. 'అచ్చపు నీలవర్ణ దృషదావళి నల్లని కల్లే' అని సామజము, 'కంటకమెట్లు నాక సుముఖత్వము నందితివయ్య!' అని సర్పము స్వామిదెస చింతించినవి. గంధ మృదుత్వ శైత్యములు లేని యర్చన యేమి యర్చన యని తుండాల మీసడించెను. 'పరార్థ్యరత్న పూజను తుముళ్ళకంపలు పెడద్రోయుట' యేమని పాము కంటగించికొనెను. భగవానికి వైషమ్యము తోడనుండె నని రెండును విచారించినవి.

వాని రాకపోకలలో, అర్చాప్రకారములలో జాతి లక్షణానురూపముగ వెల్లివిరిసిన శివభక్తిముద్ర ధూర్జటి రచనలో ప్రత్యక్షరమునను బరిమళించుచున్నది. 'నిజ ఫణాగ్ర సమగ్రమాణిక్య దీప్తి తపనునకు తోడు నుషఃకాలతమముఁ జెఱుప', పాము తేడు శివార్చనకు వచ్చును; కేతకినదినీటఁ దోగి కోనలు కొలఁకులు కలయ దిరిగి, మాలూర శాఖలు, నాళీక కల్హార కుముద పుష్పములు గోసి తెచ్చి దక్షిణ కైలాసపతి మజ్జనార్థము తొండాన గ్రోలిన తోయములతో నేనుగు వచ్చును! దానిభక్తి పరిష్వంగములో 'బిల్వ విటపశ్రేణీ సనాళాబ్జభేద విలీనాంగము' దివ్యలింగము ధన్యమైనది: దినదినము తమ పూజా విఘ్నమునకు మాత్సర్య దుఃఖములు పెరిగి, కాళ ద్విపములు చింతాజ్వరావిష్టములయ్యెను. ఆ జ్వరము వానికి సకల ప్రవృత్తుల యందును వైముఖ్యమును గల్పించెను. కాళము 'ప్రాణనాయికతోడఁ బన్నంగి నీడం బసకానఁ బెనగు సంభ్రమము' విడిచెను. ద్విపము 'పిడి యేనుఁగుఁ బిల్ల వెంటఁ బడిపోక' నిలచెను. ఒకటి మధుర సుధాహారములకు నోకిలించెను. వేరొకటి తామరతూండ్లు మెసవుట మానెను. వైరనిర్యాతనమునకు ప్రాణములు పణములుగ నొడ్డి రెండును ప్రజాగర భావమును భజించెను. ఆ రాత్రి వానికి శివరాత్రియైనది. ఇచట సూర్యాస్తమయము, రాత్రివర్ణనము నిడుదలై, వాని కాలాక్షమత్వమునకు వ్యంజకములై ప్రతీకా తైక్ష్ణ్యమును సూచించుచున్నవి.

కౌముదీనీరాజనములతో, తారాకుసుమములతో, 'శీతగభస్తిబింబ శివలింగము' వాని హృదయములలోని జ్యోతిర్లింగమునకు బ్రతిబింబమై యాకాశమధ్యము నలంకరించెను. మరునాటి యుదయమునకు దక్షిణ కైలాసపాదమున దళితగజకుంభగళిత రక్తప్రవాహములలో జిక్కి కాళనాగము పడి యుండెను. ప్రాణాంతహేతువైన

వైరము ఉపాధిభంగము నంది రుద్రగణ రూపములను దాల్చిన వారినకుమ స్నేహముగ బరిణమించెను.

ఇక దూర్జటి వాఙ్మధుకోశమునుండి వచ్చి తేనియలు జలజలరాలిన పట్టు— 'పొత్తపినాటిలో విపిన భూమి కిరాతుల కాటపట్టు' మొదలుకొని తిన్నని శివలింగ దర్శనము వరకు గల ఘట్టము. ఆటవిక జీవనములోని మాధుర్య సర్వస్వమునకు నెలవు వన్యవస్తుసమృద్ధి, కోయపానుల అందము, వారి యలంకారములు, వ్యవసాయములు, జాతరలు, క్షేత్రేనిపూజలు, ఆచారములు, పానగోష్ఠులు, వేటలు - ఆ ప్రపంచముతో కవికి గల ప్రత్యక్షానుభవమునకు నిదర్శకములు. తండె దౌహృద వర్ణనమే విలక్షణమైనది. ఆమె దౌహృద మనోరథములలో 'ఖండేందు శేఖరు గండూషితాంబుధారల మజ్జనము సేయు' కోరిక కలదు. 'నేత్ర నీలోత్పలమ్ముల నీలగళు నర్చించు' తలపు గలదు. శివభక్తి మునుపై పుట్టిన శిశువునకు బొడ్డు కోయుట సంసార మోహ పాశమును కోసినట్లు; భూతి పెట్టుట సర్వేశుభక్తి లక్షణము తెలుపు రీతి; నీళ్ళార్చుట పాప కదంబ జంబాలమును గడిగినట్లు; కడుపునకు చిట్టాముదము పెట్టుట అంతరంగ మలాపహమైన చిత్సుధారస మిడుట. ఆ శివధ్యాన పరమసౌఖ్య సుషుప్తి! ఈలోక వ్యాపార మెట్లున్నదో చూతమని యతడు కన్నులు తెరచెను; శివభక్తి రహితమై లోకము చెడిపోయినదని నవ్వెను. అడుగు వివల్చుకొనుటలో మోహబంధమును తెగ తన్నెను. పాన్పుపై బోరగిల పడుటలో భవపరాఙ్ముఖుడయ్యెను. నేలపై దడవియాడుటలో శివతత్త్వమను మణిని అన్వేషించెను. అతని తిన్నదనమునకు తల్లిదండ్రులు తిన్నడని పేరిడిరి. ఉద్బోధక సన్నిధానమును వేచి వెలివిరియని పుణ్యవాసనలతో, కారణ జన్ములు ప్రాకృతులవలెనే కనుపింతురు. తిన్నడు వేటకు పోయి డస్సి యొక వకుళవృక్షచ్ఛాయమున నిద్రించుచుండ నొక కల వచ్చెను. ఆ కల అతనికి లోకమును గల యొనర్చెను. మాయాహంతయగు శివుడు మాయలు పన్ని తన సన్నిధికి భక్తుల నాకర్షించు కొనును. ఇచ్చటి వరాహోదంత మట్టిది.

ఎట్టియెదుట సమస్త వ్యాపకానంత వేదాంత స్థాపిత చిన్మయాంగము, అవిద్యాధ్వాంత సంతాన సంక్రాంత స్వాంత నిశాంతజంతు సుఖమార్గ ప్రాపకాభంగ రుక్కాంతాపాంగము, వివిక్తధ్యేయ నిర్లింగము, దివ్య లింగమును దిన్నడు చూచెను. సంవిన్మయమై ఆవిష్కరించిన లింగము, యదృచ్ఛాగతమైన కీటకమును పూజా పరాయణము నొనర్చికొన్న లింగము, మరకత పద్మరాగ మాణిక్యమాలూర కల్హార నీరేరుహ భర

ములను పర్యాయముగ మౌళి నవధరించిన లింగము, అనాది నిజభక్త విరహ పర్యుత్సుకితాంతరంగమైన లింగము, యుగయుగముల నాటి తన యొంటరితనము మోయరాని బరువై కరుణామయమైన ముగ్ధహృదయముతోడి సహవాసమునకు మోము వాచి పరామరికలేక పై సినాలి యున్న లింగము కనబడెను. తిన్నని హృదయమున నిట్టవొడిచిన భక్తిజాలి వెల్లువయై శివునకు దలమునక యయ్యెను. అవి పులులు సింగములు గాసింబెట్టు నట్టడవి. ఏటి యొడ్డు కల్జువ్వి క్రీనీడలో స్వామి యొంటరితనమునకు తిన్నని గుండె యొరసికొనెను. ఆకొన్నవేళ కూడు నీళ్ళయినట్టైన నచట యెవ్వరి పొలకువయు గనరాదు. తిన్నడు పసు లుట్టి పదునొప్పు పలు వగల వంటకములు పేర్కొని, వన్యాహార సమృద్ధి నుగ్గడించి, తనవెంట నుడుమూరికి రమ్మని స్వామిని ప్రార్థించెను. చిరుతిండ్లకు కొరత లేదని తెల్పి అడవి పండ్లను పేర్కొనెను. 'నేరేటి పండులు నెలవ్రాలి పండులు' ఈ పద్యమొకటి అనాస్వాదిత పూర్వకమైన అరణ్యసారమును రసనేంద్రియగోచర మొనర్చుచున్నది. అనునయమునకు బదులురాని కొలది సర్వసుఖాస్పదమని తాను పేర్కొనిన పల్లెతోడి యనుబంధసూత్రము తిన్ననికి ద్రెస్సి పోయెను. 'నను మన్నించెదవేని నీ విపుడు రా నా వెంట రాకుండినన్ నిను నే బాసి చనంగనోప' అని క్రమక్రమముగ పలుకు లుడిగి ధ్యానమగ్నుడయ్యెను. దర్శన మాత్రమున నతనికి దెలియకయే సంసార బంధము లెచటి వచట దెగి యుండెను. జాడ నరయ వచ్చిన కిరాతులీ వైఖరి జూచి విన్నబోయిరి. ఎన్ని విధముల పలుకరించి చూచినను బదులురాదాయె. మైత్ర్యాది ప్రాకృతానుబంధములకు, ఆంతరమగు భక్తికిని ఇచ్చట సంఘర్షణము. భక్తి బలీయసి: దానికి వీనితో సంఘర్షణము లేదు. అవియే భక్తితో నొరయుక పెట్టికొని వీగిపోయినవి.

తిన్నని యర్చాప్రకారము శ్రుతిస్మృతిపథేతరము. ఇదేల మాంసపు దొప్ప లుండుటచే నతనికి బుక్కిలితో గాని మజ్జనంబువుతే ననువుపడదు. కాలి చెప్పుతో గాని నిర్మాల్యమును దొలగింపరాదు. ధూర్జటి ఈ కథలో శ్రౌతార్చనమునకు, భక్తి ప్రధానమగు ఆటవికారాధనమునకును ఒరయిక పెట్టెను. చనకు భక్తిపరీక్షలో నెగ్గి అరణ్యమధ్యమున కల్జువ్వి క్రీనీడలో స్వామి యేకాంతవాసమునకు దిగులుపడిన ముగ్ధుడు తుది మొదలు లేని చిద్గగనములో పరమైకాంత స్థితి నందెను.

లూతా, వాతాశన, సామజాటవికులు శ్రీ కాళహస్తి వైశిష్ట్యమునకు మూలస్తంభములు. అచ్ఛస్ఫటికముల వంటి వారియందు ప్రతిఫలితమైన సంవిత్తు క్షేత్రమహిమ

నుపబృంహిత మొనర్చినది. నత్కీరుని కథ కిట్టిమహిమలేదు. మధురా ఖండము నుండి యీ క్షేత్రమున కంటు ద్రొక్కబడి అది దక్షిణ కైలాస శిఖర దర్శనమునందు ఋష్పితమైనది. నత్కీరుడు లోకములోని వాడు. కవితాభిమాన ధూర్వహుడు. దేవుని సైతము లక్ష్యపెట్టక ధార్ష్ట్యక మొనర్చిన ప్రత్యక్ష వాదప్రవణుడు. శంఖఫలకము మీది కవులకు నాయకమణి నతని యహంకార శిఖర మున్నది. కైలాస శిఖరము దృష్టి కానుట కతడు ప్రయాణించిన పరిణామ మార్గము క్లేశ దీర్ఘము. ముక్తి దక్షిణ మున నుండగా ప్రయాణ ముత్తరమునకు సాగినది. దక్షిణ కైలాస శిఖర దర్శనము రోగవిముక్తితోపాటు నత్కీరునకు ముక్తిద్వారమును దెరచినది.

గణికాదారికల కథలో కవి పూర్వ జీవితమునందలి వైశిక వృత్తానుభవమును చిల్లతా ప్రరోహమునకు పాదు కట్టబడినది. గణికాదారికల పెంపకము, పూర్వవాసనా గతమగు శివభక్తితో క్రమావిష్కృతమగు వారి యౌవనము. తల్లి చేసిన కులధర్మోప దేశము, వారి సమాధానము, శ్రీ కాళహస్తియాత్ర, గర్భాలయములో జ్యోతిః కర్పూర శకలములవలె స్వామియందు వా రందిన సాయుజ్యము ధూర్జటి వాఙ్ముద్రలో బరిమ ళించినవి. ఇది నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధము, పద్యాంతములలో, ఆశ్వాసాంతము లలో కవి ఆత్మానుభవమునకును యోగవిద్యా పరిణతికిని దృష్టాంతములు పెక్కులు.

'అఖిల ప్రపంచ భిన్నాభిన్న జ్యోతికి', 'నాదబిందు కళాతీ తేజునకు', 'బహు ముఖ సువర్ణ ముఖరీలహరీ శీతల శిలాతలస్థిత మునిహృత్ బహిరబహిః పరిపూర్ణునకు', 'ఉహాకహారుచితునకు', 'పంచేంద్రియ మత్తద్విప పంచాస్యకిశోరమునకు', 'భవఫణి ఖగరాట్పుంచాకోటికి', సతత త్రైగుణ్యవశామృత కేళి జగన్మోహన్మోహనిర్మాణ స్థితి భంజన కరణునకు', 'షోడశైక గుణపంచేంద్రియ తను ప్రత్యర్థితాపోత్క్రికా కోశాది వృత్తిరిక్తరూపః త్రిజగత్పూర్ణాలంకషాకార',

'యోగిస్వాంత శకుంత వాగురిక' సద్యోపాధి హాన్యాః'
'తేజోగంధాక్షిత పద్మ జాండభవ చక్షుశ్శ్రోత్ర పక్షీశ్వరాః'
'చిద్విద్యా ఘంటాపథచరతారక ఘంటారవహృత మనో
మృగ వ్యాధేశా!', 'నీవారాగ్ర శిఖాంత చిత్ప్రసమయా!'

యోగాది విద్యలచే వేదాంతములచే ప్రతిపాద్యమాన మగు పరమానుభవము స్వాదుమార్గమున ఆనీయమానమగుట యీ కావ్యమునందలి వైశిష్ట్యము.

విశిష్టమైన వాఙ్ముద్ర సర్వకవి సాధారణము కాదనుట కవిత్వ తత్త్వజ్ఞులకు దెలియనది కాదు. బహుజన్మ పరిణతమైన సంస్కారము సౌరభమై వాక్కును పరివేష్టించి యుండును. ఒకటి గమనింప వలసినది. సమకాలీనములైన కావ్యములతో గలసి కాళహస్తి మాహాత్మ్యము స్ఫురణకు రాదు. వాని యనుశీలనము వలన గలిగెడు రసానుభవము బహిర్విషయాలంబనము. కాళహస్తి మాహాత్మ్యమునందు గలుగునది కేవలము రసానుభవము కాదు. కేవల రసానుభవము! కవిగతమగు యోగిలక్షణమునుబట్టి పాఠకుని మన స్సిచట లోపలి మొగమై చరమావగాహనీయమగు ప్రశాంత తత్త్వమునందు విశ్రమించును. ఆ యనుభవము సర్వపాఠక సాధరణమా అనుట యాక్షేపము కాదు. ఇట్టి కొన్ని కావ్యముల వైశిష్ట్యమునకు అట్టి కతిపయ పాఠకుల అనుభూతియే ఏకమానము.

క్షేత్రమహిమను వస్తు వొనరించుటకు మార్గదర్శి శ్రీనాథుడు. కాశీఖండభీమఖండములు వాగ్వైభవమునకు, సుదాత్తతకు నెలవులు. పాండురంగ మాహాత్మ్యము రచనా ప్రౌఢికి ప్రసిద్ధి పడినది. ధూర్జటి కృతియందు ప్రతీయమానమగు నొక వివిక్తానుభవము వానినుండి దీనిని వేరుపరచు చున్నది. పై మూటియందును క్షేత్రమహిమ వ్యాజమున త్రైవర్గికములగు ననేక ధర్మములు రాశీకరింపబడినవి. పతితపావనపక్షమని క్షేత్రమహిమను నిరూపించుటకు పాపాచరణమున బరాకాష్ఠ వహించిన జీవుల యితివృత్తములు వర్ణింపబడినవి. కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునం దే రణరణకము లేదు. ఇది యేకాంతభావ నిలయము. బహుజన్మ పరంపరా ఫలమగు వైరాగ్యము కతమున గ్లేశ బహుళమగు సంస్కృతి వాహిని యావలితీరమును పట్టి కైవల్యాభిముఖముగ ప్రయాణించు కతిపయ యాత్రికుల పదాంకములు వెంట కదలికలు లేని నిర్వృతి సముద్రము ఈ కావ్య నదీ సంగమ ద్వారమున మనకు గోచరమగును. నదులకు సముద్రమువలె ఈ కథాస్రోతములకు శ్రీ కాళహస్తి శివలింగము విశ్రాంతి భూమి; తంతువులయందు పటమువలె శివమహఃప్రవేశము ఈ కథల నావరించి యున్నది.

రఘునాథనాయకుడు

వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు

నిసర్గ మధుర గంభీరమగు నాంధ్ర వాఙ్మయము యొక్క పూర్వపరిణామ మంతయు, అందును విశేషముగా ప్రబంధముల పరిణామము రాజులకు మరియు సన్నిహితత్వము కలిగియున్నది. అట్టి భూపాల వర్గములో నిద్దరు విశిష్టస్థానము నలంకరించు చున్నారు. అందు ప్రథముడు కృష్ణదేవరాయలు; రెండవ వాడు రఘునాథరాయలు. ఇరువురును రాజులై కవిరాజులై కవులను బండితులను బోషించుచు తమ యాస్థానములలో సకల విద్యాగోష్ఠులు జరుపుచు సరస్వతికి రంగ స్థలమును గూర్చిన వారు. రాయలయుగమున నారంభమైన ప్రబంధ రచన తంజావూరు కవుల కాలమునాటికి మరియు శృంగార ప్రధానమై తెనుగుదనమునందును, జాతి వార్తలయందును ప్రసిద్ధికెక్కి మధుర తరములగు కావ్యవిశేషములకు దారి తీసినది. అప్పటికి తెలుగు కవిత్వము గాంభీర్యము కోలుపోయినను మాధుర్యమును బెంపొందించుకొనినది. రఘునాథ నృపాలుని కాలమున సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములు రెండును అభివృద్ధి చెందినవి. సమగ్రములగు సంగీత సాహిత్యములకు రెంటికిని సమానమగు స్థానము లభించినది. రఘునాథనాయకుడు శ్రీకృష్ణరాయలవలె బలపరాక్రమశాలియై సంగీత సాహిత్యములందు సమానముగ ప్రవీణుడై కవి పండిత పోషకుడై యనేక కావ్య ప్రబంధములకు గృతికర్తయై కవులకు గురువై మెలిగిన వాడు. ఇతడు తంజావూరి నాయకరాజులలో మూడవవాడు (చూ : తంజావూరు నాయకరాజులు). ఈయన వైష్ణవమత మవలంబించిన విష్ణుభక్తుడు. అయినను సర్వమతముల వారి నాదరించెను.

అచ్యుతప్ప నాయకుడు చాల వృద్ధుడగు వరకు జీవించి యుండి వార్ధకమున రాజ్యమును దన కుమారుడగు రఘునాథ నృపాలునకు వదలి తాను శ్రీరంగమున దైవసన్నిధిని కాలము గడిపెనట. ఇతని కాలమున తంజనగరము 'రమానటీనర్తన రంగశాల', సరస్వతీ విలాసమున కాలవాలము. ఈయన కాలమున నాంధ్రసరస్వతి ధ్వజాదిరాజ చిహ్నములతో ప్రభుత్వము నెరపినది. రఘునాథనాయకుడు విలువిద్య యందువలెనే కావ్యరచనయందును గడునేర్పరి. ఇతడు పారిజాతాపహరణ ప్రబంధ

మును యామద్వయమున జెప్పగా వ్రాయువారికి మిక్కిలి శ్రమకలిగినదట। మన దురదృష్టవశమున నీగ్రంథ మిప్పుడు అలభ్యము. ఈ మహారాజున కశ్వ గజాది విద్యలుకూడ తెలియునట. ఇతని వ్యూహరచనాసామర్థ్యము, యుద్ధకౌశలము, శౌర్య సాహసాది విషయములు, రాజ్యపరిపాలనలోని సారళ్యము మొదలగు నంశము లన్నియు ఇతని కావ్యములలో గాననగును. ఇతని గ్రంథము లన్నియు శ్రీరాముడు మొదలగు నవతారస్తోత్రములతో ప్రారంభమగును ఈతని యాస్థానమున శాంకరా ద్వైతియగు గోవిందదీక్షితులు మంత్రి; కుమారతాతాచార్యుల కుమారుడు శ్రీనివాసా చార్యుడు ప్రత్యక్షగురువు. సుధీంద్రుడను మాధ్వయతి ఇతని వలన కనకాభిషేకము నొందెను. పలుమాటలేల, ఇతడు తుదకు క్రైస్తవులకుగూడ గుడులు కట్టుకొనుటకు స్థలము లిచ్చెను. ఈ విధముగ ననన్యమగు మతసామరస్యము వెలయించిన ప్రభువు నేప్రజలు రాజుగా, గురువుగా, నాప్తునిగా, సకలవిధ బంధువునుగా సంభావింపరు। ఇతడు తోపూరు యుద్ధమున శత్రువుల నణగద్రొక్కిన వెనుక పదునైదు సంవత్సర ముల కాలము విశ్రాంతిగా రాజ్యపరిపాలన మొనర్చెను. ఈ విశ్రాంతి సమయము నందే రఘునాథనాయకు డత్యంతము చక్కని విద్యావ్యాసంగముల నేర్పరచెను. ఈత డాదినములలో ననేకులగు పండితులకును, కవులకును, కవయిత్రులకును, గాయకులకును. గాయనీమణులకును ఇంకను తదితరులగు ననేకవిద్యలవారికి నాశ్రయ మొసగి యాదరించెను. వారి కందరకును నిరుపద్రవమగు స్థితిని తన యాస్థాన మందు కల్పించి యాదరించుటవలన నితని యనుగ్రహఫలములగు నానావిధ శాస్త్ర కావ్య నాటకాది గ్రంథములు పండినవి. సహృదయుడు, పండితుడు, లలితకళాభిజ్ఞుడు నగు కృతిపతి కథానాయకుడు లభించుట యానాటి సంస్కృతాంధ్ర కావ్యకన్యకల యదృష్టము. రామభద్రాంబ, మధురవాణి మొదలగు కవయిత్రీమణులుగూడ నీయన సభ కలంకారములైరి; సంస్కృతము, తెనుగు బాసలలో నత్యంత రుచిరప్రబంధ ముల నొర్మించి కీర్తినొందిన వనితామతల్లు లా సభకు చిరకీర్తి దెచ్చుటకు గారకులై నారు. మధురవాణికిని, గోవిందమఖి జ్యేష్ఠపుత్రుడగు యజ్ఞనారాయణునకును విద్యా గురుడు రఘునాథుడే. మధురవాణి కవితలోని మాధుర్యము నాస్వాదించిన రఘునాథ నాయకుడే ఈమెకు మధురవాణి యనుబిరు దొసగెను. తెనుగున రఘునాథ నృపాలుడు రచించినది నాలుగాశ్వాసముల రామాయణ మొకట్టున్నది. ఇది మూడాశ్వాసములవరకే యుండి నశించిపోవుట మిక్కిలి శోచనీయము. ఇది మృదు మధుర శైలిలో జాల యందముగనే కూర్చబడినది.

రఘునాథభూపాలు డంకితమందిన గ్రంథములు మనకు దెలిసినంతవరకు సుమా రిరువది యున్నవి. చక్కని విశ్రాంతి ననుభవించిన పదునాలుగు సంవత్సరముల పరిపాలనలో నరుదగు సంగీత సాహిత్య గ్రంథము లనేకముల నితడు రచించియుండెను. సంగీతమున నీయనపాండితి యద్వితీయము. ఇందుల కుదాహరణము యజ్ఞనారాయణుని సాహిత్యరత్నాకరమున నారవసర్గయే. మరియు నిదివరలో నూర్వు లెవ్వరును కనిపెట్టని క్రొత్తరకపు తాళములు - రామానందము మొదలగునవి - గనిపెట్టెను. రాగములుకూడ జయంతసేన మొదలగున వీతనిచే గనిపెట్టబడినవే. వెంకటమఖి, మధురవాణి మొదలగువారి కీయన వీణాగురువు. మరియొక విశేష మేమన వీణలలో గ్రొత్త విధానములను స్థాపించుట. అంతవరకును వీణావాదకులు రాగము ననుసరించి మరల మరల దీగలను, మెట్లను మార్చుకొనవలసి వచ్చెడిది. ఈ విధానమును మార్చుటకు వసుచరిత్రకాలమునుండి ప్రయత్నములు జరిగినవి కాని, కార్యరూపమునకు వచ్చినది రఘునాథుని శేముషీవైభవము వలననే! ఈయన 'రఘునాథమేళవీణ' యను నొక క్రొత్త వీణను నిర్మించి ప్రతిరాగమును దీగలు, మెట్లు మార్చ నవసరములేకయే వాయించుట కనువగునట్లు నిర్మాణముచేసెను. ఈ విషయము చతుర్దండి ప్రకాశికలోను, సంగీతసుధలోను జెప్పబడినది. ఈవిధముగ సంగీతమున రఘునాథుడు విద్వాంసుడై గ్రంథములు రచించి, యితర గ్రంథకర్తలను బోషించి నూతన మార్గములకు మార్గదర్శకుడైనాడు.

రఘునాథభూపాలుని కవిత్వము మృదుమాధుర్యగుణైక ప్రధానము. ఈయన శయ్యనుగూర్చి సమకాలికులగు పండితులు వేనోళ్ళ ప్రశంసించియున్నారు. ఈయన రచనకు మెచ్చి తండ్రి యీయనకు గనకాభిషేక మొనర్చెనట.

రఘునాథభూపాలుడు సంస్కృతమున సంగీతసుధ యనియు, భరతసుధ యనియు రెండు గ్రంథములను రచించినట్లు తెలియుచున్నవి. మహాభారత తాత్పర్య సంగ్రహమను మరియొక గ్రంథముకూడ నీయన రచించిన దేయని తెలియుచున్నవి. ఆంధ్రమున పారిజాతాపహరణము, గజేంద్ర మోక్షము, రుక్మిణీకృష్ణవివాహము (యక్షగానము), జానకీ పరిణయము, అచ్యుతాభ్యుదయము, వాల్మీకిచరిత్రము, శృంగారసావిత్రి, నలచరిత్రము, రఘునాథరామాయణము నను గ్రంథములను రచించినట్లు తెలియుచున్నవి. ఇందు మొదటి యైదు గ్రంథములును నామమాత్రావశిష్టములు.

లభ్యమైనంతవరకు ఈయన గ్రంథములను పరిశీలించి కవితాగుణములను నిర్ణయించుటలో నాక్షేపణ లేదు. దొరకిన కావ్యములలో గూడ కొన్ని సంపూర్ణముగ దొరకలేదు. శృంగారసావిత్రిలో నాశ్వాసాదిపద్యములును, పూర్వపీఠికయును లేవు. రఘునాథరామాయణమున కొంతభాగము మాత్రము లభించినది. ఆ కావ్యములోని ఋశ్యశృంగ తపోభంగ సందర్భమునందలి పద్యములు కొన్ని సావిత్రిలో కనబడుచున్నవి. ఈయన కవిత్వమున కనిపించు ప్రధానలక్షణము లేమనగా దూరాన్వయము, క్లిష్టాన్వయములేని యత్యంతలలితమగు శయ్యాసౌభాగ్యము, ద్రాక్షాపాకమును. ఈయన భావములందు సహజమగు నుదాత్తత, మనోహరత్వము వెల్లివిరియు చుండును. యీ రెండు కావ్యములందును ధారాశుద్ధి చాల బాగుగ నున్నది. అవ్యాహతముగ సాగిపోవు స్వభావ మీయన కవితకు లక్షణము. పదములయందు సౌష్ఠవౌదార్య విశేష సుభగత్వము గలిగి, పరస్పరమైత్రి గలిగి శయ్యాసౌందర్యము నొలికించును. యతిప్రాసలకై తడుముకొన నవసరములేకుండ నాయాచోటుల కుదిరిన ట్లుండును. వ్యర్థపదము లసలే లేవనజాలము. కాని నూరు పద్యములకు పదిపదునైదు పదము లుండునేమోః కవితమాత్రము మధురపాకమున బడి 'తేనె సోక నోరు తీయనయగుమాడ్కి' యని మొల్లచెప్పినట్లు చదువుకొలదియు నాస్వాదనీయమై కౌతూహల ముదయింప జేయును. ఉదాత్తములగు భావములను శయ్యారీతులనుగూడ విజయవిలాస, సారంగధర చరిత్రములు రెండు నీ గ్రంథముల తరువాతివేః సహజ మధురములగు భావములు, సంఘటనల సహజ చమత్కారకత యిం దున్న ట్లిచట కనబడవు. చేమకూరకవితలో శాబ్దికమగు శ్లేషాది చమత్కృతి హెచ్చు. శబ్దచిత్రము గొప్ప గుణము కాదని యాలంకారికులు ఘంటాపథముగా పలికియున్నారుగదాః ఇంతమాత్రమున వాని గొప్పదనమును దగ్గింపబూనను. గ్రంథముల పోకడలు, మాధుర్యోదాత్తతలు చాల రుచిరములైనవని చెప్పుటయే తాత్పర్యము. అసలు కవితకు ప్రాణము మధురోదాత్తము, రసవ్యంజకమునగు భావసంపదయే. అది వ్యంజనామార్గమున నిటు సువ్యక్తమై సహృదయలోకమునెల్ల నాస్వాదింపజేసి వారిని వనవంక కాకర్షింపకొనగలదు. కావ్యమునకుగల కాంతాసమితత్వ మదియే. ఈ సందర్భమున నొక సూక్ష్మాంశ మున్నది. తెనుగు కవితకు మొదటి నుండియే రెండు విభిన్నమార్గము లేర్పడినవి. ఒకటి నన్నయ మార్గము, రెండవది తిక్కన మార్గము. రెండవ మార్గమున నౌచిత్యము, సంభాషణచాతురి, భావక్లుప్తి యున్నంతగా కావ్యశిల్పము, రససిద్ధియు నుండవని యొప్పుకొనక తప్పదు. ఇందు సమస్తాలంకారిక సమతమును, రసాత్మకమునగు కవితామార్గము నన్నయది. తరువాతి

కవులలో నీరెండు పక్షములకు జెందినవారు నున్నారు. రఘునాథ భూపాలుడు రస మార్గములోనివాడు. బుద్ధిగమ్యమగు నైపుణికన్న రసమార్గమే ఈయన కావ్యము నకు లక్షణము. ఈ మార్గమున ననుసరించి సహృదయాకర్షణ మొనరింపగలిగి రస సిద్ధికి దారితీయు భావసంపదయు నత్యంతోదాత్త గంభీరుడగు నీ కవిరాజురచనలో మెదిగి రసరూపమున మన కాస్వాద గోచరమగుచు. అలంకారములు, భావము, రీతులు, వృత్తులు, శయ్య మొదలగు కావ్యోపస్కరణము లన్నియు నుచితమగు విన్యాసవిశేషములతో నీతని గ్రంథములం దంతటను రసభావాది వ్యంజనలయం దంతర్లీనములై వాని యనుభవములోనే యనుభవింపబడును. వ్యంగ్య స్వరూప ములగు నలంకారముల కొకచక్కని యుదాహరణము :

'సొగసైన నా మోముఁ జూడఁగల్గినఁజాలుఁ
గలువఱేఁ డున్నాఁడు కడమ కెల్ల,
నునుదావి యూర్పు మూర్కొనఁగల్గినను జాలుఁ
బవమానుఁ డున్నవాఁ డవలి కెల్లఁ
గఱకుఁజూపు లెఱుంగఁగల్గినఁ జాలును
గొనితూపు లున్నవి కొదవ కెల్ల
నింపుఁబల్కుల నాలకింపఁగల్గినఁ జాలుఁ
జిలుకచా లున్నది వెలితికెల్ల
ననుచుఁ దలపోసి.................... (శ్రీ. వి. సో., ఆ. 1)

వస్తువుచే నలంకార ధ్వనికిని, గవిప్రౌఢోక్తి మూలక ధ్వనికి నింత సొగసైన యుదాహరణము లెక్కువమంది కవులలో గనిపించవు.

అలంకారములు మొదలైన వన్నియు వాక్యార్థములగు రసభావాదుల రూపము ననే యేర్పడిన ట్లుండును :

'ఈకాంత చిగురుమో విసుమంత చవిఁగొన్న
నమరేంద్రుతోడఁ బోరాడరాదె!
ఈబోటి చనుకుఁజూ పేపాటఁ బారిన
నింద్రపిల్లునిఁ గలహించరాదె

ఈచాన తేటప ల్కై మైన దొరకిన
బ్రహ్మతోఁ డను వాదు పెట్టరాదె!
ఈలేమ పసిఁడిమే నెవ నూనఁగల్గిన
హరికి గొలారిక మంపరాదె!

దీనిఁ బొసగించి బిగువు సంధిటఁ గదించి
కళలు గరఁగించి చొక్కించి గారవించి
మిగులఁ దేలించి లాలించి వగలు మించి
పంత మొనరించువాఁడు సౌభాగ్యశాలి' (శృం.సా.,ఆ. 1)

ఇచ్చట వ్యంగ్యములగు రూపకాతిశయోక్త్యాదులైన యలంకారాదులు శృంగారములో నాస్వాదింపబడుచుండుటయు ననుభవములోనిదే కదా! కథా నిర్వహణమును బరిశీలింపవలయునన్నచో ఘట్టము లుదాహరింపవలసి వచ్చును. ఈయన పద్యములలోని యన్వయమువలెనే కథ కూడ సూటిగా నుండును. ఈయన ప్రయోగించు పదముల వలెనే సృజించు నంశములుగూడ మధురములు, రసపోషకములునై యుండును. ఈయన జాతీయములవలెనే సంభాషణలుగూడ హృదయమును స్పృశించునవియై యుండును. ఈయన కవిత్వమున నొక్కొక్క పద్యమునందు గల సౌందర్యమే కావ్యమం దంతటను వ్యాపించి యుండును.

ఈ సరస కవి కవిత్వమును గూర్చి యీతని యాస్థాన కవివతంసమగు చేమకూర వెంకటకవి యిచ్చిన యభిప్రాయము చెప్పనిచో నీ విమర్శ యసమగ్ర మగును. ఆయన తన విజయవిలాసమున రఘునాథ భూపాలుని కవిత్వమును గూర్చి యిట్లు ప్రశంసించి యున్నాడు.

'తా రసపుష్టిమైఁ బ్రతిపదంబున జాతియు వార్తయుం జమ
త్కారము నర్థగౌరవముఁ గల్గ ననేక కృతుల్ ప్రసన్నగం
భీరగతిన్ రచించి మహి మించినచో నిఁక నన్యు లెవ్వర
య్యా! రఘునాథ భూపరసికాగ్రణికిం జవిసోఁక జెప్పఁగన్'

ప్రతి పదమునను రసపుష్టి యున్నదను టీయనపట్ల స్వభావోక్తి యగునని కావ్యములు జదివిన సహృదయులకుఁ దెలియును. చమత్కారి మనగా శబ్ద చిత్రమువంటిది కాదు. ఇదియే జగన్నాథపండితుడు లోకోత్తరాహ్లాదజనక చమత్కారిత యని చెప్పిన రమణీ

యత. అట్టి యర్థమును బ్రతిపాదింపగల శబ్దమేకదా కావ్యమగునది: ప్రసన్న గంభీరత యనుపద ముత్తమకవితకు సూత్రప్రాయమగు లక్షణము. సామాన్యముగా నెక్కువమంది కవులకు బ్రసన్నత యున్నచో గంభీరత యుండదు. గంభీరత యున్నచో బ్రసన్నత యుండదు. ఈ రెండును రఘునాథుని కవితలో గనిపించునని చెప్పిన విజయవిలాసకవి చాల సహృదయుడు. ఈ చెప్పిన లక్షణములు, నర్థగౌరవము కలిసియొకయెత్తు. ఇక జాతియు, వార్తయు ననునవి యొక యెత్తు. యీ రెండు లక్షణములను దండి మొదలగు నాలంకారికు లుద్ఘాటించినను పాటించినవారిలో ముఖ్యులు తెలుగు కవులే. ఈ రెండు విషయములును జాలమందికి క్రొత్తవి. అందువలన నించుక వివరించుట యప్రస్తుతము కాదు. జాతియనగా స్వభావోక్తియని కొందరనిరి. జాతియును, స్వభావోక్తియు నొక తెగకు జెందినవే కాని కొంత భేదమున్నది. స్వభావోక్తి యనగా నొక పాత్ర యొక్క స్వాభావికమగు నవస్థను జిత్రించునది. ఈ పాత్రల స్వభావమే కొన్ని తాత్కాలిక మనః పరిణామములకు లోనై వాని నిమిత్తముగా జిత్రింపబడునప్పుడు జాతియనవలెను. ఉదాహరణకు

'ప్రొద్దున లేచి తాఁ బసుపు పూసుక కుంకుమబొట్టు దీర్చియా
పెద్దల కెల్ల మ్రొక్కి తన పెన్మిటికిం బరిచర్య సేయఁగాఁ
బ్రొద్దొక జాము సాఁగుటయు బోటిని బిల్చి ప్రియంబుతోడ నిన్
వదనలేము చాలు నుపవాసము పారణసేయు మిం కిటన్'

అనుపద్య మున్నది. ఇందు మనోహరమగు స్వభావోక్తి యున్నది. ఇది శీలవతి యగు సావిత్రియొక్క సామాన్యచేష్టాదికము మనోహరముగ జిత్రించుటవలన నేర్పడినది. మరల

'తానమాడుచె కాని మానె సంకల్పంబు
నీళ్ళు చల్లుచెకాని నిలిపె సంధ్య
వ్రేలెన్నుచేకాని విడుపుచేసె జపంబు
తడవు మ్రొక్కుచెకాని విడిచె భక్తి
ముక్కుపట్టుచెకాని గ్రుక్కె నోంకారంబు
మౌన మొందుచెకాని మఱచెఁ దెల్వి
కన్ను మూయుచెకాని కనఁడు లోలక్ష్యంబు
ధ్యానించుచేకాని యాచెఁ దపము

కోర విన సోఁకఁ గన రుచిఁగొనను మూరు
కొనను మౌనియు మేన పట్టులును మేను
రూపు వాతెర మైతావి దోఁప మనము
చెవి యొడలు కన్ను జిహ్వ నాసికయు మఱచు'

అను పద్యమును పరికింపుడు. ఇందు చిత్రితమైనది స్వభావోక్తివలె నుండును. కాని మౌనికి స్వాభావికముగ నిట్టి యవస్థ సంఘటిల్లదు గనుక స్వభావోక్తి కాదు. అప్సరస యగు మేనకపైన గలిగిన మోహము నిమిత్తముగా నిట్టి ప్రవర్తన సంభవించినది. దీనినే జాతి యనవలెను.

ఇక వార్తవిషయము. వార్త యనగా లోకసముదాచారముల చిత్రణము. దేశకాల పాత్రాదికమును జిత్రించెడి యుచితమగు సంప్రదాయ విశేషము, మర్యాదలు మొదలగునవి వార్త. ఈ జ్ఞానములేని కవిత్వమునకు రాణింపు లేదు. పాత్రలను గూర్చిన వాతావరణము పాఠకునకు కలిగించుటలో నిది యెంతేని యవసరము. ఇది లేనిదే స్పష్టతకొఱవడును కథ తెలియును, పద్యములు బాగుండును, రసభావము లుప్పతిల్లును గాని రససిద్ధి కలిగించుటకు గవి మరణవేదన పడినను గొంతవరకే కృతకృత్యుఁడగును. పాఠకుడు క్షణకాలములో నాయాపాత్రల దేశకాల పరిసరములలోనికి భావనతో సమగ్రముగా యానము చేసి చేరుకొనవలెను. దీనిని సాధించునది వార్త యొక్కటియే.

ఈ జాతి, వార్త యనునవి కవితకు విలక్షణత్వమును జేకూర్చును. ఇవి కొందఱి కవితలో సహజముగా సిద్ధించును. కాని సిద్ధించనివారు తమ కవితలో రుచియెందుకు రాదో తమకే తెలియక బాధపడుచుందురు. దీని విషయము సమగ్రముగా తెలిసినవారు పూర్వాంధ్రకవులు, నేటి యాంధ్రకవులలో నొకరిద్దరును.

'శృంగార సావిత్రి' తంజావూరు సరస్వతీ పుస్తకశాలలో నున్న ప్రాత పుస్తకము ననుసరించి యచ్చువేసిరి. ఇందు కొంత గ్రంథపాత మున్నది. మొదటి యాశ్వాసము లేదని కావ్యమును జూచిన దోచును. ఆశ్వాసముల మొదటి పద్యములు గాని, చివరి పద్యములుగాని, కావ్యమునకు బూర్వపీఠికగాని లేవు. వాల్మీకి చరిత్రకు వలెనే యాశ్వాసాంత గద్యలును లేవు. ప్రస్తుతము మనకు లభించిన గ్రంథము రెండాశ్వాసములు గలది. దీని కర్తృత్వమును గూడ శంకింప వలసియుండును. కాని యిది రఘునాథునిదే యనుట కొక యసాధారణమగు సాక్ష్యమున్నది. రఘునాథనాయకుడు రచించిన రామాయణమందలి ఋశ్యశృంగ తపోభంగసందర్భమున

నున్న పద్యము లీ గ్రంథమున గనిపించుచున్నవి. రఘునాథుని రామాయణకర్తృత్వము నిర్వివాదాంశము. దానికి గ్రంథాదిలో సుస్పష్టమగు నంతస్సాక్ష్య మున్నది. ఈ యాధారమున సావిత్రీ గ్రంథకర్తృత్వమును నిర్ణయించుకొన వచ్చును. మరియు నీయన కృతులని స్పష్టముగా దెలిసిన వానిలో లభ్యములగు వాల్మీకి చరిత్రము, నలచరిత్రము, రామాయణములలోని కవితకును, సావిత్రి గ్రంథమునకును జాల పోలిక లున్నవి. రామాయణమును దెనుగున గావ్యముగా రచించిన యీ కవి భారతకథను కూడ రచించి యుండవచ్చు ననునూహ యసంభవము కాదు. అది నిజమైనచో నీ సావిత్రీకథ యందలిది కావచ్చును. మహాభారతమున నారణ్యపర్వమున మార్కండేయుడు ధర్మజున కీ కథ చెప్పినట్లు కలదు గావున నిచ్చట నది రచింపబడవచ్చును. మరియు దపస్వుల తపోభంగముతో నీకథకు ప్రసక్తి లేకున్నను వాల్మీకి చరిత్రలోను, శృంగారసావిత్రి యందునుగూడ నా ఘట్టము కనిపించుటయు, ఆ ఘట్టములు తీర్చిన పద్ధతియు నేకకర్తృత్వమున కాధారములు. ఈ రెండు గ్రంథములయందు గల రగడలను బరిశీలించినచో వాని యొద్దికతోగూడ పోలికలు కనబడుచున్నవి. ఈ పోలికల ననుసరించియు, పైన జెప్పిన ప్రధాన నిదర్శనములనుబట్టియు శృంగార సావిత్రికావ్యము రఘునాథనాయకకర్తృకమే యని స్పష్టముగా నూహింపనైనది. సావిత్రి కథ సహజముగా కరుణ శాంత రసములతో నిండియుండు స్వభావముగలది. అయినను నీ గ్రంథమున శృంగారమే హెచ్చుగా బోషింపబడినది. హాస్యరసము కూడ సముచితమగు పాళ్ళలో దానికి మెరుగుపెట్టినది. ఆ కాలమునాటి రఘునాథుని పరిపాలన సౌభాగ్యము ననుసరించి యేర్పడిన లౌకిక ప్రవర్తన మంతయు నిందు ధ్వనించునట్లు కూర్చబడినది. అప్పటి వేశ్యావినోదము, క్రీడావినోదము, సంభోగ శృంగారము, రాజుల యాస్థానములలో జెల్లుబడియగు మర్యాదలు, రాజధానియగు తంజావూరు యొక్క యఖండ సౌభాగ్య విలాసములు, నంతఃపుర సంప్రదాయ మర్యాదలు, కవితా గోష్ఠులు మున్నగు నంశము లన్నియు నశ్వపతి రాచరికమున వర్ణింపబడినవి. అంతేకాక సత్యవంతుని విద్యాభ్యాసాదికమున నారదు డతనియొద్ద కవిత్వము నేర్చుట, యతనికి సంగీతమున జ్ఞాతింపబడిన యసాధారణ పాండిత్యములును రఘునాథుని యాత్మకథాస్ఫోరకములై యా రాజుకడ యజ్ఞనారాయణదీక్షితులు చేసిన శిష్యత్వముగూర్చి తెల్పుచున్న వనుటలో సందియము లేదు.

వాల్మీకి చరిత్రము రఘునాథుని కావ్యము లన్నిటిలో సమగ్రముగా లభించిన గ్రంథము. ఇందుగల గద్యమును బరికించినచో ననేక చారిత్రిక విషయము లవగత మగును. కవి తన యిష్టదైవమగు శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞమేర కీ వాల్మీకి చరిత్ర

మును రచించితినని యిందు జెప్పుకొనినాడు. ఇందలి పెక్కు ప్రయోగము లీయన వ్యాకరణ విజ్ఞాన విశేషమునకు నిదర్శనములై యున్నవి.

సంస్కృతమున ఈ వాల్మీకి చరిత్రము ధర్మఖండ వాసిష్ఠరామాయణముల లోను, భక్తవిజయమునందు నున్నది. ధర్మఖండములోని కథకును, మిగిలిన రెండింటిలోని కథకును భేద మున్నది. జన్మతః కిరాతుడగు వాల్మీకికి దోపిడి వృత్తి యుండుటయు, నతడు సప్తర్షులను బాధించి తుద కెట్టకేలకు వారివలననే శ్రీరామమంత్ర ముపదేశమై తపస్సుచేసి మహర్షియై శ్రీరామ సాక్షాత్కారము నంది యాజ్ఞ వడసి రామాయణ మహాకావ్యరచన చేసినట్లును ధర్మఖండమం దున్నది. తక్కిన రెంటిలో నిత డుత్తమ బ్రాహ్మణునకు జన్మించి యౌవనమున కిరాతవనితాలోలుడై మహాత్ముల సాంగత్యమున మహర్షియయ్యెనని యున్నది. రఘునాథుడు ధర్మఖండమందలి కథనే మూలముగా గైకొనెను. ఇందు తెల్లదీవిలో శ్రీ మహావిష్ణువును జూచి వచ్చుచు ననేక పుణ్యక్షేత్ర తీర్థ దర్శనములు చేయుట; నారదుడు వాల్మీకిని గలియుట, వాల్మీకి తపస్సందర్భమున నింద్రుడు రంభాద్యప్సరసలను తపోభంగము చేయబంపుట, వాల్మీకి చలించకుండుట, దానిని జూచి సప్తర్షులు మెచ్చుకొనుట మున్నగు ఘట్టములలోని కల్పనము మనోహరము. మూలకథ మూడు పద్యములకు సరిపడును. దాని నిత డిట్లు చక్కగ తీర్చి దిద్ది ప్రబంధీకరించుటలోనే యాతని ప్రతిభా నైపుణ్యము వెల్లడి యగుచున్నది. ఇందు మూడవ యాశ్వాసమునందలి రంభోర్వసుల వివాద ప్రసంగములో నాట్యవిభేద వర్ణన మితని సొంతమే. దానివలననే యితని శాస్త్రమున గల పాండిత్య విశేషము స్పష్టమగును. నాట్యకళ రఘునాథనాయకుని యాస్థానమున నత్యున్నత స్థితిలో రాణించినది. దీనిని శృంగారసావిత్రిలో గూడ కథలో నప్రసక్తమైనను నేదో యొకవిధమున బ్రసక్తి గల్పించి యా కళను ప్రభేదములతో గూడ జాల సొగసుగ దీర్చినాడు.

ఈ మహాకవి రచించిన యితర కావ్యములు, గ్రంథములుగూడ గాలక్రమమున లభించినచో నాంధ్ర వాఙ్మయ మదృష్టము ఫలించినట్లే.

—o—

చేమకూర వెంకటపతి

—తాపీ ధర్మారావు

క్షితిలోనీ మార్గ మెవరికిన్ రాదుసుమీ' అనీ, 'ఇంటి పేరు నసగా నున్నా కవిత్వం పసగా ఉన్న 'దనీ' చేమకూర పాకానపడ్డ 'దనీ' 'చక్కెర మడిలో అమృతము పారించి పండించిన చేమకూర' అనీ పండితులూ, కవులూ, విమర్శకులూ అసాధారణముగ ప్రశంసించిన కవి శేఖరుడు చేమకూర వెంకటపతి. సారంగధర చరిత్రము, విజయవిలాసము అన్న రెండు ఉత్తమ ప్రబంధాలను ఆంధ్ర సరస్వతి కమూల్యాభరణాలుగా సమర్పించి ధన్యుడైనాడు. ఈతడు 1600 మొదలు 1633 వరకు తంజావూరు రాజ్యమును పాలించిన 'అభినవభోజరాజ' బిరుదాంకితుడు రఘునాథ నాయకుని ఆస్థానమందుడిన కవి.

ఈ రఘునాథ నాయకుడు క్రీ.శ. 1509 నుండి 1530 వరకు విజయనగర సామ్రాజ్యము నేలిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల తరువాత మరల నంతటి రాజని ప్రఖ్యాతిగన్నవాడు. రఘునాథుని కొలువుకూటమంతా సాహిత్యమయము. వాతావరణమంతా లలితకళాభరితము. సదస్యు లంతా అనేక శాస్త్ర పారంగతులు. సాధారణ ప్రతిభగల కవిగాని, గాయకుడుగాని, మాటకారిగాని, నటవేషధారిగాని ఆ సభాస్తారుల తీవ్ర విమర్శనలకు గురి కాక తీరదు. కాబట్టే కవి చౌడప్పలాంటి వాడుకూడ—

'నేరుతునని మాటాడగ
వారిజభవు నంతవాని వశమే తంజా
వూరి రఘునాథనాయని
గారి సభను కుందవరపు కవి చౌడప్పా'

అని అనక తప్పినది గాదు. ఈ పండిత ప్రకాండులు కవనములో రసపుష్టి చూచేవారు; ప్రతి పదము పట్టి సార్థక్యాన్ని విమర్శించేవారు; చమత్కారము, అర్థగౌరవము పరిశీలించేవారు; వేయేల 'క్షోదక్షమ రసభావ సుకవిత' గుర్తించడానికి అగ్నిపరీక్ష చేసేవారు. ఆ రసిక విమర్శకులలో అగ్రగణ్యుడు రఘునాథనాయకుడని వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

ఆ వాతావరణములో పెరిగినవాడు మన చేమకూర కవి; శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాద సారస్వతాభిరుచి గలవాడు: కుశాగ్రమైన బుద్ధి, అపారమైన శ్రద్ధ, అసాధారణమైన జిజ్ఞాస గలవాడు; ఆ నాటికి తెలుగు సారస్వతరంగములో ఉండిన భారతకవులు, శ్రీనాథుడు, అల్లసాని పెద్దన, రామరాజ భూషణుడు, ముక్కు తిమ్మన, పాండురంగ విభుడు, పింగళి సూరన మొదలైన ఉత్తమకవి శిఖామణుల గ్రంథాలను సవిమర్శంగా పఠించేవాడు; రసోపగుంభిత పదవాసనల'తోపాటు 'ప్రసన్నతయును, సౌకుమార్యము' పరికించి, పదాల విలువను గుర్తించి, కల్పనా విశేషాలను ఆకళించుకుని వారివారియం దున్న మేలి విషయాలను యేర్చి తన కవితా సామాగ్రిలో చేర్చుకునేవాడు.

ఈతని జీవితము, విద్యావిధానము, కవితా వ్యాసంగము మొదలైన విషయాలను తెలుసుకోడానికి ఇతర ఆధారాలు కానరావు. కాబట్టి ఇతడు వ్రాసిన ప్రబంధాల నుండే వాటిని పునర్నిర్మించుకోవాలి. ఇందు ముఖ్యముగా తోడ్పడగలవి రెండు. ఒకటి విజయవిలాసము అవతారికలోని పద్యాలు; రెండు సారంగధర చరిత్రములోను, విజయవిలాసములోను ఉన్న ఆశ్వాసాంత గద్యలు.

'సామాన్యుడవే సూర్యవరప్రసాది విజ్జగ మెరుగన్' అని యితనిని గురించి రఘునాథనాయకు డన్నాడు. కాబట్టి ఈ కవి తంజావూరులో పేరుగాంచిన ఒక సంపన్న కుటుంబములో జన్మించిన వాడనే భావించవలసి ఉంటుంది. పేరు గాంచిన కుటుంబమే కాకపోతే తలిదండ్రులు సంతానాభిలాషతో సూర్యు నారాధించి వరప్రసాదిగా ఈ పుత్రసంతానాన్ని పొందడం ఇజ్జగము (సందర్భాన్నిబట్టి ఆతంజావూరి రాజాస్థానమే అని అనుకొన్నప్పటికీ) ఎరుగవలసిన అవకాశము కలుగదు. సంపన్న కుటుంబజాతుడు కాబట్టే కవి—

'.............................నిక్కెడు, నీల్గెడు విర్రవీగెడున్
క్షితి నిటుగాదె ఒక్కొకనికిన్ నడుమంత్రపు కల్మి గల్గినన్....'

అని నడుమంత్రపు కలిమిని మెత్తగానైనా యెత్తి పొడవగలిగాడు. ఇతడు చిన్నతనములో క్షత్రధర్మము నవలంబించినాడు; అనగా సైనికుడుగానో, సైనికోద్యోగిగానో సంస్థాన సేవలో ఉండేవాడు: దానికి తగినట్లు వ్యాయామములోను, ఆటలలోను, పందెములలోను, వేటలలోను పరిశ్రమ చేశాడు.

రఘునాథుడు శత్రు నిర్మూలనము కొరకు చేసిన యుద్ధాలలో వేంకటరాజు కూడ క్షత్రధర్మములో పాల్గొని 'ప్రయోజకుడు'గా ఉన్నాడని ఊహించవలెను. దీనికి తగినట్లు ఈతని కవిత్వములో, యుద్ధ ప్రసక్తి లేని సన్నివేశాలలో కూడా యుద్ధవిన్యాస వర్ణనలు కనబడుతూ ప్రత్యక్షానుభవాన్ని తెలుపుతాయి. ఈ విధంగా తానెంత ప్రయోజకుడైనా కవిదృష్టి యెల్లప్పుడు విద్యాగోష్ఠుల మీదను, కవితా వ్యాసంగము మీదను లగ్నమై యుండేది. కాబట్టి కొన్నాళ్ళకు యుద్ధావసరాలు తీరిన తరువాత రఘునాథునితోపాటు తాను కత్తిని పారవేసి గంటాన్ని చేపట్టాడు; తన సామర్థ్యము చూచుకొనుటకా అన్నట్టు మొదట సారంగధర చరిత్రను ఆరంభించాడు. అది తనకు సంపూర్ణముగ తృప్తి కలిగించలేదు; దాని నలాగే వుంచి విజయవిలాస కావ్యమును రచించాడు. ఈ విజయవిలాస కృతిని అంకితమిచ్చిన నాటికి చేమకూర కవి తమ్ములు, కొడుకులు రాజోద్యోగాలలో వున్నట్లు రఘునాథుడే అన్నాడు. ఉద్యోగార్హులైన కొడుకులు ఉన్నారు. కాబట్టి కృతి సమర్పణనాటికి (1620) మన కవి వయసు దాదాపు యాభై సంవత్సరా లుండునని అనుకోవచ్చును.

ఈ కవి విద్యాది విశేషాలు తెలుసుకోటానికి ఉపకరించే రెండవ ఆధారము ఆశ్వాసాంత గద్యలు. మొదట రచించిన సారంగధర చరిత్రలోని గద్య: 'ఇది శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాదలబ్ధ ప్రసిద్ధ వాగ్విభవ చేమకూర లక్ష్మణామాత్య తనూభవ సదారాధిత బుధ సమాజ వేంకటరాజ ప్రణీతంబైన సారంగధర చరిత్రం బను మహాప్రబంధంబునందు....' అని ఉన్నది. విజయవిలాసములోని గద్య: 'ఇది శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాద లబ్ధ సారస్వతాసారజనిత యశోలతాంకూర చేమకూర లక్ష్మణామాత్య తనయ వినయ ధురీణ సకలకళా ప్రవీణాచ్యుతేంద్ర రఘునాథభూపాల దత్త హస్త ముక్తాకటక విరాజమాన వేంకటకవిరాజు ప్రణీతంబైన విజయ విలాసంబునందు....' అని ఉన్నది. విద్యాగురువునుగాని, కవిత్వోపదేశకుణ్ణిగాని వెంకటరాజు ఎక్కడా చెప్పలేదు. ఆనాటి కవులు, పండితులు, కవయిత్రులు ఎందరో తమ గురువుగా పేర్కొన్న రఘునాథ నాయకుని కూడా మనకవి గురువుగా వర్ణించలేదు. తన సారస్వతాభిరుచి శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాద లబ్ధమనే గద్యలలో ప్రకటించాడు. కాబట్టి ప్రసిద్ధులైన గురువుల దగ్గర తాను విద్యనుగాని, కవితనుగాని అభ్యసించలేదని తేటపడుతుంది. 'సదారాధిత బుధసమాజ'—ఉన్నంత పండితులతో నిండిన ఆ కొలువుకూటమే మన కవికి భాషాపాండిత్యాన్నిచ్చింది. ఆ యాస్థానకవి ప్రకాండుల రచనా విమర్శనములే తన కవిత్వానికి మెరుగులు దిద్దాయి.

వారి సాంగత్యములో వెంకటరాజు తన సామర్థ్యమును, అభిరుచిని శ్రద్ధవల్ల, కృషివల్ల అభివృద్ధిచేసుకున్నాడు. పదములకున్న విలువలను, వాటి పొందికలోనున్న శక్తిని ప్రత్యేకంగా అవగాహన చేసుకున్నాడు; కవిత్వములో మన కవి ప్రధాన లక్ష్యము పదము. ప్రతిపదము రసపుష్టితో, చమత్కారముతో అర్థగౌరవముతో ఉండాలని అతని నియమము. ఒకే అర్థాన్నిచ్చే విధాలు నూరున్నా సన్నివేశానికి తగిన పదమునే ప్రయోగించడములో ఒక గొప్ప అందముందని గ్రహించాడు 'వెడవిలుకాడు' అనదగినచోట 'అంగజరాజు' అనడు. 'తరుణి' అంటే అర్థగౌరవ మున్నచోట 'వెలది' అని ప్రయోగించడు. ఈ విద్య ప్రయోగ నియమము మన కవికిగల ప్రత్యేక ప్రతిభ. దీని నుద్దేశించి రఘునాథుడు' వాఙ్నియమరూఢి నీయంత వాఁడిఁ కేఁడి' అన్నాడు.

పదములను సార్థకముగా ప్రయోగించడములో మనకవికి ఎంత నేర్పుందో లలిత లలితములగు ఆ పదములను కూర్చడములో అంత కౌశల మున్నది. 'అందంద నరుగ నరుగానరుగా', 'యమునానది గూడినతోయము నానది,' 'సవ్యసాచి నింద్రోప లరోచిఁ జూచి తల యూఁచియులాచి రసోచితంబుగ౯... ', 'చనుదెంచె నుదంచదూర్మికానికర విలోల ఖేల దళినీ కలగాన లసత్ ప్రఫుల్లహల్లక సుఖదోలికా విహృతిలాలస బాలసమీరమయ్యెడన్'—చదువుతూ వుంటే సంగీతం విన్నట్టుంటుంది. రఘునాథరాజుగారి కవిపండిత పోషణ ఆ దినములలో ఆకర్షించిన మహాప్రతిభాశాలు రనేకులు వారి నాశ్రయించి వారి వాదోపవాదాలను, గుణదోష విమర్శలను ఈతడు శ్రద్ధగా పరికిస్తూఉండేవాడు. దాని ఫలితంగా మన దృష్టికి సాహిత్య విజ్ఞానము మూడు అంతస్తులుగ గోచరించినది.

'ఎందును విద్యలే యెఱుఁగ రెవ్వ; రెఱింగినఁ గొంతమాత్రమే;
యందును సాహితీరసమహత్త్వ మెఱుంగ; రెఱింగి రేని యా
యంద మెఱుంగలేరు....'

సాధారణముగ తెలియడం, సాహితీరస మహత్త్వంతో తెలియడం, ఈ రెంటినీ మించి అది ఇది యని చెప్పనలవిగాని ఆ యందమును తెలియడం. శ్రద్ధగా పరిశీలించిన వారికి ఈతని రచనయందు ఈ సోపానములు కనపడకమానవు.

'కలరా యిలరాయనికిన్
గులసతి రత్నాంగి భోగకుటిల శిరోజా
తిలకము చిత్రాంగియు నన
నెలజవ్వను లిరవు రంబు జేందు నిభాస్యల్'

అన్న సారంగధర పద్యములో రత్నాంగిని కులసతియని ఆమె సత్స్వభావాన్నీ, చిత్రాంగిని కుటిలశిరోజయని ఆమె కుటిల స్వభావాన్నీ సూచించాడు. వీ రిద్దరు క్రమంగా అంబుజనిభాస్య, ఇందునిభాస్య లని పద్మానికి చంద్రునికి వలె వీ రిద్దరికి ఉన్న వైరము చెప్పకే చెప్పాడు. వీరినే మార్చి ఇందునిభాస్య, అంబుజనిభాస్య అనినా యీ వైరము స్ఫురిస్తుంది. కాని కవి ఆ పని చెయ్యలేదు. ఎందుకంటే ఈ వైరంలో బాధ కలిగించేది చంద్రుడే కాబట్టి చిత్రాంగినే ఇందునిభాస్యను చేసి ఆమెవల్ల రత్నాంగికి హాని కలుగుతుందని కథను ముందుగా తెలియపరచాడు. ఇలాంటి దానినే కవి 'ప్రసన్న గంభీర గతిన్ రచించుట' అని పేర్కొన్నాడు.

దీనికితోడు సునిశితమైన విమర్శన వృత్తితో, విశాలమైన హృదయముతో మన కవి మానవ స్వభావాలను, భావపరిణామాలను పరిశీలించేవాడు. వీటి నన్నింటినీ మేళవించి లలిత పదములతో మృదుమధురమై రసవంతమైన కవనముతో వెంకటరాజు ఎందరినో మెప్పింప గలిగాడు. రఘునాథనాయకుడు కూడ అప్పుడప్పుడు యీ కవిని సంతోషాతిశయముచే సన్మానము చేస్తుండేవాడు. ఆనాటి తక్కిన కవీశ్వరుల లాగానే తానుకూడా రఘునాథుని కంకితముగా కావ్యము చెప్పాలని వెంకటకవి అభిలాష. కాని రాజు సామాన్యుడుకాడు; 'అనేకకృతుల్ ప్రసన్న గంభీర గతిన్' రచించిన దిట్ట. అట్టి వానికి 'ఇక శక్తులెవ్వరయ్యా రఘునాథభూప రసికాగ్రణికిన్ జెవిసోకఁ జెప్పఁగాన్'—అని కొంత జంకాడు. అయినా ఆరాజు నిజాశ్రిత పక్షపాతము గలవాడు. 'అణుమాత్రమైన నొక కానుక తెచ్చినఁ గొండఁగ కనుంగొను' శ్రీరామునివంటి వాడు అని కొంత ధైర్యము తెచ్చుకొని ప్రయత్నించాడు.

మొదటి గ్రంథముగా తా నెన్నుకున్నది సారంగధర చరిత్రము. అంతకు ముందు గౌరనకవి వ్రాసిన సారంగధర చూచాడు. కరుణ, శృంగారాది వివిధ రసాలకు ఆకథలో అవకాశముంది. సంతానాభిలాష, బాల్యక్రీడలు, పావురాపందెములు, వేట, వలపు, ధర్మనిరతి, రంకుకు తగిన బొంకు, దోషవిచారణ, న్యాయనిర్ణయము,

కడుపుతీపి, తపోమహిమ - యింక నెన్నో విషయాలలో తన నేర్పు చూపడానికి వీలుంది. గ్రంథరచన ఆరంభించాడు; అవిచ్ఛిన్నంగా రఘునాథుని సంకేతము చేయడానికి తగిన యోగ్యత తన ప్రబంధానికి కలదో లేదో అని సంశయించాడు; అందుచేత ఈ సారంగధరకు అవతారిక పద్యాలుగాని ఆశ్వాసాంత పద్యాలుగాని వ్రాయక, కథను మాత్రం మూడు ఆశ్వాసాలుగా వ్రాశాడు. హృదయంగమమైన ఆ రచనను చూచి పండితులు, కవులు మెచ్చుకున్నారు. కొందరు ధనికులు ఆ గ్రంథమును తమ కంకితము చేయమన్నారు. ప్రయోజనము లేదు. మహారాజు రఘునాథునికి తప్ప యింకొకరికి కృతియియ్యడు. ఎందరు మెచ్చినా యీ సారంగధర తన కవిత్వ లక్ష్యానికి అందలేదు. రఘునాథుని 'చెవులు పట్టి ఆడించ'డానికి తన కవిత్వము యింకా పరిపక్వము కావాలని నిశ్చయించుకున్నాడు. విజయవిలాసము తరువాతయినా సారంగధరను సభాముఖములో కృతి సమర్పించలేదు. ఈ రచనతో ఇతడు తన కత్తి పదును చూచుకున్నాడన్నమాట. ప్రతి పదములో సార్థకత, ప్రతిపద్యములో చమత్కారము, సులభమగు శ్లేషలు, అందమైన మాట విరుపులు, సంగీతములా ధ్వనించే యమకములు, అర్థగౌరవముగల ఉపమానాలు, అక్షరాలా అనుగుణమైన సామెతలు, సున్నితమైన భావపరిణామ చిత్రణలు అన్నిందినీ ఈ గ్రంథములో చికిలి చేసుకొన్నాడు; మరొక రసవత్తర ప్రబంధము వ్రాయాలని సంకల్పించుకొన్నాడు; మరికొంత కవితా సామగ్రిని సముపార్జించాడు; తన కౌశల్యాన్ని తెచ్చి దిద్దుకున్నాడు.

ద్విగుణీకృతమైన ఈ ప్రయత్నముతో సారస్వతాసారము (జడివాన) కురిసింది. కవి యశోలత అంకురించింది. జగత్ప్రసిద్ధి కవికి సిద్ధించింది. సకలకళా ప్రవీణుడు అచ్యుతేంద్ర రఘునాథనాయకుడు హస్తముత్తా కటకము (ముత్యాల ముంజేతి కంకణము) బిరుద పారితోషికముగా ప్రసాదించాడు. 'వాసించు కవితతో మనోహరములగు చికిలి సేతలతో, సకలాలంకార శోభితముగ 'విజయవిలాస'మన్న ప్రబంధ రత్నము అవతరించింది. కవి విమర్శనకు ఈ కావ్యం నిలిచింది. ఆ పండిత ప్రభువున కంకితము చేయడానికి ఇతనికి ధైర్యము కలిగింది. రఘునాథరాజు తన యుద్ధ విజయముల జ్ఞాపకార్థము కొత్తగా కట్టించిన విజయవిలాసము సుందర భవనములో కొలువు తీర్చియున్నపుడు,

'.............తెచ్చితిఁ గాన్కఁ బరిగ్రహింపు మ
య్యా రఘునాథభూప రసికాగ్రణి మామక కావ్యకన్యకన్'

అని ఇతడు కేవల భక్తిని ప్రకటిస్తూ కల్లాకపటంలేని మనస్సుతో బెట్టూభేషజం లేకుండా స్ఫటికనిర్మలమైన హృదయంతో, ఇదే తన జీవిత పరమార్థమని భావించి తన కృతిని సమర్పించాడు. ఆ అభినవభోజుడు ప్రతిపద్య చమత్కృతిని గుర్తించాడు. 'అన్ని విధాలా అందమైన నీ కృతిని హద్దులేని ఆనందంతో విన్నా' మన్నాడు. చేమకూరకవి చిరకాల వాంఛితము ఈడేరింది. కవి తన జన్మతరించినట్టుగా భావించాడు; పరవశు డై నాడు; రాజు చేసిన సన్మానంవల్ల కవి, కవి సమర్పించిన కృతివల్ల రాజు-వీరిద్దరి వల్ల ఆంధ్రసరస్వతీ అందరూ రాణించారు. అంతకు ముందు సారస్వత రంగములో అగ్రస్థానముల నలంకరించిన అనేక ప్రబంధాలు ఈ విజయ విలాసానికి తావిచ్చి వెనుకకు పోవలసి వచ్చింది. ఆ నాటి కవులకు ఆదర్శప్రాయంగా ఉండే మను, వసు చరిత్రల వలెనే భావి కాల కవుల కీ విజయ విలాసము వరవడియై గౌరవమునంది నది. అప్పకవి సిద్ధాంతాల రీతిని కొన్ని దోషాలు చేమకూర కవిత్వములో ఉండినా ఆ లాక్షణికుడు ఈ రెండు కావ్యాలను ప్రమాణ గ్రంథాలుగా అంగీకరించాడు. దీనిని బట్టి వెంకటకవి కవనములోనున్న గుణాధిక్య మెంతో తేటపడగలదు. నాటినుంచి నేటివరకు (ఆంధ్ర భాష యున్నంత కాలము గూడా వుంటుంది) తెలుగు వాఙ్మయ ములో పేర్కొనదగిన రసవత్తర కావ్యాలలో ఈ విజయవిలాసము ఒక అత్యున్నత స్థానము నలంకరించింది.

మొదటి గ్రంథము 'సారంగధర చరిత్రము'లో శృంగార రసము అభాస ములో పడినది. ఆ రోజులు శృంగారరసపిపాస గలవని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. కాబట్టి చేమకూరకవి తన రెండవ కావ్యమునకు శృంగారరస ప్రధానమైన 'సుభద్రా పరిణయము'నే కథావస్తువుగా తీసుకున్నాడు. దీనిలో అర్జునుడు ఉలూచిని, చిత్రాంగ దను, సుభద్రను వివాహం చేసుకుంటాడు. ఉలూచి అర్జునుణ్ణి చూడక పూర్వమే అతన్ని ప్రేమించింది. సుభద్రను చూడకమునుపే అర్జునుడు ఆమెను ప్రేమించాడు. పూర్వ ప్రేమలు ఏమీ లేని వివాహము చిత్రాంగదది. ఒకటి తన్ను వలచినది, ఒకటి తాను వలచినది. ఈ రెంటికిని మధ్యనున్నది సాధారణకాంత. మూడు విధములైన సన్నివేశాలు. ఈ సంగతినే 'మూడు వలపుల్ వలచెన్' అన్న మాటలవల్ల కవి సూచించాడు. తన్ను వలచిన ఉలూచి ఘట్టములో తా నుదాసీనుడు. తాను వలచిన సుభద్ర విషయములో ఆతురుడు. చిత్రాంగద ఘట్టంలో సఖుడు విశారదుణ్ణి పంపి సాధారణ వివాహ మర్యాదలు నడిపినాడు. ఈ మూడు వలపులను కవి భిన్నభిన్న మైన విధానములలో వర్ణించి తన అద్భుత చాతుర్యమును కనబరిచాడు. ఉత్తమోత్తమ

మైన శృంగార ప్రబంధమును ఆంధ్ర సారస్వతానికి ప్రసాదించి చేమకూర వెంకటరాజు సుస్థిర కీర్తి నార్జించుకుని ధన్యుడైనాడు. కొందరు ఉలూచి పాతాళలోకపు కాంత యని, చిత్రాంగద మర్త్యకాంత యని, సుభద్ర దేవాంశసంభూత కాబట్టి దివిజకాంత యని ఈ మూడు వలపులను అర్థంచేసుకున్నారు.

మన కవి మానవ స్వభావ పరిశీలనయందు ఎంతటి విమర్శకుడో అంతటి సౌమ్యుడు. నిందార్హములైన విషయములను వర్ణించునప్పుడు సైతము ఇతని నోట కటువైన మాట వెలువడదు. శ్రీనాథుని నైషధంలో నుంచి, పినవీరభద్రుని శాకుంతలంనుంచి 'అర్థపుందెరువాటుల్ తెగఁగొట్టిన' వారేయైనా అల్లసాని పెద్దనాది కవీశ్వరులు కుకవులను కటువుగా దూషించి 'కొరత' నెక్కించారు. మన కవి కుకవులను నిందింపలేదు; 'ఏగతి రచియించిరేని సమకాలమువారలు మెచ్చరే కదా!' అని మాత్ర మని, తన సౌమ్యతను ప్రకటించుకొన్నాడు. ఆనాటి కున్న పూర్వ సాహిత్యములో ఎంత పరిచయము గలవాడైనా ఆ కృతులలో యెన్ని విషయాలు యోగ్యముగా కనుపించినా తానుమాత్రము వాటి ననుకరించినట్టు బయట పడలేదు.

పెద్దన మనుచరిత్రలో వ్రాసిన 'కమ్మని కుందనంబు కసుగందని....అమ్మక చెల్లి వీని వికచాంబకముల్ శతపత్ర జైత్రముల్' అన్న పద్యమును చూచి మనకవి మెచ్చుకొని ఉంటాడు. దానిని మనసునం దుంచుకొనే విజయవిలాసములో 'కమ్మని జాళువా నొరయఁగల్గిన....ధిక్కరించువాఁ డమ్మకచెల్ల! నా హృదయ మమ్మకచెల్లను వీని కెయ్యెడన్'-కమ్మని అన్న పదముతో ఆరంభించి అమ్మకచెల్ల అన్న పాదముతో అంతము చేసినా ఈ పద్యములో కవి నిర్మించిన శిల్పము, అమ్మకచెల్ల అన్నపదమును విరవడము ఎంతో బాగుగా నున్నది. బంగారాన్ని గీటుపెట్టేవాడు, దాని కెంపు వెలకట్టగలవాడు, యెంత ఖరీదైనను యివ్వగల ధనికవృత్తుడు ఒక్కడు ఒకచోట కనబడ్డాడు; కాబట్టి తన హృదయమును రత్నాభరణమును వానికి అమ్మక తీరదు అని ధ్వని ప్రధానంగా యెంతో మనోహరంగా వర్ణించాడు. శ్రీనాథుడు వ్రాసిన 'మహిమ హిమవేళలందు నవయౌవనవతికి....' అన్న పద్యమును చూచి, ఆ విషయం తనకు నచ్చినది కాబట్టి తాను 'హిమకరసైక సైకతములందు విహరించు వైరదేశవేషు ఘన నిభాంగు', 'తమినిగుడ గుడాకేశుం డమరనదీ విమలవారి నాడుచుండెన్' మొదలైన చక్కని పద్యములలో బయటపడకుండగనే అనుకరణ సాగించాడు.

శృంగార నైషధములో కథ హంస సహాయముతో నడిచినది. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నములో కథ శుచిముఖి అన్న హంస కథను నడిపింది. ఆ పక్షులు అసాధారణ ప్రజ్ఞ కలిగి మనుష్య భాషలతో చేదోడు వాదోడుగా ఉన్నాయి. చేమకూరకవి కూడా పక్షుల సహాయముతో క్లిష్టమైన సన్నివేశాలను పరిష్కరించుకున్నాడు. అర్జునుడు త్రిదండి వేషములో సుభద్రను ప్రతిదినము చూస్తూ ఉండేవాడు; అయినా సుభద్రతో వివాహ విషయమును గురించి ప్రసంగించడానికి అవకాశం చిక్కలేదు. తొందరపడిన కార్యభంగము కాకతప్పదు. కాబట్టి అనుకూలమైన సమయముకొరకు వేచియున్నాడు. ఇంతలో ఒకనాడు సుభద్ర 'కంగుల్ దీర్చిన పైఠినీ రవిక....' అన్న పద్యములో ఉన్నట్టు హంస కాలి అందియను పొడుస్తూండగా ముద్దుచిల్క చేదోడువాదోడుగా ఉండగా కనిపించింది. యతీశ్వరుడు వివాహము అను లౌకిక విషయాన్ని గురించి ప్రస్తావించడానికి ఒక సమంజసమైన సమయము చేకూరింది. ఏదో కల్యాణసూచకమైన శుభశకునము కనబడినట్లు—

'చెలియ నిను రాజకీరంబు చెట్టపట్టె,
కలికి నిను రాజహంసంబు కాలు త్రొక్కె,
మంచి శకునంబు లివిగొ నామాట చూడు,
కన్నె ఈ రోన పెండ్లి కాఁగలదు నీకు'

అని ప్రసంగం ఆరంభించగలిగాడు. అర్జునునకు చిక్కు తప్పినది ఈ పక్షులతోనే. తరువాత శృంగార రసావేశముతో వారి అన్యోన్యానురాగాల వర్ణనలతో అర్జునుడు సుభద్రను 'బాహోపరిరంభ సంభ్రమ రసాయత్తైక చిత్తంబునన్' వీక్షించినంతవరకు పోయింది. కథ యింక పైకి సాగకూడదు; సుభద్ర తప్పించుకొని పారిపోవాలి. ఏలాగా అని కవికి మరొక చిక్కు వచ్చింది. ఇక్కడ కూడా పక్షులే కవికి సాయం చేశాయి. 'అందియల మ్రోఁతన్ (మ్రోతతో) కేకినుల్ రా సఖీజను లేతెంచి రటంచు వే మొరగి హస్తంబున్ విడంజేసి నేర్పున' సుభద్ర తప్పించుకొనిపోయింది. తరువాత కథ నిర్విఘ్నంగా సాగింది.

ఈ విధంగా అనుకరణలో గూడ తన స్వాతంత్ర్యాన్ని ప్రదర్శించేవాడు. కవితా ప్రాశస్త్యాన్ని సాధించటానికి మన కవి ఉపయోగించిన సాధనసంపత్తి పరిశీలించడం సంతోషప్రదము. మనకవి ఉపమావాచకములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో,

అర్థగౌరవముతో ఉపయోగించగల నేర్పు అలవరుచుకున్నాడు. ఈ విశేషము ఆంధ్ర కవి శ్రేణిలో ఇంకెవ్వరికిని లేదని నిరాఘాటముగా చెప్పవచ్చును. సాధారణ ఉపమావాచకాలు 'వలె', మొదలైనవికాక ఉపమానము తెలియజేయుటకు కవులు ఉపయోగించే తమ్ముడు, స్నేహితుడు, జోదు- మొదలగు పదములను కడుంగడు నేర్పుతో ఉపయోగించి పాఠకులకు ఆనందము సమకూరుస్తాడు చేమకూరకవి.

> 'అతని నుతింప శక్యమె? జయంతుని తమ్ముఁడు
> సోయగమ్మునఁ'
> బతగకులాధిపధ్వజుని ప్రాణసఖుండు కృపారసమ్మునన్
> క్షితిధర కన్యకాధిపతికిన్ బ్రతిజోదు సమిజ్జయమ్మునం
> దతనికతండెసాటి చతురబ్ధి పరీత మహీతలమ్మునన్'

అన్న పద్యములో శ్రీనాథునివలె తమ్ముడు, ప్రాణసఖుడు, ప్రతిజోదు అన్న మాటలను ఉపమావాచకాలుగా ప్రయోగించాడు; 'జయంతుని తమ్ముడు సోయగమ్మునన్ - అందములో సుప్రసిద్ధుడైన జయంతుని వంటివాడు అన్న అర్థముతోపాటు జయంతునకు అర్జునునకుగల పురాణ ప్రసిద్ధమైన అన్నదమ్ముల వరుసను తెలియజేసి తన చమత్కారమును చూపించాడు; జయంతుడు, అర్జునుడు ఇద్దరూ ఇంద్రుని కుమారులేకదా! ఆలాగునే కృపారసంబులో నారాయణుని పోలినవాడని చెప్పుతూ ప్రాణసఖుడు అన్న పదమువల్ల 'నరనారాయణులకు' గల స్నేహాన్ని సూచించాడు కవి; కిరాతార్జునీయము లోని ఈశ్వరార్జునుల పోరాటాన్ని సూచిస్తూ 'ప్రతిజోదు' అన్న మాటను ప్రయోగించాడు; ఇంత చమత్కారము చూపించినా కవికి తనివి తీరక నాల్గవపాదములో 'అతని కతండెసాటి చతురబ్ధి పరీత మహీతలమ్మునఁ' అని పాద పూరణములాగ కనబడేటట్లు వ్రాశాడు. పై చరణాలలో ఉపమానముగా చెప్పిన జయంతుడు, నారాయణుడు, ఈశ్వరుడు క్రమముగా స్వర్గములోను, వైకుంఠములోను, కైలాసములోను ఉన్న వారగుటచేత విశాలప్రపంచములో చతురబ్ధి పరీత మహీతలమ్ములో సరిపోలినవారు లేరని అతని కతండె సాటియని పద్యాన్ని ముగించాడు కవి.

లోకోక్తుల ప్రయోగములో ఘన కవికి అసాధారణమైన నేర్పు గలదు. 'అందినఁ సిగయు, అందకయున్న కాళ్లు' ఎందరో కవులు ప్రయోగించకపోలేదు. ఆ లోకోక్తినే ఈతడు ఈ విధంగా ఉపయోగించాడు :

'శివుఁ డిటు రమ్మటంచు దయచేసినచోఁ దలకెక్కి తుగ్రవై
భవమునఁ జూచుచో నడుగు పట్టితి, వేమనవచ్చు నీగుణం?
బవునవు, నందినన్ సిగయు నందకయున్నను కాళ్ళు పట్టుకొం
దువు హరిణాంక, వేలకొలఁదుల్ గద నీనడకల్ దలంపఁగన్'

'అందినప్పుడు చంద్రుడు యీశ్వరుని సిగపట్టడం. అందనినాడు (దక్షాధ్వర ధ్వంసములో) కాళ్ళుపట్టడం' వర్ణిస్తూ లోకోక్తికి మనోహరమైన అన్వయము కల్పించాడు. అంతటితో సంతృప్తి పడక చంద్రుని 'వేలకొలఁదుల్ గద నీ నడకల్ దలంపఁగన్' అంటూ నీ ప్రవర్తన వేయివిధాలుగా వుంటుందన్న బాహ్యార్థముతోపాటు ఆకాశమునందు చంద్రుని సంచారమువేళను పట్టి కొలవవచ్చును అన్న యథార్థాన్నిగూడ స్ఫురింపచేశాడు. 'మోక్షమునకు పోవ మొసలెత్తుకొనిపోయె' అన్న లోకోక్తిని అర్జునుని సౌభద్ర తీర్థయాత్రలో, స్నానము చేయువానిని నిజముగా మొసలి పట్టుకొను సన్నివేశములో ఉపయోగించి, అక్షరాక్షర సమన్వయము కలిగించాడు. 'చేసినది జపము, వేసినది గాలము' అను లోకోక్తిని

'చేసె జప మతఁడు కడు వి
శ్వాసము చెలిచూపుబేడిసలపై నిగుడన్;
చేసినయది జపమున్ మఱి
వేసిన యది గాల మనుట వృథ గాకుండన్'

లో జపమును, బేడిసలనుచూపి కవి అర్థవంతం చేశాడు. ఇటువంటి సొగసునే కవి [illegible]రవాక్య ప్రయోగములో గూడా విశేషంగా కనపరుస్తాడు.

అర్థగౌరవముతో రసము చిప్పిలినట్టు చేసిన పద ప్రయోగము చేమకూరకవికి వెన్నతోడ బెట్టిన విషయము. ఊహించిన కల్పనకు వ్రాయనున్న పద్యమునకు అనుగుణమైన పదములు తమంత తామే కవికి స్ఫురిస్తాయి. వాటిని కవి ప్రయత్నించి ఉపయోగించాడనడము దోషము. తాను చదివిన చదువు, చేసిన విద్యావ్యాసంగము, వినియోగించిన శ్రద్ధాభక్తులు అన్నీ ఈపద సారాంశము తెలిసికోడానికే. కవి దృష్టిని ప్రతిపదము ఒక వ్యక్తిత్వము కలిగినట్లుంటుంది.

శ్లేష,మన కవి చేతుల్లో చాల చమత్కారంగా ప్రకాశించింది. రామరాజభూషణుడు సంస్కృత పదములతో చూపించిన శ్లేష సొగసులను ఇతడు తేట తెలుగు మాటలలో

చూపగలిగి ప్రశస్తి పొందాడు. యీతని శ్లేషలు తమంత తామే విడిపోవు పూవుల వంటి వనడము సత్యము. చేమకూర కావ్యములలో హృదయంగమములగు శ్లేషలు లెక్కకు మిక్కిలిగా పాఠకులకు అహ్లాదమును కలిగించును.

కవికి ఔచిత్యము పాటించుటయందు శ్రద్ధ విశేషము. 'భక్తి విశ్వాసముల్ నీ సొమ్ముల్' అన్న రఘునాథుని మాటలు రాజునందే కాక వర్ణనకు ఎత్తుకొనిన విషయముల యందును, భక్తి విశ్వాసములు కవికి ఉండునని ఊహించవలెను. కాబట్టే అతడు అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి దోషాల పొంత పోకుండ శ్రద్ధతో ఔచిత్యాన్ని పోషిస్తాడు.

ఇన్ని మంచి లక్షణములతో ఇంత చక్కని కవిత్వము చెప్పిన చేమకూరకవి కొన్ని వ్యాకరణ విరుద్ధములైన ప్రయోగములు చేశాడని ఒక విమర్శన కలదు. అనవల సంధిగాక, అటుచూపిటు, ఇటుచూపటు వంటి క్త్వార్థకే కార సంధులు - ఊతుకపోవులాంటి 'కొని' కి 'క' ప్రయోగములు - సిగ్గున, వాడుక వంటి సుగామము లేని ఉదంత షష్టీవాడటము 'ర' 'అ' లకు యతి నిలపటము వానిలో కొన్ని. తెలుగు నుడికారము బాగా తెలిసినవాడు. పదముల కూర్పులో గల మార్దవము నరెరిగిన వాడు కాబట్టే కవి చెవులకు ఇంపుగానుండి మనస్సునంటేలాగ ప్రయోగించాడనడమే సమంజసము. అటుచూపి యిటు, యిటుచూపి యటు అంటే ఆ సొగసు కనబడదని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. అక్కడక్కడ ఇలాటి వ్యాకరణోల్లంఘన చేసిన వారేగదా శ్రీనాథుడు, ముక్కుతిమ్మన మొదలైన కవి చక్రవర్తులు.

అంతేగాని చేమకూరకవి నియమాల నుల్లంఘించాలన్న ఊహ కలవాడు కాడు: కాబట్టే తాను అవసరముండినా లేకపోయినా అష్టాదశ ప్రబంధ వర్ణనలను తన కావ్యములలో పాటించాడు; తన గుణాధిక్యము, భావస్వాతంత్ర్యము, అంతా యీ నియమాలకు లోబడియే ప్రవర్తింప నెంచాడు. అయినా తన కథాగమనానికి అడ్డుతగిలేలాగ కవి యీ వర్ణనల వ్యామోహంలో పడలేదనీ మాత్రం చెప్పక తప్పదు. కథ నడవ వలసిన పట్టులలో ఆ యా సన్నివేశములు, అందుగల భావములు, వాని పరిణామములు ఇతడు మిక్కిలి శ్రద్ధతో పాఠకుల కంటికి కట్టినట్లు చిత్రించాడు; కథ ప్రధానముకాని వర్ణనలవిషయములో అపూర్వములగు కల్పనలతోను, అద్భుతములగు పద చమత్కా-రములతోను హృదయ రంజకముగా వర్ణించాడు; ఇలాగున కథ, వర్ణన, నిరూపణల

యందు తన సామర్థ్యాన్ని చూపగలిగి ఆంధ్రులకు అభిమానకవులలో ఒక్కడయి వన్నె కెక్కాడు.

ఆంధ్ర సారస్వతానికి మరవరాని మహాకావ్యాలను ప్రసాదించిన యీ వెంకటరాజు భోగినీకుల సంజాతుడని ఒక వాద ముంది. నిజంచేత సత్కవిత్వానికి కులమతము లతో పనిలేదు. సర్వజన శ్లాఘా పాత్రుడయిన, ఏ కులములో పుట్టినను అగ్రగణ్యుడే. తన ఆశ్వాసాంత గద్యంలో 'చేమకూర లక్ష్మణామాత్య తనయ వినయ ధురీణ....' అని ఉండడంవల్లనూ, ముప్పయి ఇద్దరు మంత్రుల చరిత్రలో చేమకూరప్పరా జన్న నియోగి పే రుండడంవల్లనూ యీ కవి తండ్రి లక్ష్మణుడని ఊహించారు. దీనికి 'క్షత్ర ధర్మమేకద నీకు కలది మొదల' అన్న పద్య విషయము ప్రతికూలము. కాబట్టి చేమకూర లక్ష్మణామాత్యునికి భోగకాంతయందు పుట్టినవాడని నిర్ణయించారు. గద్యలోనున్న 'అమాత్య' శబ్దమే యీ వాదనకు మూలము. యీ వెంకటరాజు స్వహస్తముతో వ్రాసిన గద్యలో 'లక్ష్మణామాత్య' అని ఉందో, కాక 'లక్ష్మణార్య' అనే వుందో చెప్పలేము. లేఖకులు అభ్యాసాన్ని బట్టి పొరపాటున అమాత్యపదము చేర్చి ఉండవచ్చును. అదీకాక అమాత్య అన్నమాటకు యీనాడు మనము నియోగి అని అర్థం చెప్పుకుంటున్నా అసలు 'అమా = సహవసతి - అమాత్య' అని 'కూడ నుండువాడు' అన్న అర్థములో కవి ఇట్లన్నాడో చెప్పలేము.

నియోగికి పుట్టినవాడనని కవి చెప్తూ ఉంటగా రఘునాథనాయకుడు 'క్షత్ర ధర్మ మెకద నీకు కలది మొదల' అని అంటాడా? ఆ దినాలలో ఈ నాయకులే రాజులు కదా! వారిదేకదా క్షత్రధర్మము. సంకరజాతివానిని తమలో కలుపుకుంటారా? ఈ కవి పేరు వెంకటరాజు అని రాజు పదముతో నుండడానికి అంగీకరిస్తారా? తంజావూరు నాయక రాజుల పాలనలో ఉన్నప్పుడు నాయక పేరులు చాలావరకు రాజు అన్న పేరుతో నున్న వారె. రాజు అన్నది ఆనాటి నాయకులకు బిరుదు పదము. ఒక వేశ్యాపుత్రుడు తాను వెంకటరాజునని ఆ బిరుదు పదముతో నిలబడితే ఆనాయకరాజులు ఊరుకోరు. అదినా లరో ఇలాంటి పేరులకోను, గౌరవాలకోనూ పుట్టింపు మరీ విపరీతముగా ఉండేది.

మరొక్కవిశేషము; ఈ లక్ష్మణామాత్యు డెంత వేశ్యాలోలుడయినా ఆ కొడుకు తన యింటి పేరుతో బ్రతక డానికి అనుమతి నిస్తాడా? ఇస్తే ఆ వంశంవారు అంగీక

రిస్తారా? భోగినీ పుత్రు లెక్కడైనా తల్లియింటి పేరుతోనే ఉంటారు, కాని ఆ తల్లి నుంచుకొనిన సరసుని యింటిపేరు ఉంచుకోదు. ఆ వేశ్య యింటిపేరుకూడా చేమకూర వారే అనడం సాహసమవుతుంది.

చేమకూరవారు నాయుళ్లలో ఇప్పటికీ ఉన్నారు. ఆ శూరవంశములో పుట్టిన వాడు కాబట్టే మన కవి ఆడువారి పేరు వెలుపలికి రానీయలేదని భావించవచ్చును. ఆమె సంతాన వాంఛతో సూర్యనారాయణునారాధించి ఈ వరప్రసాదిని కన్నది. వేశ్యలు యౌవనకాలం పొడిగించడానికే చూస్తారు కాని యౌవన విచ్ఛేదనకు 'కుఠార' మనదగిన సంతానాన్నపేక్షించరు. ఈ తల్లి సూర్యారాధన జగద్విదిత మని రఘునాథ నాయకుని మాటలు— 'సామాన్యుడవే సూర్యవరప్రసాది విజ్ఞగమెరుగన్'– చాటి చెపుతాన్నాయి. ఆ తల్లి వలన వినిన సంతానవాంఛ శైశవక్రీడలు మొదలయిన విషయాలనే వెంకటరాజు తన సారంగధర చరిత్రములోని కెక్కించి యుండునేమో.

